

104.

9

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKÁI

IX.

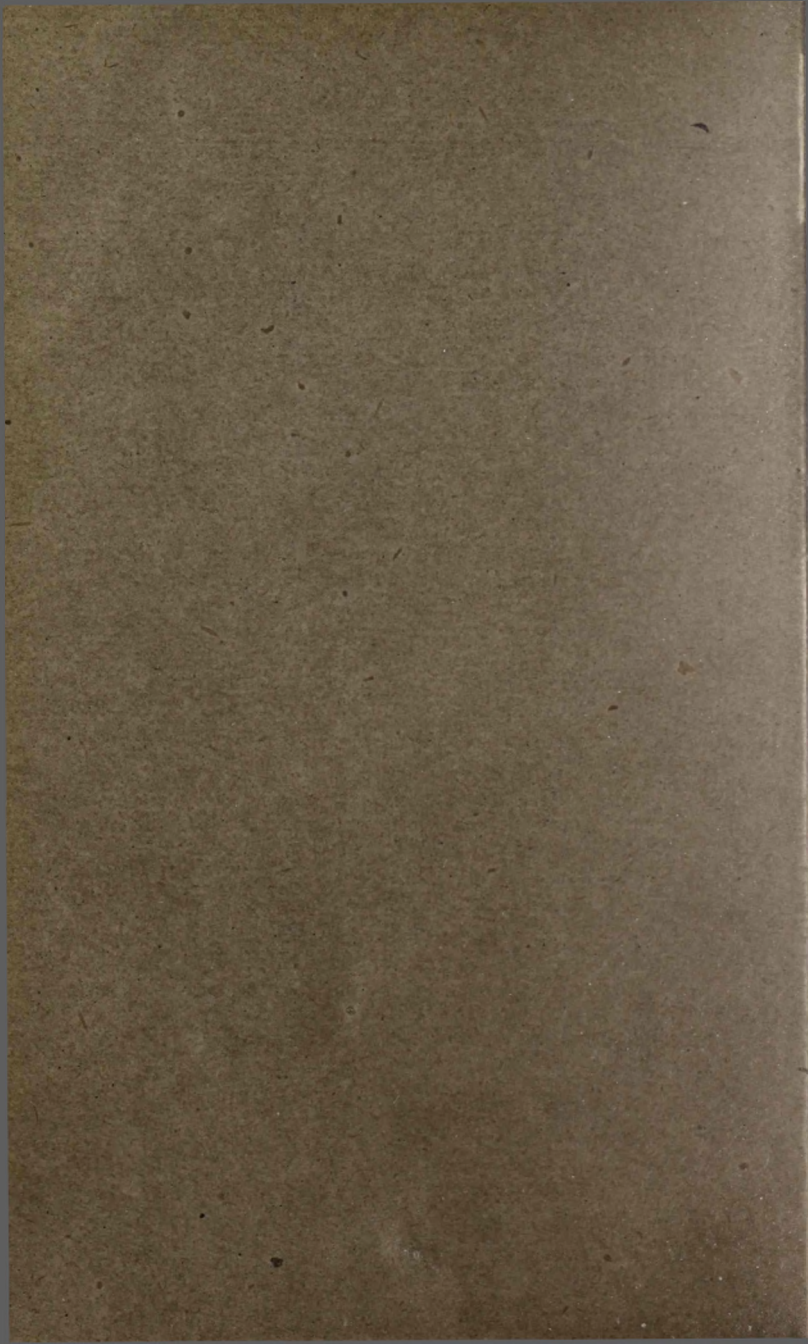
BESZÉDEK

MÁSODIK KÖTET
POLITIKAI BESZÉDEK I.

BUDAPEST MDCCCCH
VII., ULLÓI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF ÖSSZES MUNKÁINAK

ELSŐ VÉGLEGES TELJES KIADÁSA

TARTALMA Ez a kiadás az **első**, mely báró Eötvös Józsefnek valóban **összes műveit** magában foglalja: regényeit, elbeszéléseit, költeményeit, színműveit, ünnepi- és politikai beszédeit, azonkívül politikai nagy munkáit, eddig össze nem gyűjtött hirlapi cikkeit, folyóiratokban elszórt irodalmi és egyéb tanulmányait, leveleit, sőt néhány eddig kiadatlan, kéziratban hátrahagyott szépirodalmi munkáját is.

*Br. EÖTVÖS JÓZSEF összes munkái
húsz kötetben jelennek meg.*

MAGY. AKADEMLIA;
KÖNYVTÁRA

EREDETE Báró Eötvös Lóránt és családja, mint Eötvös József irodalmi hagyatékának örököse, a nagy költő és hazafi műveinek tulajdonjogát örök időkre az

EÖTVÖS ALAPRA

ruházta, hogy kiadásuk jövedelme a Tanítók Háza fenntartására fordíttassék, melyben tanárok és tanítók szorgalmas fiai nyernek főiskolai tanulmányaik ideje alatt, Budapesten és Kolozsvárott, részben ingyenes ellátást.

Így e kiadás nemcsak nagyfontosságú irodalmi tény, hanem egyszersmind kulturális és humanitárius esemény.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF
ÖSSZES MUNKAI
IX. KÖTET

MAGY. AKADEMIÁ
KÖNYVTÁRA

BESZÉDEK

MÁSODIK KÖTET

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

ÖSSZES MUNKÁI

IX.

BESZÉDEK

MÁSODIK KÖTET

POLITIKAI BESZÉDEK I.

BUDAPEST MDCCCCH
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF

*

BESZÉDEK

MÁSODIK KÖTET

POLITIKAI BESZÉDEK I.

BUDAPEST MDCCCCH
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

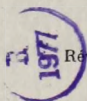
RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

214212

MAGY. AKADEMLA
KÖNYVTÁRA

AZ ÖSSZES JOGOK FENTARTÁSÁVAL

AZ EÖTVÖS-ALAP TULAJDONA

Révai és Salamon könyvnyomdája, Budapest, VIII., Üllői-út 18.

I.

A VEGYES HÁZASSÁGOKBÓL SZÜLETENDŐ
GYERMEKEK VALLÁSBELI NEVELÉSÉRŐL.

Mindazon jogok és kötelességek között, melyeket a törvényhozás magas céljának elérésére gyakorol, véleményem szerint egy sincs, melynek teljesítése áldóbb s melynek elmulasztása a nemzetre nézve károsabb lehetne, mint azon jog és kötelesség, mely a törvényhozásnak a nevelés elrendezése iránt adatott. Ez teszi a jelen pontnak egész fontosságát s épen csak annyiban kívánok hozzá szólani, a mennyiben e pont a nép nevelését illeti s ezért az egész törvényhozásnak legnagyobb érdekében fekszik. A kérdés tehát csak az: vajon azon nevelési rendszer, mely eddig a vegyes házasságoknak egy nagy részében követtetett, t. i. az, hogy a gyermekek különböző vallásokban neveltettek, kívánatos-e; megférhet-e a jó neveléssel vagy nem; s vajon azon mód, melyet a ts. KK. és RR. jelen izenetökben ajánlanak, inkább megférhet-e a jó és czélszerűbb neveléssel, mint az előbbi? E kérdés feleletére nézve nem lehetek kétségben. A XVIII. században volt egy nagy író, ki a gyermekek nevelése iránt azt javasla, hogy a gyermekek tizenhét éves korukig semmi vallásban ne

neveltessenek. E nézet — meggyőződéseim szerint — hibás, de talán még védhető. De oly író, ki azt állította volna, hogy a gyermekek jó nevelésére az volna szükséges, hogy a gyermekek két vallásban neveltessenek, sem a XVIII. században nem volt, sem a jelen században hihetőkép nem lesz. A kérdés pedig az: vajon a gyermekek különböző vallásban való neveltetése által nem eszközöltethetik-e épen az, hogy a gyermekek két vallásban neveltetnek? Azt hiszem, hogy igen. Mondhatjuk talán, hogy a vallásos neveltetés az ilyen esetekben egészen különválasztatik, hogy a katolikus gyermek katolikus módon fog oktattatni vallásában, a reformált gyermek reformált módon s ez ex fictione juris szép és helyes; de azt hiszem, hogy nem lehetséges. Ha itt tudományokról volna szó, akkor a nevelést egymástól elkülönözni általában nem lehet. Ha az atya egyik gyermekét matematikusnak nevelné, a másikat törvénytudónak, akkor az egyik számait tanulhatja, a másik a törvényt s e két tudomány a legkisebb érintkezésbe sem jön soha és vizsgálódásra alkalmat nem szolgáltatathat. Ez így megállhat; de minthogy a vallásos nevelés fő alapja a családi életben fekszik, kérdem a mélt. fő RR.-et, ki fog jót állani arról, hogy ha egy házban a gyermekek különböző vallásban neveltetnek, ha felteszem is, hogy a nevelők kímélettel lesznek s nem fogják akarni, hogy a gyermekek két vallásban neveltessenek, mégis nem fognak-e néha a gyermekek magok ártatlan beszédek által is egymás között kételkedést gerjeszteni azon vallás iránt, melyben egyik vagy másik neveltetik? Megvallom, én ezen nevelési módot veszedelmesnek tartom. De talán azt mondhatná itt valaki, hogy ez ok többet mutat, mint mutatnia kellene; hogy ez ok egyáltalában olyan, mely nem csak a gyermekek különböző vallásbeli neveltetése iránt hozathatik fel, hanem felhozathatik általában.

a vegyes házasságok ellen is. S én megvallom, hogy a vegyes házasságokat minden veszély nélkül valóknak a gyermekek vallásosságára nézve nem tartom. De kérdem: e veszélyben nem fekszik-e mintegy nyilvános felszólítása a törvényhozónak az iránt, hogy azokat, a mennyire lehet, elhárítsa és megkisebbitse s kérdem: ha vajon azon provisio, melyet a t. KK. és RR. ajánlanak, nem az-e, mely által azon veszély leginkább elháríttathatik? Mert, mélt. fő RR! igaz ugyan, hogy ezen provisio által a vallásbeli egyesség meg nem szereztetik a családokban, de az egyetlen személy, ki a családokban más vallást követ, az anya, s vajon nem lehetünk-e biztosak, hogy ez gyermekeinek vallásosságát, hitét rontani nem fogja akarni?

A gyermekeknek magok közti beszélgetésökért, a nevelőkért, katechétákért jót nem állhatunk; de nem remélhetjük-e, hogy egy anya vallásos proselytismusért gyermekeinek boldogságát, nyugalmát el nem fogja rontani? Az anyára gyermekeinek boldogságát bátran reá bízhatja a törvényhozás. Én tehát ez elvtől vezéreltetve egészen a KK. és RR. izenetét pártolom és meg vagyok győződve arról, hogy talán e táblának többsége, mihelyt átlátja azt, hogy nézeteim helyesek, pártolni fogja ugyanazt; mert e tábla és általában a törvényhozás nem pártolhat semmit, mi a vallásos indifferentismust elősegíthetné. A jelen vallásos tanácskozásoknak egy más alkalmával egy érdemes s általam igen tisztelt tagja e táblának, midőn korunk vallástalanságáról szolt, azt nyilatkoztatta ki, hogy e vallástalanságot veszedelmesnek nem tartja s attól nem irtózik. Én nem osztozhatom véleményében s épen mert ugyanazon mélt. taggal maga a dolog érdeme iránt kezet fogtam, mert a vallásos tárgyokban vele szoktam szavazni, jogomnak és kötelességemnek tartom, nyilván kimondani azt, hogy

én soha semmit az indifferentismus elvéből pártolni vagy elfogadni nem fogok. Bizonyos, hogy azon kor, melyben élünk, nagyokat tett és sokban felülmúlta elődeink reményeit is; de mindaz, mi e korban nagy, mi a jelenben boldogító s a jövőben csodálatni fog, nem az indifferentismus következése. Ha korunkban a katolikusok Irlandban emancipáltattak, ha a szabadságért milliók véreztek, ha az angol gyarmatokban a rabszolgák lánczai levétettek: ez nem az indifferentismus következése vala, hanem dicső következése azon hitnek, azon vallásnak, mely az emberszeretetet tüzte ki haladásunk alapjául. Ha az, mit mi most a vallás szabadsága mellett teszünk, egykor áldatni fog: azt az emberi szeretet, a keresztyén egyesség tevé, az indifferentismusnak nincs része tetteinkben.

II.

A VEGYES HÁZASSÁGOK ÜGYÉBEN.

Ha volt valaha tárgy, mely a mélt. tábla egész figyelmét megérdemlé; ha volt valaha pillanat, hol az egyes szavát adva, érezheté tettének egész felelősségét: a jelen tárgy s pillanat egyike azoknak; s akár azon viszonyokat tekintsük, melyekben a hon külön vallású polgárai egymáshoz állanak, akár azon rendkívüli izgalmat, mely Európát e pillanatban a vallásos tárgyak iránt eltölti, nem lehet senki, ki a jelen tárgyról határozva ne érezné, hogy milliók lelki csendjéről, talán hona nyugalmáról határozott. Nem mint egy vagy más vallásnak hive, nem mint egy vagy más politikai nézetnek pártolója, — részrehajlatlanul kívánok szólani a tárgyhoz; fogok szólni azon általános elvekből kiindulva, melyeket a vallásos tárgyakban mindig követtem, azon erős meggyőződéssel, hogy határozatainknak alapja csak igazság lehet; hogy minden elnyomás, a lelkiismeretnek minden erőszakolása, bárkik felett üzetik, végre megtermi káros gyümölcseit; hogy mint mindenütt, úgy a vallásban a nyugalomnak egyetlen biztos talpköve a szabadság. A t. KK. és RR. üzenetökben azon tagadhatatlan alapelvből indulván ki, hogy senkinek a polgári

törvények iránt tartozó engedelmisséget megtagadni, vagy azoknak önkényes magyarázatába beléereszkedni nem szabad, az egész kérdésnek elhatározása, csekély belátásom szerint, csak attól függ: vajon a kérdéses esetekben a polgári törvényeknek megtagadtatott-e a tartozó engedelmisség, s mennyiben történt ez? Ha ez történt, akkor a sérelem világos s mert alkotmányos országban sem a kormánynak, sem egyeseknek a törvény önkényes magyarázatára engedelmet adni nem lehet: első kötelességünk e sérelem orvoslásáról gondoskodni. Midőn az 1791: XXVI. t.-cikk a vegyes házasságokat törvényes pártolás alá véve, elhatározta, hogy a vegyes házasságoknak akadályokat tenni senki ne merészeljen s utóbb, hogy ezek katholikus lelki pásztor előtt kötéssenek, kétféle kötelesség hárult a hon polgáira. Az első mindenkit egyformán érdeklő, hogy a vegyes házasságok kötésének akadályokat tenni senki ne merészeljen; a második csak a kath. lelki pásztorokat illető, hogy ezen kötéseknel jelen lenni s mindazt elkövetni tartozzanak, mit azoknak törvényességére nézve az egyház s polgári törvény megkíván. Hogy csak ez volt, ez lehetett a törvényhozónak értelme, csekély nézetem szerint világos és pedig két okból. Az első a dolog természetéből foly, mely szerint a házassági kötéseknel a törvényhozót csak az érdekelheti, mi teljes törvényességökhöz szükséges. A második maga a törvény betű szerinti értelméből fejlődik, mely szerint e szavak: *impedimenta mixtis matrimonii ponere cautum esto* csekély belátásom szerint nem is értethetnek máskép, mint hogy azokat, kik vegyes házasságra lépni kívánnak, e szándék elérésében gátolni vagy hátráltatni ne lehessen. Mert ha nem ez értelme a törvénynek; ha nem a házasság kötésének, hanem szándékának elébe gördített akadályok tiltattak: akkor szükséges vala eltil-

tani minden szót, melyet e házasságok ellen valaki mondani vagy írni merészelné; szükséges eltiltani az atyát, ha engedelmének megtagadása által e házasságokat gátolni akarná; szükséges mindenek előtt eltiltani mindazt, mi a kath. egyház oktatásai között olyan vala, mi a híveket a vegyes házasságoktól visszatartóztathatná. Hogy pedig ez a törvényhozónak szándéka nem vala, hogy apáink azon pillanatban, melyben a vallásos szabadságot biztosíták, nem akarhaták, hogy nevökben ily inquisitionalis türelmetlenség gyakoroltassék, az csekély belátásom szerint világos. Ez nézetem a törvényről; s ebből cs. kir. főhercezséged és a mélt. fő RR. bővebben át fogják látni nézetemet a kérdéses esetekről is. A mélt. nagyváradai püspök a lelki pásztorokhoz küldött rendelésében, a háromszori kihirdetést, a plebános jelenlétét s a házasság inmatriculatioját rendelve, mindazt megtevée, mi annak törvényességére szükséges, a tridentini concilium idézése által kinyilatkoztatván még azt is, hogy az ily módon kötött házasságokat egyházilag is törvényeseknek tartja. Pásztori levelében sehol a vegyes házasságok törvényességét nem tagadta, sehol ki nem jelenté, hogy azokat szentségeknek nem tartja, és így a törvény szoros értelmét nem sérté; s bármi szomorúak valának is azon következesek, melyeket a körlevél szült; bármi nagy fájdalom tölté minden honfi szivét, midőn közrebocsátása után a vallásos békét veszélyeztetve látá; bármi kínzó lehetett magának a tisztelt püspöknek azon érzemény, hogy lelkiismerete s vallásos elvei által oly tette kényszerítették, mely által ezreknek lelki csendje felzavartatott: én, ki a sérelem szót annyival szorosb értelemben kívánom használni, mennyivel nagyobb állhatatossággal fogom annak orvoslását kérni mindig, mit sérelemnek tartok; én, ki a haza legnagyobb sérelmeit a múltban s jelenben

abból látom eredni, hogy törvényeink nem betű szerint, hanem önkényesen magyaráztattak, azt, hogy valaki, azt, hogy a mélt. püspök egy törvény betű szerinti értelmét követte, sérelemnek nem tarthatom. Ennyit a múlttól. Annyival nagyobb aggodalom tölti szívemet, ha a jövőbe tekintek. Mert vajon azon rendkívüli felgerjedés, melyet a pásztori levél országunk egy nagy részében gerjesztett, elkerülheti-e figyelmünket? Nem kell-e szomorúan tapasztalnunk, hogy általa nem csak reformált, hanem kath. honfitársaink szívében is aggodalmak támadtak? S ha egyfelől a pásztori levél rossz következtetéseit tekintjük, másfelől azt, mit e tárgyban a jelen pillanatban nem csak külföldön látunk, de mit itt körünkben a mélt. clerusnak több érdemes tagja s maga országunk mélyen tisztelt primása kinyilatkoztatt; ha ezekből hihető, hogy a jelen eset, melyről tanácskozunk, nem egyes eset, hanem csak elseje azoknak, melyek által polgáraink lelki csendje fel fog zavartatni; ha bizonyos — a miről én meg vagyok győződve, — hogy törvényeink jelen állásában ez esetek visszakerülését nem gátolhatjuk: van-e szentebb joga, van-e nagyobb, fenségesebb kötelessége a törvényhozónak, mint gondoskodni arról, hogy a mi a múltat elkeseríti, attól legalább a jövőt megőrizze? A törvényhozó nem várhatja nyugodtan, hogy a vallásos surlódások hazájában megkezdődjenek; nem nézheti, ha ezer családnál a házi csend megbomlik, a legszentebb viszonyok bizonytalanokká válnak, míg az egyes polgárok viszálykodásai között a közjó szenvedni kezd. Ha valaha, ez az a pillanat, melyben a törvényhozásnak cselekedni kell. Mit kell tehát tennünk? Mi czélszerű, mi kívánatos s főkép mi lehetséges, nem anyagilag, de helyzetünkhöz, állásunkhoz képest, mely, mennyivel tágasabb körre terjeszti a törvényhozó anyagi

hatalmát, annyival szűkebb morális korlátokat szabott elébe? Az első tekintet, melyet soha szemünk elől vesztenünk nem szabad, a vegyes házasságoknak fenntartása. A törvény megengedte, sőt pártolja e házasságokat s azért nem engedheti, hogy egy, bármely tisztelt rend által czéljaiban meggátoltassék; s ha a tisztelt clerus majdnem egy félszázados szokását megváltoztatva, az egyház szokott szertartásai helyett most a törvény betűje szerint csak jelenlétével járul a vegyes házasságok kötéséhez: feladata a törvényhozásnak új módokról gondoskodni, melyek által mindazon akadályok, melyek ebből a vegyes házasságokra nézve támadhatnának, elháríttassanak. Én a czél elérésére csak két módot ismerek. Az első: ha a mélt. clerus az egyházi szertartásokra törvényesen köteleztetik; ha e szertartások törvényesen meghatározatnak, a végrehajtó hatalomnak meghagyatván, hogy az egyházi rendet, ha másképp nem lehetne, világi hatalmával is megtartásukra kényszerítse. A második: ha a vegyes házasságok mindazon esetekben, melyekben a clerus elveivel ellenkezésben állnak, befolyása alól kivétnének. A mi az elsőt illeti, hazai törvényeink a kath. clerusnak annyi jogokat s engedményeket adtak, az ország az egyház férfait oly szépen felruházta, hogy tőlök joggal kívánhatja mindazon engedelmet, melyet a törvénytől senki meg nem tagadhat; s ha a clerus valaha e polgári törvényeknek engedni nem akarna, ha valaha tettei vagy mulasztásai által e törvényeket sértené: nemcsak jogában, de kötelességében áll a törvényhozó testnek és a végrehajtó hatalomnak, a clerust ilyenkor visszautasítani természetes korlátai közé; ha másképp nem lehetne, kényszeríteni e polgári törvények megtartására, melyekre nézve a clerus polgár s nem más. De terjeszkedhetik-e ezen hatalom egyházi dolgokra is?

Én úgy tartom, nem. Arra, mi tisztán vallásos, mi egészen az egyház körében történik, mi nem egy civilis kötés lényegéhez s polgári lehetőségéhez, de egyedül a szentség egyházi ceremonijához tartozik, a törvényhozás ki nem terjesztheti hatalmát; ki nem terjesztheti, mondom, s ha történetkönyveinket végig tekintjük, vagy a világ állását nézzük: a múlt és jelen, IV. Henrik német császár s némely északi kormányok napjainkban egyformán bizonyítják azon állítást, hogy az egyház nem tűr kényszerítést határai között. Vagy azon országban, mely az absolutismus élő panegyrikusának tartatott s talán utolsó tettei által elveszté egy részét egykori nimbusának, mit látunk? Ott a kormányt rendeleteinek végrehajtásában nem gátolja semmi; a nemzetnek alkotmánya nincs, a polgároknak nagyobb része reformált s mindazon szigorú rendeleteknek, melyek ugyane tárgyban adattak, mindazon üldözéseknek, melyekkel az egyház férfiai sértettek, mi vala következése? A legszörnyűbb ingerültség, a legnagyobb vallásos felgerjedés, mely Németországban a reformatio óta még létezett. Hogy egy absolut kormány ministerei javallák e tetteket, nincs mit csodálnunk. Ha azok, kik honukban a szabad szót eltilták; ha azok, kik a nemzetet egy nagy hadsereggé, az országot egy óriási dicasteriummá képezék; ha azok nem tűrhették a vallás függetlenségét, én értem. De mi kövessük e példát? mi, kik a vallások szabadságáért vittunk, kik a világi hatalomnak a vallásra nézve jogokat adni nem akartunk, kik nem akartuk, hogy lelkiismeretünk felett dicasterialis határozatok uralkodjanak, mi adnánk a kormánynak ily szörnyű hatalmat törvényünk által? S ha lehetne is várnunk, hogy a kormány nézeteinkben osztozni fog — mit róla feltenni nem akarok, — ha remélnünk lehetne, hogy a kényszerítő eszközöknek, melyek általa

használtatnának, nálunk a clerusra nézve nagyobb hatása lenne, mint más országokban, sőt kimondott elvei támogatásától elijesztené: vajon illik-e hozzánk, egy alkotmányos ország törvényhozóihoz, a kormányt ily cselekvésre felszólítani? — S ha tudnók, hogy ezen eszköz czélszerű, lehetne-e hozzá nyúlnunk kárunk nélkül? Soha alkotmányos ország a korlátlan hatalmat fel nem szólítá még büntetlenül, soha nem sérté az egyes szabadságát a nélkül, hogy az egész szabadság ne sínlette volna következeit. Lehet, hogy a clerus kényszerítése a jelen pillanatra talán üdvös következeteket szülhetne s megszüntetné azon nehéz állapotot, melyben a törvényhozás a vegyes házasságokra nézve most áll; de vajon, ha a kormányt egyszer felszólítók, hogy hatalmát a lelkiismeret felett gyakorolja, nem fognak-e idők jöhetni, a hol e határozatnak azok érzik meg következeit, kik azt most felhívják; midőn, a mi most a vallásos szabadság nevében kéretik, az épen e szabadság ellen fog használtatni, míg ivadékunk egyszer elmondhatja Tacitussal: »Haec quanto majore libertatis specie tegebantur, tanto eruptura ad infensius servitum?» A lelkiismeretnek kényszerítéséről tehát szó nálunk nem lehet s én áttérek a módok másodikára. Mihelyt a kath. clerus kinyilatkoztatá, hogy a vegyes házasságokat némi esetekben elveivel ellenkezőknek tartja; mihelyt a törvényhozás elismeré, hogy ez elvek felett hatalma nincsen: világos következés, hogy törvényeinek végrehajtását azokra, kik azt elveikkel ellenkezőnek tartják, nem bízhatja. A törvényhozás tiszteli az egyházat, tiszteli azon elveket, melyektől vezéreltetik, de törvényeinek teljesítését oly kezekben, melyek tőle függetlenek, nem hagyhatja tovább. S mert a vegyes házasságokat pártolása alá vette; mert nem engedheti, hogy e pártolása az egyházi rend által

haszontalanná válják, szükséges más módokról gondoskodni. Szükséges, mondom, mert az egyháznak általunk elébb nem ismert nézetei szerint a vegyes házasságokról hozott törvényeinknek végrehajtása máskép bizonytalanná válnék; szükséges, mert a törvénynek végrehajtást szerezni egyike fő kötelességeinknek; szükséges, mert ily nagy ügyben, hol ezerek lelki nyugalma, hol milliók jogai, hol az egész nemzet vallásos csendje forog kérdésben, bizonytalanság nem maradhat. Hosszú meggondolása után mindazon módoknak, melyek e viszonyokban ajánlhatók, egyet találtam, mely e czéloknak csekély belátásom szerint megfelel s ez abban áll, hogy mindazon vegyes házasságok kötése, melyekben a gyermekek atyjok vallását követve, a kath. hitben nevelendők s melyek e szerint a mélt. clerus elveivel nem ellenkeznek, a kath. lelki pásztorokra bízván, mindazok, melyekben a gyermekek atyjok szerint más vallást fognak követni, reformált lelki pásztorok előtt köttessenek. S ezen mód, melyet egy más alkalommal az általam igen tisztelt komáromi főispán már említett, az, mely a jelen vizzálykodásokat legjobban s belátásom szerint örökre megszüntetné s melynek joguk szerint indítványba hozására én a t. KK. és RR.-eket fel szólíttatni kérem. Ha nézeteim a mélt. tábla többségét meg nem győzhették; ha e czélok elérésére valaki által más alkalmasabb mód ajánlatnék: én örömmel fogok hozzájárulni szavammal mindenhez, mi által hazánkban a vallásos vizzálykodások megszűnését remélhetem, előre is meg levén győződve, hogy csak a módban lehet különbség, elveinkben nem. Mi tisztelni fogunk minden szabadságot. Nap a szabadság, melynek minden polgár felett egyformán kell ragyogni vagy az egésznek egyszerre lealkonyodik. Mi tisztelni fogunk minden lelki ismeretet, minden vallásos meggyőződést, mert ismer-

jük mindazon szerencsétlen következéseket, melyeket vallásos türelmetlenség s vakbuzgóság a múlt századokban szültek; s tudjuk, hogy e szörnyek századunkban fel nem támadhatnak többé, hacsak a vallásos buzgalomnak egy más vakbuzgóság nem lép elébe, mely elveit megtámadva, vele szembe száll. De mi fenn fogjuk tartani törvényeinket; mi meg fogjuk őrizni polgáraink jogait minden külső befolyástól, minden akadálytól s nehézségtől, melyek e jogok gyakorlásának egy általunk bármi mélyen tisztelt rend által elébe gördíthetnének; s így lesz, hogy e hon, melyre a művelt Poroszország annyi szánakozással tekint; e nemzet, melyet annyian igazságtalanul vádolnak; ez alkotmány, melyet oly kevesen ismernek s annyira gyaláztak, legalább egyben példája leend a világnak: hogy minden vallásnak fentartja jogait s nem sérti senkinek szabadságát.

III.

A ZSIDÓK POLGÁROSÍTÁSÁRÓL.

Mindazon következetlenségek között, melyeket korunkban a haladási s az úgynevezett conservativ elveknek vitája szült, talán egy sincs, mely inkább szemünkbe tűnnék, mint az, mely a zsidók állapota körül Európának sok részében még létezik. Egy szüntelen haladó ivadék közé állítva azon korban, melynek jelszava: szabadság, melynek magas feladatai minden emberi jogoknak kivívása: csak a zsidó az, kinek a középkor még eddig elmúlni nem akar, csak ő, kivel magát senki rokonnak nem érzi, csak ő minden elnyomottak között, kinek szenvedései szánakozást, kinek panaszai visszhangot nem találnak. Az idő eljött, melyben a törvényhozás e szerencsétlen néposztály fölött is kiterjeszté ápoló kezeit; e jelen izenet, melyben e nép polgárosítása kivántatik, egy új bizonyítványa haladásunknak, egy új fényes tanúsága azon consequentiának, melylyel képviselői táblánk a szabadság felé halad, azon erős meggyőződést táplálván, hogy csak a minden néposztályok iránt gyakorlott hasonló igazság, csak minden emberi jogoknak teljes tisztelete azon alap, a melyen egy szabad alkotmány épülhet. Ha meggondolom, hogy e nép-

nek sorsa ezentúl csak a mélt. tábla igazságszeretetétől függ, talán bátran elmondhatom: az idő eljött, melyben a zsidóra is egy szebb jövő vár e hazában. Nem akarok hosszas lenni, azért nem fogok szólani e nép szenvedéseiről; nem akarok érzeményekhez szólani, s azért nem fogom említeni azon állapotot, melyben e nemzetnek nagy része eddig hazánkban él. A mélt. fő RR. ismerik mindezt s bizonyára csak fontos okok által tartóztatattak vissza eddig ezen állapot megszüntetésétől. Csak azon okokról fogok szólani tehát, csak azoknak megczáfolásával foglalatoskodni, melyek a zsidók polgárosítása ellen közönségesen felhozhatnak, a többit e mélt. tábla igazságszeretetére bízhatom.

Mindaz, mi a zsidók polgárosítása ellen közönségesen mondatik, három fő okra vihető vissza. Az első: hogy a zsidók egy romlott faj, mely a szabadságra s minden jótéteményre érdemtelen. A második: hogy a zsidók vallásilag s nemzetileg elkülönözve a világ többi népeitől, soha valóban meghonosodni nem fognak s polgárosítva mindig egy nemzetellenes elemet fognak tenni a hazában. A harmadik: hogy a zsidók polgárosítása a keresztyén népesség legnagyobb veszélye nélkül lehetetlen. Nézzük az elsőt. Ha az emberi nem történetén végig megyünk, nem látunk általánosabban bizonyítva semmit, mint azt, hogy az elnyomás sohasem volt híjával a praetextusnak. Az angolok a katolikusokat elnyomják; a vallás az ok, mely semmi honos kormányval vagy szabadsággal össze nem férhet. Franciaországban Sz. Bertalan-éj kelt, — ürügyül a vallás vétetik. Egész népek elnyomatnak; mondatik, hogy a szabadságra még meg nem értek s ezzel minden megvan mondva; mit okokkal bizonyítani nem lehet, az axiómának állítatik fel s az elnyomó lelkiismerete megnyugszik, ha azt, mit öntették megvallani szégyenlensé,

egy magasabb szükségnek tulajdoníthatá. A zsidók is elnyomattak; itt is ürügy kelle — s nem hiányzik. »A zsidók romlott faj — így szól a sokaság — csak önhasznuknak élve, minden magasabb erkölcsi elvek nélkül; a csalárdság e népnek veleszületett tulajdona«. Legyen szabad e nehéz panaszokra csak egy szóval felelnem: ők elnyomattak! Vagy azt gondoljuk-e, hogy évezredes elnyomás egy népet moralisálni fog? hogy egy néposztályt megfoszthatunk minden polgári, minden emberi jogoktól, hogy megvethetjük ezredekgig s hogy az, kire a közreprobatiót kimondjuk, kinek neve gyalázat, arcvonásai szégyenbélyegek, elromlani nem fog? hogy azt, kit lábbal letapodtunk, sárban nem fogjuk találni? Ha azt gondoltuk, nézzünk más nemzeteket, nézzük az erős rómaiak ivadékait most, nézzük a görögöket napjainkban, nézzük a hatalmas Spanyolországot, miután egy háromszázados zsarnokság rajta átment s valljuk meg legalább, hogy a zsidó nemzet nem azon egy, melyet elnyomás ronta meg. S ez legyen egyszersmind felelet az ellenvetések másodikára; mert vajon csodálatos-e, hogy a zsidók eddig semmi nemzetiséget nem mutattak; ivadékról ivadékra hazánkban lakva, nemzetünk szokásait, nyelvét, szellemét fölvenni nem akarták? Megvallom, mélt. fő RR., ha meggondolom, hogy a zsidók polgárosításáról csak most tanácskozunk, s hogy ellenvetésül az hozatik fel, hogy e nép még eddig nemzetiséget nem mutatott, azaz: hogy azon hazában, melyben mindig idegennek tekintetett, magát honosnak nem érzi; hogy azon nemzettel, melynél csak megvetést talált, nem egyesült; azon alkotmányért, melynek csak terheit ismeré, buzogni nem tudott; ha meggondolom mindezt: nem tudom, bámuljam-e azokat, kik ez okot felhozák, vagy szánjam, kik ellen felhozattak? Mert vajon lehet-e csodálkoznunk, ha azok, kik csak

elnyomattak, nemzetiséget ki nem fejtének? lehet-e fél-nünk, hogy önnemzetiségünkre veszély háramlanék, ha egy ily kis idegen nép-elemet polgári jogainkban részesítünk? Franciaországban német tartományai, melyek egy század alatt francziákká váltak, egész Anglia, hol annyi különböző faj egy nagy nemzetté egyesült, megfelelnek e kérdésre s minden elméleti okoskodásnál világosabban bizonyítják, hogy a legkülönbözőbb népanyagok egy nagy egészszé egyesülnek mindig s mindenütt, hol hasonló jogok hasonló érdekekben központosítják a különvált részeket s hogy, miként Hollandiában, Francia- s Angolországban, az észak-amerikai szövetségben látjuk, a polgárosított zsidókat nemzetiségnek hiányával többé nem vádolja senki: úgy nem fogja ezzel vádolhatni őket senki nálunk is, mihelyt polgárosításuk által nemzetünk tagjaivá váltak, mihelyt hazát nyerve, a hazaszeretet nekik is lehetővé vált. Nem akarok hosszasabb lenni s csak még azon ellenvetésre kívánok felelni, mely a zsidók polgárosítása veszélye iránt tétetik s még azoknál is nagy hatással van, kik a polgárosítást egyébként igazságosnak ismerik. Mondatik, hogy a zsidók egészen kereskedési iparkodások között élve, e nemzet más lakosainál több ügyességgel birnak s hogy így egy fokra emelve a többiekkel, mi jogegyenlőség nevében adatott, általuk könnyen mások elnyomására használtatnék. Mondhatnám erre, hogy azon nemzeteknek példája, a hol a zsidók már emancipáltattak, mást mutat; mondhatnám, hogy a zsidóknak egészen kereskedési iránya inkább elnyomásuknak következése, mely által e nép egész munkássága egészen kereskedésre szorítatván, ez egy ponton szükségképen magasabbra emeltetett; mondhatnám, hogy a polgárosítás által a zsidóknak új utak nyittatván, ezen tisztán kereskedelmi szellem az emancipatio után inkább gyengülni, mint erősödni

fog; de mindezek csak hihetőségek, és én nem fogom a mélt. főtablát fírasztani bebizonyításukkal; csak egyre legyen szabad figyelmeztetnem a mélt. fő RR-et, arra: hogy mindazon rossz következtések, melyeket a polgárosításból jósolunk, már léteznek s ha a polgárosítás e káros állapotot nem fogja is megszüntetni, azt legalább nem tagadhatja senki, hogy mindazon rossz, mit a zsidókról tudunk, a legnagyobb középkori elnyomás alatt támadott, a mostani elnyomás alatt nőtt, s hogy így az elnyomás legalább a bajok megszüntetéséhez vezetni nem fog. Mert vajon mik azon okok, melyekért a zsidók polgárosítását annyira veszélyesnek tartjuk? »Ha valahol a lakosokat nagyobb szegénységben látjuk, mint más helyeken, legyünk bizonyosak, zsidót fogunk találni, ki ezt okozá«, — így szól az egyik. De vajon ez azt bizonyítja-e, hogy a zsidóknak mostani állapota a közjóra szükséges? »Ha valahol tolvajság követtetik el, az orgazda, az, ki a tolvajt a tetthez készíté s benne segíté, bizonyára zsidó vala«, így szól a másik. De vajon ez a jelen állapot dicséretére szolgál-e? »Ha valahol csalás követtetett el, a zsidó nem fog hiányozni«, — így szól a harmadik. De vajon ez azt bizonyítja-e, hogy a jelen törvények a keresztyént a zsidó ellen biztosítják? S ha látjuk, hogy az elnyomás, mely eddig létezett, polgártársainkat nem biztosítja; ha meggyőződünk, hogy ezen elnyomás nagyobb már nem lehet, ha csak a középkor példája szerint zsidó-üldözéseket követni s őket birtokuktól megfosztani nem akarjuk: józanabb-e e nép polgárosításába helyezni inkább reményeinket, mint egy oly állapothoz ragaszkodni, melynek káros következtéseit tagadnunk nem lehet s melyet, ha a közjó nem védhet, bizonyára minden igazságszeretet, minden keresztyén érzemény rég elkárhoztatott? Ha mindez áll; ha a zsidó demoralisatiójának oka csak az elnyomás, mely alatt e

nemzet eddig szenvedett; ha antinationalis szellemének kútfeje csak az az állapot, a melyben a zsidó magát eddig a haza polgárának nem érezheté; ha valószínű, hogy a zsidók polgárosítása e nemzet moralisatiójára s nemzetesítésére jótékonyan fog hatni; ha bizonyos, hogy ezen polgárosítás legalább semmi oly rosszat maga után vonni nem fog, mit már a mostani elnyomás alatt teljes mértékben nem tapasztalnánk: bátran merem mondani, nincs ok, mely minket a KK. és RR. kívánatainak megtagadására bírhatna; nincs semmi ok, mely minket egy oly törvény alkotásától visszatartóztathatna, melyet századunk felvilágosodottabb szelleme kíván, melyet nemzetiségünknek érdeke megenged, melyet ezreknek áldása fog követni.

IV.

A VEGYES HÁZASSÁGOK KÖTÉSÉRŐL.

Mikor utolsó alkalommal a nagyváradi s volt rosznyai püspökök ellen felhozott sérelem ezen tábla által tanácskozás alá vétetett, magam voltam az, ki bátor valék a mélt. főrendek előtt ugyanazt hozni indítványba, mi most a KK. és RR. által javasoltatik; s így kötelesnek érzem magamat — habár csak röviden — azokra, miket a szathmári megyés püspök úr ő méltósága felhozott, felelni. A mélt. püspök három okot hoz fel a KK. és RR. indítványa ellen: az első az egyházi és világi hatalomnak egymás közti viszonyaiból vétetett; a második a fennálló törvényeknek tekintetéből; a harmadik az illetén törvényes provisio által netalán okozandó lelki nyugtalanságból. Én pedig megvallom, hogy ezen három ok — egyenként véve — engem épen arról győzött meg, hogy a KK. és RR. által indítványba hozott javaslat egyáltalában szükséges; szükséges pedig először azon viszonyok miatt, melyek az egyházi és polgári hatalom között léteznek; mert meggyőződésem szerint van egy része a vallásnak, van egy része az egyházi hatalomnak, mely minden világi hatalomtól egyáltalában független; arra, mi az egyház köréhez

tartozik és a szentségek ceremoniájához való, a világi hatalom semmi hatóságot és befolyást nem gyakorolhat, ha csak ki nem akarjuk mondani azon elvet, hogy minden világi hatalom, mely például a házassági szentségről kimondja, hogy áldás adassék s ily vagy más módon adassék és más szentségeknél is a formát megszabja, valamint a kath. vallásba elegendik, úgy más vallásokra is kiterjeszthetné hatalmát; s így e részben fenn akarom tartani a kath. egyháznak és minden egyháznak függetlenségét; de kérdem a mélt. főrendeket: mi ennek világos következése? Ennek következése — meggyőződésem szerint — nem más, mint az, hogy mihelyt az egyház függetlensége egyszer elismertetik, mihelyt a világi hatalom kinyilatkoztatja egyszer azt, hogy az egyházi hatalomra semmi lényeges befolyással nem bír, az egyházi hatalomnak már ott, hol a törvény végrehajtásáról van a szó, többé befolyást nem engedhet; mihelyt tehát egy részről az egyházi hatalmat függetlennek nyilatkoztatjuk s kimondjuk, hogy a vegyes házasságok törvényeinkhez, szokásainkhoz illők, azonnal ki kellett nyilatkoztatnunk azt, hogy miután azon vegyes házasságok a tisztelt egyháznak elvei ellen valók, azon házasságoknak kötéseit olyanokra kell bízunk, kiknek elveivel azok ellenkezésben nem állanak; azért kellett bízunk az ily házasságok kötését a protestáns lelkipásztorra, mert csak úgy tarthattuk fenn az egyházi rendnek teljes függetlenségét; fentartatik pedig ez úgy, hogy az által törvényeink semmi módon nem sértetnek. A másik ellen ok vétetett a törvényből s mondatott, hogy a XXVI. törvényben az foglaltik, hogy az illetén házasságok mindig a kath. lelkipásztor előtt köttessenek. Megvallom, ez áll; de midőn azon törvény hozatott, a kath. anyaszentegyház nem nyilatkoztatta ki oly világosan, mint most, hogy az illetén házasságoktól

az áldást meg akarja tagadni; mihelyt tehát 1791-ik esztendő óta az egyházi rendnek nyilatkozatai e részben némiképp változtak és a reversalisok megszüntetése által azon viszonyok törvényesen is más tekintet nyertek, szükségkép kell változni a törvénynek is és pótolni kell az 1791. XXVI. törvényt mindazzal, a mi mostani helyzetünkben egyáltalában szükséges. Felhozatott mint harmadik ellen-ok a KK. és RR. indítványa ellen az, hogy azon javaslat által egyes személyeknek lelki nyugalma sértetni fog. Megvallom, igen átlátom, hogy ez talán történik, de át nem látom, miként fogjuk azt elhárítani; mert azt hiszem, ha valakinek lelkében nyughatatlanság támadott, ha valakinek lelkiismerete sértetett, annak a törvényhozó nem oka, arról mi nem tehetünk; rajtunk csak az áll, hogy a törvénynek végrehajtását lehetővé tegyük, azt pedig csak úgy fogjuk lehetővé tenni, ha a ts. KK. és RR. indítványát elfogadjuk. Mert micsoda változtatást hozna a KK. és RR. javaslata? Azt, hogy az illetén vegyes házasságok nemcsak katolikus, hanem protestáns lelkipásztor előtt is kötlessenek; de nem nyilatkoztatta-e a clerus azt, hogy elveivel az illetén vegyes házasságokra adandó áldást ellenkezőnek tartja? Mi nem nyilatkoztathatunk ki oly possibilitást, mely a clerus előtt nem possibilitas; mi nem adhatjuk polgárainkat azokhoz, kik itt azt nyilvánítják, hogy az áldás adását elveikkel ellenkezőnek látják. Én tehát fájdalommal elismerem, hogy nyughatatlanságok támadhatnak és támadnak is ezen új törvény által egyesek lelkében; de egyébiránt meg vagyok győződve, nem rajtam, nem a törvényhozáson áll ezen nyughatatlanság megszüntetése. Felhozatott itt még egy panasz a törvényhozás ellen, melyre hasonlóképp felelni kötelességemnek tartom, mert az valóban nehéz panasz. Mondatott ugyanis, hogy a

jelen törvényhozás gondoskodott arról, hogy itt a protestánsok jogait kiterjesztette, az unitáriusoknak, a zsidóknak jogokat adott, úgy a nem egyesült görögöknek is, egyedül a katolikusokról nem gondoskodott. Arra nézve, hogy a katolikusoknak jogok nem adattak: különösen azért nem adattak jogok a katolikusoknak, mert azok minden jogot úgy is birnak. Meg vagyok győződve, hogy a törvényhozás, a többi vallásokat tekintve, érezte magas feladatát, s azt tartom, mihelyt a kath. vallás érdeke sértetni fog, hasonlókép arról fog tanácskozni, hogy a kath. vallásnak megsértett jogai helyreálltassanak s ekkor bizonyosan pártolókra fog találni ez ügy az alsó táblánál is, itt is, mert mi többségben vagyunk; de míg a katolikus érdek nem fog sértetni, addig rossz néven nekünk törvényhozóknak nem veheti senki, hogy épen azon keresztyén szeretettől vezéreltetve, melyre a kath. vallás bennünket tanított, más polgártársainknak jogokat adtunk s az által legvilágosabban mutattuk meg, minő jónak és szépnek kell lenni azon vallásnak, mely az országnak majoritását arra birhatta, hogy a minoritás iránt igazságos volt.

V.

A VEGYES HÁZASSÁGOKAT ILLETŐ SÉRELMEK
FELTERJESZTÉSÉRŐL.

Mikor ezen tárgy utolsó tanácskozásunk alá került, bővebben előterjesztettem véleményemet és a nagyvárad-i püspök úrnak tettét akkor sérelemnek nem tartottam, habár szívem igen nagyon elbúsult, miután láttam, hogy a clerus azon factumot magáévá tette. Ezen factumot, miután a dolog nem változott, most sem tarthatom sérelemnek, mert meggyőződésem szerint mindaz, mit a törvény nem tilt, szabad; mindaz, mit a törvény világosan nem parancsol, nem olyan, hogy annak elmulasztása által valaki sérelmet kövessen el és hazám szabadsága biztosítva csak akkor lesz, ha ezen elv általánosan el ismertetik minden ember által az egész hazában, és habár most ezt nem remélhetem is s fájdalommal tapasztalom, hogy ezen elv nem követtetik, nem akarok szavammal hazánkban oly példát adni, melyet jónak nem tartok s jónak elismerni soha sem fogok. Mi a sérelmet illeti: mint fentebb mondám, ezen tettet sérelemnek nem tartom; a komáromi örökös főispán ő méltóságának indítványát azonban főként két okból elfogadom: először: mert a volt rozsnyai és nagyvárad-i püspök

uraknak tetteit olyaknak tartom, melyek, habár nem okoznak is sérelmet, legalább nagy aggodalmat szültek a hazában és pedig annál nagyobbat, minthogy a clerus azon tetteket egyáltalában magáévá tette s magáénak nyilatkoztatta; másodszor: azért, mert ezen tetteknek felterjesztésében látom legjobb motivatioját azon törvénynek, melyet mi tegnap a vegyes házasságokra nézve minden jövő rossz következesek elhárítása végett elhatároztunk; és így egyáltalában nem látom át, a törvényhozás miért ne jelentene fel királyának egy oly factumot, mely aggodalmat szült az egész hazában és a törvényhozást arra bírta, hogy új törvényes provisiót tegyen jövendőre nézve.

VI.

A SZÓLÁSSZABADSÁGRÓL.

Ha azon kir. leiraton, mely által tanácskozásaink eddig felfüggesztettek, végig megyünk: lehetetlen eltitkolni azon örömezzet, melylyel e kir. leiratnak egyes részei szivünket eltölték. Azon biztosítás, mely által királyunk szavára emlékeztetve alkotmányunk fentartása mintegy újra ígértetik; azon nyilatkozat, hogy a törvényadta szólásszabadságunknak sértése soha fejedelmünk szándékai közé nem tartozott; azon magas szó, mely által királyunk kegyességére intetünk: mindez örömmel tölti szivünket; mindez újra bizonyítja, mennyire nem csalódott nemzetünk azon reményekben, melyekkel ő felségének trónra emeltetését fogadá, melyekkel — nehezen sértve bár — eddig minden lépéseit követé, melyekkel sérelmeinek a magas trón elébe való jutását állhatatosan kívánva, kérelmeinek igazságában már kívánatainak teljesítését látá. De mennyivel nagyobb vala az öröm, melylyel a kir. leiratnak egyes részei szivünket eltölték; mennyivel erősebb a bizodalom, a mely keblünkben ébrede; mennyivel szebbek a remények, melyekkel a jövőbe tekinthetünk: annyival szomorúbb megvallani, ha e kir. leiratot a jelen tárgygyal összefüggésbe hozzuk s

benne, mint sokan, nem egy királyi nyilatkozást, hanem sérelmeink orvoslását keressük, hogy ezen kir. leirat által helyzetünk semmiben nem változott, hogy benne semmi nem foglaltatik olyan, mi által kérelmeink haszontalanokká, panaszaink alapnélküliekké válnának. Mert nézzük a kir. leiratot végig s mit találunk benne? Alkotmányunknak fentartása ígértetik; ámde lehet-e felednünk, hogy egyes polgárok elzáratása által az I. Rész kilenczedik czíme, egy országgyűlési követnek eltiltása, a másoknak perbeidézése által követeinknek függetlensége s így alkotmányunk legszentebb részeiben sértetett s hogy mindezen sérelmek nemcsak orvcsolva, de még elismerve sincsenek? Mondatik, hogy a szólásszabadságnak sértése soha királyunk szándékai közé nem tartozott; ámde nem kell-e szomorúan tapasztalnunk, hogy mindaddig, míg egyes polgárok köztanácskozásokban tartott beszédekért, melyeknek semmi rossz következésök nem vala, nehéz felelősségre vonattak, míg a jelen eljárás fennáll, a szólás szabadsága immár nem létezik, sőt fejedelmünk minden kegyessége mellett tetteleg lehetlenné válik? Fejedelmünk kegyességére emlékeztetnek, de vajon nem kell-e emlékeznünk azokra is, kikhez e magas királyi szó csak börtönök falain át juthat s kiket a legjobb fejedelem szíve másoknak hibás tetteitől meg nem őrizhet? Nem kell-e megvallanunk egy szóval, hogy bármi szépek legyenek a remények, a melyekkel a jövőbe tekinthetünk, jelen szomorú helyzetünk semmiben nem változott s a múlt sérelmek orvoslása még hátra van? Ötödször kerül a jelen tárgy tanácskozás alá és én nem fogom cs. kir. Főherczegségedet és a mélt. főrendeket az annyiszor mondottaknak ismétlésével fárasztani: a tárgy egyszerűbb, mint hogy hosszabb bizonyításokra szükség volna; fontosabb, mint hogy ennyi vitatások után mindenki ne szerzett volna magának egy

bizonyos meggyőződést s kit szive, kit az esetek pusztá előadása s a hozzá alkalmazott törvényeknek száraz szavai meg nem győztek, arra beszédemnek hatása úgy sem lehet. Csak egy oldala van a kérdésnek vagy inkább jelen állásunknak, mely — csekély belátásom szerint — még tekintetbe nem vétetett: a jövő. Eddig a múlttól szoltunk. Nincs ok, mely mindkét részről a múltra nézve felhozva, nincs nehézség, ellenvetés, mely előadva vagy megezőfolva ne volna, de arról: mik leendnek e mélt. tábla állhatatosságának következei, mi leend parlamentaris győzelmeinek díja? eddig nem szoltunk még, s én csak erre kívánom irányzani a mélt. tábla figyelmét. A jövő az, mely tetteinkről ítélni fog, mely áldani vagy kárhoztatni fogja határozatainkat s nem lehet érdektelen, főkép a dolgok jelen stadiumában, hol az hihetőkép utolszor kerül tanácskozásaink alá, legalább egy tekintetet vetni azon jövőre, melynek javát eszközölni vala feladatunk s ha már állhatatosan akarunk haladni előbbi ösvényeinken, előre meggondolni: hová vezet? E mélt. tábla további állhatatosságának első következe — teljes meggyőződésem szerint — e tárgy letétele. Ha e mélt. tábla annyi felszólítás, annyi kérés után még tovább is állhatatos marad megtagadásában: a KK. és RR. nem remélhetnek többé egyezséget. Elégszer visszavettettek elveik, elégszer megtagadtattak kívánataik: nincs hátra egyéb, mint hogy állhatatosan elveikhez ragaszkodva ők is, e tárgy további vitatásáról lemondjanak s egy jövő, boldogabb időre bízzák az ügynek kivívását, melyért kötelességök szerint fáradozni meg nem szüntek, de melyet kivívni nem nekik adatott. Teljes meggyőződésem szerint csak e tárgy letételéhez vezethet e mélt. tábla további állhatatossága. Nézzük tehát ennek következeit; következeit a kormányra nézve, mely hogy

erős legyen, a nemzet érdekében fekszik; következéseit törvényszékeinkre, melyeknek függetlenségeért a főrendek annyira buzognak; következéseit a nemzetre nézve, melynek javát eszközölni első, legszentebb kötelességünk. A kormány hihetőkép folytatni fogja előbbi eljárását, hivatkozva a szokásra, hivatkozva e mélt. tábla határozataira; nincs semmi, mi a kormányt előbbi elveinek változtatására birhatná. De vajon fogja-e ez növelni a kormány tekintetét? fogja-e növelni azon bizodalmat, mely alkotmányos országban miként a kormánynak legerősebb támaszát teszi, úgy jótékony hatásának leglényegesebb feltétele? Én kételkedem. A kormány hatalmas leend, de a közvélemény ellen; a kormány büntetni fog, de a nemzet helybenhagyása nélkül; a kormány hallgatásra fogja birni legszilárdabb elleneit, de az ellenekkel hallgatni fognak leghívebb, legfüggetlenebb pártolói is, s nem ez azon csend, mely a kormányt erőssé teszi, nem ez azon állapot, melyben én egy alkotmányos ország kormányát látni kívánom. Most nézzük törvényszékeinket. Ragaszkodni fognak előbbi elveikhez, s ítélni, miként előbb ítélték. Ámde miután a KK. és RR. ezen ítéleteket törvényteleneknek nyilatkoztatták; miután e teremben, habár csak a kisebbség, e véleményben osztozott; miután maga e mélt. tábla többsége új törvények alkotását kívánva, azokat, melyek szerint ítéltetett, legalább homályosaknak hirdette; miután a közvélemény oly hangosan felszólt: nem nehezedett-e törvényszékeinknek állása? Ők ragaszkodni fognak előbbi elveikhez, ők ellent fognak állani a közvélemény dagályainak s remélem, ellentállni azon belső ösztönnek is, mely őket, a legfőbb bírákat, talán nagyobb szigorúságra intené, ha majd elleneik ügye forog kérdésben. Én hiszem, akarom hinni mindezt, de vajon kell-e törvényszékeinket

ily nehéz összeütközésekbe hoznunk? kell-e bíránkat oly helyzetbe állítanunk, hol már kötelességeiknek pusztá teljesítésére a polgári legnagyobb erény kívántatik? Most nézzük a nemzetet. Vagy azt gondoljuk talán, hogy határozataink után minden szabadabb szó el fog hallgatni hazánkban; hogy a nemzet e tárgy letételében meg fog nyugodni s a kormánynak s törvény-székeinknek alkalmok nem lesz előbbi elveik folytatására? Mélt. fő RR.! Ne gondoljuk ezt. Hol szigorú törvények léteztek, ott soha nem hiányzott még az áruló, soha nem hiányzott még az áldozat. Vannak mindig, kik a legártatlanabb tettet kajánul a törvényhez alkalmazzák; vannak, kik végrehajtására önmagok ajánlkoznak áldozatul; s ha azon kevés évnek tapasztalásain átmegyünk, hol nálunk is szóbeli vétségek iránt nagyobb szigorúság létezett, látni fogjuk, hogy több alávalóság s több lelkesedés található honunkban is, mint előre gondoltuk volna. De én nem egyes esetekről szólok; jól tudom én, hogy a legtisztább lelkesedés, a legnemesebb szándék oly tettekre vezethet, melyeket az államnak tűrni nem lehet és szánom az áldozatot; de meg vagyok győződve, hogy nincs oly szigorúság, mely törvényesen s a nemzet aggodalmáért gyakorolva, kegyetlenségévé válnék. De vajon azon szigorúság, mely e tárgy letétele után hazánkban a szóbeli vétségek iránt hihetőkép létezni fog, nyugodalomhoz fogja-e vezetni a nemzetet? Nézzük a jelent, tekintsünk vissza a múltra s ítéljük a jövőről. Vajon nem ezen kérdés vala-e az, mely országgyűlésünk folyamát megakadályoztatá, mely már országgyűlésünk előtt az egész nemzetet izgalomban tartá s báró Wesselényi Miklóssal megkezdve, alapjául szolgált mindazon szomorú eseteknek, melyek azóta történtek? S mi remélhetjük-e, hogy a nemzet meg fog nyugodni, ha majd e tárgy letéttetett; hogy

azon többsége nemzetünknek, mely ennyi állhatatossággal vívott ez ügy mellett, le fog mondani legigazságsabb kívánatairól, legforróbb óhajtásairól, hosszú iparkodásának czéljáról, csak mert e mélt. tábla e kívánatokban meg nem egyezett s a nemzet képviselői azt kénytelenségből letevék; hogy a letétetett tárgy nem fog ott maradni, hogy úgy mondjam, lábaink alatt, akadályoztatva minden lépést, melylyel haladni akarnánk, elkeserítve minden viszonyunkat, elrontva minden bizodalmat? Mert ne gondoljuk, mélt. fő RR., hogy királyunk kegyessége s törvényszékeink nagyobb engedékenysége a megesonkult bizodalmat helyre fogják állíthatni. Míg a sérelem orvosolva nincs, míg az elvek fenmaradnak, míg a jelen eljárás csak a lehetőségek közé tartozik: a nemzet nyugodtan nem érezheti magát. A nemzetet nem kegyesség, hanem csak törvényeinek szoros megtartása biztosíthatja. S mi történik akkor, ha ez úgy van; ha a kormány a legjótékonyabb intézkedéseket teszi, a nemzet, szólásszabadságára emlékezve, nem bízik jótéteményeiben; ha egyesek a leghasznosabb dolgokat indítványozzák és senki nem hallgat szavokra; ha a legjobb vállalatok czéloztatnak és senki nem ajánlkozik pártolásokra; ha az egész nemzet vágyai, reményei, iparkodásai ez egy kérdésben központosulnak s minden haladásról s minden reményről, melylyel eddig a haladást követtük, egyszerre lemondhatunk? Akarja-e e mélt. tábla magára vállalni a jövőnek feleletterhét? Vagy azok után, miket tapasztaltunk, nem kell-e megvallanunk, hogy ez legalább valószínű? A vándor, ha azt, mit kincsének tartott, elveszté, megáll s felkeresi vesztett vagyonát: s mi várhatjuk-e, hogy egy nemzet, ha attól, mit legnagyobb kincsének tartott, minek birtokában magát gazdagnak érezte, megfosztatott, nyugodtan haladjon tovább? Ezek lesznek — csekély belá-

tásom szerint — e tárgy letételének következései. Erősíteni akartuk a kormányt s megfosztottuk legerősebb támaszától; biztosítani akartuk törvényszékeink függetlenségét s a lehető legnehezebb állásba hoztuk; meg akartuk nyugtatni a nemzetet s felingereltük. Adja az ég, hogy csalódjam, de én mást e tárgy letételétől nem várhatok s nem hiszem, hogy a mélt. tábla további állhatatosága máshoz vezethetne, mint e tárgy letételéhez. De vajon nem a KK. és RR. okai annak, hogy e részben még egyezés nem szereztetett? így kérdez talán valaki, és sokan a mélt. fő RR. közül talán önmagok hiszik ezt. Két ok hozatik fel azon állításnak bebizonyítására. Az első: hogy e mélt. tábla által tett többféle ajánlatok a KK. és RR. által el nem fogadtattak; a másik: hogy a KK. és RR. izenetei oly elveket foglalnak magokban, melyekkel kormányozni nem lehet. Legyen szabad ez állításokra röviden felelnem. Az elsőre: hogy e mélt. tábla ajánlatai a KK. és RR. által el nem fogadtattak, bátor vagyok azon megjegyzéssel felelni, hogy ez bizonyára csak azon egy, igen egyszerű okból történt, mert ez ajánlatok elfogadhatók nem valának. Az első, melyben a KK. és RR. új, korszerűbb, általános alkotmányi elvekkel megegyező törvények alkotására felszólíttatnak, azért nem, mert míg a két tábla elveiben oly távol állt egymástól, a KK. és RR. új törvények alkotásában megegyezést nem várhatóan, s ha várhattak volna, a nemzet legfőbb jogait nem függeszthették fel oly törvények alkotásáig, melyeket a kormány helybenhagyása nélkül alkotni nem lehetett s melyeknek pusztá reményeért tőlök már az kívántott, hogy a fenforgó esetek helybenhagyása által létező törvényeinket úgy magyarázzák, mint azt sem általános alkotmányi elvök, sem meggyőződésök nem engedi. Az ajánlatok másodika, hol minden irománynak együtt

való felterjesztése kívántatott, azért nem, mert oly országban, hol a két-kamarai rendszer legalább tetteleg létezik, oly példát veszély nélkül felállítani nem lehetett, mely többször ismételve, ha azt mutatná, hogy e mélt. tábla a kormánynyal mindig egyetért, könnyen haszontalannak, ha azt, hogy a nemzet kívánatainak mindig ellentáll, könnyen károsnak mutatná a mélt. táblát s mindenesetre növelné azon esetek számát, hol a kormány s törvényhozás mindkettőnek kárával egyenes összeütközésben állanak. S most megyek az okok másodikára, arra, hogy a KK. és RR. izenetei oly elveket foglalnak magokban, melyekkel kormányozni nem lehet s bármennyi fontosság tulajdonított is néhányak által ezen állításnak, csak egy általános s igen közönséges nézettel fogok reá felelni. Minden alkotmány, hol a királyi hatalom szabadsággal párosul, szükségkép oly elveket foglal magában, melyek egyenkint tekintve, látszólag vagy a királyi hatalommal, vagy a szabadsággal ellenkezésben állanak. A királyi hatalom a törvényhozási általános vetőt, a hadseregek parancsnokságát, a hivatalok kinevezését s az egész végrehajtó hatalmat tartja magának: s ha csak ezen jogokat tekintjük, talán az absolutismus küszöbén láthatjuk magunkat. A nemzet törvényhozásában, az adónak s minden subsidiumoknak szabad megajánlásában, gyülekezeti jogában, szólásszabadságában bízunk, s ha ismét csak ezen jogokat tekintjük, át nem láthatjuk, miként lehet ennyi szabadsággal kormányozni. De tekintsük ezen jogokat együttvéve; gondoljuk, hogy mindezen jogok felett egy nagy kötelességérzet áll, mely a királyt s nemzetet természetes korlátai között tartja; s talán át fogjuk látni, hogy a kormány mindezen jogok mellett alkotmányos hatalmát fentarthatja, s bármi szabadok legyenek azon elvek, melyeket a KK. és RR. izenetökben felállítanak,

míg azon jogok, melyekkel alkotmányunk a királyi hatalmat felruházta, fennállanak, az alkotmányos kormány hazánkban lehetetlenné válni nem fog, főképp addig nem, míg az ország szelleme az marad, mi most; míg a nemzet nyugodalmat kíván és szabadság alatt nem ért mást, mint a mit törvényeink szoros megtartása mellett eddig élvezett. Vannak, kik ezen kételkednek s korunk haladási ösztönét revolutionarius irányoknak tulajdonítják. A kis dézsma megszűnik s ők az országot veszélyben látják; a pálcza büntetések korlátoztatnak s ők az alkotmány romlása felett kesergenek; a jobbágyoknak örök megválthatási jog adatik, s ők a birtok szentségét látják sértve; nem hozatik egy igazságos törvény, nem haladunk egy lépést a nélkül, hogy számtalan panasz ne követné tetteinket, a nélkül, hogy egész csoport hazánk romlását ne jósolná. Ne hagyjuk magunkat ámítani ily beszédek által. E nemzet halad, de nyugodt; s épen mert haladni akar, azért fog nyugalomban maradni. Meglehet, hogy e haladás némely egyes érdekeket sért, s nem csodálatos, ha azok, kik eddig csak éldeltek, nehezteléssel néznek a korra, melyben tőlök is áldozatok kívántatnak; természetes, hogy azok, kik magokat oly magasaknak vélték, haraggal néznek mindenre, mi másokat hozzájuk felemel; vannak emberek, kik, mint Cicero mondja, »numulos curant, villulas, hortulos, non rempublicam« s ezek veszélyeket láthatnak; ezek remegjenek. De a kormány, ha szándéka — mint remélem — tiszta; ha céljai — mint hiszem — nemesek, bátran nézhet a jövő elébe; s bármi nagy legyen azon ingerültség, mely itt-ott ellene mutatkozik, habár történetek dolgok, melyeket jóvá hagyni nem lehet, mondattak szavak, melyeket csak szenvedelem sugallt: a törvényhez ragaszkodó kormányt vészek nem fenytik a jövőben, s ha majdan — a mit

biztosan remélek — a kormány maga ajánlkozik haladásunk vezéréül, a nemzet tapsolva fogja követni lépteit, s a kormány látni fogja, hogy tetteivel lelkesedést gerjesztesse, milyent tárogató nem szülhet többé e határonkon. Röviden összefogom beszédemet. E tábla további állhatatossága nem vezethet máshoz, mint e tárgy letételéhez; e tárgy letételének csak károsak lehetnek következései; károsak a kormányra, a mely iránt való bizodalmat gyengítik; károsak a nemzetre nézve, melynek haladását akadályoztatják. A KK. és RR. izenetének elfogadása ellenben — meggyőződésem szerint — semmi rosszat nem szülhet; alkotmányunk, mely a királyi hatalmat annyi jogokkal felruházta s a nemzet nyugodt szelleme egyformán kezeskednek, hogy ezen elvekkkel, melyek a KK. és RR. által felállítottak, visszaélések se történni, se történhetni nem fognak. Én tehát a KK. és RR. izenetének egész kiterjedésében való elfogadására szavazok. Soha, mélt. főrendek, nem volt a nemzet s kormány között a bizodalom annyira szükséges, mint most. Egy nagy regeneratio küszöbén állunk s ez a kormány közbenjárása nélkül lehetetlen; törvénykönyveink javításokat kívánnak; népünk neveletlen; intézeteink zsengében állanak s mindez a kormány segedelme nélkül nem gyarapodhatnak. S ha határainkon túl tekintünk, egy szétbomló s egy szüntelen terjeszkedő birodalom közé állítva, azon monarchiára, melylyel oly szoros kapcsolatban állunk, talán egy nagy jövő vár; idők jöhetnek, hol Európa szabadsága, korunknak egész civilisatiója ezen monarchiának hatalmától függhet, s e monarchia erős nem lehet, e monarchia ellent nem állhat küzdéseiben, ha e nemzet gyöngé, ha e nemzet kormányával viszátkodásokban él. Ne felejtkezzünk meg magas hivatásunkról. Egyszer védte már e nemzet Európát s csak viszátkodásai által győ-

zetett le a vitában; idők jöhetnek, hol minket egy hasonló jövődőtől csak egyességünk őrizhet meg s minden nap, melyet viszálykodások közt töltünk, egy országos csapás. Ne taszítsuk el tehát magunktól azon egyetlen módot, mely közöttünk egyességet szerezhet: ne tagadjuk meg tovább a nemzet kívánatait; ne hozzuk képviselőit azon szomorú helyzetbe, melyben nem kívánataikról, hanem reményeikről kénytelenek lemondani. Sok helyesnek látszó ok hozatott fel ezen vélemény ellen; sok fenségesen hangzó mondás; a szónoklat kimerítheti ékességeit, de a kormány s nemzet közötti bizodalomnak helyreállása, a törvényhozásnak egyessége, nemzetünk nyugodalma ezt kívánják s e mélt. tábla talán hódolni fog annyi tekinteteknek, hódolni azon erős meggyőződéssel, hogy ha már egy erős kormány szükséges e nemzetnek kifejlődésére, bizonyára mindazon szigorúság, mely a szóbeli vétségek iránt létezett s talán létezni fog, oly erőssé a kormányt nem teheti, mint egy magában egyetértő népnek önkéntes hódolata, s azon emelő biztosság, hogy mindazt, mit a király népének szabadságban ad, a nemzet vérével fogja visszafizetni egykor.

VII.

FELIRATI TÁRGYALÁS ÜGYÉBEN.

Ha időt kívánunk nyerni, annak mindenesetre legjobb és legsikeresebb módja a discussiókban — a mennyire lehet — el nem ágazni többfelé, hanem maradni és szorítkozni azon két kérdésre, a mely előttünk fekszik. Én tehát a kir. leirat érdemére nézve a t. KK. és RR. felirati javaslatának érdemébe ereszkedni ezúttal nem akarok, nem is fogok; csak azon kérdésre kívánok röviden felelni: vajon a t. KK. és RR-nek felirati javaslatukat tanácskozásba vegyük-e most, vagy ne? Ennek szükséges következése az, hogy ha tanácskozásba vesszük és velök egyetértünk, azt a már keresztül ment felirattal junctim fölvegyük. Kettő hozatott fel itt az ellen, hogy a KK. és RR-nek ezen új felirati javaslatát tanácskozásba vegyük; kettő hozatott fel a mellett, hogy a t. KK. és RR-nek ezen új, hozzánk bocsátott javaslatát simpliciter és minden tanácskozás nélkül, csak formahiány miatt, visszautasítsuk. Egyik az illedelem, másik a törvény. Mondatott ugyanis több részről, hogy az illedelemmel meg nem egyezik, hogy mi most ezen felirathoz, mely tisztán formális feliratnak tekintetik, némely érdemleges tárgya-

kat hozzá csatoljunk; ez nem tartatott az illedelemmel megegyezőnek némelyek által. Mások azt mondják, hogy ez az 1791. XIII. t.-czikkel ellenkezésben áll, és így mint törvénytelen, oly dolog, melyben nem is lehet megegyezni. — Én mind a kettőre nézve egészen más véleményben vagyok, s azt hiszem, hogy mind az illedelemet, mind a törvényességet épen akkor sértenők meg leginkább, ha a t. KK. és RR-nek hozzánk jött felirati javaslatát minden discussio nélkül csak a forma hiánya miatt félrevetnők; ugyanis a t. KK. és RR. első felirati javaslatukhoz, — mely itt Dankadressnek neveztetik, — szükségesnek tartották az ország sérelmein kívül a vallásos sérelmek iránti kérést ő felségehez oda csatolni. A mélt. fő RR. a t. KK. és RR-nek ezen kívánatát helyesnek tartották, mert a mélt. fő RR. többsége is helyben hagyta, hogy a felirathoz a t. KK. és RR-nek azon kérése, hogy ő felsége a sérelmekre nézve resolutiót adjon, hozzá irattassék. Most a vallásos sérelmekre nézve érkezik egy kir. válasz, és az olyan, mely a mélt. fő RR-nek eddig nyilatkozott többségének véleménye szerint igen nagyon lényeges. Már kérdem: ha az ország valamely tárgyban ő felsége elébe járulni kíván és azon perczben, midőn még felirata ő felsége elébe nem került, ő felségétől egy kir. válasz érkezik, mit kíván az illedelem, mélt. fő RR? Azt kívánja az illedelem, hogy akármit mondott ő felsége, azt tekintetbe ne vegyük, hanem csak az előbbinél maradjunk; azt kívánja az illedelem, hogy ő felségének, midőn felszólít, hogy tanácskozzunk a vallásos tárgy felett, azt feleljük: »mi a tárgyról tanácskozni fogunk«; azt kívánja az illedelem, hogy azt, mit ő felsége mond, tekintetbe ne vegyük, arról egyáltalában ne is tanácskozzunk: azt kívánja az illedelem, hogy a réginél maradjunk meg, s azt mondjuk, hogy majd

holnap, vagy holnapután fogunk tanácskozni? Meg lehet, hogy hibás fogalmam van az illedelem- és azon kötelességekről, melyekkel ő felsége nyilatkozatai iránt viseltetni tartozunk; úgy látszik, mégis más fogalmam van, mint a mélt. fő RR. egy részének; egyébiránt fogalmam szerint legtisztábban áll azon kötelesség, hogy midőn valamely tárgyban ő felsége nyilatkozik, — midőn az csak lehetséges — arra nézve nézeteinket és alázatos fölírásunkat a trón elébe minél előbb jutassuk; és itt nem tiszta formalitásról van szó; mert nem fekszik a monarchiának és az országnak érdekében, hogy ő felsége mindig a régi formák szerint tiszteltessék meg, hanem először az, hogy minél előbb nyilatkozzék az ország; és másodsor az, hogy ő felsége mindig a tiszta igazságot hallja meg; és így épen az ellenkező nem egyeznék meg az illedelemmel; a t. KK. és RR.-nek tette pedig tökéletesen megegyező azzal. — Áttérek a dolognak törvényes állására. Mondatott itt, a t. KK. és RR. tette meg nem egyezik az 1791. XIII. t.-cikkkel; én megvallom, nem akarok a XIII. t.-cikknek bővebb vitatásába ereszkedni — nem akarom a discussiót azon zátonyra vezetni, melyen a magyar országgyűlés, noha csak minden három évben jő is össze, mégis már egész éveket töltött; nem akarom a régi pert megkezdeni, mely itt szintűgy, mint a másik teremben, annyi ügyességgel, de oly kevés haszonnal, annyi országgyűlések alatt megvitatott. Az én meggyőződéseim szerint az 1791. XIII. t.-cikknek nem lehet oly értelme most, nem lehetett oly értelme soha, mely tökéletesen anticonstitutionalis volna; már pedig, ha az 1791. XIII. t.-cikknek azon értelmet adjuk, hogy a sérelmekről addig szólani nem lehet, míg a kir. előadások tárgyalva nincsenek, más szavakkal az mondatik, hogy a sérelmekről egyáltalában nem szólhatunk;

mert emlékezzenek vissza a mélt. fő RR. azon országgyűlésekre, melyek az 1791-iki évtől fogva mostanáig tartattak: vajon melyik országgyűlés volt az, mely képes lett volna a kir. előadásokat tárgyalni? Ha tehát a kir. előadások tökéletes tárgyalása előtt a sérelmek tárgyalásába ereszkedni nem lehetne: más szavakkal azt állítanók fel, hogy a sérelmek tárgyalás alá soha nem jöhetnek, — ez pedig tökéletesen anticonstitutionalis állítás, oly állítás volna, melyet sem az 1791-iki országgyűlés rendei a XIII. t.-cikkéről nem állíthattak fel, sem az 1843-iki ország rendei helybe nem hagyhatnának. Én tehát abban, hogy valamely sérelem külön vétessék fel, egyáltalában semmi törvénytelenséget nem látok; azt az illedelemmel nem csak hogy ellenkezésben nem hiszem, sőt azt tartom, hogy inkább az ellenkezni az illedelemmel, ha ő felsége nyilatkozatát tekintetbe nem vennők; azért röviden oda szavazok, hogy a t. KK. és RR-nek hozzánk terjesztett javaslata itt tanácskozásba vétessék; magára a javaslatra nézve fentartom nézeteimet, s azokat ki fogom akkor fejteni, midőn annak helye és ideje lesz.

VIII.

A VALLÁSSZABADSÁGRÓL.

Ha azon akadályok hosszú során végigtekintek, melyek haladásunkat majdnem lehetlenné teszik, ezek közül első helyet foglal kétségkívül azon állapot, melyben a vallásos viszonyok hazánkban állanak. Mióta az 1791. XXVI. t.-czikk alkottatott, mióta e t.-czikk által, a mint maga a törvény mondja, reformált honfitársainknak vallásos szabadsága örök időkre biztosított és megerősített, a súrlódásoknak egész hosszú sora következett, mely akkortól mostanáig nem szűnt meg, s annyi országgyűlések fáradozásai nem hozhatták helyre Magyarországon azon békét és egyetértést, mely nélkül a legnagyobb nemzetek is lesülyedtek nagyságukból, ilyen kicsiny nemzet pedig, milyen a magyar, egészen elaljasodik és pangásában semmivé lesz. Ez tovább nem maradhat így. A vallás kérdése olyan, melyről nekünk határoznunk kell; mi nem hagyhatjuk tovább e kérdést függőben; nem engedhetjük, hogy valahányszor törvényes intézkedést tartunk szükségesnek, valahányszor valamely új javítást akarunk az országba behozni, mindig mint rémkép a vallás egybebonyolódott állapotja lépjen előnkbe és lehetlenné tegye legnemesebb igyekeze-

teinket, legszentebb czélzatainkat. Azt hiszem, ez országgyűlésnek legszebb, legmagasabb feladata, nekünk, kik itt ülünk, legszentebb kötelességünk: a vallás ügyét végre egyszer tisztába hoznunk, nem egyes részletes intézkedések által, hanem oly módon, hogy többé ne támadhasson zavar, hogy azon elvekre nézve, melyekre alapíttatik, vitatkozás köztünk többé ne lehessen; s így nem csak protestáns honfitársaink, hanem a magunk nyugalma is végre megállapíttassék; az pedig, mélt. fő RR., egyetlen egy mód által történhetik, és ez az: ha törvény által kimondatik minden vallásnak tökéletes egyenlősége, minden vallásos viszonyokban létezendő tökéletes viszonyosság, minden vallásnak általános szabadsága. Ha a dolgok jelen állásában semmi talán az országban nagyobb reményekkel nem váratott, mint az utolsó törvényjavaslatunkra ő felsége által ígért kir. válasz, az igen természetes; de épen oly természetes az is, hogy e kir. válasz azon formában, melyben adatott, e reményeknek eleget nem tett. Hogy a várakozásokat ki nem elégítette, ez nézetem szerint a dolognak állásából foly. A vallásos állapotok Magyarországon, felfogásom szerint, olyanok, hogy azokat egyes részletes intézkedések által elrendezni, hogy az országot részletes javítások által megnyugtadni nem lehet; itt általános provisio, itt az egyenlőségnek, viszonyosságnak kimondása szükséges. Ha tehát a kormány ezen kir. leiratában kiterjeszkedett volna mindazokra is, miket mi törvényjavaslatunkban fölterjesztettünk; ha mindazokat helybenhagyta volna is: még azon esetben sem jöhetett volna e kir. leirat által a vallásos tárgy úgy tisztába, hogy mi abban tökéletes megnyugvásunkat találtuk volna; mert törvényjavaslatunkban is sok jeles tárgy nem foglaltatik, mely a vallásos vizsgálódásoknak kikerülésére egyáltalában szükséges; ilyen az átmenetel és többek. De vannak

még más okok, melyekért ezen kir. leirat várakozásainkat nem elégíti ki. Az első ok abban fekszik, hogy ha valahol, bizonyosan a vallásos tárgyakban, ha valami jót és czélszerűt akarunk tenni, mindazon kérdéseket, melyek a tárgygyal összeköttetésben vannak, in complexu kell tárgyalni. Mindazon pontok, melyek törvényjavaslatunkban igen szoros kapcsolatban állnak egymással, így jelesül az összeesketésnek módja, a lehető legszorosabb kapcsolatban állanak avval is, mi iránt ő felsége kir. leiratában nyilatkozik. Már most mi e kir. leirat tartalma? E kir. leiratban kimondja ő felsége szándékát a reversalisokra, vagyis inkább a vegyes házasságokból származott gyermekeknek mily vallásban történendő neveltetése iránt; az iránt pedig, mikép történjék az összeesketés, a kir. leirat nem nyilatkozik. Már mi ennek a következése? Nem egyéb, mint az, hogy azon indítványokat és javaslatokat, melyeket a kormány az 1., 4. és 5-dik pontra nézve tett, mindaddig nem fogadhatjuk el, minekelőtte nem tudjuk, mi a szándéka ő felségének az összeesketések módjának meghatározására nézve, mert a lehető legnagyobb kapcsolatban van egyik a másikkal. Ezen kívül van még egy ok, melyért a kir. leirat ki nem elégít; és ez, megvallom, ezen phrasisban fekszik: »non nisi ubi pacta similia haud succederent, aut partes competentes ipsis paciscendi iure hoc uti nollent, nascituros illarum liberos religionem patris sequi debere constitutur«. Ha ezen phrasis a törvénybe megy, meg vagyok győződve, hogy ennek épen oly káros következései lehetnek, hogy ennek épen oly interpraetatiók adathatnak, melyek adattak a »ne transitus temere fiat«-nak; hogy e szavaknak azon magyarázat adathatik, mintha t. i. a törvény azt kívánta volna, hogy mielőtt valamely vegyes házasság összeköttetik, az ily egyezkedésnek megszerzése legalább megpróbáltassék. Én tehát

mélt. fő RR., mi ezen kir. leiratot és különösen mi azt illeti: hogy a jelen kir. leirat nem olyan, mely egy újonnan alkotandó törvénynek már alapjául szolgálhatna, a t. KK. és RR.-el tökéletesen egyetértek és erről ő felségét felküldendő feliratunk által, melyet előbbi feliratunkhoz csatolni kívánok, tudósítandónak vélem. Egyébiránt nem lehetek egy véleményben a KK. és RR.-el azon általánosságra nézve, melylyel a kir. leiratban ajánlott módok ellen nyilatkoznak. Meg fogom magyarázni nézeteimet. Mik a kormánynak a kir. leiratban azon módra nézve, mely szerint a vegyes házasságokból születendő gyermekek nevelése iránt rendelkezni kíván, kifejtett nézetei? A kir. leirat kinyilatkoztatja, hogy ő felsége attól, hogy a gyermekek atyjok vallását kövessék, egyáltalán nem idegen; és én úgy értem ezt, hogy ő felsége törvényjavaslatunkat ennyiben helybenhagyja; egyébiránt fenn akarja tartani azt, hogy a házasságra lépő felek egymás között másképp is rendelkezhessenek, mint azt a törvény rendelné. Jelen viszonyainkban, így jelesen, míg törvényeinkben az áll, hogy a vegyes házasságokat mindig csak a kath. lekipásztor előtt lehet kötni, én ő felségének e javaslatát el nem fogadnám. Miért? Mert ez esetben meg vagyok győződve, hogy számtalan térítési kísérletnek nyitnának út és kapu. Nem szólok tehát most arról, hogy e kir. leiratban foglalt javaslatot azonnal elfogadjuk, mert mint most állunk, azt hiszem, hogy e kir. leiratnak javaslatát és indítványát elfogadni nem lehet; hanem én úgy vagyok meggyőződve, hogy még ez országgyűlés alatt a vallásos tárgyakat rendbe fogjuk hozni. A t. KK. és RR. ez iránt oly szilárdan nyilatkoztak már oly sok országgyűlés alatt és oly szilárdan nyilatkoztak most, hogy a t. KK. és RR. részéről semmi kétség e kérdésre nézve nem lehet; ők mindig az egyenlőség és viszonyosság elvét pártolták; a mélt. fő RR. közt

is bizonyosan a vallásos tárgyban ugyanazon elvek nagy haladási stádiumban vannak: mert ha összehasonlítjuk azt, mi 1836—1840-ben történt, remélnünk lehet, hogy ily arányban haladva, a mélt. fő RR. 1843-dik évben kezet fognak fogni a t. KK. és RR.-el. A kormány, mely minket ezen kir. leiratban felszólít, hogy az egyenlőség és viszonyosság elvét ez esetben alkalmazzuk, vissza nem léphet úgy, hogy ez elveknek törvényes kimondását ellemezhetné és erre nézve sanctióját adni ne akarná. A jelen viszonyok közt tehát — noha optimista nem vagyok — azt hiszem, hogy a vallásos tárgy rendbe jő. Már ha ez áll, ha az egyenlőségi és viszonyossági elv a törvényezikben kimondatik és minden törvényes viszonyaink ez elv útmutatása szerint rendeztetnek el: vajon akkor is elfogadhatatlan leend a kormány által a vegyes házasságból származott gyermekek nevelése iránt tett indítvány? Én azt hiszem, hogy nem; s részemről nyíltan és világosan kimondom, hogy a kormány által indítványozott módot ily viszonyok között a vegyes házasságokból született gyermekek neveltetésére nézve sokkal czélszerűbbnek, a szabadság elvével sokkal megegyezőbbnek tartom, mint azt, melyet mi törvényjavaslatunkban fölterjesztettünk és a melyet én a mult országgyűlés alatt tehetségem szerint pártoltam. Meg fogom mondani a mélt. fő RR-nek okaimat. Mik a t. KK. és RR-nek, mik nekünk — kik a t. KK. és RR. többségének véleményét e teremben képviseljük — elveink a vallás tárgyára nézve? Elvünk tökéletes szabadság, elvünk az egyenlőségnek és viszonyosságnak elve. Már most kérdem a mélt. fő RR-et: vajon a viszonyosság és egyenlőség elvének a kormány által tett propositio nem felel-e meg épen úgy, mint azon törvényjavaslat, melyet mi tevénk? vajon a szabadság elvének nem felel-e meg sokkal inkább? vajon ha a törvényhozás azt mondja: felállítok

részemről egy általános provisiót — mert a gyermekeknek vallásos neveltetésére általános provisiót kell felállítani — s ez az lesz, hogy a gyermekek mindig apjuk vallását kövessék; de mivel a vallásos érzelmek kifejlése az asszonyi nemben sokkal erősebb, mint a férfiakban, mert a törvény a vegyes házasságokat pártolása alá vette és azoknak akadályoztatását törvénysértésnek nyilatkoztatta és tagadni nem lehet, hogy sok eset lehet, hol egy leány oly buzgósággal viseltetik vallása iránt, hogy inkább, ha szive törnék is, lemond szerelméről, mintsem vallása elveit sértse, megengedem, hogy ott, hol a felek a törvényes provisióval megelégedve nem volnának, máskép is rendelkezessenek; — de kérdem: nem sokkal több szabadságot és garantiát nyújt-e ily törvény, mely a részeknek megengedi az egyezkedést, s főkép oly tárgyakra nézve, melyekre nézve a törvényhozás a törvénynek sikeres alkalmazását csak akkor remélheti, ha a felek parancsában megegyeznek? és épen ilyen a nevelés; mert kérdem a mélt. fő RR-et: vajon miként fogják nevelni oly szülők gyermekeiket, kik kénytelenítve lesznek arra, hogy azokat bizonyos forma szerint neveljék, belsőkép máskép lévén meggyőződve és mást kívánván, mint mit a törvény rendel? De nem mondatik-e, hogy e viszonosság, mely a kir. leiratban ajánltatik, inkább látszó, mint való; hogy ezen viszonosság nem létezik, mert reformált honfitársaink meggyőződésével nem egyezik meg az, hogy a még csak születendő gyermekek vallásbeli neveltetéséről rendelkezés történjék? — Én, mélt. fő RR., bizonyosan, ha valaki, mélyen tisztelem azokat, kik azon véleményt felállították, de megvallom, nem egyezem meg velök és részemről épen az ellenkezőről vagyok meggyőződve, tudniillik arról, hogy reformált honfitársaink meggyőződésével ellenkezésben nem áll, sőt nem is állhat, mert

azon esetre, ha ez állna, bizonyosan reformált honfitársaink buzgóságukat arra nem fordították volna, hogy a gyermekeknek mikénti neveléséről törvényes rendelkezés tétessék. A törvényes provisio szintűgy rendelkezik a születendő gyermekekre nézve, mint egyes felek között kötött szerződések; ha tehát ellenkezésben állna református honfitársaink vallásos meggyőződésével az: hogy a gyermekek vallásos neveltetéséről születésök előtt rendelkezzenek, akkor nekik in massa ezen törvény ellen fel kellett volna lépni és protestálni, ez egyik okom. De mondhatná valaki, hogy különbség van a törvényes provisio és egyes részek között kötött contractualis provisio között; — e részben nem fogok ragaszkodni ellenkező nézetemhez, csak azt állítom, hogy reformált honfitársaink vallásos nézete semmiben sem különbözhetik azon vallásos nézetektől, melyekben ugyanazon vallásban levő más nemzetek minden reformált confessioi vannak. Már pedig erre nézve biztossá tehetem a mélt. fő RR-et, hogy ez annyira nem ellenkezik más országokban, pl. Badenben, a reformátusok vallásos meggyőződésével, hogy ott a törvény ilyen provocatiókat és szerződéseket megenged, igen számosak, sőt számosabbak azon esetek, melyekben a reformátusok kérvén ily szerződéseket, a gyermekek mind a reformált vallásban neveltetnek. Én tehát azt hiszem, viszonyosság valósággal létezik, és meg vagyok győződve, hogy reformált honfitársaink tiszteletre méltó vallásos buzgósága mellett nem lesznek utolsók, kik azon törvény engedelmével élni fognak. De valamennyien tudjuk, mik voltak következményei a reversalisoknak, valamennyien tudjuk, hogy minden vallásos viszálykodások nagyobb része épen ezen reversalisokból származott; már ha, mint némelyek gondolják, a kormány által javasolt és indítványozott mód nem más, mint a reversalisoknak törvényesítése;

ha az csakugyan nem más, mint a reversalisoknak való-
ságos behozatala, nem kell-e tehetségünk szeri-nt ez oly
károsnak mutatkozott dolog törvényesítése ellen felszó-
lalnunk? Én részemről nyíltan kimondom, ha ma az
javasoltatnék, hogy reversalisoknak adása mind a két
félnek engedtessek meg, ily törvényt, habár viszonos-
ságot látnék is benne, rossznak tartanék azért, mert a
reversalisokat oly valaminek tartom, mi minden szabad-
sággal ellentétben áll; a reversalisok egyes felek között
kötött kötések, de miként kötött kötések? egy harma-
diknak, egy idegennek befolyásával; a reversalisok oly
kötések, melyekre nézve egy harmadik, tökéletesen idegen
még a contrahens félnek halála után is reclamatiót
tehet; a reversalisok nem contractusok, hanem egy töké-
letesen idegen testületnek adott ígéretek az iránt, hogy
a gyermekek mily vallásban fognak neveltetni: ez meg-
győződéseim szerint minden szabadsággal ellenkezésben
áll: mert meggyőződéseim szerint úgy előre magát senki
sem kötelezheti le, hogy — habár megváltoztatta volna
meggyőződését — előre ígérje, hogy gyermekeit egy
bizonyos és talán meggyőződésével ellenkező módon
fogja nevelni. De vajon azon mód, mely a kormány
által javasoltatik, a reversalisokkal áll-e legkisebb hason-
latosságban? Áll annyiban, hogy a javaslott szerző-
dések a gyermekek vallásos oktatásáról rendelkeznek,
de másban miben? Vajon nem lehet-e az ily házassági
pactumoknak kötésére nézve oly formákat szabni a
törvénynek, melyek által tökéletesen kizáratik minden
harmadiknak befolyása? Vajon az által, hogy tisztán
magán szerződéseknek jelentettek ki, nincs-e megengedve,
hogy a felek minden pillanatban tőlök visszaléphesse-
nek? nincs-e kizárva minden idegennek beavatkozása?
nincs-e eltiltva minden harmadiknak reclamatiói joga?
De azt hiszik talán némelyek, hogy a kir. leiratban fel-

hozott javaslatok elfogadása által azok, kik vallásuk iránt fölötte buzgólkodnak, mintegy fölhivatnak arra, hogy az illetén ígéreteket a felektől mindenféle módon kicsikarván, evvel vallásuk terjesztésére visszaéljenek; és én magam is úgy vagyok meggyőződve, hogy ha az illetén házassági pactumok megengedtetnek, azok, kik vallásuk iránt talán szerfelett buzgólkodnak, mindent el fognak követni, hogy illetén ígérek adassanak, és pedig minél számosabban; én ennek valószínűségét egyáltalában nem tagadom. De vajon azok túlbuzgólkodásait törvényes provisiókkal akadályoztathatjuk-e? vagy ha az, mit törvényjavaslatunkban mi ajánlánk, t. i. hogy minden gyermek atyja vallását kövesse, a kormány által elfogadtatik, — azon túlbuzgólkodók nem fognak-e épen úgy fáradozni vallásuk terjesztése mellett, mint ez esetben? Csak a terrenum különböző; ha most a törvény által tett propositio elfogadtatik, minden erejüket arra fogják fordítani, hogy ígérek és szerződések köttessenek; ha törvényjavaslatunk fogadtatik el, minden erejüket arra használni, hogy vegyes házasságok ne köttessenek; itt más a terrenum, csak az a kérdés, vajon a törvényhozásra nézve, miután kinyilatkoztatta, hogy a vegyes házasságoknak akadályoztatását valami veszélyes dolognak tartja, nem sokkal jobb-e, ha azon túlbuzgólkodók azon fáradoznak, hogy ily szerződések adassanak ki, melyek később minden pillanatban megsemmisíthetnek; mintha minden egyes házasság akadályozásán iparkodnának. Im megmondám ez egész tárgyra nézve személyes nézetemet. Legyen szabad, habár szokatlan is, itt egy auctoritásra hivatkozni; nem törvény, nem magyar író, de oly férfiú, ki a szabadság elveinek terjesztésére nézve Németországban többet tett, mint bárki; s ki azon résznél és felekezetrél, melyhez tartozom, elég nagy auctoritással bir: és ez Rotteck Károly; ő

ugyanis a kölni püspök iránt létező villongások idejében egy röpiratot írt és abban épen azon esetre alkalmazólag — mert itt is majdnem ugyanazon kérdések fordultak elő — ezeket írta: »Ich bilige es, dass die bürgerliche Gesetzgebung eine Regel für die Erziehung der Kinder aus gemischten Ehen aufstelle, doch nur unbeschadet der den Brautleuten zu gewährenden Freiheit etwas anderes für ihre künftigen Kinder durch Ehevertrag zu bestimmen«. Ezt csak azért hoztam fel, hogy kimutassam, miképen sokan, kik a szabadság mellett küzdöttek Németországban, ugyanazon elveket védték, ugyanazon terrenumra állottak, melyeket most a kir. leiratban látok. Röviden összefogom a mondottakat. Meggyőződésem szerint a kir. leirat nem olyan, mely törvényjavaslatnak alapjául szolgálhatna; nem először azért, mert az egyenlőségnek és viszonyosságnak elvei nem általánosan, hanem csak alkalmazólag azon egy-egy esetre mondatnak ki; — másodsor nem azért, mert a kir. leirat csak a harmadik pontra terjeszkedik ki és nem szól a többiekre, miket törvényjavaslatunkban fölterjesztettünk, és mik a harmadik ponttal szoros összeköttetésben vannak; nem harmadszor azért, mert oly phrasist foglal magában, mely ha törvénybe foglaltatnék, új surlódások- és bajokra nyújtana alkalmat; ennyiben tehát a t. KK. és RR-el egy értelemben vagyok. De mivel azon esetre, ha vallásos villongásaink végkép egy oly törvény által intéztnének el, melyben a vallásos egyenlőség és viszonyosság kimondatnék, én a kir. leiratban mondottakat a vegyes házasságokból született gyermekek születésére nézve nem csak hogy nem károsnak, de olyannak tartom, mely a vallásos szabadság elveivel még törvényjavaslatunknál is jobban megegyezik; fölszólítandóknak vélném tehát a t. KK. és RR-et, hogy a kir. leiratban ajánlott törvényes intézkedések iránt, nem, mint tették, általánosan,

hanem csak a dolog jelen állására nézve nyilatkozzanak s mondják ki: hogy addig, míg az egyenlőség és viszonyosság elve minden vallásos tárgyra alkalmazva nem lesz, e felirat által ajánlott változásokat el nem fogadják; főképp azért nem, mert a kir. leiratban ajánlott pontok iránti intézkedés célirányosan nem történhetik, míg ő felségének nézete a többi pontok iránt az ország rendei által ismerve nem leend. Nem jó, nem célirányos meggyőződés szerint — ha előre ily határozottan nyilatkozva, tovább tractatusoknak útját elvágjuk, s miután mégis megtörténhetik, hogy később talán meggyőződhetnénk a kormány ez indítványának helyességéről, előre kimondjuk, hogy azt semmi esetre elfogadni nem akarjuk.

IX.

A KERÜLETI VÁLASZTMÁNYOK ÜGYÉBEN.

Két beszéd.

1.

Megvallom, midőn általam mélyen tisztelt gróf Széchenyi István által ez indítvány tétetett, föltettem magamban, hogy az iránt csak röviden, vokssommal fogom kimondani nézetemet; miután azonban ez indítványnak támogatására ifjabb gróf Zichy Ferencz által oly számos és fontos okok hozattak elő: fölhíva érzem magamat, egy kissé mélyebben bocsátkozni a tárgyba, és a t. grófnak tehetségem szerint felelni. Ugyanis azt mondotta a gróf, hogy a felső tábla országunknak lényeges részét tévén, semmi fontos és érdekes tanácskozásból ki nem zárathatik; és továbbá, hogy a felső táblának ilyen kizárása nem fér meg azon méltányossággal, melylyel a t. KK. és RR. ezen m. tábla iránt bizonyosan mindig viseltetnek. Én világosan kinyilatkoztatom azt: miután a felső táblának jogát, törvényes függetlenségét épen oly fontosnak tartom, mint az alsó táblának jogát, ha csak távolról is sejdíteném a t. KK. és RR. cselekvéséből, hogy itt a felső táblának kizárásáról és jogainak megsértéséről van szó: bizonyosan annyival inkább szólalnék fel a t. KK. és

RR. ezen tette ellen, minél inkább magamnak is csak mint ezen tábla tagjának van szólásom az ország dolgaiba. De kérdem a m. grófot: vajon a jelen esetben lehet-e kizárásról szólni? A m. gróf jól tudja, hogy a választmányok munkálatai semmi authentiával, törvényes következtetésekkel nem bírnak; egy választmány nem más, mint a nagyobb testtől választott kisebb kör, mely azon munkát, melyre a nagyobb testület vagy alkalmatlan, vagy mely neki nehezebben sikerülne, azon nagyobb testület helyett elkészíti, hogy az már kész munkálatot kapván, maga hamarabb haladhasson és végezhesse tanácskozásait. A választmánynak véleménye még nem az alsó táblának határozata és meg lehet, a választmány véleménye egyes esetekben talán oly valami, mi a RR-től sem fog helyben hagyatni. Már kérdem a m. fő RR-et, ha ez így van, hogy' vegyünk mi, mint a felső táblának tagjai, részt ezen választmányokban? De menjünk egyes esetekre: az alsó tábla például, az ősiség kérdésében kiküld egy választmányt — és ezt kiküldi természet szerint azért, mert az alsó táblának többsége elhatározta azt, hogy az ősiségnek bizonyos módosításokon kell keresztül mennie, s így arra nézve az eddigi törvényeket meg kell változtatni. Kérdésesen kívül ez igen fontos tárgy; sőt egyike a legfontosabbaknak; de miután a mélt. fő RR. ezen kérdés iránt még nem nyilatkoztak; miután még nem tudja senki — habár forrón óhajtom — hogy a mélt. fő RR. szükségesnek fogják-e tartani, hogy az ősiség megszüntettség vagy módosíttassék; mikép fog a főrendi tábla egy választmányt nevezni oly valamire, minek létesítésére nézve szándékát még ki nem nyilatkoztatta? mikép fognak a mélt. fő RR. választottjai és küldöttjei ezen választmányban részt vehetni és hozzá szólni ahhoz, mily módon kelljen az ősiséget

módosítani, miután a tagok nem tudják azon testületnek 'e részben szándékát, melynek képviselői, miután nem tudják, hogy ezen tábla fogja-e az ösiség megválasztatását és módosítását megengedni vagy nem? De tekintsünk más tárgyat: a t. KK. és RR. például kinyilatkoztatták, hogy a városok elrendezését meg kell változtatni és csak azon esetben lehet a városoknak bizonyos aránylagos voksot adni. A mélt. fő RR. erről még nem nyilatkoztak; miként fognak tehát az innen választott tagok ott ülni és szólani, miként lesznek ők ott? úgy, mint a felső táblának követői, nem lehetnek jelen tanácskozásokban; hanem csak úgy, mint individualitások fognak ott megjelenhetnek és részt vehetnek a tanácskozásokban; és mint ilyen, úgy hiszem, most is senki a tanácskozásokból kizárva nincsen, mert meg vagyok győződve, hogy a t. KK és RR. által kiküldött választmány minden tanácsot, jöjjön az a főrendi táblának tagjától vagy mástól, örömmel fogadand; ez okból, úgy hiszem, gróf Széchenyinek ezen indítványa az országgyűlés mostani stádiumában nem is létesíthető. Azonban panaszok emeltetnek itt a mult országgyűlés alatt a kerületi választmányok által kidolgozott választmányi munkálatok ellen; ezen panaszokra nekem hasonlóképp felelnem kell. Hogy a váltótörvényeknek némely rossz következményei lehettek; hogy azok által egyesek talán szenvedhettek: azt megengedem; de az, ki a váltótörvényeket hiányokról vádolja, az nem vádolja az alsó táblát, nem a kerületi választmányt egyedül, hanem vádolja az alsó táblát, a felső táblát és vádolja azt is, ki a váltótörvényekre a sanctiót adta. A mélt. gróf azt hiszi, hogy a váltótörvényekben hiányok léteznek; azt bizonyosan a mélt. grófnak, ki ő felsége kegyelme által oly helyzetbe tétetett, melyben arról nagyobb tudomása lehet, mint

bármelyikünknek, kétségen kívül legjobban kell tudnia ; és mi e részben minden indítványt örömmel fogunk fogadni, melyet a gróf ezen törvénynek javítására nézve köztünk tenni fog ; meg vagyok győződve, hogy a mélt. gróf szava hatással lesz a t. KK. és RR. előtt is ; egyébiránt kérdem a grófot : vajon hogy' fogja bebizonyítani, hogy ha a váltó törvény azon esetben, ha az nem kerületi, hanem egy országos választmány által hozatott volna indítványba, jobban sikerült volna ? Kérdem a grófot : vajon hogy' fogja bebizonyítani, hogy azon esetben nem fognának épen annyi hibák, vagy még talán több hibák létezni ? Épen a váltó-törvényekre hivatkozom s azt mondom : a váltó-törvényeknek végtelenül fájdalmasak lehetnek következései egyesekre nézve ; de voltak igen hasznos és nagyszerű következései az ország hitelére nézve ; — akármily új törvény hozatik be, egyeseknek mindig szenvedni kell ; mindennek, mi az egészre hasznos, vannak egyes mátyrjai ; de az ily esetek a törvény jótékonyága ellen semmi esetre föl nem hozathatnak ; és hogy a váltó-törvény magában nem rossz, sőt bizonyosan jó és hogy az olyan, melynek létrehozását a gróf is üdvösnek tartja, annak bizonyosságát látom abban, hogy a gróf jelen helyzetét nem fogadta volna el, ha nem volna meggyőződve, hogy ezen törvényeknek sikert szerezni egyike a leg-szebb, legnemesebb kötelességnek, melyet magyar polgár tehet !

2.

Mindenek előtt engedelmet kérek, hogy e tárgyban még egyszer felszólalok, de én a jelen esetet sokkal fontosabbnak tartom, mint a mélt. főrendek közül igen számosan. Azon szellemről, azon célzatról, azon szán-

déknak tisztaságáról és nemességéről, melylyel az tétetett, szólani úgy hiszem, tökéletesen fölösleges, miután oly indítványnak szándéka előttünk kétségben nem állhat, a melyet gr. Széchenyi István tesz. De kérdem a m. fő RR-et, ha most a t. KK. és RR. felszólítják arra, hogy az általok kerületileg vagy akármi módon kinevezett választmányhoz részökről is tagok neveztessenek, mi lesz ennek a következtése? Azon kérdésnek feszegetésébe nem ereszkedem, hogy egy vagy két kamarai rendszer a magyarországi törvényhozás, mert alkotmányunkban, mely századok alatt inkább gyakorlatilag, mint elmélet szerint alakult, az egy kamarai rendszernek vannak némely nyomai, de vannak a két kamarainak is. Hogy' áll a dolog gyakorlatilag? Gyakorlatilag arra, hogy Magyarországon valami törvénytényé lehessen, szükséges, hogy azt az alsó tábla indítványba hozza; továbbá, hogy arra nézve a felső tábla is megegyezését kijelentse s végre, hogy az ekként alakult közös határozatot ő felsége megerősítse s így Magyarországon nem alakulhat törvény a nélkül, hogy két individualis testület akarátát ki ne jelentse. Már most az alsó tábla valamely tárgyat, melyet nagyon szövevényesnek tart, hogy jobban intézkedhessék, előbb egy kisebb körben működő tanácskozó testületre, azaz választmányra bizza; az alsó táblának ez intézkedése nem tartozik-e azon jogok közé, melyek szerint minden testület tanácskozásaiban oly módokat követhet, melyek neki legcélszerűbbeknek látszanak? Ha e választmány véleményét beadván, az alsó tábla arról határozatot hozott s azt a m. fő RR-hez átküldte, e tábla jogaihoz tartozik ítélni magáról az alsó tábla határozatáról; mily módon keletkezett az, választmány készítette-e vagy a követi tábla egész számának összemunkálásából eredett-e, a m. fő RR-nek abba beleszólásuk nincsen. Ha a felső tábla

meggyőződik arról, hogy tanácskozásait elő fogja segíteni, ha az alsó táblának véleményét előbb kisebb körben működő tanácskozó testületre, azaz választmányra bízza: ez a főtáblának szintén jogaihoz tartozik; én az ily választmányoknak kinevezését részemről mindig pártolni fogom, de ez ismét csak a főrendi táblának lesz intézkedése és az alsó tábla nem fogja kívánhatni, hogy capacitatio végett az ily felső táblai választmányokhoz az alsó táblától is tagok küldessenek. Az alsó tábla részéről kinevezett választmány csak az alsó tábla munkáját készíti és segíti elő, a felső tábla által ~~netalán~~ nevezendő választmányok pedig csak a felső tábla nevében s többségének irányában dolgozhatnak, s azért valamint helyben nem hagyhatnám, ha a t. KK. és RR. egy körükből kinevezett választmányhoz tagokat akarnának nevezni: úgy a jelen esetben gr. Széchenyi indítványát a dolgok rendes folyamával megegyezhetőnek nem tartom.

X.

A MAGYAR NYELVRŐL.

Öt beszéd.

1.

Egy félszázad mult, mióta halhatatlan emlékezetű József császár azon meggyőződésből indulva ki, hogy élő nemzetek tudományos és közálladalmi kifejlődésöknek eszközéül holt nyelvet nem használhatnak, mert egy részről a kifejlődés gátoltatik, míg más részről maga az ily módon művelt classikus nyelv számtalan barbarismusnál mással alig gazdagodnék: tartományainak minden közdolgaiban egy élő nyelvnek használatát parancsolá; egy fél század múlt el, mióta apáink József császárnak ezen parancsolatjára kötelességök érzetére, melylyel minden nemzet önnyelve iránt tartozik, ébredve, honi szép nyelvünk fölemelésére fordíták figyelmöket; s ha azon hosszú időszakot tekintjük, mely alatt ezen — még maiglan be nem végzett ügy — törvényhozásunkat annyi országgyűlésen keresztül elfoglalá: fájdalom töltheti keblünket, ha eszünkbe jut, miként e nemzetnek ily általános és legigazságosabb kívánata egy hosszú félszázad alatt még nem teljesülhetett egészen; öröm

töltheti, midőn látjuk, hogy ennyi ellenszegülés egy, s még vétkesebb közönyösség mellett más részről, e kérdésekben csak állhatatosságunk által segítve, lépésről lépésre, de mindig haladtunk; de minden esetre azon meggyőződésnek kell bennünk támadni, hogy ezen tárgyra minden jó ok rég elmondatott; s hogy ha valami, ez bizonyosan azok közé tartozik, melyeknek végkép való eldöntését továbbra halogatni nem lehet. Ha valamely tárgyban minden ok kimerítettett, a discussio folytatására csak szenvedélyek maradnak fenn, s úgy hiszem, e kérdésben e stadiumhoz értünk. Ez való kétségen kívül azon nézet, mely a t. KK. és RR.-et a jelen törvényczikk alkotásánál vezérlé s őket arra bírta, hogy mellözve minden részletet, egy általános elvet mondjanak ki törvényjavaslatukban inkább, melynek kevés kivételeit elősorolni könnyebbnek, czélirányosabbnak is látszott. És én e részben a t. KK. és RR. véleményében, fentartván magamnak a szerkezetre nézve némely észrevételeket, egészen osztozom. Ez nézetem az ajánlott törvényjavaslat 3. §-ára nézve is, melyben a magyar nyelvnek alkalmazása a közoktatásra s nevelésre nézve rendeltetik, s miután a t. KK. és RR. a magyar nyelvnek alkalmazására nézve a nevelés iránt alkotandó törvényczikkelyre hivatkozván, itt előadják azon eseteket, melyekben a magyar nyelv a nevelés kára nélkül még nem alkalmaztatbatnék: egy kivételt kívánok tenni. Én ezen általános törvényből, miután Pozsega, Szerém és Verőcze vármegyék, úgyszintén Buccari és Fiume kerületek iránt úgy vagyok értesítve, hogy ezen megyékben s kerületekben a magyar nyelvnek alkalmazása a jelen körülmények között még nem lehetséges: e törvényhatóságoknak hat évi határidőt kívánok adatni, mely alatt ők az eddigi latin nyelvnek gyakorlatában meghagyandók. A törvényjavaslatnak

hátralevő három pontja egyenesen csak Horvátországot illeti. Nézetem e pontokra nézve ez. Hogy Magyarország viszonyai Horvátországra nézve mindig nehezebb, mindig bonyolódottabbakká válnak, azt fájdalmasan tudjuk és érezzük valamennyien. Mik ezen bonyolódásoknak fő okai, nem fogom részletesen fejtegetni itt; a dolog sokkal fontosabb, minthogy így csak mellékesen tárgyalhatnánk. Mennyire tulajdonítható e szomorú állapot a kormánynak, mely a Horvátországban mutatkozott mozgalmakat korántsem méltatá annyi figyelemre, mennyit azok érdemeltek volna; mennyire egyes fondorkodók vétkes czélzatainak s az úgynevezett illyr párt nemzetellenies törekvéseinek; mennyire tulajdonítható némely túlbuzgólkodó magyarok rosszul irányzott hevének, mely a szláv nemzetiséget sértve, pártoktól ürügyül s izgatási eszközül használtatott, — nem szándékom fejtegetni. Bármint legyen is, bizonyos marad, hogy Horvátországban a magyar nemzetiség ellenszenvvel találkozik; hogy ez nem törvényhozásunk túlhevének eredménye, mert talán soha lassabban s több mérséklettel törvényhozás nem munkálkodott, mint épen a miénk a magyar nyelv tárgyában, hanem más, ettől egészen független okoknak következése; hogy végre az ellenszenv, melylyel Horvátországban nemzetiségünk találkozik, igen ügyesen reactio következményének hirdettetett, s mint olyan állítatott a civilisált világ elébe. Mindezek tények, melyeknek bizonyítása, fájdalom! nem szükséges. De mit kell a dolog ez állásában tennünk? Ez a kérdés, melynek megfelelése bármi fontos legyen s bármi nehéznek lássék, felfogásom szerint igen egyszerű. A dolgok ez állásában, mint mindenütt, szemünk előtt tartom egyrésről azon kötelességet, melylyel honi nyelvünk és nemzetiségünk fentartása iránt tartozunk; a másíkról azon méltányosságot, melyet törvényhozásunk Horvát-

ország irányában eddig mindig követett s melyet a horvát nép, melylyel annyi századokon keresztül kezelt fogva annyi bajjal férfiasan megvívtunk, tőlünk megkivánhat; vagy hogy dicső barátom, Wesselényi Miklós szavaival éljek — azon férfiúnak szavaival, kinek távollétét, valahányszor e terembe lépek, fájdalmasan érzem, s kinek tanácsa, szóval vagy írásban legyen az adva, minden igaz hazafi előtt bizonyosan legnagyobb fontosságú — : »Nekünk magyaroknak kötelességünk elkövetni mindent, hogy a magyar nyelv, valamint a törvénynek s országos és törvényhatósági tanácskozásoknak s érvényes határozatoknak, úgy a közigazgatásnak is hivatalos nyelve legyen, kivéven erre nézve csak Horvátországnak tisztán kebelbeli köz- és magándolgai folytatását, — melyre nézve ők a latin nyelv használatában továbbra is meghagyandók; de elkövetnünk más részről mindent az engesztelésre és kibékülésre is, s eltávoztatni mindent, nemcsak mi sért, de mi ingerelhet is«. Valamint tehát a legcezelíránytalanabb s károsabb út volna egy részről, ha törvényhozásunk — visszajedve a Horvátországban mutatkozó ellenzéstől, — az eddig folytatott ösvényről visszalépne s egy — bátran merem állítani — mind számára, mind belső érdemére parányi fractio, mely magát illyr pártnak nevezi, egy — mondom — parányi fractio daczának engedve, elveiről, melyeknek követését legszentebb jogának és kötelességének tartotta, — lemondana: úgy nem kevesebbet hibáznék törvényhozásunk, ha annyi gúny és rágalmazás által sértve, melyek némely horvátok részéről egy idő óta büntetlenül szórattak nemzetünk ellen, bármi méltó fájdalmanak érzetében tovább haladna, mint azt a méltányosság kívánja és helyzetünk tanácsolja. Ezeket előre bocsátván, nézetem szerint a t. KK. és RR-et e cikkely Horvátországot illető szakaszának oly módon változtatására vélném felszólítan-

dóknak, mely szerint — a mint a Magyarországot illető szakasznál történt — mindenek előtt azon általános elv bocsáttatnék előre, hogy törvényhozásunk Horvátországnak belső s tisztán magát az országot érdeklő viszonyaiba egyáltalában nem ereszkedvén, s ezekre nézve eddigi törvényes szokásait fentartván, a magyar nyelvnek általános használatát csak azon törvényhozási és közigazgatási tárgyakra követeli, melyekre nézve Horvátország vagy a kormány, vagy Magyarországgal érintkezésbe jön. E szerint minden köz- és magánügyre nézve, mely és a mennyiben csak Horvátország kebelében és horvát törvényhatóságok előtt folytatatik, úgy szintén e törvényhatóságok, törvényszékek tanácskozásaira nézve az eddig használt deák nyelv ezután is fentartatik. A Magyarország egyes törvényhatóságaival, úgy szintén közigazgatási dolgokban a kormány, folytatandó levelezések egyedüli törvényes nyelve a magyar leend, melynek használatára Horvátországnak országgyűlésünkhöz küldött követi is köteleztetnek. A magyar nyelv minden horvát elemi iskolában és magasabb tanintézetben rendes tanulmányként fog előadatni. De vajon lehetnek-e a törvény ily módú szerkezetének üdvös következményei? A magyar törvényhozás Horvátországnak belső viszonyaiba nem ereszkedett még; Horvátországnak municipialis jogai általunk mindig tiszteletben tartattak; s mit használ, ha egy elvet, melyet úgy is mindig megtartunk, törvényünkben kimondunk, miután a Horvátországban létező baj kétségen kívül nem ezen elvnek megsértéséből származott? És én némi részben megengedem ezt. Törvényeink, bármiképen szerkesztessük azokat, Horvátországnak jelen szomorú állását egészen s egyszerre megszüntetni nem fogják. Az, mi Horvátországban reactionnak neveztetik, létezni fog, bármi világosan mondassék is ki törvényeinkben, hogy ez ország

belső viszonyaiba s nemzetiségébe gátolva befolyjni nem akarunk; de nyereségünk az, hogy a létező ingerültség, hogy mindazon ellenséges indulat, mely ellenünk némely horvátok által haragosan hirdettetik, nem fog többé reakciónak neveztetetni; s ez, nézetem szerint, nagy nyereség. — Van Horvátországban egy párt, mely részint nemzetisége mellett rosszul irányzott buzgóság, részint talán más vétkesebb czélok által vezérelve, mindent, mi Magyarországtól jő, gyanúval fogad, gáncsokkal és erőszakkal akadályoztatni törekszik. E párt — meg vagyok győződve — nem fog megnyugodni törvényünkben s folytatni fogja eddigi vétkes ellenségeskedését; de ez illyr párton kívül s azon lelkes honfitársaink mellett, kik az anyaországhoz forró szeretettel ragaszkodva, vele nemzetiség tekintetében összefolyjni kívánnak, van Horvátországban még egy harmadik — s a mennyire én tudom — ezen kettőnél számosabb párt, mely fenn kívánván tartani egy részről Horvátország külön municipialis jogait s nemzetiségét, csak azért és annyiban ragaszkodik kevesebb vonzalommal hazánkhoz, azért s annyiban lép fel ellenségesen intézkedéseink ellen, a mennyiben általok municipialis jogait s horvát nemzetiségét veszélyeztetve hiszi. Ez azon felekezet, melyre az illyr párt jelenleg minden módon hatni igyekszik; melyből — érdekeit, a mennyire csak lehet, ugyanazonosítva — sorait növeli s mely törvényeinknek ily módú szerkezete által tőle — meggyőződésem szerint — végkép elválasztatnék. Ha törvényünk világos s ünnepélyesen kimondja, hogy Horvátországnak municipialis jogait s nemzetiségét mint eddig, úgy ezentúl semmi módon csonkítani nem kívánja: azon ürügy, melyet az illyr párt eddig ellenünk — meg kell vallani — ügyesen használt, megszűnt; s meggyőződésem szerint nincs egy honához és királyához hív horvát, ki ez

esetben kibékülésre nyújtott jobbunkat ne fogadná el örömmel; a ki azon pár évi surlódásról, melyben éltünk, elfelejtkezve, ne emlékezne inkább azon szomorú, de dicső századokra, melyekben e két nemzet híven ontva egymásért véré, a vallás és civilisatio nagy csatáiban együtt küzdött. Egy kis zöld sziget a magyarság a szlávok roppant tengerének közepette — mint egy illyr mondá, — zöld szigetje a szabadságnak és művelődésnek; de a mely annyi századnak dagályai között fentartá magát, fenn fog állni ezentúl is, bármennyi vész csapdossa szikla-alapját. De miként a sziget, dühöngő habok között, csak épen nyugodalma által áll fönn: úgy nemzetiségünk a legbiztosabb alapokon nyugszik, ha vésektől el nem ragadtatja magát s a világ látni fogja, miként a magyart a legalacsonyabb gyanúsítások, ingerlés, rágalom, nyílt ellenségeskedés nem birhatták még csak a legkisebb igazságtalanságnak elkövetésére sem.

2.

Kegyes engedelmével a m. fő RR-nek, tett indítványom következtében föl fogom olvasni azon módosításokat, melyeket a KK. és RR. törvényjavaslatában Horvátországot illetőleg szükségesnek tartok. Hol az intézkedést kezdjük Horvátországra nézve, a §-t körülbelül ilyformán szerkesztem: »1. §. Pozsega, Verőcze, Szerémmegyék, Fiume kerülete hat évnek leforgása alatt az eddigi szokás szerint a latin nyelvnek használatában meghagyatnak, úgy mindazáltal, hogy ezen határidőnek lefolyta után azon megyék és kerület kizárólag a magyar nyelv használatára köteleztessenek. 2. §. A törvényhozás a horvátországi bel- és tisztán Horvátországot érdeklő viszonyokba nem ereszkedvén, azokra nézve a

fennálló szokás ezentúl is sértetlenül meghagyatik; a magyar nyelvnek általános alkalmazását kizárólag csak azon törvényhozási és közigazgatási tárgyakra követeli, melyekre nézve Horvátország a kormánynyal, Magyarország törvényhozásával vagy egyes törvényhatóságaival érintkezésbe jön. 3. §. Minden köz- és magánügyekre nézve, melyek és a mennyiben azok csak Horvátország kebelében horvát törvényhatóság előtt folytattatnak, úgy szintén minden törvényhatóságok és törvényszékek tanácskozásaira nézve az eddig használt latin nyelv ezután is meghagyatik vagy föntartatik. 4. §. Magyarország egyes törvényhatóságaival, úgy szintén közigazgatási tárgyokban a kormánynyal folytatandó levelezések egyedüli törvényes nyelve a magyar leend, melynek használatára Horvátországnak a magyar országgyűlésre küldött követei is köteleztetnek. 5. §. A magyar nyelv minden horvátországi elemi iskolában és magasabb tanintézetben rendes tanulmányként fog taníttatni.

3.

Mélt. gróf Péchy Manó úr kérdésére bátor vagyok felelni, mert úgy hiszem, ez könnyíteni fogja a discussiót. Azt mondám: hogy törvény által mondjuk ki, hogy a törvényhozás Horvátországnak tisztán belviszonyaiba ereszkedni egyáltalában nem kíván; és azért azon tárgyakra, melyek Horvátországban folytattatnak — úgy a törvényhatóságok, mint a birói székek tanácskozásaira nézve — tisztán a deák nyelvet akarom körében meghagyni; azon tárgyakra nézve pedig, hol Horvátország Magyarországgal összeköttetésbejő és akár a kormánynyal, akár egyes törvényhatóságokkal levelez, azt kívánom: hogy a diplomatikus és törvényes nyelv magyar nyelv

legyen. A csatolmányokra nézve végre — miután azok közönségesen az előbbeni tárgyalásoknak következei — indítványom szerint magából foly, hogy valamint a tárgy Horvátországban folytatott s a csatolmányok deák nyelven készültek, úgy azok ezután is deák nyelven adathassanak a magyar nyelven szerkesztendő levélhez; de Szlavoniára nézve külön provisio kellene.

4.

Még egyszer vagyok bátor felszólalni, mert, mint látom és fájdalommal tapasztalom, nem tökéletesen érttettem meg. Akkor, mikor indítványt tettem, nem volt szándékom új törvényjavaslatot tökéletes formában javasolni, mert a két első §. változásába nem ereszkedtem. Az előttem szólott bácsmegyei főispán ó méltósága, Rudics József kívánja: hogy Horvátország azon viszonyaira nézve, melyekkel Magyarországgal érintkezésbe jő, magyar nyelvvel éljen; — ezen viszonyok hivatalosak, ezen viszonyok országosak. Azt, hogy Horvátország és a társországok egyáltalában ezen viszonyokra nézve a magyar nyelv használatára köteleztessenek, valahol csakugyan ki kell mondani — ebben a törvényben vagy másban — és felfogásom szerint ez történik itt, a 2. §-ban; de egyébiránt is úgy hiszem, midőn Magyarország törvényeket alkot, azon törvényeket alkotja nem csak Magyarországra, hanem a társországokra épen úgy, mint Magyarországra nézve; ha Magyarország általános törvényt alkot: forma és fölvelt stylus, hogy a társországok is említettnek, de azoknak másképp említése szükséges nem volna, mert minden törvény általánosan kötelező törvény a társországokra nézve is úgy, mint Magyarországra nézve. Ezen elvből indulva ki, azt

hiszem, hogy ezen általános elvet előrebocsátva, azt — főképp oly dolgokban, melyek a társországokat annyira érdeklik — nem lehet kitenni jobban, mint midőn külön említjük itt és megmondjuk, hogy ezen általános törvényből vannak és léteznek kivételek, és ha ugyan-ezen törvénynek azon §-ára hivatkozunk, hol ezen kivételek ki vannak mondva. Bács vármegye főispánja kívánja, hogy Horvátországnak belviszonyaiba ne avatkozunk, hogy Horvátországra — a nyelvre nézve — semmi kényszerítő eszközök ne használtassanak, de a mélt. úr kívánságának tökéletesen megfelel az 1-ső §., midőn hivatkozik a többi §-ra és midőn azokban a mélt. úrnak kívánsága tökéletesen, bőven és minden lehető részletekben ki van mondva; de szükséges a társországok említése azért is, mert Tótország három megyéjére, Fiuméra, vagy Horvátországra nézve külön viszonyok léteznek; szükséges tehát kimondani általános törvényben, hogy az egyes kivételek, mint kivételek álljanak — és hogy ezen társországok valahogy ne jöhessenek azon nézetbe, mintha rólok a magyar törvényhozás nem gondoskodott volna különösen, mint-hogy különböző viszonyokra különböző kivételeket tett.

5.

Hogy még egyszer bátor vagyok felszólalni ezen tárgyban, ne méltóztassanak a mélt. fő RR. azt gondolni, hogy én az általam indítványozott szerkezethez szerfölött ragaszkodom, hogy én azt igen jónak és fontosnak tartom; távol van tőlem, mélt. fő RR., hogy annak minden hibáit világosan át nem látnám; és én sebesen készült szerkezetemet csak azon reményben terjesztém a mélt. fő RR. bölcs tanácsa elé, hogy az a

mélt. fő RR. által módosíttatni fog; de engedelmet kérek, ha még egyszer felszólalok: mert tegnap, midőn azon indítványt tevém, általánosságban tettem azt egyedül azért, mert kiengesztelést akartam; akartam pedig, hogy a Magyar- és Horvátország közti viszonyokban, a mennyire lehet, egyezséggel határozzunk, hogy a két tábla közt ne támadjanak hosszas vitatkozások és Magyarországnak mintegy egyes akarata lépjen fel és így az egész magyar törvényhozásnak akarata hatással legyen mindazon magyarokra nézve, kik túlbuzgósággal sértik a szláv nemzetiséget, mind pedig azon szlávokra nézve, kik a magyarok részéről veszélyektől félnek, melyek nem léteznek; — mondom, csak ez okból voltam bátor azon indítványt tenni és megvallom a mélt. fő RR.-nek, a mai tanácskozásnak folyama után aligha nem vagyok azon fájdalmas érzésben, hogy szándékomat egyáltalában el nem értem; mert e tanácskozás után én nem hiszem, hogy a t. KK. és RR. a törvénynek ebbeli módosítását discussio nélkül elfogadják, hogy ezen törvényjavaslatot — mint ezt igen helyesen jegyzé meg Máramarosmegye főispánja — nem fogják-e ismét visszaküldeni s hogy ezen stylus szerkezetének változtatása nem fog-e számtalan igen kellemetlen vitatkozásokra alkalmat nyújtani? — Egyetértek országbiró ő méltóságával s tökéletesen meg vagyok győződve, hogy ha itt a Magyarországhoz kapcsolt részek nem is említették volna és csak Magyarországról szólt volna ezen törvény, az épen oly tökéletes lett volna, mintha azok külön említették volna; de most e discussio után, midőn Horvátország követe kinyilatkoztatta azt, hogy ezen szónak (a kapcsolt részek) kihagyása vagy betétele nyugalmat vagy nyughatatlanságot fog Horvátországnak szerezní; midőn itt oly lelkesedéssel pártolta azt, hogy ezen szavak kihagyassanak:

különösen azon aggodalomnak kell támadni úgy a mi keblünkben, mint a ts. KK. és RR. kebelében, kik discussióinkat figyelemmel kísérik, hogy Horvátországnak követe és azok, kiket képvisel, ezen szavak kihagyásából oly következményeket fognak kihúzni akarni, melyeket mi elfogadni nem akarunk. S kétségkívül, mint ő méltósága az országbiró érinté, ezen szó »Magyarország« kimondása alatt magában értetik Horvátország is, mert kétséget nem szenved, hogy a magyar törvényhozás Horvátországnak is szab törvényeket; ha mondom, ez magától értetik: akkor ezen szavak betétele vagy kihagyása Horvátország követének megnyugtatásul nem szolgálhat; ha pedig a részek megemlítéséből vagy kihagyásából valaki által azon következmény vonatnék, miszerint Magyarország törvénye Horvátországot nem kötelezi: én, mint egyes, kötelességemnek tartom azon véleménynek ünnepélyesen és nyilvánosan ellenmondani. Azt hiszem, mélt. fő RR., nekünk mind az igazság, mind a pactumok, melyek köztünk és Horvátország közt léteznek, mint Horvátország jogai, határokat szabnak; nekünk nem szabad Horvátországot sértő és igazságtalan törvényeket hozni, de törvényeket hozni Horvátországról és Horvátország viszonyairól nem csak szabad, sőt kötelességünk. Ezen kötelességet teljesítendő, voltam bátor a mélt. fő RR.-nek tegnap a Horvátországot illető módosítást előadni; és bizonyosan azon kötelességet teljesítik a mélt. fő RR. is, midőn azt elfogadják; azért még egyszer felszólítom a mélt. fő RR.-eket, mithogy mltgokat ezen indítványom elfogadására bizonyosan csak az birta, hogy a mennyire lehet, egyezséget szerezzenek Horvátországra nézve; az alkotandó törvény által a számtalan discussiókat elmellőzzék; hogy ezen törvény képviselője legyen a nemzet egyes akaratának, azon akaratnak, melyben mind a felső,

mind az alsó tábla egyesül; miután pedig az ország-bíró ő méltósága világosan kinyilatkoztatta és meg is mutatta azt, hogy azon szavak kimondása vagy kihagyása, ha discussio nem lett volna is, nem lényeges: tökéletesen meg vagyok győződve, hogy ezen szavak kihagyása által discussiók fognak támadni és talán tisztán juris küzdések. Mindezek elmellőzésére, még egyszer bátor vagyok — s engedelmet kérek szerénységemért, de szívenem fekszik a tárgy — kérni a mélt. fő RR-et, hogy ha lehetséges és ha a mélt. fő RR. elveivel megegyezhető, méltóztassanak a kérdésben forgó szavakat megtartani.

XI.

A VEGYES HÁZASSÁGOKRÓL.

Mindenek előtt kénytelennek érzem magamat engedelmet kérni a mélt. fő RR-től, ha e tárgyban cs. kir. fenségednek intését nem követhetem, s nem szólhatok oly röviden, mint a mélt. fő RR-nek unalma kikerülése végett kívánám; de mivel a tárgy oly fölötte fontos; mivel én — fájdalom! — oly kellemetlen állásban látom magamat, hogy az eddig szólott mélt. fő RR. egyikével sem foghatok kezet egészen: kötelességemnek tartom előadni azon okokat, melyek engem az illető véleménynek pártolására vezetnek. Azt mondá az épen most előttem szólott igen érdemes főispáni helyettese Borsod-megyének, hogy ez egyike azon tárgyaknak, melyek iránt ő felsége elébe fölterjesztést nem tenni valóságos bűn, valóságos törvényhozói véték volna. Én is azt hiszem, és talán csak a fölterjesztés módjára nézve létez köztünk némely különbség. A KK. és RR. felirati javaslatukban több tárgyakat kívánnak, melyeket én négy pontra osztanék fel. Először: kívánják, hogy ő felsége a brevere adott placetum visszavonására, a papi körlevelek rosszalására és megsemmisítésére kéressék meg; másodsor: a placetum jogának ezen túlgyakorlatára nézve kívánják a KK. és RR., hogy a

kormány vagy felsőség a placetumot mindazon esetekben, midőn valamely breve vagy bulla a törvényekkel ellenkezésben áll, tagadja meg; minden placetummal ellátott bullákat és breveket pedig országgyűlésről országgyűlésre az ország rendjeivel közöljön; harmadszor: hogy miután egyik sarkalatos törvényünkön, t. i. az 1791. XII. törvényen, sérelem követtetik el némely egyházi személyek ellen indított pereknek felkérése és vissza nem küldése által, a sérelem orvosoltassék az által, hogy azon perek azonnal az illető bírák elébe visszautasíttassanak; negyedszer: hogy miután a Magyarországon létező vallásos villongások között némely házasságok oly módon kötöttek, mely az 1791. XXVI. törvényezikkel meg nem egyez: mind az ily házasságok, mind a belőlök született gyermekek törvényeseknek nyilatkoztassanak. Ezek felfogásom szerint a KK. és RR-nek kívánatai. Azt hiszem, ha valamely tárgyban szükséges, hogy a törvényhozás elvekből induljon ki: bizonyosan ezek közé tartoznak a vallásos tárgyak, melyek minden embert oly annyira érdekelnek, melyekre nézve az országnak egyik polgára sem közönyös. Szükséges tehát mindenek előtt felállítani az elveket, a melyekből ki akarunk indulni. Azon elv, melyet eddig a törvényhozás követett, melyet az alsó tábla számtalanszor kimondott s mely a felső táblánál az utolsó resolutio alkalmakor nagy pártolásra talált: az a vallásbeli szabadság és a vallások közt a lehetőségig helyreállítandó tökéletes egyenlőség. Ez azon elv, melyből eddig a törvényhozás kiindult s melyet én is előadásomban szemem előtt fogok tartani. A vallások szabadsága szükséges postulatumkép megkívánja az egyházaknak függetlenségét; az egyházaknak függetlensége megkívánja, hogy miután egyházi és világi hatalom szükségkép egymás mellett léteznek, mihelyt az egyháznak függetlensége kimondatik, azonnal

jelöltessék ki azon határvonal, mely az egyházi hatalmat a világitól elkülönözi; mert ha ez ki nem jelöltetik, az egyházi és világi hatalom közt szüntelen collisiók fognak támadni és az egyháznak függetlensége az egyháznak omnipotentiájába vagy elnyomásába fog átmenni. Szükséges tehát a határvonalnak felállítása és a kérdés csak az: vajon azon határvonalnak felállítása lehetséges-e? A tapasztalás megfelel e kérdésre, miután látjuk, hogy azon határvonal a világnak majdnem minden civilisált országában felállított s maga a kath. egyház által kétségbe nem vétetett. Minden tárgyak, melyekről a világi hatalom rendelkezik és melyek iránt közte és az egyházi hatalom közt collisiók támadhatnak, három neműek: vannak olyanok, melyek már természetöknél fogva, például a birtok, világi jogviszonyokat illetvén, mindenki által a világi hatalom köréhez számíttatnak; vannak olyanok, melyek tisztán dogmákat és egyházi szertartásokat illetnek s azért az egyházi hatalomhoz tartoznak; vannak végre olyanok, melyek, mint a házassági szerződések, mind az egyházi, mind a világi hatalmat egyaránt érdeklik és azért vegyes természetűeknek látszanak. A tisztán világi dologra nézve — noha az egyházi hatalom befolyását a középkorban a lehetőségig kiterjesztette is — az egyháznak elvei soha a világi hatalomtól a középkornak legsötétebb századaiban sem respectáltattak. Bizonyítják ezt azon számos esetek, melyekben az egyes országok törvényhozásai bizonyos jogviszonyok elrendezésében az egyház által felállított elvekkel épen ellenkező elvekből indultak ki; így látjuk ezt az elévülésnél; így a kölesön kamatozása iránt. Az egyház minden kamatot uzsorának nyilatkoztat és szigorúan tilt, s mégis a világi törvényhozás meghatározza a törvényes kamatlábot és az egyházi férfiak, kik magokat e részben a világi törvénynek alárendelik s tőkéiket

a törvényes kamatláb szerint kiadják, ezt vallásos elveikkel ellenkezőnek bizonyosan nem tartják; így volt ez hajdan a hadi szolgálatra nézve, a melytől a canonok az egyház igazgatóit eltiltják, s melyet, midőn a hűbéri törvény azt nekik megparancsolta, az egyházi férfiak — mint Tomorynk példája mutatja — hiven teljesítéknek; így van ez a clerusnak világi és politikai tárgyakba való beavatkozására nézve is, a mit az egyház szintén tilt, s a minek létezését Richelieu, Mazarin és több nagy statusférjakon kívül, kik a clerus soraiból támadtak, az egyházi rendnek tanácskozásainkban való részvéte legjobban bizonyítja; így van a privilegium forival; így sok más esetben, noha ezek is elég bizonyosságai annak, hogy tisztán világi tárgyakra nézve az egyház elveinek fölhozása soha és semmi országban nem respectáltatott; elég bizonyosság erre, hogy 1791-ben, midőn apáink a clerus ellenmondása ellenére törvényt hoztak, semmi olyast nem tettek, mi a más kath. országokban követett elvekkkel ellenkezésben állana. De más részről, valamint világi dolgokban az egyházi, úgy egyháziakban a világi hatalom is — a mennyire csak lehetett — kiterjeszteni akará hatalmát; s az emberi nem vigasztalására látjuk, hogy e részben törekvései ép oly sikerteleneknek mutatkoztak, mint sikertelenek voltak azon törekvések, a melyeket az egyház világi tárgyak elrendezésére nézve tett. Ennek példáját mutatja a keresztyénség és protestantismus, mely végre semmi más, mint az emberi nem egy részének ünnepélyes protestatiója a világi hatalomnak a lelkiismeretet érdeklő dolgokba való beavatkozása ellen. Tisztán egyházi s tisztán világi tárgyakra nézve a civilisált világban azonban — a mint mondám — az illető hatalmak competentijára nézve kétség nem létez többé; fenmaradnak azok, a melyek — mint mondám — vegyes természe-

tűeknek látszanak s csak ezekre nézve maradhatnának némely nehézségek. Ilyenek a házassági kötések. Ezen kötéseknel, tudjuk, a világi és egyházi hatalom közel érintkezésbe jő; itt is azonban, ha azon czélt tekintjük, melyet a világi és egyházi hatalom a kötések által el kíván érni, a határvonalnak felállítása, mely e két hatalmat ez esetben is egymástól elválasztja, korántsem leend oly nehéz, a minőnek közönségesen tartatik. Ugyanis mit czéloz a világi hatalom? A világi hatalom átlátva azt, hogy a házassági kötések a status fennállására szükségesek, kénytelennek látja magát meghatározni azon formákat, melyek a házassági szerződéseknek az azoknál szükséges ünnepélyességet megszerzik a nélkül, hogy e szerződéseket felette nehezítenék. Az egyház a házasságot szentségnek tartja és így czélja csak az lehet: hogy kik abban részesülni akarnak, előkészülve lépjenek az oltárhoz úgy, mint azt az egyháznak elvei megkívánják. E szerint mindaz, a mi tisztán szerződési természetű a házasságnál, természet szerint a világi hatalmat illeti, mindaz pedig, a mi benne szentség, az egyházat. Addig, míg Európában csak egy vallás létezett, az egyház — mit könnyű volna megmutatni — számtalan concessiót tett a világi hatalomnak s épen a házasság kötésére nézve sokszor változtatá szertartásait. Midőn azonban a reformatio által a vallásos egység Európában megszűnt, a kath. egyház oly világi hatalomnak, mely tőle különböző elvekből indult ki, concessiókat nem tehetett többé s szükségessé vált, hogy e két hatalom elválasztassék egymástól s e szükség annyira szembeötlő volt már akkor, hogy mindjárt a reformatio kezdetén azon nagy férfiú, ki azt Németországban megkezdette, Luther Márton, ebbeli nézetét világosan kimondotta s erre nézve így szólt: „Darum muss man die beiden Regimenten mit Fleiss scheiden; eins, das fromm macht,

das andere, das äusserlich Friede schaffet, und bösen Werken wehret; keines ist ohne das andere genug in der Welt. Bis an's Ende der Welt sollen die zwei Regimenter nicht in einander gemengt werden, wie es zur Zeit des alten Testaments im jüdischen Volke geschah.* Minthogy a reformatio után a status és egyház kétféle elvből indult ki, ki kellett jelölni a határvonalat, a mely az egyházat a statustól elkülönözte, s jelesen a házasságok kötésére nézve új jogok és kötelességek támadtak. A statusra nézve támadt azon jog, hogy az egyház elveitől eltérőleg bizonyos formákat határozzon meg, melyek mellett különböző vallású polgárai között is a házasság teljes érvényességű kötése lehetségessé tétessék; ennek correlált kötelessége az egyház részéről az, hogy az ilyen szerződéseket elismerje — és az egyház ezen kötelességét teljesítette is, és igen sajnálom, hogy a clerus Magyarországon oly kevés nyilvánosságot adott a kath. egyház által erre nézve felállított elveinek. A kedélyek megnyugtatóására Magyarországon igen sokat használt volna felfogásom szerint az, ha tudta volna minden ember, hogy oly házasságok, melyek a tridenti zsinat által meghatározott formákon kívül, jelesen reformált lelkipásztorok előtt kötettek, a kath. egyház által is valóságos és teljes érvényességű házassági kötéseknek tekintetnek; hogy pedig ez így van, azt a mélt. fő RR. át fogják látni XIV. Benedek pápának e nyilatkozatából: »XIV. Ben. in declaratione cum instructione super dubiis respicientibus matrimonia in Hollandia et Belgio contracta et contrahenda. — Atsi forte aliquod huius generis matrimonium tridentini forma non servata ibidem contractum iam sit, — aut in posterum — quod deus avertat — contrahi contingat, declarat sanctitas sua matrimonium huius modi, alio non recurrente canonico impedimento, validum

habendum esse, et neutrum ex coniugibus, donec alter eorum supervixerit, nullatenus posse sub obtentu dictae formae non servatae novum matrimonium inire». Az egyház, midőn a tridenti zsinat formáján kívül kötött házasságokat érvényeseknek nyilatkoztatta, elismeré és teljesíté azon köteleességét, mely a két hatalom egymástól való elválása után reá nézve támadott. De szintén azt tevő a világi hatalom is, midőn az egyházi hatalmat annyiban, mennyiben belső körében működik és tisztán egyházi szertartás és egyházi dolgok körül foglalatoskodik, szabad mozgásában semmikép nem akadályozza; ezen köteleességet teljesíti a status Franciaországban, Angliában, Schweizban, Amerikában, Hollandiában, egy szóval: az egész civilisált világban mindenütt. A mit az egyház tesz, semmikép a törvényhozás körébe nem vonatott. Ez a dolgoknak állása a civilisált világban, és látjuk, hogy a hatalmaknak elkülönözése minden esetre inkább vezet célhoz, mint azon út, melyet mi követünk, mivel békéhez és nyugalomhoz vezet az elsorolt nemzeteket, míg nálunk egy félszázad óta nem szünő vallásos villongásokat látunk. Azt hiszem, mélt. fő RR., hogy mi mindkét részről a vallásos kérdésekre nézve rossz terrenumon állunk. Azon áll a clerus felfogásom szerint — legyen kimondva őszintén azon tisztelet mellett, melylyel iránta viseltetem — akkor, midőn itt mindannyiszor, valahányszor mi vallásos törvényekről szólunk, protestatióval lép fel s túllép körén és oly valamit tesz, mi világosan hatalmának köréhez nem tartozik. A clerus tagjai, mint egyes férfiak, minden törvényhez hozzá szólhatnak és a tanácskozásban részt vehetnek; a clerus, mint testület azonban tisztán világi törvények ellen nem protestálhat, azoknak semmi szín alatt ellene nem mondhat: s ennyiben a clerus rossz terrenumon áll. De ily és épen így hibás terrenumon állunk mi is, midőn

oly dolgokat, melyek tisztán az egyházi szertartásokhoz tartoznak, politikai discussióknak tárgyává teszünk. Én mély fájdalommal mondom ki, mert magam is katholikus vagyok: a nm. clerusnak tetteit 1838 óta egyáltalában nem helyeselhetem. Miután most a dologról többet gondolkozva, kötelességem szerint mindazon ismereteket, melyekhez mint laicus juthattam, magamnak megszereztem, azon bullákat és breveket, melyekben a szent-szék e tárgy iránt nyilatkozott, keresztül olvastam: nem foghatom fel, a tisztelt kath. clerus mikép áldhatta meg a vegyes házasságokat 50 évig? Ha a kath. clerus 50 évig a vegyes házasságokat az anyaszentegyház elveivel ellenkezőleg megáldotta, akkor felfogásom szerint a kath. clerusnak nem csak szabad, hanem kötelessége volt visszatérni azon ösvényhez, melyet jónak tartott; de kötelessége volt visszatérni nem rögtön, hanem miután előbb figyelmessé tette a törvényhozást arról, hogy a vegyes házasságok összeadásában ezentúl más szertartásokhoz tartandja magát; kötelessége lett volna ez a mélt. egyházi rendnek az 1839-iki országgyűlés előtt is, nem pedig 1840-ben, az országgyűlés után, midőn előre láthatta, hogy három évig országgyűlés nem tartatván, e fontos tárgy körül rendelkezni nem lehet; felfogásom szerint szoros kötelessége lett volna a clerusnak elkövetni mindent, mi a lelkiismeretek megnyugtatóására vezethetne; hirdetni minden templomban, minden szószékről, hogy a kath. anyaszentegyház az áldás nélkül kötött házasságokat érvényeseknek tartja. És fájdalom! mégis a kath. clerus ezt nem hirdette soha, hanem elmondá itt a discussio folyamában köztünk; de a nép, a melynek megnyugtatóására leginkább volt szükség, a nép nem tudta meg soha ezt és azon meggyőződésben volt és van, hogy a kath. anyaszentegyház, mely az ily vegyes házasságokat rosszalja, azokat bizo-

nyosan érvényeseknek sem tekinti. Mindenek előtt fájdalommal töltött el az, hogy összehasonlítva Lambruschini cardinalis utasítását, a melyet a magyar clerusnak adott, az országunk primása által kibocsátott körlevéllel, látám, hogy ebben némely dolgok nem foglaltatnak, melyek az utasításba felvételtek s melyek ha a primási körlevélbe felvételnek, kétségkívül nagyobb megnyugvást szültek volna ; és ez KK. és RR-et megmentette volna azon nehéz kötelességtől, hogy primás ő herczegségét azzal vádolják, hogy ő herczegsége a még nem is létező törvényre előre kimondá kárhoztatását. Ugyanis Lambruschini cardinalisnak utasításában ezeket olvasni : »Quod autem attinet, ad connubiorum istorum, coram acatholico ministro — seu non servata conc. tridentini forma, celebrationem : erit omnino sacrorum praesolum, ac parochorum studiosissime instare, atque in charitate Dei, et patientia Christi partem Catholicam hortari ac monere, ut illam nimirum ab tanti scandali turpitudine, quantum possint, absteneant. — Siquidem vero huiusmodi ipsorum monitis atque hortamentis nihil — quod absit — proficientibus mixta matrimonia ea ratione fuerint inita : inspectis tam praeteritis — quam praesentibus locorum — de quibus sermo est, peculiaribus circumstantiis, erunt ab episcopis et parochis prudenter dissimulanda, — et quamvis illicita pro validis habenda.«

Itt a cardinalisnak nyilatkozatában és utasításában világosan benne van, hogy a reformált lelkipásztorok előtt kötött házasságok a kath. egyház által is érvényeseknek tartatnak. A primás ő herczegsége körlevelében ez nem foglaltatik és meg vagyok győződve : hogy ha ő herczegsége körlevelében ezt hasonlókép kimondja, más színben jelent volna meg a kérdés a t. RR. előtt. Én tehát — mint mondám — fájdalom, a mélt. clerusnak eddigi eljárását nem helyeselhetem. De abból, hogy

a clerus hibákat követett el, hogy természetes teréről lelépett: az következik-e, hogy hibákat kövessünk el mi is; hogy mi is oly t érre állítsuk ezen kérdést, hol az örökké orvosolhatatlan, hol a törvényhozást, a kormányt és országot a lehető legnagyobb zavarba hozhatja? Pedig igen félek, ha a t. KK. és RR. javaslata elfogadtatik, ez volna következése. Mert mit akarnak a t. RR? A t. RR. követelik a kormánytól a közrebocsátott körleveleknek rosszalását és megsemmisítését! Méltóságos fő RR! A megsemmisítés oly szó, mely, ide állítva, nem megsemmisítést, hanem kényszerítést tesz! s mihelyt a kormány a papi körlevelekre nézve kimondja a megsemmisítést, el kell készülnie arra, hogy azon esetben, ha az egyházi férfiak e nyilatkozatnak nem engedelmeskednének, azokat kényszerítő eszközökkel a körlevelek meg nem tartására fogja bírni; mihelyt tehát a megsemmisítést kimondja a kormány, a kényszerítésre kötelezte magát! Már kérdem, mélt. fő RR., papoknak kényszerítése, oly dologhoz való kényszerítése, minő az áldás, nem tartozik-e azon kormányzási eszközök közé, melyekhez a törvényhozásnak nyúlni bizonyosan csak a legelkerülhetetlenebb szükség esetében szabad, csak midőn a status fentartására e veszélyes eszközökön kívül más nem maradt! Én a t. KK. és RR. által a papi körlevelek megsemmisítésére nézve tett indítványt tehát nem pártolhatom; nem pedig azért, mert először nem tartom szükségesnek; másodsor: nem céllirányosnak; harmadsor: nem törvényesnek. Nem tartom szükségesnek: mert ha megengedem is, hogy lehetnek körülmények, a mikor az egyházi rend minden törvény fölébe állítván magát, végre azon szomorú kényszerítésbe hozza a törvényhozást, hogy kényszerítő eszközökhöz nyúljon: a mostani körülményeket nem tarthatom ilyeneknek, miután akár civilis

szereződést rendeljünk, akár a vegyes házasságok kötése iránt tett előbbeni javaslatunkhoz ragaszkodjunk, a vegyes házasságokra nézve létező akadály megszűnik a nélkül, hogy a clerusnak kényszerítése szükségessé válnék. De nem is czélirányos, mert mit czéloznak itt a t. RR. s mit czélizhatunk mi? Czélozzuk a lelkiismeretnek megnyugtatót! Már kérdem: a kath. clerusnak kényszerítése fog-e a lelkiismeretnek megnyugtatótára vezetni? Egy a kettő közül. Vagy van Magyarországon vallásosság, vagy nincs! Ha nincs: akkor az áldásra való kényszerítés haszontalan, mert akkor az áldás megadása közönyös dolog; ha pedig van vallásosság Magyarországon, főképp a kath. nép között, kérdem: mily hatással lesz a vallásos populációra: ha a törvényhozás, ha a végrehajtó hatalom a vallásnak szolgálait oly mire kényszeríti, mit az vallásos elveivel ellenkezőnek lenni mond? De azt hiszem, hogy ez nem is volna törvényes, mert miután az 1791. XXVII. t.-cz. fennáll s az, hogy evangelikus honfitársaink semmi vallásos meggyőződésök elleni tettekre nem kényszeríttethetnek, e törvénynek elismert követelése; miután tehát kétséget nem szenvedhet, hogy ezen jog a katolikusokat épen úgy, mint az evangelikusokat, — s e vallásnak szolgálait épen úgy, mint minden egyes polgárt megilleti: én törvényes nézetekkel nem látom megegyeztethetőnek azt, hogy a kormány oly mire szorítsa az egyháznak szolgálait, mit azok vallásos meggyőződésökkel ellenkezőnek hisznek. Ez nézetem a t. RR. felirati javaslatának első pontjára nézve. Teljes meggyőződésem szerint sokkal előbb érnék czélt, ha előadva ő felségének mindazon aggodalmakat, melyeket a kath. clerus eljárása köztünk gerjesztett, ő felségét felszólítanók, hogy a vallásos dolgok iránt, — és jelesen a házasság kötésre nézve felküldött törvényjavaslatunkat minél előbb erősítse

meg: mert ezen törvénynek megerősítése előtt a házassági kötésekre nézve köztünk nyugalom és egység nem lesz. Ennyit az első pontra nézve. A t. RR. egyéb kívánatait én teljes szívemből pártolom; pártolom pedig azért, mert azoképen azon elvnek következményei, mely engem arra birt, hogy az első pontra nézve a t. RR. izenetét ne pártoljam. Ugyanis én azt állítom fel elvként, hogy vallásos szabadság független egyház nélkül nem lehet; független egyház nem lehet ott, hol az egyházi és világi hatalom közti határvonal tökéletesen kijelölve nincsen. Hogy az ily módon kijelölt határvonal megtartassék, két joga támad a statusnak: első a legfelsőbb felügyelés; a második a büntetés joga azon esetben, ha az egyház férfiai a vallásos elvek ürügye alatt valamely polgári törvényt sértenének. A felsőbb felügyelés joga ő felsége által gyakoroltatik mind a protestánsok-, mind a katolikusokra nézve; a protestánsokra nézve az 1791. XXVI. t.-cz. értelme szerint; a katolikusokra nézve a placetum jogánál fogva. Már most ezen placetumi jog gyakorlására nézve mit akarnak a t. RR? Kettőt. Az első az: hogy ő felsége azon esetekben, ha valamely bulla vagy breve a törvényekkel ellenkezésben állana, placetumát tagadja meg. Ez oly méltányos kívánság, melyet, ha a t. RR. kimondásában különös megnyugvást látunk, mi egyáltalában nem is ellenezhetünk. A másik kívánsága a t. RR.-nek, melyet némelyek a mélt. fő RR. közül — mint észrevettem — nem jól fogtak fel, az: hogy valahányszor ő felsége valamely brevét vagy bullát törvényesnek tart s arra placetumát reá adja, az az ország rendjeivel közöltessék. Már mélt. fő RR! én egyáltalában nem láthatom át, miként jöhetnék e kérelem által összeütközésbe ő felségének akár jogaival, akár az országgyűlés állásával, akár a clerus függetlenségével, miután mint törvényhozók vallásos tárgyakban mi is rendelkezünk, miután

arra, hogy jól rendelkezessünk, szükséges ismernünk minden vallásnak elveit, a mi egyáltalában csak akkor lehetséges, ha azon brevék vagy bullák, melyek által a kath. egyház ez elvek iránt nyilatkozik, velünk is közöltetnek. A harmadik kívánsága a t. RR-nek azon pereket illeti, a melyek az 1647. XIV. t.-czikknél fogva egyes törvényhatóságok által némely egyházférfiak ellen indítva a kancellária által felkérettek. Kérdem: a pereknek politikus dicasterium által való felkérése és azoknak vissza nem küldése nem áll-e világos összeütközésben az 1791. XII. t.-czikkel, a melynél világosabb törvény kevés van törvénykönyvünkben? Ennek világos rendeltével világosabb ellenkezésben nem állott talán soha semmi, mint épen e pereknek felkérése és vissza nem küldése. Én azon egyházi férfiak által az említett t.-czikket sértve nem gondolom, s e meggyőződésből indulva ki, azt hiszem, hogy ha e perek bíró elébe kerülnek, az egyház férfiait absolváltatni fognak. Ez nézetem. Egyéb-iránt akár fölmentés, akár elmarasztalás következék e perek folytatásától, a kancelláriának azoknak fölkérésére és magánáltartására semmi esetre joga nincsen. Lehessen-e és kelljen-e a törvény értelme szerint az egyházférfiakat büntetni, arról csak bíró határozhat, és a kancelláriának jogai közé nem tartozik, hogy e pereket fölkérte, az ország bíróságai ellen bizodalmatlanságát mondja ki; s midőn két-három egyént 600 frt büntetéstől megment, oly nyughatatlanságot gerjeszzen az országban, mely azon kárnál százszorta nagyobb. Negyedik kérése a t. RR-nek az, hogy azon esetekben, a hol a vegyes házasságok némely törvényhatóságok végzései közetkeztében nem az 1791. XXVI. t.-cz. által meghatározott forma szerint, hanem más-kép adatnak össze: azok s az azokból született gyermekek törvényeseknek hirdettessenek. Én e részben szintén osztozom a t. RR. véleményében. Az hozatott itt fel a

t. RR. nézete ellen, hogy azon házasságok törvényesítése egyáltalában nem szükséges; mert vagy élnek a szülők, és akkor rajtok áll új házasságra lépni és a létező hiányt helyrehozni; vagy meghaltak a szülők, és akkor a gyermekeket ő felsége törvényesíti. Egy esetről a mélt. fő RR., legalább azok, kik szólottak, megfejtkeznek, és ez azon eset, ha a felek élnek, ha az egyik rész — például a vőlegény — új házasságra lépni nem akar. Mi történnék akkor? Akkor egy oly személyt, a kitől nem követelhetjük, hogy a házasságnak minden törvényeit és a tridenti zsinatnak minden kanonjait tudja, büntetünk oly esetben, melyben rendes törvényhatóságának parancsait követé; büntetjük akkor, midőn azon meggyőződésben, hogy a törvényhatóság bizonyosan oly módot nem ajánlott volna neki, mely végre oda vezet, hogy házassága semmisnek nyilatkoztatik, nem az 1791. XXVI. t.-cikk meghatározta formák szerint kelt egybe s így tudatlanságánál más vétket nem hozhatunk fel ellene. Meg fogják vallani a mélt. fő RR., hogy ez nem oly lehetetlen, ha semmi orvoslás nem volna s én nem hiszem, hogy egyes elveknek, vagy ez esetben talán nem annyira elveknek, hanem némely nézeteknek szabadságukban állana az ilyen ártatlanokat sacreficálni. Ezek után még egyszer bocsánatot kérek, hogy ily sokáig szólottam. Röviden összpontosítva nézeteimet, véleményem ez: a t. RR. első kívánatára nézve a t. RR. nézetében nem osztozhatom, mert fölfogásom szerint a papi körlevelek megsemmisítése szükségkép a kath. clerusnak kényszerítésére vezetne, e kényszerítést pedig sem szükségesnek, sem czélszerűnek, sem a törvényekkel megegyeztethetőnek nem tartom. A 2., 3. és 4. pontra nézve ugyanazon elvből kiindulva, minthogy a vallások függetlensége a kormány felső felügyelése és büntetésjoga nélkül fönn nem állhat, a t. RR. felirati javaslatát pártolom.

XII.

AZ UNITARIA VALLÁS ÜGYÉBEN.

Az előttem szólott munkácsi görög egyesült püspök ő mltgának némely előadására kötelesnek érzem magamat felelni. Azt mondá a mélt. úr, hogy az unitaria vallásnak bevételét törvény által kinyilatkoztatni egyáltalában nem szükséges, mivel az unitaria vallásnak türelmét és felvételét kinyilatkoztatni épen annyi volna, mint azt állítani, hogy más országoknak azon polgárai, kik oly vallásban élnek, mely itt Magyarországbán felvéve nincs, azért, mert Magyarországbá bejöhetnek és az országban utazhatnak, azt is követelhetik, hogy a törvényhozás vallásukat bevett vallásnak nyilatkoztassa ki. Azt hiszem, hogy ezen más országok polgárai között, kik oly vallásban élnek, mely Magyarországbán bevéve nincs, és az unitaria valláson levő erdélyiek, most már honfitársaink, között véghetetlen nagy a különbség s mint-hogy az 1836-dik XXI. t.-czikk e vármegyéknek Magyarországhoz való csatolását törvényesen kinyilatkoztatta, a magyar törvényhozás kétség kívül a legnagyobb igazságtalanságot követte volna el akkor, midőn azon szempillanatban, midőn azt kinyilatkoztatta, nem ügyelt volna arra, hogy mindazon polgárok, kik azon megyében élnek, minden polgári jogokat megkapjanak; mert

meggyőződése szerint a magyar törvényhozás célzatában nem volt, nem is lehetett, hogy midőn e vármegyéknek Magyarországhoz csatoltatását kinyilatkoztatta, ugyanakkor törvény által kinyilatkoztatta volna azt, hogy Magyarországon annyi ezer polgárt, kik eddig polgári jogaikkal éltek, minden polgári jogaiktól meg akarna fosztani. Mert ugyanis, mélt. fő RR., kérdésen kívül fekszik az, hogy a vallások iránt a törvényhozásnak nem csak jogai, hanem kötelességei közé is tartozik kinyilatkoztatni, milyen vallások azok, melyek a statusnak céljával elveiknél fogva megegyeznek, és melyek azok, melyek elveiknél fogva a status céljával ellenkezésbe jönnek. Ha az unitaria vallás azon vallások közé tartoznék, melyek a status céljával és az ország törvényeivel ellenkezésben állanak, akkor azt hiszem, az unitaria vallásnak azon megyékben való létezése elég ok lett volna — bármi igazságos legyen kívánatunk — a részek visszacsatolásáról inkább lemondani. De midőn a mélt. fő RR. az unitaria vallásban a szomszéd országban ennyi hű polgárt látnak, kiket most már honfitársainknak nevezhetünk; midőn az ország és kormány tapasztalásából tudják, hogy azon valláson levő erdélyiek Erdély impopulatiójának legjobb részét teszik, meg lehetünk győződve arról, hogy az unitaria vallás a status elveivel semmi ellenkezésben nem áll. Mi lehetne tehát az unitaria vallás föl nem vételének egyedüli oka? Egyedüli oka lehetne: vallásos buzgóság. A vallásos buzgóság kérdésen kívül nemes, szép ragaszkodás; de oly országban, hol vallásos egység nem létezik, hol több vallás vétetik fel, a vallásos buzgóság arra, hogy számos polgárai a hazának minden polgári jogaiktól megfosztassanak, semmi esetre nem vezethet. Azt mondá a mélt. püspök úr, hogy a t. KK. és RR. kívánatának teljesítése az 1836. XXI. t.-cikkkel

ellenkezésben állana, mert abban ki van mondva az, hogy addig, míg a kapcsolat valósággal megtörténhetnék, azon megyék belső állására nézve semmi különbség és változás nem történendik. De kérdem: miképen lehet a t. KK. és RR. kívánata e törvénynyel ellenkezésben? minthogy ezen kívánatnak létesítése által nem azon megyéknek belső helyzetére nézve történik valamely változás, hanem történik változás országunk törvényeire nézve s történik változás tisztán Magyarországra nézve. Hogy pedig e változás megtétele, azaz: az unitaria vallás bevételének kinyilatkoztatása nem halasztható akkorra, mikor a visszacsatolás valósággal fog történni, ez oly kérdés, melyről most határozni kell azon számos nehézségeknél fogva is, melyek a visszacsatolásnak most is ellenére vannak. Buzgón kívánjuk e megyéknek visszacsatolását és kérdésen kívül vannak azon megyékben olyanok, kik hasonló buzgósággal kívánnak egyesülni régi magyar hazájokkal; de azt hiszem, nem fogunk könnyíteni a már létező nehézségeken és nem fogjuk a visszacsatolási vágyat növelni azon megyékben, ha itt nem nyilatkoztatik ki az, hogy az unitaria vallás, azon megyékben számos polgárnak vallása, Magyarországon is bevételik, s ha nem biztositjuk az unitarius polgárokat arról, hogy midőn Magyarországgal egyesülnek, semminemű jogoktól megfosztva nem lesznek. Épen azért tehát, mert kötelességünk, a mennyire lehet, e megyéknek visszacsatolását könnyíteni, szükséges, hogy kinyilatkoztassuk, hogy az unitaria vallás Magyarországon bevételik. Én tehát a t. KK. és RR-nek izenetét és törvényjavaslatát egész terjedelmében pártolom.

XIII.

A BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYVRŐL.

Cs. kir. fenséged felszólításának következtében két indítvány tétetett itt; egyik az: hogy a hozzánk átküldött büntető törvénykönyvnek egyes részletei ne azon a renden vétessenek föl, melyen hozzánk küldettek; másik az: hogy egyáltalában ne vétessenek föl addig, míg a t. KK. és RR. a büntető törvénykönyvnek második részét, mely a büntető eljárást tárgyazza, nem fogják hozzánk küldeni. Mélt. gr. Apponyi György úr úgy vélekedik, hogy ezen három rész, melyből a criminalis viszonyokat elrendező országos választmány munkálata áll, egymás között szoros kapcsolatban ninesen; ha pedig van, azon kapcsolat leginkább létezik a börtönrendszer és büntető törvénykönyv között. Részemről egészen ellenkező véleményben vagyok és azt hiszem, hogy csakugyan mind a három rész szoros kapcsolatban van egymással; ha azonban több vagy kevesebb kapcsolatról van a szó, kétség kívül a büntető eljárásnak a büntet-tekről szóló részszel szorosabb kapcsolata van, mint a börtönrendszernek a büntető törvénykönyvvel. Azt, hogy a két indítvány között melyikhez csatoljam véleményemet, csak azon kérdésnek mikénti felelete határozta el, t. i. hogy a börtönrendszerben foglaltatnak-e több oly

kérdések, melyek a büntető törvény és büntető eljárás mikénti meghatározására befolyással lesznek? Vagy pedig a büntető eljárásban foglaltatnak-e több oly kérdések, melyek a büntető törvény és börtönrendszer megállapítására nézve több befolyással lesznek? És így állítván föl a kérdést, én tökéletes meggyőződésem szerint a büntető eljárásnak adom az elsőbbséget; meg fogom mondani okaimat. Mondatott, hogy az egész büntető törvénykönyv a börtönrendszer által föltételeztetik és csak reá van alapítva, s ez azon alapelv, melyen a Liptómegeye főispánja által tett indítvány alapul. Ha azon elv nem áll, az indítvány nem fogadtatik el. Tökéletesen meg vagyok győződve, hogy a börtönrendszernek miként elfogadása befolyással lehet a törvénykönyvre és arra határozhatja a mélt. fő RR-et, hogy a büntetésekre nézve teendő szabályoknál a codexben némely változtatásokat tegyenek, még nagyobb befolyással lesz az a bíróra, ki e büntető törvényeket alkalmazni fogja, de ha az mondatik, hogy a büntetés-nemeknek meghatározása a büntető törvénykönyvnek fő alapját teszi, e tételt egyáltalában tagadom, miután meggyőződésem szerint a büntető törvénykönyvnek tökélye nem az egyes büntetések meghatározásában, hanem egészen másban keresendő. A büntető törvénykönyvnek két lényeges kívántatósága van, hogy a büntető törvénykönyv céljának megfelelően; szükséges először, hogy a büntetteknek szoros és lehetőségig tökéletes definitióját foglalja magában; másodsor, hogy az egyes büntettek szabott büntetések között igazságos arány (proportio) tartassék fenn. Ha valamely büntető törvénykönyvben e két lényeges megkívántatóság föltaláltatik, akármily szigorúak legyenek az egyes büntetések, a polgár nem vádolhatja a büntető törvényeket kegyetlenséggel, mert a büntetteknek szoros definitiója által biztosítva van arról, hogy oly

tett, mely a törvénykönyvben megpendítve nincsen, büntettnék canonisaltatni nem fog és hogy igazságos arány szerint fog reá is kiméretni e büntetés. Hogy pedig nem csak a világ más részeiben, hanem Magyarországon is, és jelesen a büntető törvénykönyv kidolgozásával munkálkodó országos választmány előtt is e gondolat és e cél állott, a büntető törvénykönyv tárgyában beadott munkálat legvilágosabban bizonyítja; mert ha a büntető törvénykönyv tökélye nem e két megkivántatóság létezésében, hanem a büntetés-nemnek meghatározásában fekszik, akkor a mélt. fő RR. ezen büntető törvénykönyvi javaslattal nem tehetnek mást, mint azt egészen elvetni, mert azon esetre ezen büntető törvénykönyv minden kétségen kívül a legtökéletlenebb munka, mely valaha készült, miután semmi büntető törvénykönyvet nem ismerek, melyben a bírónak nagyobb szabadság és működési kör engedtetnék. De én nem hiszem, hogy a mélt. fő RR. úgy fognak vélekedni, sőt azt gondolom, hogy maga az általam igen tisztelt indítványozó főispán úr, ha indítványának következeit meg fogja fontolni, indítványától önként vissza fog lépni; mert ugyanis, ha itt fölszólíttatik, hogy a büntető törvénykönyvről tanácskozni nem lehet a nélkül, hogy előbb a börtön-rendszerben határoztunk volna, azaz, hogy a börtön-rendszerről határoznunk kell, mielőtt a büntető törvénykönyvről határozhatunk, ez állításnak szükséges következése az, hogy valamint a határozatban a büntető-rendszernek meg kell előzni a büntető törvényeket, úgy az alkalmazásban is a büntető törvényeket nem lehet előbb életbe léptetni, mielőtt a börtönrendszer Magyarország minden tömlöczében alkalmazva nincsen, azaz: miután mi nem remélhetjük, hogy a börtönrendszer Magyarországon általánosságban egyhamar létesülhessen úgy, hogy csak e börtönrendszeren alapuló büntető törvényeket és azzal

összeköttetésben levő büntető eljárást is tizenöt vagy húsz évig Magyarországon életbe léptetni akarhatnók, vagy más szavakkal, hogy a középkori — mert megvalloim criminalis tekintetben Magyarországot a civilisált országok közé nem számítom — kínzó és igazságtalan büntetési modort még tizenöt vagy húsz évig fenn akarjuk tartani, és kérdem: vajon akarjuk-e ezt? Ha csakugyan a börtönrendszer alapja a büntető törvénynek, akkor a világnak minden törvényhozói az ausztriai császártól kezdve Livinstonig hibáztak, midőn országukba criminalis codexet hoztak be oly korban, midőn ez országok büntető rendszere megalapítva még nem volt, miután oly országot a méltos úr nem fog mutatni, a hol a criminalis codex harmincz, negyven év óta létező, már a börtönrendszer is az egész országban hasonlóan el volna intézve és egy börtön és a másik közt nem volna különbség. És miért kívánatik tehát, hogy a büntető törvénykönyv a börtönrendszer megalapítása által megelőztessék? Kétség kívül azért, mert kívánatos, hogy a büntetés minden büntetettre hasonló arányban mondassék ki; de ez, bár mikép iparkodjék a törvényhozás, nem a törvényhozásnak működése által érthetik el, hanem csak a jól elrendezett bírói hatalomnak lehet következése. A codexben magában még azon esetre nézve is, ha az ország minden börtöneiben ugyanazon rendszer léteznék is, még biztosítás nincsen, hogy a bűnösök hasonlóképp fognak büntettetni, mert egyes egyéneknek, valamint bűnössége, úgy érzékenysége oly annyira különböző, hogy a büntetéseknek fokozatait a törvényhozás az egyes esetekben előre nem határozhatja meg; kell tehát a bírónak szabadságot adni akár oly mértékben, mint azt tette az országos választmány, akár kisebb mértékben; de mindenesetre kört kell engedni neki, melyben a büntetést kiszabhassa és alkalmazhassa; ez

pedig legvilágosabb bizonyosága annak, hogy a büntető törvénykönyv nem a büntetések szoros meghatározásában keresheti tökélyét, mit csak akkor mondhatnánk, ha a büntető törvény absolut büntetéseket állítana föl, melyeket a bírónak semmi esetre megváltoztatni nem lehet, nem szabad. Ezekből kiindulva, meg vagyok győződve, hogy a büntetőrendszer a büntető törvény alapját nem tevén, annak meghatározása arra, hogy a büntető törvényről rendelkezünk, egyáltalában nem szükséges, miből világosan az következik, hogy azon esetre is, ha az ajánlott büntetőrendszer el nem fogadtatnék is, a büntető törvénykönyv azért egész épségben maradhatna s legfeljebb más büntetési skalát kellene kidolgoznunk, mi magában úgy is biztos philosophikus elveken nem alapulván, oly munka, melyet bárki félóra alatt elvégezhet. Tekintsenek a mélt. fő RR. akármely codexbe és mondják meg, hogy nincs-e abban egy maximum és egy minimum megállapítva? Miután pedig nálunk ez utolsó megállapítva nincsen, ezen codex a büntetések minden nemei mellett megállhat; mert akármely büntetési rendszer fogadtatnék is el a mélt. fő RR. által, nem hiszem, hogy vagy nagyobb büntetések határozatnának meg, mint melyek e büntető törvénykönyvben mint maximumok állítatnak föl, vagy hogy a büntetéseken még lejjebb szállhatnak, mint ezen codex, mely még minimumot sem állapított meg. A büntető eljárásra nézve nézetem egészen különböző; én a büntető eljárást a büntető törvénynyel oly szoros összeköttetésben látom lenni, hogy e kettőt egymástól egyáltalában elszakasztani nem akarnám; mert akármily jó codex készítették, ha a büntető eljárásra nézve bizonyos garantiák nincsenek adva, a büntető törvények által nem nyertünk semmit. Az eljárásban van sok kérdés, melyek ha így vagy úgy dőlnek el, minket arra fognak kényszeríteni, hogy ha

keresztül mentünk is a codexen, módosítások tétele végett ismét visszatérjünk. Példát hozok föl: mindjárt a büntető törvény első szakaszában arról van szó, hogy kik legyenek ezen büntető törvénynek alávetve? Itt ki van mondva minden embernek a törvény előtti tökéletes egyenlősége. Kérdésen kívül a mélt. fő RR., bármily szép azon praerogativa, melyet eddig a nemesi és egyházi rend Magyarországon élvezett, ha az eljárás úgy fog elintéztetni, hogy az által semmi önkénynek kitéve ne legyen, valamint az alsó tábla, úgy a mélt. fő RR. is helyben fogják hagyni e rendszabályt és szívesen le fognak kiváltságaikról és előjogaikról mondani; de kérdem: nem lehet-e képzelni oly procedurát — pedig nem szükséges a képzelethez nagyon folyamodni és elég volna Magyarországon kívül tekinteni azon procedurára, mely most a nemtelenekre alkalmaztatik — vajon ha az eljárásban a vádlottnak garantiák nincsenek nyújtva, ha az eljárás, perbefogás és más számtalan kérdések úgy dőlnek el, miszerint magunkat személyes szabadságunkban biztosítva nem láthatjuk, lehetne-e kívánni, hogy mi magunkat a codex ez első fejezetének alája vessük? Ha valaki, én vagyok barátja a törvényes egyenlőségnek és úgy hiszem, nem lesz senki a mélt. fő RR. között, ki a törvény előtti egyenlőséget inkább kívánná és pártolná, mint én; de nyilván és ünneplésen kijelentem, hogy a procedurának oly nemei lehetnek, hogy én nemesi kiváltságomról lemondani nem akarnék, miután az egyenlőség, mely után én vágyódom, nem az elnyomás, hanem a szabadság egyenlőségében áll. Így van például a büntetésekre nézve a büntető törvénykönyvben, hogy a maximumok nagyok s minimum megállapítva nincsen; s ha a bírói hatalom úgy rendeltetik el, hogy az mind felülről, mind alulról tökéletesen független legyen: azt tartom, jobbat nem

tehetünk, mint a bírónak annyi szabadságot adni; de ha a bírói hatalom úgy rendeztetik, hogy az felülről függésben áll, vagy alulról factiók, korteskedések által rossz befolyásnak tétetik ki, akkor oly valamit a codexbe behozni nem akarok, mi egy részről kegyetlenségre, más részről pedig impunitásra vezetne. Így van mindazon büntetteknel, melyekre nézve vagy a kormánynak, vagy a törvényhatóságoknak közvetlen és fölötte nagy érdeke van; így van ez minden restaurationalis kicsapongásnál és így minden bírói és tisztviselői visszaélésnél az egész codex hatása a procedurától függ; és ha a procedura így megváltoztatik: kérdésen kívül a büntető törvénynek is változnia kell. Én tehát, miután a t. RR. hozzánk a procedurát még át nem küldötték, legjobbnak és legcélszerűbbnek tartanám a t. RR-et felszólítani, hogy a büntető törvénykönyvnek azon részét is, mely az egészhez tartozik, velünk minél előbb közölni sziveskedjenek és előbb a munkálatnak többi részeibe ne ereszkedjünk; mert részemről előre kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, miszerint ha a codexen keresztül megyünk is és később a procedura úgy dőlne el, mint reményem, eldőlni nem fog: kénytelennek látnám magamat ismét a codexnek némely kérdéseire visszamenni, miután sok esetben tisztán attól függesztem föl a büntető törvény iránti nézeteimet, miként fognak eldőlni némely kérdések a büntető eljárásra nézve.

XIV.

A BÖRTÖNRENDSZERRŐL.

Négy beszéd.

1.

Nem akarok most a különböző rendszerek birálatába és fejtegetésébe ereszkedni; tudom, véleményem e részben a mélt. fő RR. véleményétől eltér, minthogy én a hallgató rendszert a magány-rendszernél czélszerűbbnek tartom. E nézetem okainak előadását fentartom későbbre, most csak gr. Apponyi György úr ő méltgának indítványára szorítom előadásomat. A mélt. gróf úr által tett indítványnak négy vagy inkább három része van, minthogy a második pontra nézve alkalmasint mindnyájan egy véleményben leszünk. Az első, hogy sem a magány, sem a hallgató-rendszer a jelen pillanatban ne hozassék be és csak az országnak centrumában építtessék egy mintabörtön, melybe az egész országnak tíz kerületéből, minden kerületből ötven rab, a nagyobb vétkesek közül küldessék be, hogy ott a büntetést az új törvény szerint állja ki. Második része a mélt. gróf indítványának az, hogy a törvényhatóságokban létező börtönök, — nehogy azokban a most divatozó kegyetlenség tovább folytattassék — bizonyos alapelvől indulva

ki, javíttassanak. Harmadik az, hogy a t. RR. szólíttassanak föl ez átmeneti epochára nézve bizonyos scálának kidolgozására, melyben a magány-rendszer szerinti büntetések és a közönséges börtönben szenvedendő büntetés között bizonyos arány állíttassék föl. Én a mélt. gróf úrnak ez indítványát, főkép a mélt. fő RR-nek egy pár nappal ez előtt tett határozata után, el nem fogadhatom. Meg fogom mondani a mélt. főrendi táblának okaimat. A mélt. gróf urat a mintabörtön felállítására leginkább három ok birta; az első, hogy Magyarországon egyes rendszernek mikép hatásáról még semmi tapasztalásunk nincsen; a másik, hogy minden más országban a magány vagy hallgató-rendszer, egy szóval, a börtönök javítása csak lassanként, s nem egyszerre hozatott be; a harmadik, hogy e rendszernek egyszerre való behozása oly véghetetlen költséget okozna, melyeknek elbírására hazánk nem elégséges. Az első okban, a tapasztalásra nézve, tökéletesen osztozom, miszerint mi Magyarországon sem a magány, sem a hallgató-rendszernek mikép hatásáról magunknak tapasztalást nem szerezhettünk; de tovább megyek, mint a mélt. gróf úr, és azt mondom, hogy ezen tapasztalást nem csak mi, de a világon semmi nép tökéletesen meg nem szerezhette még, s hogy azon mintabörtön felállítása által azt nem fogjuk magunknak megszerezni. Ha a börtönnek mikép hatásáról itélni kívánunk, szükséges tekinteni a büntetés hatását először a büntetett egyénekre nézve, azaz: mennyivel több vagy kevesebb praeventiv erővel bir a büntetéseknek egy bizonyos neme. Már kérdem a mélt. fő RR-et, vajon egy mintabörtön felállítása által fogjuk-e megszerezhetni e két tapasztalást magunknak, főkép a másodikat, mely minden kérdésen kívül az elsőnél sokkal fontosabb, t. i. hogy a büntetésnek bizonyos neme a criminalitások kevesí-

tésére hatással van? Ha akár a magány-, akár a hallgató-rendszer valamely országban általánosan behozatik és a tapasztalás tíz-tizenöt év múlva azt bizonyítja, hogy a criminalitások ez országban, hol a rendszer behozatott, ez időszak alatt kevesbedtek, ekkor mondhatjuk, tapasztalhatjuk a börtönök jó hatását; de ha csak mintabörtönt állítunk föl, annak hatása az egész országra nézve csak igen csekély lehet, miután a gonosztevőknek csak egy kis — talán csak 20-ad vagy 30-ad — része jutván az ily börtönbe, az ily mintabörtön a büntettek kevesítésére általánosan semmi hatással nem lehet. Azt vélem, hogy a mélt. gróf úr által ajánlott mintabörtön nekünk azon tapasztalást, melynek hiányával vagyunk, s mely nélkül a magány-rendszert általánosan behozni nem akarja, megszerezni semmi esetre sem fogja. De kérdem: vajon e tapasztalás szükséges-e, ha a magány- vagy hallgató-rendszer mikép hatásáról nem szereztünk is tapasztalást? vajon nem szerezhettünk-e magunknak más tapasztalást, t. i. azt, hogy a börtönök mostani állapota iszonyú, hogy az az emberiség és civilisatio kívánataival világosan ellentétben áll; hogy a törvényhozásnak talán első, legfőbb kötelessége segíteni azon bajon, mely valósággal a műveltség kifejlését hazánkban nem kevésbé gátolja; mert ott, hol a status — ha büntet — inkább kegyetlen, mint igazságos: a civilisatio, mely nem terjedhet semmi által annyira, mint a kormánynak és törvényhozásnak példái által, előmenetelt nem tehet. A gróf úr maga elismerte ezt, midőn oly szépen és szívhez szólva előadta börtöneink mostani állapotát és e nézet által oda vezéreltetett, hogy a létező börtönöket — noha azokat új, tökéletes rendszer szerint elrendezni nem akarja — mégis bizonyos elv szerint javítani kívánja. De vajon a létező börtönök javítása nem lehetetlen-e; vagy pedig

ha nem is az, nem jár-e költségekkel, melyek egy tökéletesb rendszer behozásánál nem sokkal csekélyebbek? A gróf úr fenn akarja tartani a mostani börtönöket és azokba oly rendet behozni, mely által először a tisztaság és a raboknak szükséges anyagi jólét fentartassék; másodsor azok megromlása akadályoztassék; harmadsor a rabok munkához szoktattassanak. Én hivatkozom a mélt. főrendi táblára és kérdem: vajon Magyarorszában hány törvényhatóság létezik, hol e kívánatok elérhetőek, a nélkül, hogy a most létező börtönöket tökéletesen le ne rontsuk és helyettök másokat ne építsünk? Kérdésen kívül, minthogy ismerek törvényhatóságot, hol ugyanazon egy szobában negyven, sőt ötven egyén tartatott elzárva, jó, ha e számot, a termeket kisebb részekre osztva, egy-egy börtönben tíz vagy öt rabra reducálják; de ez által sem a tisztaság elérve, sem a raboknak egymás közti közösködése megakadályozva nem lesz, sem az nem fog eléretni, hogy a rabok czélszerű munkálatra használtassanak. Ha kimélni akarjuk a költségeket és e nézet előttünk eldöntő erővel bir: akkor hagyjuk a börtönöket úgy, mint azok most léteznek; vagy ha azt érezzük, hogy börtöneinket mostani állapotukban meghagyni nem szabad: inkább ne kiméljük a költségeket most, semhogy később azokat kettőztessük, mi kétségkívül megtörténnék, ha most az 1827-iki operatum javaslata szerint építve megyei börtöneinket, később, miután meggyőződünk, hogy a magánrendszer ennél czélszerűbb, ismét új változásokhoz fognánk. Egyébiránt van egy más ok, mely reám nézve sokkal inkább hat, mint mindazok, melyek eddigelé előhozattak és ez az, a mit gr. Apponyi György úr ő méltga is ismételt, hogy a mélt. fő RR. néhány nap előtt kimondották, hogy az egész büntető törvénykönyv a büntető rendszeren alapszik. Tökéletesen osztozom a mélt. gróf úr véleményemé-

nyében arra nézve, hogy egy czélszerű büntető törvénykönyv és eljárás létrehozása sokkal inkább fekszik az ország érdekében, mint a börtönrendszer felállítása; de midőn itt kimondatott, hogy a büntető törvénykönyv egyedül a börtönrendszeren alapszik: akkor én, mint-hogy nem látok más lehetőséget a büntető törvénykönyv minél előbbi realisatiójára, mint a börtönrendszer behozatalát, késznek nyilatkoztatom magamat mindazon áldozatokra, melyek a börtönrendszernek létrehozására szükségesek. A mélt. gróf úr — mert előre látja e nehézséget — erre nézve azon indítványt tette: hogy szólíttassanak fel a t. KK. és RR. egy scálának kidolgozására. Én, mélt. fő RR, a jelen büntető törvény javaslata mellett a scálának behozását szükségesnek nem látom azért, mert a büntetésnek maximuma oly magasra van szabva, hogy azt alig lehetne más büntetésnél magasabbra határozni; minimum épen nem létezik a büntető törvénykönyvben, tehát nem tartom a scálát szükségesnek; a mélt. gróf úr indítványa pedig elfogadtatván, annak felállítását lehetetlennek is találom, mivel azon törvényhatósági börtönök, ha azokat nyomon egyszerre építtetni nem akarjuk, végetlenül különbözni fognak egymástól azon javítások után is; s míg egy törvényhatósági börtönben például öt vagy tíz rab záratik egy kamarába, a másokban, hol kevesebb rab van, a szenvedett büntetés valóságos magány-rendszerré fog válni. Szükséges volna tehát nem csak két scálát, hanem annyit dolgozni ki, a mennyi törvényhatósági börtön Magyarországon létezik, ezekhez hozzá tevén a mintabörtönt, minek lehetetlensége magában világos, és így a törvényhozás a büntetések kimérését nem bízhatja másra, mint a bíróra, ki az egyes börtönök elrendezését ismerve, arra legképesebb. Sokkal közelebb fogunk az igazsághoz jutni, ha azt a bírónak lelkiismeretére

bízzuk, ha ott, hol minden adataink hiányzanak, a bírói eljárás által pótoljuk ki e hiányt. E nézeteknél fogva gr. Apponyi György úr ő méltga indítványát nem pártolhatom és visszaemlékezve a mélt. főrendi táblának előbbi határozatára, azt hozom indítványba, hogy akár egyik, akár másik rendszert, a mennyire physice lehet, egyszerre hozzuk be hazánkba.

2.

Igen sajnálom, hogy az előttem szólott borsodmegyei főispáni helyettes nem szólalt fel tegnap e tárgyban, minthogy annyi és oly fontos okokat adott elő a próbatét ellen, a melyek talán a többséget tegnap arra bírhatták volna, hogy a próbatétől elálljon; minthogy azonban a mélt. fő RR. nagy többsége e tárgyban már határozott — a mennyiben pártolták Apponyi gr. indítványát, — én tisztán arra fogom szorítani előadásomat, hogy a gr. Batthyáni Lajos úr által tett módosítást — hogy t. i. egy mintabörtön helyett kettő építtessék, egy a magány, a másik a hallgató rendszer szerint — részemről is pártoljam, mivel azt hittem, hogy módosítása a többség által elfogadtatott azon eszmének, hogy próbát kell tennünk, világos következése. Mélt. br. Vay Miklós úr tökéletesen meg van győződve a magány-rendszer nagyobb tökélyéről, s azt hiszem, legalább a mélt. úr beszédében is arra hivatkozott, hogy a mélt. fő RR. igen nagy többsége erről hasonlókép nem kételkedik. Ha ez áll, ha a mélt. fő RR. többsége először elismeri azt, mit senki tagadni nem mer, hogy a magány-rendszer jobb a mostani rendszernél; ha másodszor meg van győződve, hogy az tökéletesebb, mint a hallgató-rendszer, kérdem: miért kívánja a mélt. fő

RR. többsége a próbatétet? Miért nem fogadja el egyszerűen azt, mit oly tökéletesnek lát? Én nem vagyok oly boldog, hogy minden fáradságom mellett, melyet e tárgyra fordítottam, magamnak oly tökéletes meggyőződést szerezhettem volna, mint a melyet a többségnél látok; én azt hiszem, hogy e kérdés valamint Európában és Amerikában, úgy Magyarországon is a controvers kérdések közé tartozik; sőt bátran merem állítani azt, hogy a világon nincsen ember, ki azt mondhatná, hogy egyik vagy másik rendszernek tökélyéről valóságos meggyőződést szerzett magának; azt, mit meggyőződésnek nevezünk, megengedem; de azt, mi e nevet megérdemli, mert ellenmondhatatlan okokon alapszik, tagadom. Oly rendszerek hatásáról, melyek, mint tegnapi gr. Barkóczy említette, az egész világon 24,000 gonosztevőre sincsenek alkalmazva, ily apodictikus bizonyossággal senki nem szólhat és én részemről elismerve a magány-rendszer tökélyeit, meg vagyok győződve, hogy tekintve mind a dolgot magában philosophice, mind azon tapasztalásokat, melyek eddig a két rendszer mellett tétettek, nehéz volna absolut elsőbbséget tulajdonítani a magány-rendszernek. Mindennemű büntető rendszernek két célja van s minden büntető rendszer célirányosságának megítélésére szükséges tekintetbe venni: mily hatású valamely büntető rendszer a gonosztevőre magára nézve; másodsor, mily hatású a statusra nézve egyáltalában, azaz más szavakkal, a mennyiben a rendszer a gonosztevőt illeti: megőrzi-e őt a megromlástól először; másodsor vezetheti-e őt a javuláshoz; a statusra nézve bir-e elég repressiv erővel? popularis-e a nép előtt? végre nem fölötte költséges-e? Mindezeket összevéve, meggyőződésem szerint a magány és hallgató rendszer mellett tökéletesen egyforma súlyú okok szólnak. Mondatott a magány-rendszer védőitől az, hogy

miután a magány-rendszer mellett a gonosztevők egymást nem látják, a hallgató rendszer mellett pedig egymással ismeretségbe jönnek: a hallgató rendszer mellett a rabnak megjavulásához szükségkép kevesebb valószínűség létezik; és ez ok magában szép volna, ha nem hozatnék fel azoktól, kik legnagyobb részben legalább a büntető eljárás nyilvánosságát pártolják s azt a polgári szabadság egyik legnagyobb biztosítékának tartják. Ha célunk az, hogy csak javítsunk, akkor bizonyosan a nyilvánosság csak káros lehet s mindent, mi által valakinek büntetése polgártársaink tudtára jő, kerülnünk kell s legjobb volna minden büntetés helyett az egyházi fegyelemhez, a censura ecclesiasticához visszatérnünk. De mivel minden büntetésnek egyik fő célja a repressio, azért kívánnunk kell, hogy miután a gonosz tett nyilvánossá vált, a büntetés titokban ne maradjon s a büntetés fő célját nem szabad feláldoznunk azon bizonytalan reménynek, hogy valamely egyén, ha senki büntetését tudni nem fogja, talán meg fog javulni. Nem szükség pedig bőven bizonyítani, hogy ott, hol az eljárásban nyilvánosság létezik, a rabnak felismerésére a hallgató rendszer közös dolgozó termei nem szükségesek. Mondatik másodsor: a hallgató rendszer a rabok tökéletes hallgatásán alapszik, s miután ennek fentartása lehetetlen, világos, hogy az egész rendszer elveszti alapját. Ebben egy kis illusio fekszik. Valamint a magány-rendszernek alapja a magány és ez még sem tartatik fenn jelenleg egész szigorúságában, úgy a tökéletes hallgatás is — megengedem — igen nehezen érethetik el; de a hallgatás és a magány nem célja, hanem csak eszköze a büntetésnek, mely által a rabok egymás közti megrontása és összebeszélgetései megakadályoztatnak, mire elég, ha az éretik el, hogy a gonosztevők ne beszélhessenek egymással; egyes szó, egyes suttogás vagy

jel a gonosztevők megromlására alkalmat nem fog adni, és csak teljesítse a börtön igazgatója kötelességét: csakugyan el lehet érni azt, hogy a beszélgetések megakadályoztassanak. Mondatott harmadszor, hogy a magányrendszer mellett a rabnak inkább kell javulnia, mert a büntetések elkeserítenek s inkább rontanak. Ez ismét áll, de csak ott, hol a magányrendszer egész tisztaságában behozatott, nem pedig azon rendszernél, melyet az országos választmány javasolt és a t. RR. elfogadtak, minthogy a magányrendszerhez felvételvé a kényszerített munka, s annak sanctiora lévén szüksége, minthogy az oly egyénre nézve, ki szabadságától megfosztatott, más, mint testi büntetés, nem lehet — mert én a koplalást ép oly testi büntetésnek tartom, mint bármely mást, — hol fekszik tehát e tekintetben a nagy különbség a hallgató s az ily magányrendszer között? Végre mondatott a hallgató rendszer ellen az is, hogy azon emberek oly munkákat tanulnak, melyeket aztán mint gyári munkákat nem használhatnak. Azt hiszem, hogy épen Magyarországon nem szabad megfélekednünk arról, hogy oly emberek fognak börtöneinkbe kerülni, kik életöknek nagy részét a szabad ég alatt töltik; ezek a hallgató rendszer mellett, miután sokat járnak ki, nagyobb termekben, néha udvarokban dolgoznak, e büntetés által előbbi életmódjokat folytatni nem tétetnek tehetlenné; ha ellenben egy gulyást, csikóst, juhászt, három-négy éven át magány kis kamrába zárunk, meg vagyok győződve, hogy azon ember az első őszi esőben hihetőkép roppant rheumatismust fog kapni, s ha csakugyan büntetése után előbbi életmódját folytatni akarná, nem hiszem, hogy ősztől tavaszig ezentúl sok egészséges órája volna. Azt állítják azok, kik a magány-rendszert javallják, hogy e rendszer mellett kevesebb a visszaesés, mint a hallgató rendszer mellett. Én ezt tagadom, és

bátran föl merem szólítani a mélt. fő RR-nek azon tagjait, kik a magány-rendszer nagyobb tökélyéről meg vannak győződve, mutassák meg statisztikai adatokkal, hogy e rendszer mellett nincsenek-e ép oly különbségek egyik és a másik ország vagy tömlőcz között, mint melyekre ott akadunk, hol a hallgató rendszer alkalmaztatott? A dolog a recidivákra nézve oly annyira egyformán áll a kettő között, hogy a javítást mind a magány, mind a hallgató rendszernél csak bizonytalannak mondhatjuk, és én bátran ki merem mondani, hogy ott, hol az el is éretett, nem az egyik vagy másik rendszer által eszközöltetett. A büntetés maga nem javít; e czél csak vallásos oktatás által éretik el; de most, mélt. fő RR, hasonlítsuk össze a két rendszert, és ne ignoráljuk a vallásokat, ne mondjuk, hogy mivel némely dolgok bizonyos emberek által, kik a nép felsőbb osztályaihoz tartoznak, fontosaknak nem tartatnak, azok a népnek is közönyösöknek látszanak. Mélt fő RR! a kath. elem Magyarországon az erősebb; nem tudom, mik nézetei a mélt. fő RR. kath. többségének e tárgyra nézve; de azt tartom, hogy a kath. népnek egy igen nagy része azt hiszi, hogy kötelességének eleget nem tesz, ha az isteni szolgálatnál physice jelen nincsen; ez teljes meggyőződésem a népnek ebbeli nézetéről. Már kérdem a mélt. fő RR-et, minthogy a raboknak a mise-szolgálatnál való physikus együtt léte a magány-rendszer szigorúságával nehezen egyeztethetik meg: meg akarják-e fosztani a raboknak kath. részét e vigasztalástól? Lesznek sokan, kik azt mondják, majd a folyosóban misézhet a pap, a rabok hallani fogják a csengetést, le fognak borulni a szobában és imádkozni; Istennek mindegy, vajon physice jelen vannak-e vagy csak a kamarában hallják az isteni szolgálatot. És én is meg vagyok győződve, hogy Istennek ez mindegy, de azon szegény

embernek, ki a misét látni akarja, bizonyosan nem mindegy és azon ember kebelében, ki a mise-áldozat alatt ájtatos érzelmekkel tölt volna el, midőn a mise-áldozatot csak távolról hallhatja, keserűség fog támadni. De az mondatik: hisz a vallásnak ilyen szertartásai nem érnek fel azon magán oktatásokkal, melyeket a morál ad és az egyházi férfiak sokkal nagyobb hatással fognak lehetni az egyes gonosztevőkre, ha minden rab gonosz indulataihoz és kedélyéhez fogják alkalmazni oktatásaikat. Ez ismét inkább látszó igaz, mint valóság. Csináljunk csak calculust. Az országos választmány egy ötszáz rabból álló börtön számára tiz papot rendel, és így jönne ötven rabra egy lelkész. Én a mélt. egyházi rendnek tagjait kérdem: vajon hol van azon apostoli lelkületű férfiú, ki ötven nem erkölcsös, hanem a gonoszban megrögzött embernek annyi időt tudna szentelni, hogy azokat nem együtt tanítva, hanem egyenkint, az erény ösvényéhez vissza tudná vezetni?! Ha ezt kívánjuk, erre ötven lelkész nem elégséges; de ha elégséges volna is, mit tesz fel? Azt, hogy mindazon lelkészek, kiket a börtönökhöz rendelünk, mind tökéletesen psychologok lesznek, hogy mindenik, midőn először a rabhoz bemegy, első pillanatban ismerni fogja indulatát, előbbeni életét s individualitásához fogja alkalmazni oktatását. Mélt. fő RR! Véghetetlen nagy tisztelettel vagyok az egyházi rend iránt; de azt hiszem, annyi nagy psychologot kiállítani képes még sem volna, hogy kívánatainknak eleget tehetnének; ha pedig az egyházi férfiú nem bir e tulajdonokkal, magán oktatásának sokszor rosszabb következése lesz, mintha nem is oktatna. Ezeken kívül ismét hivatkozom azokra, kik annyit citáltak a magányrendszer pártolására és talán meg fogják vallani, hogy Julius és Krawfort, kik a magány-rendszert pártolják, elismerik, hogy még Amerikában is a vallásos oktatás

hiánya a lehető legnagyobb hibája a magány-rendszernek. Már kérdelem, ha ott, hol egyes secta, mint a quekkerek, keresztyéni jó tettnek szenteli magát, hol a vallásos buzgóság oly magas fokon áll, hogy csak irígyelve tekinthetünk oda, ezen hiány mégis létezik; kérdelem, lehet-e nekünk reménylenünk, hogy ezen fizetett lelkészeinken kívül de csak valaki találkozni, ki minden évben csak háromszor vagy négyszer is bemenne a börtönökbe és a raboknak oktatásokat adna? Már pedig éppen a magán oktatás az, a miben áll a rendszer állított felsőbbisége. Ez okoknál fogva teljes meggyőződésem az, hogy valamint a magány-rendszer mellett egyes javulások történnek, úgy történnek javulások a hallgató rendszer mellett is; a rendszereknek hatása egészen az egyes individualitásoktól függ, és ha a magyar népnek individualitását tekintjük, valószínűnek látszik, hogy a hallgató rendszer a magány-rendszerénél, legalább mi a rabot magát illeti, sokkal inkább hat. Már most nézzük, nem áll-e ez az egész népre is, azaz: nem hihető-e, hogy a hallgató rendszer erre is több repressiv erővel bír. Nézzük, ha két rendszert összehasonlítva, annak egyes részleteit a nép előtt előadjuk, melyik fog reá több visszajeszítő erővel bírni? mert természet szerint a népnek akarunk codexet és büntetéseket határozni. Ha a magyar népnek, mely, fájdalom, philosophikus contemplációkhoz inkább hajlandó, mint munkához, a magány-rendszert megmagyarázzuk, ha tudtára adjuk, hogy a rab két öl széles és ép oly hosszú szobába elzárva nem fog ugyan mást látni, mint eget, és minden nap csak egyszer egy órára járhat künn a szabadon, éllelme ellenben és ágya jobb lesz, mint honn, munkaszakmánya pedig oly nagyra szabadni nem fog, hogy azt könnyen ne teljesíthetné: azt merem állítani, hogy mivel a magánosságának moralis szenvedését a népnek leg-

nagyobb része felfogni nem képes, ezen büntetéstől kevésbé fog visszajedni, mint ha neki az mondatik, hogy mint rab reggeltől estig dolgozni kénytelenítettik s együtt levő társaival ha egy szót szól, büntettetni fog. E büntetésnek, azaz a hallgató rendszernek magyarázata sokkal nagyobb hatással lesz, legalább az én felfogásom szerint, a népre, mint a magány-rendszer magyarázata, mely bizonyosan a műveltre jobban hat; de mivel nagyobb része a gonosztevőknek műveltenekből áll, ez által, míg alkalmatossá nem válik, szükség, mélt. fő RR, a mostani időben a popularitást tekinteni; ez valamint mindenben, úgy büntetésekre nézve is szükséges. Teljes meggyőződésem szerint föl merem állítani, hogy a magány-rendszer a magyar népnél általánosan nem popularis büntetés, és pedig nem csak azért, mert fölötte költséges, hanem mert nem fog a nép által elég szigorúnak tartatni. Említették tegnap gr. Barkóczy János által a költségek; a gróf úr, felfogásom szerint, egy kissé magasra vitte számadását, és én alig hiszem, hogy tizenöt millió volna szükséges arra, hogy Magyarországon jó és rendes büntetőrendszer hozassék be, de ha a költség, miről csakugyan meg vagyok győződve, igen fontos tekintet a törvényhozás előtt: vajon nem fontos tekintet-e az, hogy a magány-rendszernek felállítása legalább egyharmaddal többbe kerülne, mint a hallgató rendszer? Ez még fontosabbá válik, ha meggondoljuk, hogy a hallgató rendszer mellett ott, hol az jól administráltak, a rabok nem csak tökéletesen fentartják magokat, hanem még jövedelmet is hoznak; a magány-rendszer mellett pedig ez el nem érhetik, és újra kérдем: vajon ezek nem indokok-e? és így, ha gr. Batthyáni Lajos indítványa szerint próbatételnek a két rendszer között, és kiderülne, hogy a magány-rendszer megfelel a várakozásnak, de a hallgató

rendszer szintén megfelel, még pedig épen úgy: akkor e próba után a költségekről tett argumentum nem volna-e eldöntő indok? Én, mielőtt a mélt. fő RR. egyszer elv-kint felállították, hogy próbát tegyünk és a hallgató rendszer általános célirányossága legalább bebizonyítva nincsen, azt hiszem, következetesen nem tehetünk mást, mint próbát tenni mind a két rendszerre nézve, ha csak valaki a hallgató rendszer általános céliránytalanságát bebizonyítani nem tudná.

3.

Nem fogok ujonnan a két rendszer taglásába ereszkedni, minthogy gr. Apponyi György igen helyesen megjegyezte, hogy azon okok, melyeket előadtam, az országos választmány jegyzőkönyvében úgy is befoglaltatnak, és minthogy először sem hoztam volna azon okokat elő, ha az ellenkező fél, melynek okai hasonlóképp az országos választmány jegyzőkönyvében foglaltatnak, nem találta volna szükségesnek az okokat szintén ismételni. Egy van azonban, mit gr. Szécsen Antal úr előadásában el nem mellőzhetek. Azt mondá ugyanis, hogy a törvényhozás az oly rendszernek létrehozását nem ajánlhatja, a melynek kivihetlenségéről előre meg van győződve és a mely jóformán nem is rendszer, mert még mindig fejlődésben lévén, nem állapodott meg. Van sok nehézség a hallgató-rendszer kivitelére nézve; de azt hiszem, a magány-rendszer pártolói az egyben hibáznak, hogy — mert a magány-rendszernél e nehézségeket nem akarják ismerni — a magány-rendszernek már csak azért tulajdítanak elsőbbséget, mert, jól jegyezte meg a mélt. úr, hogy nem valóságos hallgatás alapja a hallgató-rendszernek, hanem csak a

raboknak tökéletes elkülönzése. De ez szintén alapja a magány-rendszernek, s kérdem a méltgos urat: ki kezeskedik a gróf úrnak arról, hogy midőn egy részről az elkülönzés elérését lehetetlennek állítja, a magány-rendszer-nél nem fognak szintén közlekedések történni? és nem lesznek-e sokkal veszedelmesebbek? Az első tekintetre egy kevésbé baroquenak, sőt absurdumnak tetszhetik ez állításom; de ez nem annyira az, mint első tekintetre látszik. A hallgató-rendszernek első megkivántatósága az, hogy azon börtön, melyben e rendszer alkalmaztatik, a panoptikus elv szerint építtessék, azaz úgy, hogy a főfelügyelő, vagy az, ki annak helyében tisztét viseli, minden pillanatban a rabokat és felvigyázókat láthassa. A magány-rendszer-nél a superinspectio lehetetlen, minthogy a magány-rendszer mellett a rab magánosan lévén kamarájában, az illetén felvigyázat nem eszközölhető. A magány-rendszer szerint épített börtönökben a felvigyázó egy pillanatban legfőlebb egy rabot láthat, míg a hallgató-rendszer szerint épített börtönökben ötven, hatvan, száz dolgozó rabot tarthat szemmel. Már kérdem: ha a közlekedés oly veszedelmessé teszi a hallgató-rendszert, hogy e végett az egész rendszert elfogadnunk nem lehet, ki áll jót a mélt. fő RR-nek, hogy azon számos örök, hogy a munkamesterek, hogy azon alsó felügyelők által, kik a börtönökbe mennek, az egyes rabokkal órákig mulatnak és ezután más rabhoz jönnek és azzal szintén mulatnak, ily közlekedések történni nem fognak és hogy az oly közlekedések nem lesznek sokkal veszedelmesebbek, mert a legnagyobb kényelemmel fognak folytattatni, a mi a hallgató-rendszer-nél nem lehetséges? Én azonban a kérdések tengerébe, melyek a két rendszer között még függőben vannak, újra ereszkedni nem akarok, mert meg vagyok győződve, hogy ellen-

véleményüekre gyöngé okaim bizonyosan hatással nem lesznek és csak arra kívánom figyelmessé tenni a mélt. fő RR-et, mit Borsodmegye tisztelt főispáni helyettese indítványának első részében előadott, s mi ellen gróf Apponyi György úr felszólalt. A t. főispáni helyettes úr ugyanis azt javasolta, hogy miután Magyarorszában sok oly törvényhatóság van, hol a börtönök oly állapotban lévén, hogy legfőlebb egy-két évig tartathatnak fenn, vagy börtönök nem lévén, új börtönök építése czéloztatik, az új börtön építésében követendő szabályok törvény által állapíttassanak meg. Én az indítványt oly helyesnek tartom, hogy részemről félig-meddig enyhíteni érzem a fájdalmat, melyet bennem azon gondolat gerjeszt, hogy e mintabörtön által tizenöt-húsz év alatt Magyarorszában egy rendes börtönrendszer felállítása akadályoztatni fog. Gr. Apponyi György úr, ki ez ellen felszólalt, medicali hasonlatossággal élt, azt mondván, ha valaki azért, mert arsenicummal lehet egynémely betegséget gyógyítani, kérné, engedtessek meg neki, hogy más betegségben szenvedő embertársain tehessen vele próbát, a status ezt megtagadná, mert az arsenicum megszorítás nélkül való használatára nem adhat engedelmet. Ebben igazsága van a gróf úrnak; de kérdem: mily arsenicumról van itt szó? A magyarországi börtönök jelen állapota oly végzetlen rossz, hogy — mint tegnap gr. Apponyi György úr mondá — azt tovább tűrni nem lehet, és hogy e részben változást kell tenni. Most egy rendszer behozásáról van szó, melyet én ugyan nem tartok a leg-tökéletesebbnek, de a melyet mélt. gr. Apponyi György úr annak tart, és melyet a világnak, nem tagadom, most jó nagy része a lehető legczélszerűbbnek és leg-hasznosabbnak ítél és akkor kérdem: lehet-e a mélt. gróf úrnak az arsenicumról használt hasonlatosságához

folyamodni? Nem kell-e meggyőződve lenni a mélt. gróf úrnak, miszerint e rendszernek az egyes törvényhatóságokban való behozása által minden esetre tetemes előlépés tétetnék? Azt fogja talán mondani a mélt. gróf úr, hogy a magány-rendszer behozása némi veszedelmekkel jár. Ha ez a mélt. gróf úr meggyőződése, akkor nem szavazhat a magány-rendszer mellett, mert nincsen jogunk ötszáz emberre olyat alkalmazni, mit oly véghetetlen veszedelmesnek tartunk, hogy azt arsenicumhoz is hasonlítjuk. Azt tartom, akár a magány-, akár a hallgató-rendszer fog létrehozni a törvényhatóságokban, az ország ez által csak nyerni fog, de minden esetre azt hiszem, hogy törvényhatóságnál a magány-rendszer behozása célirányosabb, mert a törvényhatóságokban csak rövid időre elzárt rabok fognak tartatni, vagy olyanok, kik még csak per alatt vannak; minden törvényhatósági börtön tehát, mely a magány-rendszer szerint rendeztetik, valóságos előlépés azon cél felé, melyet magunknak kitűztünk és én annyira nem irtózom azon ambíciótól, mely a megyék közt a börtönök felállítására iránt támadhatna, hogy inkább ezt az idő egyik legörvendetesebb jelenségének tartom és magam részéről is azt hiszem, ha a mélt. fő RR. báró Vay Miklós úr indítványát elfogadják, ha nem is egészen, legalább igen nagyon meg fogják közelíteni a célt, melyet valamennyien kitűztünk.

4.

Nem akarok ismét visszamenni a két rendszer összehasonlítására, hanem csak gr. Majláth János úr által tett két rendbeli kérdésre akarok röviden felelni. Egyik az volt: lehet-e hallgató rendszert botbüntetés nélkül

fentartani? a második az: szükséges-e három szak-szálát kidolgozni, ha a hallgató-, magány- és közönséges rendszer fogna létezni? A mi az első kérdést illeti, bizonyos az, hogy ha a magány-rendszer a maga egész tisztaságában felállítatik, azaz: ha a magány-rendszernél a munka inkább jutalomként, sem mint kényszerítve adatik a rabnak: akkor a magány-rendszerben igen ritkán szükségesek akárminemű büntetések; ha azonban, mint az országos választmány és a t. KK. és RR. elfogadták, a magány-rendszernél az elzárás kényszerített és szakmánybeli munkával van összekötve: a fegyelmi büntetéseknek épen oly nagy száma szükséges a magány-, mint a hallgató-rendszernél; a kérdés tehát csak az: fegyelmi büntetésekre lehet-e a bot- és korbácson kívül más eszközöket használni, minthogy bizonyos, hogy ez eszközök bizonyára a hallgató-rendszer mellett szintén hatásosak lesznek, ha azok a magány-rendszer mellett a rabot munkája teljesíthetésére birhaták: sőt e részben a hallgató-rendszer állása sokkal jobb, mert a hallgató-rendszer mellett már maga a magános elzárás fegyelmi büntetésnek tekintetvén, e szerint a hallgató-rendszerben egy probabilitással több van arra, hogy a bothoz és korbácshoz kényszerítettetni nem fognak. A második kérdés volt a három scála kidolgozása, erre nézve kijelentem, hogy a scálát szükségtelennek tartom és ismétlem azt, hogy aligha lehet a világon, a ki elméletileg csak némi biztossággal fel tudná állítani azt, hogy a magány-rendszer egyes bűnösökre szigorúbban fog hatni, mint a hallgató-rendszer, minthogy ez, mélt. fő RR., meggyőződésem szerint egészen a büntetendő egyéniségtől függ; például a művelt embernek a magány elzárás, ha bár egész életére terjesztetnék ki, nem lesz oly keserű büntetés, mint ha a hallgatva dolgozók közé csak hat hétre, vagy három hónapra záratnék. Áttérek

a mélt. br. Vay Miklós úr által felhozott s általam már egy ízben pártolt azon indítványra, hogy oly törvényhatóságoknak, melyek vagy nem birnak elégséges helylyel rabjaik tartására, vagy oly börtönököt birva, mint például a veszprémmegyéiek, melyeket tovább fentartani az emberség nem engedi, hogy, mondom, oly törvényhatóságoknak engedelem adassék új börtönök felállítására, b. Vay Miklós úr indítványa szerint, átmenvén az előttünk fekvő munkálat azon részén is, a mely a törvényhatósági börtönökről szól, az ebben foglalt szabályok megtartása a törvényhatóságoknak törvény által parancsoltassék. Ez indítvány szerint nem volna tehát egyáltalában semmi bizva a törvényhatóságok önkényére, sőt el volna érve az, mit gr. Apponyi úr elérni kíván, t. i. egyedül a törvényhozás határozná a büntető rendszerre nézve. Mélt. gr. Apponyi úr, kinek következetességét mindig ismertem és tiszteltem, csakugyan nagy következetlenséggel nyilatkozott, midőn azt mondá, hogy a hallgató-rendszert nem csak a magány-rendszernél tartja rosszabbnak, de egyáltalában minden büntető rendszernél. A mélt. úrnak e nyilatkozata után indítványa következetes, de nem tudom, a mélt. úr hogy' fogja védelmezhetni azon állítását, hogy a hallgató-rendszer a mostani, vagy legalább azon rendszernél is rosszabb, mely 1827-ben ajánltatott, mert a hallgató rendszerint a rab munkára kényszerítették ugyan, de tisztán tartatik, ruhájára gondoskodás van, eledelt nyer és így a rab jobb állapotban van, mint szabadságában, de kérdem, azon rendszer mellett, melyet a mélt. gróf úr nekünk ajánlani sziveskedett, tehát a rab nem fog tisztán tartatni, tehát nem fog dolgozni, tehát nem fog eledellel, ruhával elláttatni? Ha ez nincsen úgy, akkor kérdem: miért tökéletesebb a mélt. gróf úrnak rendszere? miért foglal magában nagyobb büntetést, mint

a hallgató-rendszer, a hol mindezek mellett még azon kívül dologra kényszerítettik a rab s minden esetre véghetetlen kínos állapotban van, midőn a hallgatás szabályainak áthágásáért fegyelmileg büntettetni fog. Így látván a dolgot, nem foghatom meg, mint tartja a mélt. gróf úr az 1827-ben ajánlott rendszert czélszerűbbnek és tökéletesebbnek a hallgató-rendszerénél, habár a hallgató-rendszer hiányairól meg van is győződve. Egyébiránt reménylem, hogy a mélt. gróf úr rendszerének egyes részleteit is kegyes lesz előnkbe terjeszteni, miután azokat belátásom szerint elképzelni nem tudom.

XV.

A MAGYAR NYELV- ÉS NEMZETISÉGRŐL.

A tegnapi tanácskozás alkalmával sok jeles beszéd mondatott, a mely felfogásom szerint talán messzebbre is terjeszkedett, mintsem maga azon tárgy kívánná, mely a discussio alapját teszi. Mondatott, hogy csak stylaris változásról van a szó s azon stylaris változásra nézve előadott vélemény pártolására egy igen érdemes tagja e táblának, előadva Magyar- és Horvátország állapotát, beleereszkedett a lehető legfontosabb kérdéseknek részletes tárgyalásába. A mélt. táblának egy másik tagja előadta ez alkalommal, mennyire kitéve látja magát bizonyos véleményü felekezetek gyanúsításainak, ellenségeskedéseinek, és biztosította a mélt. táblát arról, hogy meggyőződése mindazáltal változni nem fog. Én. mélt. fő RR., nem akarom követni azon uraknak példáját, nem akarok magamnak szebb és nagyobb tárgyat választani, mely által szónoklatom, de bizonyosan a tárgy, mely előttünk fekszik, nem nyerne annyit, mintha tisztán a tárgyra szoritom előadásomat s csak magához a kérdéshez, mely előttünk fekszik, szólok, noha az csak stylaris kérdésnek mondatik. Ugyanis a t. KK. és RR. s a mélt. fő RR. közt mi a különbség? A különbség az, hogy a t. KK. és RR. a törvényjavas-

latnak 6-ik §-ában a deák nyelvnek megemlítését szükségesnek tartották; a mélt. fő RR. egy része pedig a csanádi püspök ő nméltga indítványa szerint a deák nyelvnek megemlítését szükségesnek nem tartja. Ez itt látszólag az egész különbség a két vélemény közt. Gr. Szécsen Antal tegnap azt mondá, hogy arra, hogy e tárgyról érdemlegesen szóljon, szükséges visszatérni azon időpontra, midőn az egész tárgy keletkezett; visszatérni azon indítványhoz, melyből a jelen törvényjavaslat kifejlődött. Én nem hiszem, hogy az előhaladásnak legjobb módja az, ha a discussiók előbbi tárgyára visszatérünk; és azért szívesen hajlanék fenséges elnökünk azon kívánatára, hogy tisztán e jelen izenetre szorítkozzunk és a discussio előbbeni tárgyaihoz vissza ne menjünk. De miután e felszólamlás épen indítványomra nézve tétetett, a gróf úr kívánatát teljesíteni fogom; azt mondom tehát itt: menjünk vissza azon indítványhoz, melynek következtében a mélt. főtábla először kimondotta ez ügyre nézve véleményét. És ha ezt teszszük, megvallom, nem foghatom meg, egy oly indítványból, melynek egy lényeges része az volt, hogy a deák nyelvnek Horvátország által való használata törvény által különösen megemlítettik, a mélt. gróf úr hogy vonhatott erősséget arra, hogy annak megemlítése most kihagyassék? Vagy a mélt. gróf úr talán azt gondolja, hogy miután indítványom szándoka az volt, hogy Magyar- és Horvátország közt az egyesség helyre álljon, miután indítványomnak szándoka kibékítés volt: az indítványnak szelleméhez a csanádi püspök ő exciája közelebb áll? Mélt. fő RR.! A Horvát- és Magyarország közti jelen viszonyokat egészséges állapotnak nem tartom, azoknak kiegyenlítését óhajtom és épen azért indítványomnak egy különös pontja által Horvátország megnyugtatóására meg akartam említeni azt, hogy

Magyarország a Horvátország bel nyelvviszonyaira elnyomólag hatni nem kíván. Midőn az indítványt tettem, jónak tartottam e vezérelvnek megemlítését s megvallom, jónak tartanám azt most is; és ha a mélt. gróf úr tegnapi beszédét indítványom e pontjának védelmére mondja el, csak helyeselve szólanék beszédéről, de indítványomnak e pontja a mélt. fő RR. többsége megegyezésével kihagyatott. Az indítvány e pontjának visszahelyeztetésére itt új indítvány nem tétetett; itt szó nincs másról, mint arról: hogy a deák nyelv a törvényjavaslatban megemlítették-e vagy nem? Már pedig, ha azon törvény, melyet a t. KK. és RR. előnkbe terjesztenek és melyet a mélt. fő RR. többsége ez igen kis változással elfogadna, Horvátországban nyugtalanságot gerjesztene az által, hogy a deák nyelv benne megemlítették: akkor biztossá tehetem a gróf urat, hogy azon törvény épen annyi nyugtalanságot fog gerjeszteni, ha a deák nyelv abban különösen meg nem említették is, miután a deák nyelvnek meg vagy meg nem említése Horvátországban senkit meg nem nyugtat és senkiben nyugtalanságot nem gerjeszthet. Látszólag tehát, mélt. fő RR.! itt egy úgynevezett stylaris módosítás színe alatt egy más, sokkal fontosabb kérdés fekszik s csak ez igazolja a lelkesedést, melylyel a csanádi püspök ő exciája indítványa (mely szerint a törvényjavaslat 6-ik §-ából a latin nyelv megemlítése egészen mellőztessék) némelyek által védelmeztetik, s úgy látszik, hogy itt nem egy egyes szónak megemlítése vagy kihagyása, hanem egy elvnek felállítása vagy fel nem állítása forog kérdésben; mert ha itt csakugyan stylaris reflexióról és csak egy szónak ki- vagy ki nem hagyásáról volna szó: akkor tökéletesen állana mélt. gr. Apponyi György úr azon észrevétele, hogy, miután e kihagyás fontosnak nem tartatik, részünkről úgy, mint a KK. és RR. részéről,

hiba volna nem engedni ily kicsiségben. Az ok, melyért a t. KK. és RR. e szakasz módosításába beleegyezni nem akarnak, ugyanaz, melyért a mélt fő RR. egy része a módosítást oly állhatatosan kívánja, az t. i., hogy itt nem szóról van a kérdés, hanem elvről, mely sokkal fontosabb, mint hogy egy stularis módosítás színe alatt felállíthatnák. Az ok az, mert itt a kérdés nem az, vajon a deák nyelvnek megemlítése kihagyassék-e a szerkezetből vagy sem? hanem az: vajon a mélt. fő RR. akarják-e Horvátországban az illyr nyelvnek használatát törvény által megengedni vagy sem? Én azt hiszem, hogy e mélt. táblának méltósága és törvényhozói állása azt kívánja, hogy ily fontos kérdéstről ne mellékesen, ne stularis reflexio színe alatt, hanem nyilván és világosan határozzon. Állíttassék fel tehát a kérdés tisztán és világosan; mondassék egy részről: mi Horvátországban az illyr nyelvnek használatát meg akarjuk engedni; a másik rész állítsa ennek ellenében: mi Horvátországban a deák nyelv használatát fenn akarjuk tartani; és szavazzanak a mélt. fő RR. a kérdés fölött. Ekkor úgy hiszem, a mélt. fő RR. többsége, ha azt fogja határozni, hogy Horvátországban az illyr nyelvnek használata megengedett, legalább méltóságához képest nyíltan és világosan fog határozni. Én, mélt. fő RR.! tökéletesen osztozom mélt. gr. Apponyi György úrnak véleményében, midőn azt mondja, hogy Horvátország javáról gondoskodni csakugyan a törvényhozás kötelességei közé tartozik. Igen, mélt. fő RR.! ha Horvátországon igazságtalanság követtetik el bárki által, a magyar törvényhozásnak kötelessége felszólalni Horvátország mellett, és azt hiszem, a horvátok nem panaszkodhatnak az ellen, hogy a magyar országgyűlés által Horvátország sérelmei nem pártoltattak; de éppen azért, mélt. fő RR.! ily fontos kérdést függőben hagyni a

magyar törvényhozásnak nem szabad, nem szabad épen Horvátország érdekében! Felteszem, ha a t. KK. és RR. a mélt. fő RR. által tett indítvány szerint e szerkezetet elfogadják, ha a törvény 6-ik pontjából a deák nyelv megemlézése kihagyatik, ekkor mit tettünk Horvátországra nézve? A lehető legnagyobb bizonytalanságban hagytuk Horvátországot, a legnagyobb, legnehezebb helyzetbe hoztuk mindazon tisztviselőket, kik Horvátországban a törvény fentartásával megbizattak. Ha a törvényben tisztán mondatik, hogy Horvátországban ezentúl a deák nyelv meg fog tartatni, minden főispán tudni fogja, minthogy e törvény reá nézve kötelező, hogy a jegyzőkönyveknek illyr nyelven való folytatását meg nem engedheti; ha ellenben itt e kérdést csak mellékesen tárgyaljuk és a fő RR. szépen nem fölötte, hanem mellette mennek át határozatukkal, mi lesz következése? Az egyik törvényhatóságban azt fogják mondani: Horvátországnak statutuma szerint a deák nyelv törvényes, tehát a mellett maradjunk meg és azért azon törvény, melyet Magyarország alkotott, nem is jelentheti, hogy Horvátországnak a deák nyelv mellett maradni kell; a másik párt azt fogja mondani, ha Magyarország gyűlése azt kívánta volna, hogy Horvátország a deák nyelv mellett maradjon, miért nem említette a törvényhozás a deák nyelvet különösen? s miután nem említette a deák nyelvet, élhetünk mással, azaz illyrrel is! Én kinyilatkoztatom világosan és ünnepélyesen, ha egyszer meg leszek győződve, hogy Horvátország tetemes többsége a horvát nyelvet privát dolgaiban használni kívánja, annak törvényes megengedésére kész vagyok, s kényszeríteni nem akarok senkit semmire; de mellékesen, tacite, engedőleg, a nélkül, hogy az a törvényben nyilván kimondatnék, azt megengedni nem akarom; nem akarom pedig azért, mert nem akarom a bán ő méltóságát,

s főispánokon kezdve le az utolsó tisztviselőig mindenkit, ki Horvátországban a törvény végrehajtásával megbízott, azon kellemetlenségnek kitenni, hogy a jövő országgyűlésig egy gyűléstől a másokra mindig a fő RR.-el a fölött disputáljon, hogy horvát legyen-e a jegyzőkönyv vagy deák? A törvénynek első kivántatósága felfogásom szerint az, hogy világos legyen. Hogy röviden egybe pontosítsam a mondottakat, gondolatom abban áll: ha az, mit csanádi püspök ő nméltága ajánlott, csak tisztán stylaris reflexió, minthogy meg vagyok győződve, hogy a t. KK. és RR. e változásnak igen nagy fontosságot tulajdonítanak, az pedig reánk nézve nagyon fontos nem lehet — engedjünk, mert az engedés nem azon van, ki valaminek fontosságáról meg vagyon győződve; ha pedig azon különbség, mely a csanádi püspök ő nméltága és a t. KK. és RR. szerkezete között létezik, több stylaris változásnál, ha abban elv rejlik: ne nyilatkozzunk rejtélyben, hanem mondjuk ki világosan nézetünket s hozzuk indítványba és mondjuk ki izenetünkben: hogy a mélt. fő RR. többsége czélszerűnek tartotta, hogy Horvátországban ezentúl az illyr nyelvnek használata megengedtessek. Ez véleményem.

XVI.

A KERÜLETI NAPLÓ KINYOMATÁSÁNAK AKADÁLYOZÁSÁRÓL.

A mélt. főrendi táblának azon tagjai, a kik a t. KK. és RR. izenete ellen eddig felszólaltak, leginkább két néző pontból indulnak ki. A mélt. táblának egyik általam igen tisztelt tagja felállítván azt, hogy a t. KK. és RR. a sérelmi téren állanak, azon törekedett, hogy megmutassa, miképen az egész tárgyra nézve sérelem nem létezik. A táblának egy másik tagja, kit szintén tiszttelek, azon fáradozott, hogy megmutassa, miképen, ha sérelem léteznék is, talán a t. KK. és RR. kívánatát pártolni még sem akarhatja, mert azt az országgyűlésnek mostani coordinatiójánál fogva czélszerűnek nem tartja. Én a két tér között, megvallom, jobbnak tartom azt, melyet gr. Szécsen Antal úr választott a t. KK. és RR. izenete ellen, miután megvallom, hogy a barsi mélt. főispáni helyettes úrnak okai reám nézve is bizony csak ugyanazon hatást tették, mint gr. Teleki László úrra, t. i. hogy engem előbbi nézeteimben inkább megerősítettek, mint megtántorítottak. Mélt. gróf Szécsen úr azt mondja, hogy ha e tárgy körül sérelem létezhetnék, az csak két okon alapulhatna; vagy először azon, hogy a sajtószabadságnak megakadályoztatása

Magyarországban sérelmes, vagy másodszor azon, mert sérelem a törvényhozó testnek egyik felét munkálatai közlésében megakadályoztatja. Én a sajtószabadságnak tárgyalásába mélyebben beleereszkedni nem akarok, de meg fogják mégis a mélt. fő RR. engedni, ha azon okoskodásra, melyet a mélt. gróf úr annak megmutatására felhozott, hogy a sajtószabadságnak akadályoztatása nem sérelem, röviden felelek. A mélt. gróf úr t. i. egy egész theoriát állított fel, ezt mondván: a sajtót minden korlátok nélkül hagyni nem lehet, hanem vagy praeventiv, vagy repressiv eszközökre van minden sajtónak szüksége, s azért minden országban vagy praeventiv vagy repressiv eszközök alkalmaztatnak. Ennyiben a mélt. gróf úrnak tökéletesen igaza van; de midőn ez elvből kiindulva, tovább ment és azt mondá: hogy a kormány repressiv eszközökhöz nem nyulhatott, mert azokat nem láttuk volna törvényeseknek, s azért kénytelen volt praeventiv eszközökhöz nyúlni, melyek már e szükség által törvényesekké válnak: ekkor a mélt. gróf úr csalódott, és pedig kétszer; először azért, mert praeventiv eszközök bizonyos tekintetben egyszersmind repressiv eszközöket tétéleznek fel, minthogy censura nem létezhetik a nélkül, hogy a censura megszegése ellen bizonyos büntetések ne szabhatnának. Ha tehát a kormány, midőn a szabad sajtó létezése mellett bizonyos sajtóvétségre büntetést szabna, törvénysértést követne el: ugyanazt követi el akkor is, midőn repressiv rendszabályokat állítva fel, azt, ki ellenök cselekszik, megbünteti. Másodszor csalódott a mélt. úr, midőn a praeventiv eszközöket törvényeseknek nyilatkoztatá. A mélt. gróf azokat törvényeseknek tartja, én pedig, és sokan e táblánál s a tek. KK. és RR-nek többsége is, ez iránt más véleményben vagyunk és a kérdés semmi esetre sincs oly apodictice eldöntve, hogy a törvényességre hivatkozni és

abból okoskodást vonni lehetne. Általérek a második kérdésre, arra t. i., ha vajon nem valóságos sérelem-e az, ha a törvényhozásnak egy része munkálatai közzétételében akadályoztatik? Én azt tartom, hogy ezen megakadályoztatás mindig sérelem, ha meg vagyunk győződve arról, hogy a munkálatok közzététele szükséges. Tehát az egész kérdés abban fekszik: vajon a tek. KK. és RR. munkálatának közzélése szükséges-e vagy nem; mert ha szükséges, akkor a törvényhozó testnek oly valamiben való megakadályoztatása, mi nélkül az hivatásának meg nem felelhet, bizonyosan sérelemnek fog tartatni a mélt. fő RR. által is. Nem akarok azokba ereszkedni, miket a méltóságos úr a kerületi naplónak veszélyességéről mondott. Azon okok annyira sokat bizonyítanak, hogy azokat a mélt. úr maga is igen nagyon támogatni nem fogja, minthogy minden kétségen kívül van, hogy ha a kerületi napló kiadása által oly véghetetlen nagy veszedelmek támadhatnának, az országos ülések naplójából szintén azon veszedelmek támadhatnának, valamint támadhatnának ezen méltóságos táblának naplójából is. Azon kérdésre tehát: vajon a kerületi naplónak közzététele szükséges-e vagy nem? meggyőződésem szerint bátran ki merem mondani: hogy a kerületi naplónak kinyomatása szükséges; szükséges pedig épen országgyűlési helyzetünknek különössége miatt. Akármilyen nézettel legyen e tábla az utasításokról, jóknak tartja-e azokat — legalább oly terjedelemben — vagy nem, az más kérdés; de minthogy azon utasítások léteznek s azért mi azokat nem ignorálhatjuk, ennek a következése először, hogy miután a magyar küldők több politikus jogokkal élnek, mint a világon létező bármily küldők, szükségképen ezen küldöket fel kell világosítani Magyarországon még inkább, mint a világnak akármelyik országában; másodsor ebből

következik az, hogy miután minden országgyűlési tanácskozásnak főfeltétele a kölcsönös capacitatio, ez pedig Magyarországon az utasítások miatt nem lehetséges, ha csak azok vesznek részt a tanácskozásokban, kik a teremben jelen vannak, és ha a capacitatio — hogy úgy mondjam — ki nem terjedhet az országnak egyéb lakosaira: szükséges oly módokról gondoskodni, melyek által a capacitatio az országgyűlési teremből kiterjedhessen az országnak egyéb részeire; harmadszor következik az, hogy miután Magyarországon a küldők több joggal élnek, mint más országokban, miután a revocatio joga a magyar küldők által a lehető legnagyobb szabadsággal, és oly annyira gyakoroltatik, hogy talán példákat mondhatnék, hol a követek nem bizonyos tényért, hanem csak azért hivattak vissza, mert a közbizodalmat elvesztették: kötelességünk a követeknek módot nyújtani, hogy magukat küldőik előtt legitimálhassák. Már kérdem a mélt. fő RR.-et, minthogy nem ignorálhatjuk, hogy az alsó táblai tanácskozásnak leglényegesebb része kerületi ülésekben folyt: vajon megtagadhatjuk-e a követektől azon lehetőséget, hogy küldőik előtt magukat eljárásaikról legitimálhassák? Gr. Cziráky János azt mondá, hogy erre most szükség nincs, minthogy Magyarországon a hírlapok által részletesebb közlések terjesztetnek szét a tanácskozásokról, mint ezelőtt történt. Én, méltóságos fő RR.! ezt a legnagyobb előhaladásnak tartom és habár a jelen pillanatban igen sok kérdésben nem lehetek a kormányval egy véleményen, a sajtónak engedett nagyobb szabadság által azon reményt érzem támadni keblemben, hogy el fog jöni azon idő, hol a kormány és én, és mind azok, kik velem egy párton állanak, kezet fogva fogunk munkálódni annak létrehozásán, minek kivételére Magyarországon a többség maga nem elégséges és a mire

mind a kormánynak, mind minden becsületes magyar embernek kézfogása szükséges. Ha valaki a világon, én bizonyosan méltánylom a kormány által a sajtónak engedett nagyobb szabadságot; de méltóságos fő RR.! meg vagyok egyszersmind arról is győződve, hogy e szabadság — mint ez legalább most gyakoroltatik — nem elég még arra, hogy az alsó tábla követeknek útát és módot nyújtson az ő legitimációjukra, és nem elég-séges arra, hogy a közvélemény elegendően felvilágosít-tassék. Megmondom az okát. A közsajtó útján elég terjedelmesen közöltetnek az országgyűlési tanácskozások; ez igaz; csak valami marad ki: a szónokoknak neve és ez, mélt. fő RR.! igen fontos dolog, mert a szólók neve kihagyatván, a küldők — miután csak bizonyos követ, vagy ilyen és ilyen követ említettik az újságban — nem tudják, tulajdon követjök miként nyilatkozott, s így az újság legitimatio eszközéül nem szolgálhat. Másodszor pedig a közvélemény olyan dolog — én bizonyosan a közvéleményt igen tisztetem — de mondom, oly dolog, mely nem tisztán argumentumok után indul, s melyre bizonyos dolgok csak akkor vannak nagyobb hatással, ha azok bizonyos emberek által mondatnak, s így meg vagyok győződve, hogy az újságok, úgy a mint most léteznek, a közvéleménynek nem adhatnak biztos irányt, ha azokból a nevek kihagyvák, melyek által némely theoriák sokkal nagyobb hatással lennének, mint ha azok nevek nélkül adatnak elő. Barsmegyének helyettes főispánja annak megmutatására, hogy a kerületi naplónak kinyomatása nem szükséges, azon okból indult ki, hogy a kerületi üléseknek több diplomatikus erőt tulajdonítani nem akar, mint a melylyel már most is birnak. Én, megvallom, nem lehetek a méltóságos úrral egy véle-ményben, és azt hiszem, ha a magyar országgyűlésen kerületi ülések nem léteznének, épen a mélt. tábla

conservativ részének volna feladata ilynemű institutiót projectálni. Tekintsünk körül a világ minden alkotmányos országában; mindenütt van gondoskodva óvószerekről rögtönzések ellen. Minthogy a legnemesebb érzelmek tévutakra vezethetik a törvényhozást: igen czélszerű, hasznos és üdvös, ha a törvényhozás akkor, midőn először tanácskozik, mindjárt definitive nem határoz, hanem idő engedtetik neki, hogy ha talán egy pillanatban elragadtatnék, módot találjon előbbeni véleményének meghiggasztásához a nélkül, hogy magával ellenkezésbe jöjjön. Én tehát a kerületi üléseknek nem csak kisebb fontosságot nem akarok adni, hanem azoknak fontosságát még inkább nevelni szeretném, és a kerületi üléseket kivánnám inkább systematisálni, mint sem elrontani. Mondatott, hogy az országos ülésekben a kormány képviselve van, a kerületi ülésekben pedig nincs. Nem akarom azokat ismételni, a miket gróf Teleki László t. barátom előadott, de azt hiszem, mélt. fő RR.! azon kormány, melynek elvei csak azok által képviseltetnek, kiket ő küld és küldhet az országgyűlésre, azon kormány elvesztette hatását alkotmányos országban. Én azt hiszem, hogy azon kormánynak, mely alkotmányos úton akar kormányozni, nem különös küldöttekre, hanem többségre van szüksége, mely vele egy értelemben áll. A kormányt a tek. KK. és RR. táblájánál nem képviseli a personalis, és nem azon általam igen-igen tisztelt tisztviselők, kik ezen tábla másik oldalán ülnek, hanem képviselem bizonyos kérdésekben én, képviseli mindenikünk, ki alkotmányos úton és módon a közrendet fenn akarja tartani, képviseli mindenki, ki alkotmányához ragaszkodva, erős kormányt kíván azért, hogy erős legyen a szabadság is. Mindezeknél fogva én a tek. KK. és RR.-nek izezetét egész kiterjedésében pártolom.

XVII.

A MAGYAR NYELV- ÉS NEMZETISÉGRŐL.

Mondatott itt: felszólalni oly tárgy mellett, a mely nem népszerű, nehéz; én, mélt. fő RR.! nem vagyok ezen véleményben, minthogy azt hiszem: csak egy nehéz, t. i. felszólalni meggyőződés ellen. Népszerűség meggyőződésem szerint valamint engem nem, úgy a mélt. fő RR.-nek egyetlenegy tagját sem fogja soha visszatartóztatni attól, hogy meggyőződését ki ne mondja. De van egy, mi nehezebb, t. i. felszólalni oly tárgyban, mely iránt önnézeteinket egy más sokkal jobban és szebben előadta, mint azt magunk képesek volnánk előadni, s minthogy ez a jelen esetben történt, a mennyiben a csanádi püspök ő nmélt. ezen tárgy iránti véleményemet sokkal szebben előadta, mint azt előadni képes volnék, én csak azt nyilatkoztatom ki, hogy a csanádi püspök ő nmélt. előadását egész erőmmel és tehetséggel pártolom. De, mélt. fő RR.! mivel a tanácskozások mostani állásában, még mielőtt mélyen t. elnökünk e táblának többségét kimondotta volna, e tábla általam igen t. tagjai, jelesen Horvátország követe kinyilatkoztatta, hogy azon esetre, ha a mélt. főrendi

táblának többsége a tek. KK. és RR. véleményét pártolná, ő ezen törvény ellen előre óvást tesz, bátor vagyok kérdezni a mélt. fő RR-et: vajon, nézetök és véleményök szerint, Horvátország követének van-e ehhez joga? Teljes meggyőződéseim szerint minden embernek nem csak joga, de kötelessége minden tárgy iránt véleményét kimondani: ez kötelessége e nagymélt. tábla minden tagjának, és bizonyosan kétszerte kötelessége e tárgyban a horvátországi t. követnek, ki utasítással megkötve lévén, magát, ha majdan hazatér, kijelentéseivel legitimálni tartozik. Ha fölszólalása csak pusztán nyilatkozás volt, a mennyiben a tisztelt követ úr csak ki akarta mondani és a naplóba igtatni azt, hogy a tek. KK. és RR. ezen nézetében — mely talán itt többséget nyerend — nem osztozhatik, nem szólhatok ellene, de mint óvást egyáltalában el nem fogadhatom, mert meggyőződéseim szerint a horvátországi követ úrnak itt más joga nincs, mint ezen nagyméltóságú tábla bármelyik tagjának; óvásokat pedig egyes tagnak, mint az Angolországban a felső háznál szokásban van, tenni nem szabad.

XVIII.

A TÜRMEZEI NEMESSÉG PANASZA ÜGYÉBEN.

Két beszéd.

1.

A zágrábi püspök ő nméltósága beszédének második részében önszemélye igazolására fordította egész figyelmét, s én részemről sokkal inkább méltánylom az általam tisztelt püspök úr állásának nehézségeit, mint hogy ez önvédelmet rosszalnám, visszagondolva arra, hogy midőn Horvátországnak egyházi és világi kormányát átvevé, az ország tökéletes nyugalomban volt, hogy a nyugalom most megszűnt; meggyőződve arról, hogy ő ez állapot előidézésére nézve ártatlan, s látva, hogy mégis annyiak által vádoltatik, mondom, én méltánylom ő nméltóságának fájdalmát, és azért, habár tán megkivántam volna, hogy ő nméltósága kevesebb keserűséggel élt volna előadásában, nem akarok ellene nyilatkozni, mert, mint mondám, föl tudom fogni ő nméltóságának helyzetét.

Egy van, mit ő nagyméltóságának előadására megjegyezni bátor vagyok, és ez abban áll, hogy valamint ő nméltóságának minden esetre rosszul eshetett, midőn magát ártatlanul vádakkal illettetve látta, főkép oly

helyen, hol jelen nem volt, és azért nem igazolhatta magát: épen olyan fájdalmasan eshetik azoknak, kik távol vannak és ő nméltóságától megtámadtattak. Ha nméltóságod valóságos bűnnel vádoltatott valaki által: nméltóságodnak, mint minden ártatlanul megtámadottnak, nyitva állott minden út, nyitva állott a bíró előtti panasz, és nem kellett visszatorlásul ugyanahhoz nyúlni, mit nméltóságod magára nézve fájdalmasan tapasztalt. Egyébiránt mellőzve e tárgyat, és mindent, mi személyes, a püspök úr ő nméltóságának azon tanácsát követem, hogy okokra okokkal kell felelni, nem bárdolatlan kifakadásokkal, s ezért tisztán a tárgyra fogok szorítkozni. Midőn a mélt. fő RR. a t. RR-nek a túrmezei sérelem iránt átküldött felirati javaslatát visszautasították, két rendbeli indokból indultak ki. A mélt. fő RR. első oka az volt, hogy az egész tárgy nem a törvényhozáshoz tartozik; a második, hogy a t. RR. kívánságaikat oly tényekre és jogkövetelésekre alapítják, melyek kellőleg bebizonyítva nincsenek. Itt fekszik az egész kérdés. Ha a mélt. fő RR-nek ez okai nem állanak, mivel én teljesen meg vagyok győződve, hogy izenetökben a legjobb okokat adták elő, melyek az izenet visszautasítására szolgálhattak: sokkal inkább tisztelem a főrendi táblának többségét, hogysen hinném, hogy előbbi határozatához ezentúl is ragaszkodni akarna. Fölveszem tehát a két okot, jelesen az elsőt, t. i. mennyiben tartozott ez egész tárgy a törvényhozás köréhez vagy nem? A túrmezei eset két szempontból tekinthető; először, mint petitionalis; másodsor, mint verificationalis kérdés. Ha a túrmezei eset, vagy mint petitionalis, vagy mint verificationalis kérdés, vagy mint mindkettő, a törvényhozás köréhez tartozik: kérdésen kívül a mélt. fő RR.-nek első oka elveszti erejét. Nem akarok a petitionalis jogoknak létezésére nézve bővebb fejtege-

tésbe ereszkedni. Én a petitionalis jogot minden alkotmányos nemzetnek természetes jogai közé számítom oly annyira, hogy ha a magyar alkotmányos életben mindeddig nem is lett volna eset, a hol valaki a petitionalis jogot használta, maga a dolog fogalma oda vezetne engem, hogy a petitionalis jog létezésén egyáltalában véve ne kételkedjem. Miután azonban itt van a közép-szolgai és számos más eset, hol a petitionalis jog csakugyan gyakoroltatott egyes egyének által, és a törvényhozás egyes, főkép törvényhatóságok által beadott petitio iránt intézkedéseket is tett, a petitionalis jognak létezéséről még a létező szokás tekintetéből sem lehet kérdés. Más kérdés a verificationalis kérdés; mert a túrmezei kérdéses eset — mint mondám — először mint petitionalis, másodszer mint verificationális kérdés tekintendő. Nincsen a világon alkotmányos nemzet, hol a törvényhozásnak verificationalis jogát be kellene bizonyítani; de mint-hogy Magyarországon mindazokra nézve, kik az alkotmányos életet közelebbről érdeklik, fölötte nagy scepticismus létezik: engedjék meg a mélt. fő RR., hogy a létező alkotmányos szokásból e verificationalis jognak az utolsó tábla általi gyakorlatát megmutassam. Azon kérdésre: vajon az alsó tábla bir-e e joggal, vagy nem, legyen nekem szabad két más kérdéssel felelni; t. i. először az oly követ, ki valamely törvényhatóság által ugyan, de minden törvényes formák megszegésével küldetett az országgyűlésre, habár credentialist mutat is elő, tekintethetik-e a törvényhatóság követének, melynek credentialisát előmutatja? A másik kérdés: vajon az esetben, ha valamely törvényhatóság követet épen nem küld, ki teszi az indítványt az oly megyének perbe idézése iránt? Ha a mélt. fő RR. velem egy értelemben lévén, azt hiszik, hogy az oly követ, ki a törvényes formák megszegésével küldetett az ország-

gyűlésre, követnek nem tekintethetik; ha másodszor a mélt. fő RR. tapasztalásból tudják, hogy az esetben, ha egy törvényhatóság követet nem küld, az alsó tábla tesz indítványt a perbe idézésre nézve: a mélt. fő RR. nem lehetnek kétségben arra nézve, hogy a verificationalis kérdés csakugyan mindenkor az alsó táblához, s így a törvényhozás teendői közé tartozik. És kérdelem: hogy' is lehetne ez máskép? Ha a verificationalis kérdés nem tartozik a törvényhozás köréhez, egyet kell állítani a kettő közül: vagy, hogy a magyar követnek verificatióra szüksége épen nincsen; vagy, hogy a követi verificatio a kormányt illeti. Ha az elsőt mondják a mélt. fő RR., akkor Magyarország minden hatóságában minden párt felszólíttatik, hogy akármely excessusok által legyen azon, hogy kijelöltjét az országgyűlésre küldje, és akármilyen módon kicsikart credentialissal lássa el, minthogy a credentialis egyszer előmutattatva, a követség törvényességéről többé kétség nem lehet; ha pedig a másikat mondják, t. i. hogy a kormányhoz tartozik a verificatio kérdésének eldöntése: a mélt. fő RR. e szó kimondásával a törvényhozó testnek függetlenségét megsemmisítik. Minthogy tehát felfogásom szerint a követi verificatióknak valakire csak kell bizni, és minthogy azt a kormányra bizni nem lehet: nem lehet azt bízni másra, mint a törvényhozó testre, s így a túrmezei eset, mint valóságos verificationalis eset, nem tartozhatik máshová, mint a törvényhozás hatásköréhez. Említetik ez ellen — mert, mint sokszor mondatott: *consuetudinarius* országban élünk — a szokás. Magyarországon a szokás igen sokféle, és itt először kérdelem: vajon — nem menve még egyszer vissza az előbb mondottakra — nem emlékeznek-e a mélt. fő RR. egy esetre, mely az 1832-iki országgyűlést igen elfoglalta. Akkor két törvényhatóságnak nagy bizo-

dalma lévén egy férfi iránt, két törvényhatóság, jelesen Heves- és Torna-megye, ugyanazon egyént választá követének; a követ megjelent az országgyűlésen s két megyének credentionalisát hozván magával, azon követeléssel lépett fel, hogy ő két megye küldöttjének tekintessék, s ugyan a mélt. fő RR-nél ki volt az, ki elhatározta, hogy e két törvényhatóság által választott egyén csak egynek követe? Ki volt az, ki azon két törvényhatóság közül kijelölte az egyiket, t. i. Torna-megyét? Ki volt más, mint a törvényhozás! Ha tehát a törvényhozás az 1832-ik országgyűlés alatt e kérdésről, melyet semmi másnak, mint verificationalis kérdésnek nem vehetett, határozhatott; ha, mondom, akkor senki a t. RR. ebbeli jogát kétségbe nem vette: vajon mily oknál fogva mondhatjuk, hogy a túrmezei eset, a mennyiben az szintén verificationalis kérdést foglal magában, a törvényhozás köréhez nem tartozik? De mellőzve ennek további fejtegetését, nézzünk egy más ellenvetést, mely ez ügy országgyűlési tárgyalása ellen szintén a szokás tekintetéből tétetik. Mondatott némelyek által, tagadni nem lehet, hogy Magyarországon igen sok contestált választás történik, hogy fájdalom, utolsó időben tán nevezni is lehetne oly megyéket, hol a választás törvényessége iránt mindenféle okok hozatnak elő; s így azok, kik ez esetben a t. RR. izenetét pártolva, a zágrábi választás törvényességének taglálásába beleereszkednek, miért nem teszik szintén azt azon magyar megyék választásainál, melyeknek törvényességére nézve kétség létezik? Ez ellenvetés tökéletesen állana, ha a zágrábi követválasztás és egyes törvényhatóságok követválasztása között hasonlatosságot lehetne felhozni támogatásul; de a kettő között legkisebb hasonlatosság nincsen. A magyar törvényhatóság, mely követet küld és azt törvénytelen módon tevő, minden

napon, minden órában, mint testület ismét összejöhets követét visszahívhatja, és a szerint az elkövetett hibát egészen helyreállíthatja; Horvátországban ellenben ez nem történhetik; itt a követ egyszer megválasztatván és utasítással ellátatván, legyen választása bármily törvénytelen, megmarad az egész országgyűlés alatt; Horvátország követére nézve a verificationalis kérdés eldöntését a törvényhatóságnak hallgató megegyezésére, mint Magyarországon, bizni nem lehet. Midőn tehát a t. RR. izenetökben mást nem kívánnak, mint hogy Horvátországban tartományi közgyűlés tartassék; nem kívánnak mást, mint hogy Horvátországnak rendei ugyanazon állapotba tétessenek, melyben a magyarországi megyék szüntelen léteznek; t. i., hogy nyilatkozzanak arra nézve: vajon követeiket törvényesen választott követeknek tartják-e vagy sem? Ennyit e kérdés azon oldalára nézve: mennyiben tartozik e tárgy mint petitio és a verificationalis kérdésnek egy része a törvényhozás teendői közé; erre nézve én tisztán kimondom: hogy teljes meggyőződésem szerint a túrmezei eset a törvényhozás teendői közé tartozik. Átmegegyek most a másokra, t. i. arra: mennyiben alapszik a t. RR. kívánata oly tényeken és jogköveteléseken, melyek kellőleg bebizonyítva nincsenek. Először, megvallom, midőn a mélt. fő RR. izenetét olvasám — mert midőn e tárgy először felkerült, nem voltam oly szerencsés jelen lehetni — mondom, midőn a mélt. fő RR. izenetében azt olvasám, hogy némely tények kellőleg bebizonyítva nincsenek, nem egészen foghattam fel a mélt. fő RR. gondolatját. Az egész esetben felfogásom szerint csak két kérdés van, melyet ténykérdésnek nevezhetünk; az első, hogy a bán ő nméltósága elosztatván az országgyűlést, azt huszonnégy óra mulva ismét összehívta; ez az első tény; a második: hogy ez által olyanok, kik abban részt venni akartak, a huszonnégy

órával később tartott gyűlésben részt nem vehettek; ez a második tény; és felfogásom szerint a két tényen nem kételkedhetik senki, mert mi a tények elsejét illeti, t. i. hogy a gyűlés eloszlattatott és huszonnégyszer óra múlva ismét összehivatott, pedig úgy, hogy ezt igen kevesen láthatták előre, a naplóból, jelesen a belgrádi püspök és óráni perjel Schrott József úrnak e szavaiból látom: »E rögtöni változtatáson mindenki csodálkozott, a minek okát a kútfőből ugyan nem meríthettem, felteszem mégis, hogy excellentiád e dolog fölött aludt, mikép az okos emberek minden nagyszerű feltétel mellett, — mint mondani szokták — előbb, mintsem azt végrehajtani szokták, aludni szoktak. Végre azon határozatra jött, hogy gyűlés tartassék stb.« — Hogy e gyűlés feloszlott, arról nem kételkedik senki, hogy e gyűlés huszonnégyszer óra múlva újra összehivatott, szintén nem kételkedik senki; hogy pedig ez ujonnan és rögtöni összehívás minden embert és a túrmezei, valamint más köznemeseket igen váratlanul lepett meg, nagyon hihető, ha maga a belgrádi püspök úr oly annyira elesodálkozott, midőn egyszerre hallotta, hogy a bán ő nméltósága ülést tartott. Az első tényre nézve tehát a mélt. fő RR.-nek kétségek nem lehet. A második tény — mint mondám — az, hogy e feloszlítás és rögtöni összehívás által sokan, kik arra fel voltak jogosítva, vagy legalább részt akartak venni a közönséges gyűlésben, részt épen nem vehettek. És ezen tény az, melyen talán némelyek kételkednének s így jelesen a zágrábi püspök ő nméltósága e ténynek czáfolására ezt mondja: »De az sem áll, hogy többé meg nem jelenhettek az eltávozottak; hiszen huszonnégyszer órával eleve tudatott az ülést tartása; a túrmezeiek kényelmesen megjelenhettek volna másnapra, valamint asszonyaik majd csaknem minden nap meg szoktak jelenni

a zágrábi piacon, pedig jó korán, noha csak az nap indulnak a városba egy órára fekvő lakásukból. Így azt mondá a püspök úr ő nméltósága, hogy a túrmezei nemesek ez által nem voltak kizárva a részvételtől; de kérdem a püspök úr ő nméltóságától: vajon a távolság azon egyetlen akadály-e, mely az embert az üléstől távol tartja? És miután a püspök úr ő nméltósága hat sorral később a naplóban ezt mondja: »Ha én lettem volna kútfeje a dolognak, valóban nem tagadnám, sőt dicsőségnek tartanám, hogy az én agyamban termett a gondolat, melynek teljesítése az egybegyült RR.-t, sőt az egész várost, de még magokat a túrmezei nemeseket is a fenyegető veszélytől megmentette, mondom, magokat a túrmezei nemeseket is, mert valóban ők köszönhetik a bán ő excellentiájának és az egybegyült országos RR. bölcsességének, hogy így ütött ki a dolog; mert ha első nap tartatik a gyűlés, valóban nem tudom, hány túrmezei nemes fogott megmenekülhetni az ellenök olyannyira felbőszült városból.« Már kérdem — megengedve — hogy a túrmezei nemesek csak félórányi távolságra lakjanak a várostól; megengedve, hogy a város kapuja mellett kezdődik a túrmezei föld; de ha ő nmélt. véleménye szerint a túrmezei nemesek oly veszélyben forogtak: lehet-e mondani, hogy a gyűlésben részt vehettek? Ez tehát a másik tény. A tények iránt tehát, miután még azok is, kik a zágrábi események védelmére szólaltak fel a mult alkalommal, róluk így szólnak, kétség nem lehet. S most a jog kérdésére térek által. E részben ismét két kérdés van. Az első — bocsássák meg a méltóságos fő RR., ha igen hosszasan szólok, de ez oly fontos tárgy, melynél véleményem részletes támogatását kötelességemnek tartom, és azt hiszem, legjobban elkerülhetünk minden személyességet, ha minél több okot keresünk, melyek talán

unalmasabbak valamivel, de nem oly igen keserűek — a mint mondám, e tárgy megítélésénél két jogi kérdés támad; az első: Horvátország tartományi gyűlése összehívására huszonnégy órai határidő elég-e vagy nem? a második: vajon a túrmezei s egyáltalában minden horvátországi nemesnek van-e egyéni voksolási joga vagy sem? Mi az elsőt illeti, miután az előttem fekvő 1837-ben Horvátország számára tiszta horvátok által kidolgozott coordinationalis javaslatban az országgyűlés összehívására két quindena határoztatik meg: az, hogy az usus szerint huszonnégy órára volna az összehívás ideje, s hogy az ily módon összehívott országos gyűlés horvát fogalmak szerint törvényesnek tartatik, nekem legalább nem igen valószínűnek látszik. Egyébiránt tán a méltóságos fő RR.-nek egy másik tagja meg fogja mutatni azt, hogy ebben csalódom; s azért várva e bizonyítást, átmegegyek a másik jogkérdésre, t. i. arra: vajon a horvátországi egyes nemeseknek van-e az országgyűlésen individualis voksuk vagy sem? Engedelmet kérek, ha tudatlan szólok a tárgyhöz. Én a horvátországi pacta conventákat még eddig nem láttam, és a horvátországi municipalis jogokról csak azt tudom, hogy azok egy quantitas incognita, melyet Horvátországnak követe minden tárgyhöz hozzá ad, és mely véleménye szerint minden tárgynál épen annyit vagy valamivel többet nyom, mint a mi okaink együtt véve. Tudom azon kívül azt, hogy a horvátországi municipalis jogok kötelezik talán egész Horvátországot, kötelezik — a mint mondatik — egész Magyarországot, de bizonyosan nem kötelezik Horvátország követét, miután én csak egy municipalis statutumot ismerek, vagy is inkább jogot, t. i. az 1805-ikét, mely szerint Horvátországnak diplomatikus nyelvül a deák nyelv rendeltetik, és a tisztelt követ akkor, midőn a magyar

nyelvről szóló törvényben a deák nyelvet megemlíteni akartuk, honát ezáltal megsértve érzé. De, méltóságos főrendek! Horvátország alkotmányos állásáról kevés iratott; így tehát, ha kevés ismerettel szólok a tárgyhoz, nem én vagyok oka; azok után azonban, miket itt hallottam és azon ismeretek szerint, melyeket magamnak szerezhettek, erősen hiszem, hogy a horvátországi gyűléseken minden nemesnek individualis voksolási joga eddig csakugyan volt. Hiszem pedig először azért: mert minden horvát állítása szerint kétséget nem szenved, hogy Horvátországban minden egyes nemes az országgyűléseken egyenként részt vehetett és pedig nem csak egyes felkiáltásokkal, hanem mint Osegovics segniai püspök világosan mondja, »egyes kijelentésekkel és rövidebb mondásokkal is«; már pedig képtelenség lett volna ezt engedni, ha a nemesség törvények szerint e gyűlésekben egyéni részvétől ki lett volna zárva. Másodszor előttem fekszik azon egyetlen egy hiteles kútfő, melyhez juthattam; az 1836-ik XIV. törvényczik által kiküldött választmánynak munkálata ez, a mely Zágrábban 1837. június kezdetén összeült és a tartományi gyűlés elrendezéséről tanácskozott. Felszólítom a nagyméltóságú főrendeket, különösen azokat, kik tagjai voltak ezen választmánynak, miszerint, ha az, a mit idézni fogok, nem foglaltatnék azon választmány véleményében, méltóztassanak azt nekem megmondani; mert ellenkező esetben az, mint oly valami, mi Horvátországnak legnagyobb capacitása, vagy legalább azok által, kikre a horvát országgyűlés a legfontosabb tárgyakat bizta, készült, bizonyosan némi fontossággal bír. Mi mondatik itt az országgyűlési coordinatióknak okául? Az, hogy a slavoniai vármegyék a tartományi gyűlés coordinatióját kívánták; kívánták pedig azért, mert Horvátországban a nemesek individualis vokssal bírván, ők levoksolatnak,

s így szavok semmibe sem vétetik. Már ha Horvátországban a nemeseknek individualis voksa nem volna számítva, akkor a slavoniai vármegyék az ellen kifogást nem tehetek, akkor az egész coordinatio szükséges nem lett volna. De harmadszor van még egy fontosabb ok; ugyanis a munkának kezdetén világosan kimondja a küldöttség, hogy egyáltalában semmin újítani nem akar, hogy sem a bánoknak, sem másoknak jogait megszorítani nem kívánja, hanem csak tisztán a régi usust és a fennálló törvényeket fogja fentartani. Már ha Horvátországban az egyes nemeseknek egyenkénti szavazatjok nem vala, ha a megyei követeknek szava, mint az most az utolsó alkalommal történt, csak egyes voksnak számíttatik, és azon megyék együtt csak tíz szavazattal birnak, kérdem a méltóságos fő RR.-et: mondhatta volna-e a választmány, hogy a régi szokásnál meg akar maradni akkor, midőn javaslata szerint a bán jogainak ily megszorítását indítványozá? midőn azt javasolja, hogy az egyes vármegyék együtt véve ezentúl annyi vokssal birjanak, mennyivel minden püspök, városok, főispánok, banalis convocatusok együtt véve birnak? Ha a nemesek eddig individualis vokssal nem birtak, akkor a választmány, midőn a vármegyéknek szintén annyi vokst javasol, mennyi vokssal bir a convocatus, a banalis jogokat annyira megszorította, mint soha elnöki jogok meg nem szorítottak egyszerre még, s akkor javaslata jó és czélszerű talán, de bizonyára nem a régi szokás megtartása, hanem valóban a leglényegesebb újításoknak egyike. Végre negyedszer: a mi engem nézetemben leginkább megerősített, az a bán ő nagyméltóságának eljárása a gyűlés alkalmával. Az mondatik, hogy a horvátországi nemeseknek individuális voksolási joguk nincsen, hogy a túrmezei nemesek e szerint a zágrábi országgyűlésben nem tekintethettek szavazóknak, hanem csak

publicumnak. Már ha a túrmezei nemesek publicumnál egyebek nem voltak, miért oszlattatott el tehát az ülés? Soha sem hallottam még esetet, hogy elnök azért, mert a publicum magát rendetlenül viselte, a gyűlést oszlatta el, és nem inkább a publicumot parancsolta ki. Azon perczen, midőn a bán ő nagyméltósága a helyett, hogy a túrmezei nemeseket kiküldötte volna a teremből, a gyűlést oszlatta fel, azon pillanatban a bán ő excellenciája a túrmezei nemesek jogát elismerte. Ez oknál fogva teljes meggyőződésem szerint azon tények és jogkövetelések is, melyekre a tekintetes RR. kívánatjokat alapítják, legalább annyira be vannak bizonyítva, hogy a horvátországi nemességnek szavazási jogára nézve senki közülünk elhatározottan nem állíthatja, hogy e jogok nem léteztek. A tekintetes KK. és RR.-nek tehát tökéletesen joguk volt, sőt szent kötelességüket teljesítették akkor, midőn határozottan nem nyilatkozva e tárgy iránt, nem mondva ki azt, hogy Horvátország követői törvénytelenül választottak, semmi mást nem kívánnak, minthogy új tartományi gyűlés tartassék, melyben Horvátország maga határozza el: akarja-e tovább is követeknek tartani azokat, kik Horvátország megbízó leveleit előmutatták, vagy sem? De abstrahálva a túrmezei esettől, ha az nem feküdnék is előttünk, azt hiszem, ha valaha, most itt van azon pillanat, hol a magyar országgyűlés szent kötelességét teljesíti, midőn ő felségét kéri, hogy azon módhoz nyúljon, mely talán Horvátország kibéküléséhez utat nyíthat. A ki hazáját szereti, kinek a monarchia jövődjé, mint oly valami, mi a civilisatio fennállásának conditio si ne qua non-ja, szíven fekszik, az nyugalmasan nem láthatja azon ingerültséget, mely Horvátországban Magyarország ellen létezik. Távol legyen tőlem, hogy én azon jeleneteket, melyeket Horvátországban látunk, a horvát nép többségének tulaj-

donítsam; meggyőződéseim szerint azon nemzet, mely századokon keresztül bajban és örömben velünk egyformán osztozott, azon nemzet, melynek nagy férfiai ugyanazok, kiket mi tisztelünk, azon nemzet, melyet multja hozzánk lánczol és melynek minden józan reménye a Magyarországgal való összeköttetése által feltételeztetik, azon nemzet — mondom — méltóságos fő RR.! nem lehet ellenséges indulattal a magyar iránt, s bármennyi lárma emelkedik a Száva partján ellenünk, az egy factiosus minoritásnak zabolátlan kicsapongásainál nem egyéb, de hogy ezen minoritás létezik, hogy midőn a magyar név és nemzetiség szent koronájának egyik tartományában gúnydalokkal illetetett, midőn a nemzeti lobogó helyébe új czímer szegeztek ki, midőn maga a horvát népnek neve illyr nemzet nevével cseréltetik fel, melynek improvisált patriotismusa inkább a magyarnak gyűlölésében, mint valaminek szeretetében áll, midőn mind ezek történtek, kérdem: maradhatunk-e mi nyugodtan, főképen akkor, midőn teljes meggyőződésünk szerint elmondhatjuk, hogy mindezen bajoknak egyáltalában okai mi nem vagyunk?! Jól tudom, méltóságos főrendek! hogy sokan vannak, kik a Horvátországban történeteket reactionnak szokták nevezni, s főképen az illyr pártoknak vezetői visszatorlásnak szívesen nevezik azt, mit másképen védelmezni csakugyan nem tudnak. De, méltóságos főrendek! nézzük Horvátország állapotját, és kérdezzük: vajon Horvátországban azon ingerültségnek, mely ellenünk létezik, oka csakugyan visszatorlási vágy lehet-e? Horvátország, mely ugyanazon alkotmányt élvezi, municipális jogaira hivatkozik, és ezen municipális jogok, melyeket még soha a pacta conventák előmutatásával be nem bizonyított, a magyar országgyűlés által respectáltatnak; a horvátok Magyarországnak minden hivatalait viselhetik; ellenben Horvát-

országban vannak hivatalok, melyekre magyarok számot nem tarthatnak; Horvátországnak minden lakosai Magyarország minden vidékét lakhatják, és nincs hazánkban egy talpalatnyi föld is, melyet horvát meg ne vásárolhatna, melyre le ne telepedhetnék; ellenben négy millió magyar Horvátországban birtokszerzésre képtelen; kérdem én ekkor a méltóságos főrendektől: ki szólhat elnyomásról; hol lehet helye a visszatorlásnak, midőn ezen összehasonlításból kitetszik, hogy Horvátország több, Magyarország pedig kevesebb jogokkal bír? Én azt hiszem, hogy Horvátországban a jelenleg mutatkozó ingerültség visszatorlásnak nem neveztetetik, s épen azért kettős kötelességünknek tartom a tagadhatatlan ingerültség valódi okát kimutatni. Szükség, hogy Horvátországgal egyszer valahára tisztába jöjjünk, hogy tudjuk, mik a horvát nemzetiségnek igazságos kívánatai, s hogy ezek teljesítése által a közöttünk létező viszongásoknak valahára véget vessünk; mivel pedig ez nem történhetik másképen, mint ha a horvátországi gyűlésnek összehívása által e tisztelt nép többségének alkalom nyújtatik kívánatainak kimondására, s mivel ismerve lévén e kívánatok, a magyar nemzet bizonyosan nem fogja legkisebb részét is megtagadni annak, a mi önlétével s függetlenségével ellentétben nem áll: örömmel járulnék a tekintetes rendek kívánatának pártolásához — a mint mondám — még akkor is, ha a jelen túrmezei eset azt elkerülhetetlen szükségessé nem tenné. Egyébiránt megvallom, a mint a kérdés most áll, némely előttem szólóknak véleményét nem egészen fogom fel. Ugyanis gróf Zichy Ferencz azt mondja, hogy Horvátországnak állapota szerencsétlen, hogy Horvátországban ingerültség létezik; itt valamit kell tenni s minden esetre fel kell szólítanunk a tek. KK.-at és RR.-et, hogy mindazokat, miket a horvát

mozgalmak iránt tudnak, ezt hozzáadván, az egész tárggyal együtt ő felsége elébe terjeszszük. Engedelmet kérek, én azt hittem, hogy a felírásban valamire hivatkozni szoktunk. Komárom örökös főispánja hasonlóképen fel akarja terjeszteni az egész ügyet ő felségéhez a nélkül, hogy az orvoslás módja iránt nyilatkoznék, azaz a nélkül, hogy ő felségét tartományi ülés tartására kérné. Ha Horvátországnak állapota csakugyan olyan, melyben méltóságos gróf Zichy Ferencz czélszerűnek tartja, hogy ő felségét egy általános felírás mellett kérjük meg, hogy azon bajokra fordítsa figyelmét: nem látom által, mit szenvedne a méltóságos gróf indítványa, ha a pusztá felírásához annak bebizonyításául, hogy nem pusztá felírás, ő felségének még hozzátennők azon adatokat, melyekkel birunk és melyeket felírásunk következtében ő felsége úgy is később elkérne tőlünk? A másodikra nézve pedig, ha ő felségének felirunk, ha a bajokat előadjuk, ha a jelen esetet hozzá felterjesztjük: nem látom által, miért nem kérhetünk országgyűlést? Ha a méltóságos úr, ha akárki Horvátországnak megnyugtatóására országgyűlésnek tartásán kívül más valamely alkotmányos módot tud, melytől Horvátország megnyugtatóását várhatja: adja elő, én hozzá fogok állani, fel fogok hagyni mostani véleményemmel és pártolni fogom azt, ha jobb az országgyűlésnél. De ha a méltóságos úr, a mint gondolom, más módot Horvátország megnyugtatóására egy tartományi ülés tartásánál nem tud, miért ne mondaná ki nézetét e tárgyban nyíltan? Hisz ő felségének jogai az által, hogy a nemzet világosan kimondja nézeteit, nem csonkíttatnak; királyunk nem sértethetik meg az által, ha a hív magyar nemzet azt mondja: Uram! ezen körülmények következtében azt hiszszük, hogy Horvátország állapotján másképen segíteni nem lehet, mint országgyűlés tartása által!

Ha a méltóságos úr más jobb módot annál, melyet mi indítványozunk, nem javasolhat, reményelem, hozzánk fog állani és pártolni fogja a tekintetes KK. és RR.-ek izenetét, mely felfogásom szerint egyedül czélszerű a horvát nemzetnek megnyugtatóására is. Ha mi a kormányt felírásunkban csak egyszerűen szólítjuk fel és azt mondjuk: Uram! Horvátországban rendetlenségek vannak; csinálj rendet; de nem nyilatkozunk a miként iránt, vajon azon felgerjedésnél fogva, mely Horvátországban ellenünkben létezik, nem fognak-e találkozni, kik azt fogják mondani: ime a szabad magyar nemzet most a kormányt felszólítja, hogy a mutatkozott rendetlenségeket akármi módon, ha kell, az alkotmány megszegésével is elnyomja, s nem fog-e ez még több ingerültséget gerjeszteni ellenünk? Ha ellenben, midőn a kormányt Horvátország állapotára figyelmissé teszszük, s a létező bajok orvoslására felszólítjuk, egyszersmind az utat jeleljük ki, azt mondva, hogy a Horvátországban létező ingerültséget és bajokat alkotmányos módon, Horvátország jogait tisztelve, t. i. országgyűlés tartása által, akarjuk megszüntetni, nem fogja-e ez emelni a horvát nemzetnek irántunk való vonzalmát és szives hajlandóságát? Mindezen okoknál fogva én még egyszer bocsánatot kérek, ha szerfelett hosszas voltam s a tekintetes KK. és RR.-nek izenetét egész kiterjedésében pártolom.

2.

Az épen most beszédét végzett szónok gróf Dessewffy Aurél emlékezetét idézvén elő, midőn e nevet említé, fájdalom töltötte el szívemet, és nagyméltóságú fő RR! kettős fájdalommal: először mert személyes barátja valék azon férfinak, kit a mélt. úr említett; másodszer azért,

mert a mélt. gróf egyik elvbarátunkat azzal vádolá, hogy Dessewffy Aurélt halála után oly kifejezéssel illette volna, melyet a mélt. gróf sértőnek tart. Én nemcsak magam, hanem a mélt. úrnak nevében is, ki tegnap gr. Dessewffy Aurélt ministerialis szónoknak nevezte, kimondom ünnepélyesen azt, hogy midőn gr. Dessewffy még élt, elvbarátim és én véleményeiben sokszor nem osztozunk, s habár gyengébbek mint ő, ellene küzdöttünk; de hogy azon férfiú sirjánál könnyű szemekkel állottunk mi is, és valamint akkor, úgy most is méltányolni tudjuk azon vesztséget, melyet a haza halála által szenvedett. Engedjék meg a mélt. fő RR., hogy ezen tárgyban talán érzékenyebben szóltam, mint ezen hely, mely politikai discussiók tere, kívánja; de midőn a mélt. gróf elvbarátomat oly valamivel vádolja, mit valósággal szégyennek tartanék, kötelességemnek érzem felszólalni és e vád ellenében az egész haza előtt kimondani azon tiszteletet, melylyel egykori barátom gróf Dessewffy Aurélt iránt viseltetem és viseltetni fogok halálomig. Most, méltóságos fő RR.! visszatérek a tárgyhöz és mellőzve minden személyességet, mellőzve mindent, mi nem a tárgyhöz tartozik, egyenesen tisztelt elnökünk felszólítását követve, a kérdéshez fogok szorítkozni, és jelesen a kérdésnek azon oldalaira, melyek előttünk még tisztába hozva nincsenek. Ugyanis midőn e tárgyban először volt szerencsém a mélt. fő RR. előtt felszólalni, mondám, hogy itt két kérdés fekszik előttünk, t. i. az, vajon tartozik-e az egész eset tárgyalása az országgyűlés teendői közé; másodsor: mennyire vannak azon tények és jogok, melyekre a KK. és RR. kívánataikat alapítják, bizonyítva? E kérdések ismét különféle kérdésekre oszlnak és így jelesen az egyik kérdés a be nem bizonyított tényekre és jogokra nézve először: a be nem bizonyított tények, másodsor: a be nem bizonyított jogok kér-

dése. A második kérdés — mint mélyen t. elnökünk megjegyzé — tisztán a petitionalis s verificationalis jogok meghatározását foglalja magában. A tények ellen — ez alatt nem értvén mást, mint a gyűlés felosztatását és ismét összehívását és hogy a túrmezei nemesség abban részt nem vett — kétség nem létezik s ezért ezekre nézve nem szólok; a jogok kérdésére nézve, t. i. mennyiben birnak a túrmezei nemesek jogokkal és személyes voksokkal, állításom ellen többféle észrevétel tétetett. Mondatott először, hogy habár Horvátországban az egyes nemesek felkiáltással részt vettek a tanácskozásokban, abból voksolási jogot követelni nem lehet, és itt jelesen hivatkozás történik az 1800-iki esetre, hol Petkovics úrnak választásánál az akkori bán által a többség csak az összehívott nemeseknek szavazata szerint mondatott ki. Én az 1800-diki esetnek létezését egyáltalában nem tagadom; csak arra vagyok bátor a méltóságos főrendeket figyelmeztetni, hogy régi törvényeink szerint, melyek valaha betű szerint alkalmaztattak az 1800-dik esztendeig, hihetőleg magyarországi megyékben igen sok oly eseteket lehet felhozni, hol egyes választásoknál kérdések elintézésében csak a senior táblabírók számítottak a nélkül, hogy valaki következtetné, hogy Magyarországnak egyes megyéiben a köznemességnek voksolási joga ne lett volna. Mondatott másodsor, hogy az, mit követelek, t. i. az, hogy Horvátországban minden nemesnek egyéni voksa van, absurdum. Én ezt egyáltalában nem tagadom; de tekintsünk körül Magyarországon és ha tisztán philosophikus fogalmakat tartunk szem előtt, nem fogunk-e akadni számos oly dologra, melyekben egy cseppel sem kevesebb absurdumot láthatunk. Lehet-e abból, hogy valami az ész fogalmainak meg nem felel, oly országban, hol historikus jogok léteznek, oly jog nem létezésére következtést vonni? Egyáltalában nem tagadom

tehát, hogy absurdumnak tartom én is, hogy Horvátország tartományi gyűlésén minden egyes nemes egyéni szavazattal bir; de ebben csak mintegy felszólítást látok arra, hogy a horvát tartományi gyűlésnek rendezése által ez absurdum szüntettessék meg; hogy pedig Horvátországban ugyanazon szemmel tekintik e tárgyat, világos bizonyítéka az, hogy az 1836. XIV. t.-cikk azon coordinatiónak megtételére választmányt küldött ki, és egyáltalában nem indítványozá, hogy valaki tetteleg jogaitól megfosztassék. Az, hogy Horvátországnak tartományi gyűlése czélszerűbben rendeltessék el: egy új törvénynek alkotásától függ. És most átmegyek a kérdés másik oldalára, t. i. arra, mennyiben van azon kérdés a petitionalis és verificationalis jogok kérdésével szoros összeköttetésben. Mi a petitionalis jogot illeti; igen nagy örömmel tapasztaltam, hogy a mélt. fő RR. a jogot általán véve kétségbe nem vonják. A mélt. fő RR. sokkal inkább ragaszkodnak az alkotmányhoz, mintsem kétségbe vonnák azon jogot, melynek megszüntetésével Magyarországnak alkotmányos léte jó formán megszűnik. A kérdés itt csak az: a jelen petitio, mely előnkbe terjesztett, olyan-e, mely a magyar törvényhozás pártolását megérdemli; másodsor azon pártolás, melyet a KK. és RR. indítványoznak, olyan-e, melyet a magyar törvényhozás a petitióknak adhat? Mindkét kérdésre nézve előbbi meggyőződésem azok után, a mik mondattak, nem változott. Gróf Cziráky ugyan azt mondá: jól tudja, mily módon és eszközökkel szereztetnek aláírások ily petitiókra. Én oly szerencsés voltam eddig, hogy soha ily petitiókra aláírásokat keresnem nem kellett; nem tudhatom tehát, miként történik e dolog Magyarországnak; de miután tudom, hogy más országokban, hol a petitionalis jog létezik, a petitió bor, pálinka, szóval a megvesztegetés minden neme használtatik, hogy gyermekek és

asszonyok biratnak az aláírásra, hiszem, hogy az Magyarorszáiban is megtörténhetik; de a kérdés itt az, vajon a jelen petitioval történik-e ez? S minthogy e petitio olyan, melyet a mélt. főtáblának egyik tagja is aláírt: mindaddig, míg a méltóságos gróf annak megmutatására, hogy e petitio szerkesztésénél csakugyan azon eszközök használtattak, a szükséges bizonyítást elő nem mutatja, a méltóságos gróf úrnak — felfogásom szerint — kötelessége azon neveket, melyek aláírva vannak, valóknak tartani és nem vádolni a petitionariusokat machiavellistikus utakon való eljárásról, míg azokat bebizonyítani nem tudja. Én tehát gr. Cziráky János úrnak nézetében nem osztozhatom, hanem inkább felfüggesztem ebbeli nézeteim megváltozását akkorra, a mikor a méltóságos gróf úr e részben némi adatokkal fog szolgálni e táblának. A második kérdés az: vajon a t. KK. és RR. a petitio pártolásával nem mentek-e tovább, mint ezt a méltányosság és a magas állás, melyet elfoglalnak, követeli? E részben azt hiszem, hogy a t. KK. és RR. egyáltalában nem is tettek mást, mint a mit tettek. Egy általam igen tisztelt szónok, gr. Szécsen Antal úr, tegnap azt mondá, hogy jelenleg a Magyar- és Horvátország közti viszonyok elintézésére más és jobb mód nincs, mint szorosán ragaszkodni az igazság- és méltányossághoz. Kérdem: midőn itt Horvátországról van szó, midőn oly jogok kérdése forog szóban, melyek Horvátország egyes tagjait és Horvátországot egészben illetik, és midőn a magyar törvényhozás e tárgynak eldöntését a horvátországi tartományi gyűlésre bízza: mit tesz akkor a magyar törvényhozás egyebet, mint épen azt, mit tőle igazság és méltányosság követel! Mondatott, ha nem esalatkozom, ugyanazon érdemes szónok által, hogy a horvátországi gyűlés e viszonyoknak elintézésére egy-

általában nem képes, mivel hihető, hogy újabb országgyűlés hivatván össze, ismét hasonló bajok fognak támadni és a kérdés ismét eldöntetlenül marad. De kérem a mélt. fő RR.-et, ha e kérdés olyan, melyet a magyar törvényhozás el nem dönthet, mert a szükséges adatok hijával van, ha más részről a horvát országgyűlés sem döntheti el azt, mi következik ebből? Talán az, hogy a dolog örökre eldöntetlenül maradjon? Azt hiszem, hogy ezt maga a méltóságos gróf úr sem akarja következtetni. Mi a verificationalis kérdést illeti, ugyanazon tisztelt szónok azt mondá, hogy mindazok, miket előhoztam, a verificationalis jog meghatározásának csak szükségét bizonyítják, de általában nem a verificationalis jognak létezését. Én e részben nem vagyok egészen egy véleményben a méltóságos gróf úrral, mint-hogy azt hiszem, hogy azt, a mit a méltóságos gróf úr oly szükségesnek nem ismer, bizonyosan a magyar törvényhozás századok óta szükségesnek tartotta, s habár e jog gyakorlatára nézve történeti példát keveset mutathatunk, létezni kell valami hatalomnak, melyet e jog gyakorlata törvényeink szellemében illet. Mondom, ha törvényeink értelmében esetek léteznek, melyekben a verificationalis jog gyakoroltatott: szükségkép létezni kell e joggyakorlat valamely forumának is, s mind a kettőt be lehet bizonyítani talán törvényeinkből is. Minden verificatiónál kétféle a kérdés; először oly országokban, hol bizonyos qualificatiók határozatnak meg arra, hogy valaki követ lehessen, az első kérdés az, ha vajon a megválasztott követ bir-e e qualificatiókkal? A második kérdés az: vajon az ily qualificatiókkal biró egyén törvényes módon választott-e meg? E kérdések utóbbiját a törvényhatóságra bizni nálunk lehet; mint-hogy a magyar törvényhatóságok mindig együtt maradván, ha a választásnál törvénytelenések történnek,

ezeket utóbbi új választás által kiegyenlíthetik. Az első kérdést, azt, hogy mennyiben qualificált a követi helyzetre azon egyén, a ki követnek választatott, azon törvényhatóság, mely a követet küldi, nem ítélni meg semmi esetre, miután maga egy nem qualificált tagnak választása által már kinyilatkoztatta, hogy a qualificatiót meghatározó törvénynek nem hódol. Ha tehát a magyar törvénykönyvben a követekre nézve bizonyos qualificatiók állítatnak fel, a magyarországi törvényeknek fel kellett tenni, hogy e kérdésnek eldöntése legalább annyiban senki másra, mint magára a törvényhozásra nem bizathatik. A kérdés tehát az: vajon a magyar törvény állított-e fel a követi helyzetre bizonyos qualificatiót? Ámbár teljes meggyőződésem szerint az e részben létező törvényeket épen nem tartom helyeseknek, s mindent el fogok követni, hogy azok megváltoztassanak, mégis nem tagadhatom, hogy ily qualificatiókra nézve törvénykönyvünkben még eddig meg nem változtatott törvényekre találunk. Így például a megyei követek qualificatiójára megkivántatik a nemeség (1625. LXII., 1655. LXI.); hogy bizonyos körülmények között prókátorok követek ne lehessenek, arról az 1649. XLIV.; az 1655. LXI. t.-cikk így szól: »Qui legationis suae munere non curato, identidem, in diversis variorum suplicantium causis, de medio aliorum Regnicolarum exurgentes officio procuratoris ibidem funguntur«. Már, mélt. fő RR.! ha e létező törvény az alsó táblának valamely tagja által megszegetett s egy más tag annak alkalmazására, azaz a magánügyekben prókátoroskodó tagnak kizárására indítványt tesz, ki fogja ezt megítélni más, mint a törvényhozó test, mely e körülmények között verificationalis jogával élni kénytelenítettik; s ha a fennidézett törvényben a verificationalis jognak nyomát világosan feltaláljuk, ha az előhozott

esetben senki azt más, mint a törvényhozás illetőségéhez tartozónak nem állíthatja, nem kell-e ezen jognak létezni mindig, hol annak létezése az alkotmányosság eszméje szerint szükséges? illethet-e az mást, mint a törvényhozást? Mélyen tisztelt elnökünk és utána a táblának több tagja azon nyilatkozásom ellen, melylyel a verificationalis jogot minden törvényhozás egyik szükséges tulajdonának tartván, annak létezését állítom Magyarországon, felhozták, hogy az által a magyar municipialis szerkezet és függetlenség veszélyeztethetik. Szükségesnek tartom ez iránt nézetemet kimondani, főképen azért, mert a municipalitások függetlensége épen a jelen országgyűlés alatt már többször szőnyegre kerülván, jónak tartom, ha az első alkalommal ez iránt meggyőződésemet kimondhatom. Én a magyar municipialis szerkezetet szivemből tisztelem és tudom, mennyit köszönhet nemzetünk e szerkezetnek; tudom, hogy szabadságunk száműzve a hazából, az ötvenkét municipiumban találta menedékhelyét; tudom, hogy ha apáink az ötvenkét megye, mint megannyi bátya mögött, nem védelmezhettek volna a szabadságnak reájuk maradt töredékeit, bizonyosan most mint nemzet nem állanánk úgy, mint állunk. Épen azért tisztelem a municipalis szerkezetet, mert azt alkotmányunk egyik fő talpkövének tartom jövőre is, és mert azt hiszem, hogy a municipalis szerkezet Magyarországot hihetőképen meg fogja őrizni a féktelenségtől egykor, mint azt hajdan a korlátlan hatalom ellen oltalmazá. De épen nem akarok a magyar municipiumoknak oly jogokat tulajdonítani, melyek következetesen alkalmazva talán az alkotmánynak, de minden esetre a municipalis szerkezetnek vesztét eszközölnék. Méltóságos fő RR. ! a magyar municipium több jogokkal bir, mint a világon bármely municipalis testület; főképen mi a végrehajtó hatalmat

illeti, nincs e világon ily neme a törvényhatóságnak, melynek annyi befolyás adatott. Felfogásom szerint abnormis helyzetünkben szükséges következése ez annak, hogy miután Magyarországon kormányi felelősség nem létezik, miután a szabadságnak szükséges garantiái hiányoznak: kénytelenek vagyunk függetlenségünk biztosítását abban keresni, hogy a végrehajtó hatalmat ne bizzuk egészen a kormányra, hanem egy részben oly tisztviselőkre, kik a kormánytól egészen függetlenek. És habár tudjuk, hogy e szerkezet a renddel nem egészen fér is össze; habár tudjuk, hogy a municipalis szerkezet által törvényeink végrehajtása nem történik oly rögtön és egyenlően, mint azt kívánhatnók: nyugodtan eltűrjük mindezt azért, mert tudjuk, hogy minden szabadságnak garantiákra van szüksége, s hogy kormányi felelősség nálunk nem létezik, mi nem kereshetjük azokat másban, mint municipalis szerkezetünkben; mert tudjuk, hogy rend s materialis jólét nincs, mely a szabadság veszélyeztetésének árán drágán vásárolva ne volna; mert végre meg vagyunk győződve, hogy a kormány maga átlátván, hogy felelősségének hiánya csak önmeggyengítéséhez vezet, végre önmaga fog ajánlkozni oly garantiák adására, melyeket minden alkotmányos kormány a népeknek ad, s ez által önmaga fog alkalmat nyújtani arra, hogy a municipalis szabadság, a mennyiben azt a jó rend és a törvények szigorú végrehajtása kívánja, önmagunk által a szabadság veszélyeztetése nélkül korlátoztathassék. Tovább, mint azt a szabadság garantiája kívánja, a municipalis jogok kiterjesztésében menni nem akarok; a hol más módot, hol a törvényhozást látom, mely szabadságunkat biztosítja, nem fogok folyamodni az ötvenkét testülethez, csak azért sem, mert azok a törvényhozásnál szükségkép gyengébbek. Elismerem, hogy a municipiumoknak

bizonyos autonomiája van; de van egy autonomia, mely ennél magasabban áll, s ez a törvényhozó test autonomiája. A törvényhozás irányában a municipalis autonomiának nem lehetnek oly jogai, melyek annak autonomiáját korlátozhatnák. Minthogy tehát teljes meggyőződésem szerint a verificationalis kérdések elhatározása a törvényhozásnak szükséges jogai közé tartozik s a municipiumoknak a törvényhozás függetlenségét s autonomiáját veszélyeztető jogai nem lehetnek: meg vagyunk győződve arról is, hogy a verificationalis kérdésnek elhatározását a törvényhozásra bizván, nem a municipiumok törvényes függetlenségét, hanem csak azon kinövéseket korlátoznók, melyek a jó renddel s a törvényhozás autonomiájával ellentétben állnak. És mit tettek a tek. KK. és RR., midőn a túrmezei panaszt felvéve, Horvátországban egy új tartományi közgyűlés tartását kívánták? Mit tettek mást, mint hogy azon helyzetbe kívánták állítani Horvátországot, melyben Magyarországnak minden törvényhatóságai szüntelenül állanak, alkalmat nyújtva Horvátországnak, hogy municipalis autonomiájával élhessen, melylyel, ha a tartományi közgyűlés össze nem hivatik, egyáltalában nem élhet. Mondatott itt gróf Cziráky által, hogy erre nincs szükség, mert Horvátországnak egyes municipiumai folyamodhattak volna az országgyűléshez, és hogy sokkal helyesebb lett volna, ha ez így történik, holott jelenleg egyes törvényhatóságok s jelesen a tót vármegyék utasításban adják követeknek, hogy a horvátországi mostani követeket törvényeseknek ismerjék. Miért nem cselekedtek a törvényhatóságok úgy, mint azt gróf Cziráky jónak látja, nem tudom; de ha egyik tagja lettem volna azon törvényhatóságnak, én részemről azért nem tettem volna ezt, mert meggyőződésem szerint ez a törvényhatóságoknak jogai közé nem tartozik.

Horvátországnak követei az országgyűlés által választatnak, s ezen választás csak két módon történhetik: vagy, mint a m. főrendi táblának egyik része gondolja, a vármegyei követek és azok által, a kiket a bán meghí; vagy, mint mi gondoljuk, a nemesség által. Már akár-melyik fogadtassék el e két lehetőség közül, az egyes törvényhatóságok kifogást nem tehetnek a választás ellen, azért, mert csak azok jelenthetik ki a választás törvénytelenségét, kik a választás jogát birják, és így akár az egész horvát nemesség birja e jogot, az egyes jurisdictiókat, mint olyanokat, semmi esetre nem illeti. A tegnapi napon először szólalt fel egy méltóságos úr, ki magát mint a rendnek bajnokát mutatta be e táblának. Én részemről szivemből örvendek, mert azt hiszem, hogy a rend oly valami, melynek ha egy bajnokkal több jut, mindenesetre örvendetes. Ha a mélt. úr magát a rendtelenség bajnokának mondta volna, felszólaltam volna ellene; de így szívesen kezet fogok a mélt. úrral, csak egyetlen egy óvással. Ezen kifejezés alatt »rend«, egy igen tágas fogalom értetik; van rendje a szabadságnak, van rend az elnyomásban, van rend a jogban és törvényben. Ha a mélt. úr, a mint meg vagyok győződve, csak azt a rendet értette, mely a szabadsággal összefér, melyet törvényeink kívánnak, örömmel egyetérték; de ha a méltóságos úr más rendet kíván, fájdalommal mondom, magamat a mélt. úrral ellentétben fogom látni. És a jelen esetre nézve kérdelem: vajon mi, kik látván Horvátországnak viszonyait, végre nem tűrhetjük tovább, mi ott történik, mi, kik kérjük ő felségét, hogy a horvát nemzetnél a rend helyreállítására azon egyedüli módhoz nyúljon, mely rendhez vezethet: vajon nem pártoljuk-e a rendet mi is épen úgy, mint a méltóságos gróf és talán épen olyan módon, mely a szabadsággal jobban összefér minden másnál? És most

még egy pár szót. Mondatott ugyanis, hogy az által, ha a tek. KK. és RR. izenete pártoltatik, némely magas tisztekben álló férfiakra előre mintegy büntetés mondatik ki, s hogy bizonyos, előttünk nagy tiszteletben álló individualitások e tettünk által compromittáltak. Mélt fő RR.! ha Magyarorszáiban bizonyos auctoritások oly magas tiszteletben talán nincsenek, mint azok valaha állottak, azt én szerencsétlenségnek tartom és azért azt hiszem, hogy a törvényhozás feladatai közé tartozik ezen constitutiált hatalmak tekintetét meg nem gyengíteni, sőt azt, a mennyire lehet, megtartani s emelni. Ha, m. fő RR.! azt hinném, hogy a tek. KK. és RR. izenetét pártolva akárki, főképen az igen t. bán ő nm. compromittálnék: akkor mély aggodalommal mondanám ki szavazatomat. De hogy' áll a kérdés? Ha Horvátországban ülés tartatik, teljes meggyőződés szerint ezen országgyűlés arra fog vezetni, hogy Magyarország és Horvátország között a régi béke és egyetértés ismét vissza áll; oda fog vezetni, m. fő RR.! hogy a létező viszálykodások megszűnjenek, hogy magyar és horvát ismét mint két testvér fogja tekinteni egymást; és vajon azt, ki ezen lehető legszebb eredménynek eszköze lehet, mi compromittálni akartuk-e? Azok, kik meg vannak győződve, hogy Horvátországban minden, a mi történt, jól és rendesen történt, nem félhetnek compromissiótól: mert meggyőződések szerint, ha Horvátországban ismételve országgyűlés tartatik, ez csak bebizonyítása lesz annak, hogy mindazon dolgok helyesen történtek; de ha erre nézve a dolog ellenkezőleg sülne is ki, ha Horvátország gyűlése azt határozná, hogy a túrmezei nemeseknek csakugyan joguk van a szavazásban és választásban résztvenni, s hogy így a horvát követek csakugyan rosszul valának választva; ha azt határoznák, hogy a gyűlés akkor rendetlenül és törvénytelenül

oszlattatott el, mi fog ekkor kitűnni? Az, hogy ő nm. a horvátországi bán, midőn e hivatalát által vette, egyszer hibázott, mert teljes meggyőződésem szerint egy horvátországi tartományi gyűlésnek tartása a két haza kibékítéséhez fog vezetni; de ki fog tűnni az is, hogy e hibáját azáltal pótolta ki, hogy a két nemzet közti viszálykodást megszüntette; ki fog tűnni, hogy a bán ő nagyméltósága ellen rövid idő múlva, miután hivatalba lépett, néhány száz nemes ember által óvás tétetett és petitio terjesztetett a magyar törvényhozás elébe; ki fog tűnni az is, hogy a bán legelső legjobb eszköz volt abban, hogy magyar és horvát ismét egyesüljön; ki fog tűnni, hogy gr. Haller Ferencz némelyek által és joggal vádoltatott, hogy egyszer életében hibát követett el, de hogy hivataloskodása után a magyar és horvát nemzetnek, sőt az egész monarchiának háladosságát megérdemlette. S én kérem fogom Istenemet mind halálomig, hogy ha egész életem alatt fáradtam és küzdöttem a hazáért, egyetlen egyszer ily commissióra adjon alkalmat.

XIX.

A SZ. KIR. VÁROSOK SZABÁLYOKAT ALKOTÓ JOGÁRÓL.

Három beszéd.

1.

Ha a KK. és RR.-nek jelen munkálatát tekintem, felfogásom szerint a 48. §. a szabályoknak definitióját még nem foglalja egészen magában. Bizonyosan azon három szakasz, mely a szabályok tárgyairól szól, oly dolgokat említ, melyek egyenesen a szabályok definitióját tárgyazzák. A tek. KK. és RR. nézete szerint — és ebben hihetőképén a m. fő RR. véleménye nem fog különbözni, először alkalmazzák a szabályok a törvényt; másodsor pótolják a törvényt, a hol az szükséges lenne; harmadszor rendelkeznek oly tárgyokról, melyekről a törvény nem rendelkezett, de melyek tisztán a szabályalkotó városnak beldolgaihoz tartoznak. Elfogadván azt mint axiómát, hogy a szabályok másról egyáltalában nem rendelkeznek, mint ezen tárgyokról, felfogásom szerint világos, hogy sem tisztelt barátom, gróf Pálffy József, sem az általam igen tisztelt Liptó-vármegye főispánja ő méltóságának nézeteiben egyálta-

lában nem osztozhatom, legalább nem egészen, sem egyikben, sem másikban; de osztozom nézeteiben mindkettőnek együtt. Felfogásom szerint bizonyosan minden hatalomnak természetében fekszik az, hogy terjeszkedjék; ennek szükséges következése, hogy ha a törvényhozás valamely hatalmat hatása körén túlterjeszkedni nem akar engedni, gondoskodni kell korlátokról, melyek által az ily hatalom túlterjeszkedésében akadályoztatik. Mihelyt kimondatik, hogy a városok nem hozhatnak más szabályokat, mint olyanokat, melyek a törvényt alkalmazzák, vagy melyek a város beldolgairól rendelkeznek, kell gondoskodni oly korlátokról, melyek a városokat a törvényhez szorítsák és a városokat kényszerítsék arra, hogy a törvények korlátai közt maradjanak. De midőn a törvény más oldalról ismét kimondja, hogy bizonyos korlátok között a városnak szabályokat alkotni szabad: ismét gondoskodni kell oly korlátokról, melyek által azon hatalom, melyre a felügyelés bízatik, szintén korlátok között tartassék, miszerint a jóváhagyást ott, hol a törvény szerint megadni kötelesség, ne tagadhassa meg. Korlátok tehát szükségesek a városokra nézve és szükségesek azon hatalomra is, mely a városok fölött örködni fog. Én Liptó-megye t. főispánjának azon nézetével, hogy a városoknak korlátlan szabályokat alkotó jogot adni nem lehet, egészen egyetérték; de azon okok, melyeket a mélt. úr erre nézve felhozott, nem azok, melyek engem erről meggyőztek; mert ha például okul veszsük föl, hogy a városokban pártoskodások fognak létezni: ezen ok minden jog ellen szolgál, melyet a városnak adunk, és nem csak azt bizonyítja, hogy a városoknak nem kell felügyelés nélkül szabályt alkotó jogot adni, hanem egyszersmind bizonyítja azt is, hogy általában nem kell adni. Nézeteim erre nézve ezek: én a városnak korlátlan szabályt alkotó jogot adni nem

akarok ; először ; mert veszedelmesnek tartom az individualis szabadságra nézve ; másodszor : mert veszedelmesnek tartom magára a municipalis szabadságra nézve, melyet meg akarok tartani ; harmadszor : mert veszedelmesnek tartom az egész országra nézve. A statutarius jog eddig mindig a szabadság főbástyájának és védelmezőjének tekintetett ; és a mennyire a szabadság alatt csak politikai szabadságot értünk, azaz politikai jogokat : bizonyos, hogy a municipalis alkotmányon kívül nincs talán egy is, mely annyi embert annyi politikai jogokban részesítene, mint épen a municipalis szabadság. De van még egy másik eszméje a szabadságnak, a mely felfogásom szerint magasabban áll a politikai szabadságnál és a melyet a törvényhozásnak megőrizni első és legszentebb kötelessége, és ez az individualis szabadság, azaz azon biztosítás, hogy az egyén, midőn a törvények megtartására köteleztetik, midőn a poenalis sanctiónak vettetik alá, ha a törvényeket meg nem tartja, egyszersmind biztosítva is legyen arról, hogy semmi által nem gátoltatik szabadságában, mint egyedül a törvény által. Ez pedig általában nem létező, akkor, ha a városoknak szabályokat alkotó tökéletes jogot adnánk, a városok által hozott szabályoknak érvényességét általában még felsőbb jóváhagyástól sem függesztenők fel. Igaz, m. fő RR. ! hogy akár a megye, akár a város szabályait tekintsük, azokról a többség fog határozni, és igen hihető, hogy a többség érdeke fog tekintetni ; és ha az ily városi szabályok által, — mert csak ezekről szólnunk, — a többség érdekei sértetni nem fognak is : kötelességünk azért gondoskodni a kisebbségről is annyiban, hogy a kisebbség leginkább akkor, midőn a törvény mellette szól, biztos legyen ; azt pedig egyáltalában nem érhetjük el akkor, ha megengedjük, hogy a városok helybenhagyás nélkül a lehető legnagyobb sza-

badsággal alkothassanak szabályokat. Minden municipium épen azért, mert municipium, ezen nevet nem érdemli meg inkább, mint a város. Minden városban egy aristokrátiának bölcsője rejlik; a m. fő RR. bármikép rendezik el a városokat, azokban aristokratia mindenesetre fog támadni; fognak támadni a városokban oly individualitások, melyek a többség fölött részint vagyon, részint személyes befolyás által nagy hatalmat fognak gyakorolni. Ha a városoknak lehető legnagyobb szabadsági kört engedünk a szabályok hozhatására nézve: a város többségét alárendeljük az egyéneknek, és nem alkotunk semmi mást, mint oly törvényt, mely által bizonyos egyének bizonyos városokban zsarnoki hatalmat gyakorolnak. De municipium tekintetében sem tartom ezt czélszerűnek, nem pedig azért, mert először a municipiumok csak addig állnak biztos alapon, míg az országban minden ember érzi, hogy a municipiumok a szabadságot védelmezik, hogy a municipiumok által a személyes szabadság nem veszélyeztetik; és ha az ország látja, hogy a municipiumok veszélyeztetnék e szabadságot, elvesztik a municipiumok azon népszerűségét, mely fennállásukra szükséges. De azon kívül a tek. KK. és RR. indítványa szerint is a város azonnal végrehajthatja a szabályokat; de hogy azon szabályok tökéletesen érvényesek legyenek, arra szükséges, hogy azokat a kormány, vagyis a helytartótanács helybenhagyja. De ezen kívül sem lehet a kormánytól megtagadni azon jogot, hogy ha valamely szabály a város beldolgain túl terjed, vagy pedig világosan törvény ellen van, a kormánynak joga ne legyen e szabályt a postliminio is felüggeszteni. Már kérdem: mi által vesz a municipalis szabadság többet, az által-e: ha valamely szabályt hoz, és azt három hónap alatt nem hajthatja végre? vagy az által: ha azon szabály végrehajtatik és a kormány-

nak azután támad joga azt cassálni? Kérdem: az által, hogy a municipiumot a végrehajtó hatalommal és a centralis kormányval egyenes összeütközésbe hoztuk, mit gyengítettünk? Gyengítettük a centralis kormányt is, igaz, de gyengítettük mindenek előtt a municipiumot, mert oly conflictusba hoztuk azt, melyet egyáltalában ki nem állhat; azért a municipium tekintetéből sem tartom ezen intézkedést czélszerűnek. Az ország tekintetéből nincs senki, ki annyira által ne látná, hogy épen Magyarország mennyivel tartozik a municipiumoknak, mert bizonyos, hogy alkotmányunkat a municipalis szabadság tartotta fenn, az a municipalis szabadság által fejlődött; de felfogásom szerint azon része a municipalis szabadságnak, mely Magyarország alkotmányának fentartója, nem azon positiv része a municipalis szabadságnak, mely a szabályok alkotásában áll; hanem azon negativ része, hogy a kormány a végrehajtást nem bizhatja más egyénekre, mint azokra, kik a municipiumok által választottak. Ha összehasonlítjuk a positiv szabályok számát Magyarországon: azok nem oly számosak, miszerint azt lehetne mondani, hogy a vármegyék szabályalkotó hatalmának köszönheti az ország alkotmányának fennállását; hanem azt lehetne mondani: hogy köszöni az ország szabadsága föntartását talán annak, hogy a végrehajtó hatalom nagy részint még kezében volt. Ezen végrehajtó hatalom még most is kezében maradhat, sőt kell maradnia akkor is, ha a szabályalkotó jogot oly nagy kiterjedésben nem adjuk is meg a kir. városoknak. Kérdésen kívül, miután nálunk Magyarországbán felelősség nem létezik, bár átlátjuk a municipiumok hiányait, a centralis kormánynak nem adhatunk annyi erőt és befolyást, mennyit Magyarországnak kifejlődése bizonyosan minden kérdésen kívül megkíván; de abból, mélt. fő RR. ! hogy a centralis kormánynak nem adhatunk annyi

befolyást, mennyivel az pl. Franciaországban bir, nem következik, hogy egyáltalában nem adhatunk semmi befolyást, sem az, hogy nem adhatunk annak befolyást semmi feltételek alatt. Bizonyos formákhoz kötném a centralis kormánynak eljárását; és ez azon rész, melyben Liptó-megye tisztelt főispánjával egyáltalában egyet nem értek. Egyik főoka volt a főispán úrnak arra nézve, miért nem akar a városoknak szabályalkotó jogot adni, az, hogy a megyékre nézve felelősség nem léteztén, a városok hihetőképén a megyék szerint fognak rendeztetni, s így a városokban sem fog felelősség létezni; oly hatalomnak pedig, melyre nézve felelősség nem létezik, befolyást adni nem lehet. Ezen okoskodás áll, ha a mélt. úr a törvényhez hozzá tett volna olyat, mi által a kormány felelőssé válik. De nem áll akkor, midőn igaz, hogy egy részről a municipiumokra nézve felelősség nem létezik, de más felől a kormány részéről sem létezik. Ezen indok tehát áll a kormányra nézve épen úgy, mint a municipiumokra nézve. Én általlátom, hogy a felelősségnek kérdése oly fontos, melyet itt hamarjában tárgyalni és eldönteni nem lehet; és épen azért, midőn a kormánynak főfelügyelési jogát a törvényben fenn akarom tartani, a városok szabályalkotó hatalmára nézve nem akarom itt mindjárt kifejteni mindazt, mi a kormány tökéletes felelősségére nézve szükséges. De m. fő RR! mégis átlátom és meggyőződöm arról, hogy egyáltalában csak simpliciter kimondani, hogy a kormány helybenhagyása nélkül a szabályok érvényesekké nem válhatnak, a nélkül, hogy a kormány bizonyos feltételekhez ne lenne kötve: ezen helybenhagyás veszedelmes. Hogy röviden összevonjam vélekedésemet, ez abban áll: kimondanám először azt, miszerint arra, hogy valamely város szabálya érvényes legyen és végrehajtassék, szükséges a helytartótanácsnak helyben-

hagyása, a helytartótanácsnak mondom, nem ő felségének, mert lehetnek esetek, hol a helytartótanács vagy kormány azon jogával úgy élne, mint azt a törvényhozás később helyesnek és törvényesnek nem tartaná; ő felségének személyét pedig mindenféle discussió tárgyává a jövő országgyűlés előtt tenni nem szeretném; kimondanám tehát világosan: hogy a helytartótanács helybenhagyása szükséges arra, hogy valamely szabály végrehajtassék. Egyébiránt a helytartótanács kötelessége azon szabályokra nézve három hónap alatt nyilatkozni, azért, mert Magyarország nem oly nagy, hogy három hónap alatt nem nyilatkozhatnék. Másodszor: kötelessége legyen a helytartótanácsnak a szabályok helyben nem hagyását motiválni és világosan kijelenteni a törvényt, melybe az alkotott szabályt ütközőnek gondolja; harmadszor: miután bizonyosan nem szerencsés állapot az, hogy Magyarországon sok szabály létezik, kívánatos, hogy időről-időre, a mint a szükség mutatkozni fog, azon szabályok törvény által pótoltsanak. Mindezekon kívül szükséges, hogy a törvényhozás ismerje azon állapotot, melyben a szabályok hatalma Magyarországon áll és mennyiben éltek a municipiumok ezen hatalommal. Kívánom e végből, hogy ezen szabályok a helytartótanács által országgyűlésen az ország rendivel közöltessenek. Ez indítványom, s ha a mélt. fő RR. e hozzá-tételt elfogadnák: akkor szívesen járulok Liptó-megye főispánjának indítványához.

2.

Nem szólalnék fel, ha t. barátom, br. Vay Miklós, nem szólított volna fel arra, adjam elő azon lehető hasznot, melyért az örkönyvnek az országgyűlésre terjesztését kívánom. Nem megyek vissza a másik kérdésre,

miután a mélt. fő RR.-nek igen számos tagja velem egy véleményben nyilatkozott, s kimondotta, hogy a városok szabályait helybenhagyás nélkül tüstént végrehajtani nem lehet. Felveszem azon két kérdést, mi még most előttünk fekszik. Először: kire bizassék a szabályok helybenhagyása, a helytartótanácsra bizassék-e? Másodszor: kívánjuk-e, hogy a helytartótanács ezen szabályokra nézve örkönyvet vezessen és azt három évről három évre az országgyűlésnek bemutassa, és ennek mi lesz haszna? Azt látom, a mélt. fő RR.-nek nagy része azt hiszi, hogy az ily könyveknek fölterjesztése nem szükséges, s nem czélszerű. Mi az elsőt illeti, hogy kire bizassék a szabályok helybenhagyása: egyáltalában nem lehetek egy véleményben br. Majthényi Lászlóval, ki azt mondá, hogy a szabályok tekintetét annyival inkább neveljük, mennyivel magasabb hatalomra bizzuk azoknak helybenhagyását; mert ha ezen állítása a m. úrnak egész kiterjedésében áll: akkor nem tehetnénk jobbat, mint e szabályok helybenhagyását egészen az Istenre bizni, ez pedig felfogásom szerint nem volna czélszerű. Bizzuk tehát a jóváhagyást oly hatalomra, mely ugyan sokkal magasabban áll, mint azon testület, mely a szabályokat hozta; a mely azonban mégis oly magasan ne álljon, hogy tőle számot kérni ne lehessen. Mivel pedig ily hatalmat látok a helytartótanácsban: arra akarom bizni a jóváhagyást. A helytartótanács ugyanis sokkal magasabban áll, mintsem hogy a városokban létező pártérdekek által vezéreltetetnének; de nem áll oly magasan, hogy azon esetben, ha kötelességét nem jól teljesítette volna, tőle számot ne kérhetnénk, mi minden alkotmányos országban oly hatalomnak, melyre valami bizatik, első és legfőbb kelléke. Különösen megnevezni pedig azért akartam a helytartótanácsot, mert törvényeink azt mint dirigens

dicasteriumot régen elismerték. A második kérdés az, a mely tisztelt barátom, br. Vay Miklós által tétetett, hogy vajon mik lehetnek az örkönyv felterjesztésének hasznai? Felfogásom szerint kettő a haszon; először oly országban, melynek törvényhozása jó, a lehetőségig kevés szabályok fognak létezni; s ha most a szabályokat nélkülözhetjük, minden esetre a szabályok megkevesítése oly cél, mely után törekedni kell; mert czélszerű, hogy a mennyire csak lehet, egyenlőség létezzék; mert azon számos discrepantiák, melyek a szabály által támadnak, az igazgatás elősegítésére nem vezetnek. Már most, ha szabályok alkottatnak az országban, kérdem: nem fekszik-e a törvényhozásnak érdekében, hogy tudja, mi szabályok alkottatnak az országban? Kérdésen kívül érdekében fekszik ez, először azért: mert a törvényhozás látni fogja, hogy bizonyos tárgyra nézve, mivel törvény nem létezik, igen különböző szabályok használtatnak az országban, és erre nézve hiány létezik a törvényben, melyet pótolni kell. Másodszor azért szükséges, mert átlátja a törvényhozás, hogy az egyes törvényhatóságok és maga a helytartótanács is talán rosszul magyarázták a törvényt, és a törvénynek ezen rossz magyarázata, mennyiben a törvény hibájából támadt, ismét oly valamit szült, min segíteni kell a törvényhozásnak; tehát ismerni kell az országban létező szabályokat a törvényhozásnak; ezeket pedig egyáltalában nem ismerhetni meg czélszerűen más valami által, mint azon dicasterium által, melyhez mindazon szabályok befolytak, mely minden szabályt beír és mely az országnak ezen tudósítást a lehető legkönnyebb módon adhatja; szükséges tehát az örkönyv azért, mert az országgyűlésnek érdekében fekszik a szabályokat ismerni. De szükséges az örkönyv még más tekintetben is. Mi kimondjuk, hogy a helytartótanács

oly szabálytól, mely a törvénynyel ellenkezik, helybenhagyását megtagadja; de midőn ezt kimondjuk, akkor kimondjuk tacite azt, hogy oly szabályokra nézve, melyek nem törvénytelenek, helybenhagyását meg nem tagadhatja. E szerint, ha a törvény fennáll, kétféle módon követhet el törvénsértést; először az által, hogy oly esetben, ha valamely szabály nem szegi meg a törvényt, azt helyben nem hagyja; vagy másodsor az által, ha világos törvény ellen a szabályt helybenhagyja. Már kérdem, nem fekszik-e a törvényhozás érdekében, nem tartozik-e valóságos kötelelességei közé, hogy oly esetben a törvénsértést orvosolja, hogy oly esetben legalább azon moralis felelősség alá vonja a kormányt, a mely felfogásom szerint sok tekintetben pótolja azon felelősséget, mely Magyarorszáiban nem létezik? Egészen kezet fogok gr. Szécsen Antal ő méltóságával, s azt hiszem szintén, hogy a felelősség nem gyengíti a kormányt, — nem! — sőt még tovább megyek s azt mondom, hogy nem gyengíti a kormányt semmi jobban, mint a felelősségnek nem létezése. Minden kérdésen kívül, ha a felelősséget eddig követeltem és követelni fogom, míg élek, egyik főök, miért követelem azt, abban fekszik, mert én erős kormányt akarok, hogy Magyarorszáiban egy haza és ne ötvenkét haza legyen. Mert valóságos mechanikus felelősség, — melyről szólott a m. gróf úr, — nem létezik hazánkban; de a kormány irányában létezik egy moralis felelősség, mely minden kérdésen kívül nagy hatással van a kormányra és minden férfíáa; s ha valamely kormányférfíú tudja, hogy ha megszegi a törvényeket, azon tette az ország által ismertetni fog, s bár semmi büntetés alá nem vétetik is, közrecensust lesz kénytelen szenvedni, a mely tette iránt fog támadni, meg vagyok győződve, korlátokat fog tenni. Mit akarok eszközölni

javaslatommal? Nem mást, mint azt, mit a mélt. úr: hogy moralis felelősség létezzék a kormányra nézve; jövőre pedig oly törvényeket alkossunk, a nélkül, hogy az egész kérdést ex professo tárgyalásba vegyük, hogy legalább azon moralis felelősséget használjuk arra, hogy alkotmányunkat biztosítsuk. Miben áll előadásom? Semmi másban, mint abban, hogy a helytartótanács három évről három évre a szabályokról örkönyvét felterjeszsze. Nem kívánok új törvényeket ez alkalommal a felelősségre nézve, semmi egyebet, mint azt, hogy ez örkönyv előttünk feküdjék, hogy ebből az ország átlát-hassa, hogy a helytartótanács mikép jár el kötelességében, hogy a helytartótanács azon moralis felelősség alá vétessék, melyet a mélt. gróf úr épen oly szükségesnek tart alkotmányunk fentartására nézve, mint én és bárki e teremben. Azt tartom tehát, hogy előadásom által általában nem terjeszkedtem a felelősség kérdésének egész tárgyalásába; hogy előadásom által csak azon moralis felelősség lehetőségét akartam előhozni, mely más garantiának nem létezésében alkotmányunkat bizonyosan garantirozza, és azt tartom, kifejttem azon okokat, melyeket br. Vay Miklós úr tőlem megkivánt arra, hogy indítványomat a maga részéről egészen pártolja.

3.

Hivatkozom cs. kir. Fenségedre és a m. fő RR.-re: sértettem-e csak egyszer életemben azon szabályokat, melyekkel az illedelem iránt tartozom, a melyeket a m. fő RR. előtt megtartani kötelesség? Hivatkozom Fenségedre és a m. főrendekre: vetemedtem-e csak egyszer is személyeskedésekre; használtam-e élczet, vagy akármit arra, hogy valakit nevetségessé tegyek vagy

sértsek? Ha a méltóságos úr, ki tőlem azon szerepet nem irigyli, hogy én a publicumot megnevettettem, már egy más ízben is — mint mondá — magát előadásom által sértve találta, sajnálom, hogy azt nem mondotta meg mindjárt; mert én azonnal megmagyaráztam volna szavaimat úgy, hogy azokban senki sértést nem talált volna. Egyébiránt ezen mostani alkalommal kinek van igazsága köztünk, ez iránt ítélni fognak a m. fő RR. és én bátran hivatkozom az ítéletre.

XX.

A NEMESEK JOGAIRÓL.

Az előttem szólott Bácsmegye igen érdemes főispánja mondá, hogy valahányszor a méltóságos fő RR. körében nemes társai jogának védelmére szólal fel, különös lelkesedést érez keblében és kötelességének érzi nemes társai jogait védelmezni. Mélt. fő RR. ! hasonló lelkesedést, hasonló kötelességet érzek én akkor, midőn nem tisztán nemes társaimnak jogairól, hanem midőn az egész nemzet jogairól van szó; — midőn nem tisztán nemes társaink kiváltságai, hanem egész nemzetünk jóléte forog fenn. A méltóságos úr azt mondá, hogy a magyar nemzetnek vérében van a szabadságnak érzete, és épen a méltóságos úrnak ez állítása azon reménységet kelti föl bennem, hogy miután Isten a magyarnak vérébe adta a szabadság utáni vágyat, bizonyosan vérébe teremtette azt is, mi nélkül szabadság nem lehet, t. i. a rend utáni vágyat. A kérdés tisztán históriai alapra alapított, tisztán a magyar nemesség jogai vétettek eddig tekintetbe és tisztán e térre fogok szorítkozni én is, miután az, mit az általam igen tisztelt temesi gróf ő méltósága indítványozott, olyanynyira világos előttem, hogy arra positiv argumentokat felhozni hamarjában nem is tudnék, és így

szokásom ellen egészen czáfolatokba fogok bocsátkozni. Bácsmegye főispánja azt állítja, hogy a magyar nemesség már igen-igen sok jogától megfosztatott; de hogy némelyek még e jogok közül megmaradtak, és hogy azok között talán legfőbb joga a nemességnek azon jog, mely szerint bíróját önmaga választja; minthogy tehát a törvényhozás feladata inkább a jogokat kiterjeszteni, mint megszorítani, ha a nemességet e jognak gyakorlatától megfosztani akarná a törvényhozás, egészen túllépne a maga körén. Mi a mélt. úr okoskodásának alapját illeti, tökéletesen igazsága van, csak egyben hibázott, abban t. i., hogy itt egyáltalában nincs szó megfosztásról, mert nem az indítványoztatott, hogy a városban lakó nemes a városi bíró választásában részt ne vegyen, hanem hogy azon jogot minden esetre csak oly korlátok közé akarja a mélt. fő RR.-nek többsége szorítani, mely korlátok között e jog nemcsak a nemességnek, hanem a hazának is hasznára lesz. A mélt. úr azt mondja, hogy a városi lakosok közt lehetnek olyanok, kik nem birnak qualificatióhoz mért elegendő birtokkal és lehetnek olyanok, kik semmi mesterséget nem gyakorolnak; lehetnek olyanok, kik azért, mert elég műveltséggel nem birnak, a bíró választásában részt venni nem fognak. De midőn a mélt. úr ezt állítja, akkor a mélt. úrnak tovább kell menni, akkor méltóságodnak, ha majd a városok választásairól lesz szó, hogy következetes maradjon, ki kell mondani, miszerint egyáltalában a városokban semmi qualificatiót felállítani nem kell, mikép igazságtalan az, hogy oly ember, ki valamit bir, joggal birjon, az pedig, ki ilyen joggal bir, fosztassék meg attól; ez okoskodása tehát méltóságodnak tovább megy, mint maga kíváná. És ha tovább követem előadását és azon állítását veszem a méltóságos úrnak, hogy a nemesek azon esetre is, ha qualificatióba jönnének, mégis e joggal élni nem foghat-

nának azért, mert a városban hihetőkép kisebbségben lesznek a városi polgárok arányában; és ez ismét azt bizonyítja, hogy Magyarországon csak a nemességnek van választási joga, s hogy a mágnások és egyházi rend választási joggal nem bír, mert ez okoskodás szerint, miután a mágnások és az egyházi rend mindig kisebbségben vannak a választásoknál, sem mágnások, sem egyházi férfiak a bíró választásban részt nem vesznek; a mélt. úr pedig alig fogja indítványozni, hogy a mágnások és papok annyi joggal birjanak és különösen a mágnások és papok külön bírakat válasszanak és a nem nemesi többség által választott bírának alávetve ne legyenek. Ez tehát többet bizonyít, mint a mit a mélt. úr bizonyítani akar. A mélt. úr azt mondá, hogy a magyar nemességnek vannak jogai és vannak különös kötelességei. Mi a jogokat illeti, minden kétségen kívül azt nem fogja senki tagadni, hogy a magyar nemességnek jogai vannak. Vannak! és pedig — felfogásom szerint — felette sok jogai. De ha méltóságod azt mondotta, hogy a nemességnek vannak különös kötelességei, ezt tagadom; mert mi kötelessége van a nemességnek? Subsidium? De hasonlítsuk ezt össze azon tömérdek adóval, melyet a nemtelenek fizetnek és hasonlítsuk össze a felkelést, azon nemes vért, mely a csatamezőkön elfolyt, azon nemtelenek vérével, mely a hazáért szinte ott ömölt el. A magyar nemességnek vannak jogai, de kötelességei egyáltalában véve nincsenek mérve azon jogokhoz; és épen azért vagy emelni kell a kötelességeket, vagy leszállítani a jogokat, mert jog és kötelesség között aránytalanság nem lehet; s a mi volt oly sokáig, annak meg kell szűnni minden esetre. Vagy devalválni kell tehát a jogot, vagy fölemelni a kötelességet. Én jogaimból engedni nem akarok, hanem részesülni akarok a kötelességekben; s ugyan kérdem, mily alkalommal

hozattak fel ez okok a magyar nemesség mellett? s mit akar a temesi gróf elvenni a nemességtől? mi azon nagy áldozat, mit a jelen pillanatban a nemességtől kívánunk? Az, hogy büntető tekintetben kiváltsággal ne birjon, hogy ő, ki a törvényeket maga alkotta, álljon azon törvények alatt, melyeket alkotott, hogy nemesi kiváltsága ne legyen egyszersmind kiváltság arra, hogy gonosztetteket követhessen el, hogy a bűnt a büntetés vagy épen ne, vagy későn érje. Midőn ezt kívánjuk, ekkor a magyar nemesség jogának megszüntetése említettik-e? Mondom, mélt. fő RR.! ha a megyék és nemes birák eddig kötelességöket teljesítették az által, hogy a városi biráknak vetették alá a nemeseket, a nemességnek alapja nem változott, ha pedig a megyei birák kötelességöket eddig nem teljesítették: akkor jó és kívánatos, hogy a nemesek, ha városban laknak, oly biráknak vettessenek alá, kik e kötelességet teljesítik. A mélt. úr és később mélt. gr. Majláth János úr sem akarták állítani azt, hogy a mostani állapot a nemesekre nézve megmaradjon, és úgy önmagok elhagyják a historiai basist, s azt mondják, hogy a nemességnek kiváltsága csak rendőri tekintetben szüntettessék meg és hogy a nemesség rendőri tekintetben vettessék alá a városi bíróságnak. Én felszólítom a mélt. urakat: adják elő indítványuknak practicabilitását, jelöljék ki tisztán és világosan azon határvonalt, mely a rendőri és büntető kérdéseket egymástól elválasztja; egy rövid szakaszban azt jelöljék ki, mit itt semmi criminalista kijelölni nem tudott, mert a rendőri és büntető tekintetek közt oly vékony és csekély a határvonal, hogy azt sok *casuisticával* is alig lehet megvonni. Minthogy tehát meg vagyok győződve, hogy rend nélkül szabadság nem lehet, miután meg vagyok győződve, hogy rend a városokban mostani állásukban nem lehet, s a helyett,

hogy ott minden büntett biráját találja, minden büntett után conflictusok támadnak a törvényhatóságok között; miután végre meg vagyok győződve, hogy a magyar nemesség azon kiváltságaitól, melyeket megtartani érdemes, bizonyosan nem fosztatik meg az által, hogy a nemesek a városok törvényhatóságának alávettetnek: egész kiterjedésében pártolom az általam igen tisztelt temesi gróf ő méltóságának indítványát. Egyébiránt még egyre vagyok kénytelen Bácsmegye mélt. főispánjának felelni. Nem akarok azokra felelni, miket ő méltósága az 1832-ki törvényhozásról mondott; nem azokra, miket az 1825-ki országgyűlésről felhozott: mert a mélt. úr maga sem fogja tagadni, hogy a változott körülmények mellett az 1843-ki törvényhozásnak bizonyosan joga van más elveket állítani fel, mint a melyeket az 1832-ki törvényhozás követett, főkép miután úgy látom, hogy maga a mélt. úr, ki az 1832-ki országgyűlés haladását felhozta, egészen valami mást indítványozott, mint a t. KK. és RR. 1832-ben indítványoztak, és így csak arra akarok felelni méltóságodnak, miszerint azt mondá: »Mik tehát azon törvények, melyekre a fejedelem esküszik? mik azon »noli me tangere«-jei a magyar nemzetnek, melyekhez nyúlni nem szabad és melyeknek megtartására nézve magának biztosítást kér?« Felfogásom szerint ily »noli me tangere« oly törvény, melyre ő felsége esküszik, melyet ő felsége fenn akar és fog tartani: szabadságunk és alkotmányosságunk! Ez a »noli me tangere«, miszerint a mi megegyezésünkkel hozatnak a törvények, melyeknek engedelmeskedünk, és hogy nem zsarnok hatalom, hanem önakaratumk és meggyőződésünk kifolyásai e törvények, melyeknek magunkat alávetjük és az egyedüli »noli me tangere«: alkotmányunk, melyért őseink vértettek s melyért vérzeni fognánk mi is, ha

szükség volna ; de ezt senki sem bántja, senki meg nem támadja. De oly egyes törvényes provisio, melyet megváltoztatni nem lehet, felfogásom szerint egész *Corpus Jurisunkban* nincsen ; és valamint őseink, midőn törvényeket alkottak, csak önkörülményeiket tekintették, és nem gondoltak sem *multa*, sem *jövőre* : úgy kötelességünk nem visszatekintve alkotni törvényeket, hanem alkotni törvényeket a jelen pillanatra, mert csak az, mi a törvényhozás jelen pillanatának kifolyása, mi a jelen pillanathoz alkalmas, élhet ; minden más törvényt holt betű, melyet megalkotni akartunk ugyan, de melyet fentartani képesek semmi esetre nem vagyunk. Ez véleményem.

XXI.

A KÖVETEK VÁLASZTÁSÁRÓL.

Mélt. gróf Szécsen Antal úr azt mondá, hogy valamint veszedelmes e szót »soha« politikában alkalmazni, úgy talán még veszedelmesebb e szó »rögtön«. Én, megvallom, a mélt. úr nézeteiben nem osztozhatom, teljesen meg lévén győződve, hogy ott, hol egy létező nagy rossznak megszüntetése, vagy valamely szükséges jónak behozatala forog kérdésben, a rögtönzés, azaz az ily intézkedéseknek gyors életbeléptetése, nemcsak nem hiba, sőt igen kívánatos. De hisz gr. Szécsen úr maga sem irtózik annyira a rögtönzéstől, mennyire szavaiból látszik; sőt a városi rendszernél mind a polgári jogok kiterjesztésében, mind a képviselői testületek organisatiójában oly tetemes változásokat javasol, melyeket szintén rögtönzéseknek nevezhetnénk; és ha majd a városok országgyűlési befolyásáról leend szó, hinni nem akarom, hogy a mélt. úr, csakhogy rögtönzés ne történjék, abbéli indítvánnyal lépend fel, hogy azon tizenöt-tizenhat szavazatot, melyeket a városoknak adni fogunk, országgyűlésről országgyűlésre egyenkint akarja adni a városoknak, t. i. a jövő országgyűlésnél egyet, azután ismét egyet, azután ismét egyet, és így tovább tizenöt országgyűlésen keresztül, míg végre a városi

szavazatoknak azon száma éretik el, melyet a városok képviseletére szükségesnek tartunk. Ha tehát a mélt. úr nem retteg a városoknak, melyek most nullificálva vannak, egyszerre tizenhat szavazatot adni: miért ne lehetne a képviselők számát minden veszély nélkül teszem, pl. húszszorozni? De nem arról van a szó: rögtön haladjunk-e vagy lassan? hanem arról: mi czélszerűbb? és addig, míg a mélt. úr be nem bizonyítja, hogy a követeknek közvetlen választása czélszerűtlen, ellenben a kettős választás igen is czélszerű: addig — mondom — rögtönzésből vett indoka — melyet már maga Bentham is egy igen híres munkájában megczáfolt — engem meggyőzni nem fog. A dolog czélszerűségében fekszik tehát az egész kérdés, és csak ennek felvilágosítására akarom fordítani egész előadásomat, előre kinyilatkoztatván, hogy a tárgyat, melyről tanácskozunk, sokkal fontosabbnak tartom, mint hogy azt pártkérdésnek tekinteném; és hogy ha a mélt. fő RR. okaimat megczáfolva, engem az ellenkező nézetről meggyőznek, példáját fogom adni, miként még a tanácskozás alatt megváltoztatva állásomat, azon vélemény támogatására adandom szavazatomat, mely ellen most felszólalok. Midőn oly egyéneknek választásáról van szó, kiknek hivatása a várost a törvényhozásnál képviselni, a választásnak első kelléke, hogy a választott egyén csakugyan képviselje azon személyeket, főképen azon érdekeket, melyeket a törvényhozásnál képviselni kívánunk. E szempontból tekintve a kérdést, nem szenved kétséget, hogy egyenes választás útján küldött követek a polgárok összegét és azok érdekeit inkább képviselik, mint a kettős választás útján választottak, miután, ha a dolgok gyakorlati állását tekintjük, valószínű, hogy a képviselő-testület a polgároknak csak bizonyos osztályaiból állván, a követválasztásoknál

— ha az rájuk bizatik — csak épen, vagy legalább kitünőleg azon osztályok érdekeit fogja tartani szeme előtt. Ha tehát az egyenes választással oly bajok összekötve nem volnának, melyeket kikerülni kötelességünk; ha legalább e bajok nem léteznének nagyobb mértékben, mint azok a követválasztásnál léteznek: kétséget nem szenved, hogy az elsőt illeti az elsőség. Mondom, ha az egyenes választással ily bajok összekötve nincsenek, mert azon esetben nem tartozom azok közé, kik szépen hangzó phrasisoknak a közállomány javát feláldozzák. Minden, mi az egyenes választás ellen felhozatik, két állításból indul ki; első, hogy a nagy szám, melyet ily módon a választás illetve, célirányos választások tételére nem alkalmazatos; második, hogy ily nagy számnak választási jogokkal való megbízása a közcsend s bátorság tekintetéből veszélyes. Mi az elsőt illeti, a választók ily fontos jogok gyakorlataira alkalmatlanoknak tartatnak, vagy mert: először oly néposztályokhoz tartoznak, melyekről a szükséges műveltséget feltenni nem lehet, vagy másodsor: mert számosabbak, mint hogy róluk jogaiknak józan használatát feltenni lehetne. A mi az elsőt illeti, az okoskodás többet bizonyít, mint vele azok, kik azt használják, bizonyítani akarnak, mint hogy következetes alkalmazásából az következnek, hogy ugyanazon polgárokat, kiket követjük választására képeseknek nem tartunk, meg kell fosztani képviselőik választásától is, mivel ehhez nem hogy kevesebb, de több intelligencia szükséges. Mondom több, mert: először könnyebb azon tulajdonokat ismerni, melyek jó követnek, mint melyek ügyes igazgatónak szükségesek; másodsor azon praesuppositiómból indulva ki, hogy a képviselőtestület az egész polgárság akaratát képviseli, fel kell tennünk, hogy a polgárság választásában nem csak a választandó képviselők képességét, melylyel az igazgatásra bírnak, hanem egyszersmind minden egyesnek politikai elveit

fogja tartani szemei előtt, mi igen természetes, mert politikai elveit csak így létesítheti a választó testületben, azaz mindazon kellékeket kell tekinteni képviselői választásnál, melyeket követválasztásnál szemei előtt tartana, mi kétségen kívül két-háromszáz képviselőnél nehezebb, mint egy-két követnél. Továbbá minden választásnál főkéllék az, hogy a választókat minden külső befolyástól megőrizzük. A kérdés tehát az: mennyire alkalmatlanok nagyobb választó testületek jó választásokra; vagy más szavakkal: mennyire tétetnek ki nagyobb mértékben idegen befolyásoknak? A befolyás, mely a választókra hathat, háromféle lehet. Jöhet az először a kormánytól; másodsor egyes osztálytól; harmadsor egyes egyénektől. Először a mi a kormány befolyását illeti, mindenek előtt szükséges kijelentnem, hogy én azok közé tartozom, kik a kormány befolyásának teljes kizárását egy jó választási rendszer kellékei közé nem számítják, már azért sem, mert a kormány minden befolyásának kizárását lehetetlennek tartom. Van egy neme a kormány befolyásának, melyet én üdvösnek tartok. Ha jó, hogy vannak polgárok, kik a létező állapotok javításáért lelkesülnek: jó és üdvös, hogy legyenek olyanok is, kik a fennálló rendnek fentartásáért ép oly lelkesedéssel fáradsanak. E befolyása a kormánynak mind a két választási rendszernél hasonló. De van egy más neme a kormányi befolyásnak, és az nem erősebb-e a közvetett választásoknál? — azon befolyás, a melynek alapja megvesztegetés, nem fog-e sokkal könnyebben gyakoroltatni egy pár száz képviselő, mint ép annyi ezer polgár felett, főkép, miután az előzmények szerint azon néhány száz ugyanazon ezerből áll, melyből a polgárok? Még nagyobb mértékben áll az, ha azon káros hatásra tekintünk, melyet egyes osztályoknak túlnyomó befolyása a választásokra gyakorol. Bármi optimistikus szemekkel tekintsük a közdolgot, nem fogja tagadni senki, hogy

a képviselő testületekben a város polgárainak egyes osztályai egészen más irányban lesznek képviselve, mint azok a városban valóságban léteznek, mert hol az ipar túlnyomó, a képviselő testület kizárólag az iparúzókból fog választatni; és oly városokban, hol a földbirtok túlnyomó, kérdésen kívül a földbirtok fog képviseltetni, rész szerint azért, mivel a képviselői hivatal bizonyos kötelességekkel jár, melyeket csak vagyonosabbak vállalhatnak el; rész szerint, mert minden városban bizonyos érdekek túlnyomó többségben vannak; s majdnem bizonyossággal mondhatjuk, hogy a képviselői testületek többnyire kizárólag a polgárok egy-két osztályából állandanak. Már czélszerű-e, hogy azon jogok, melyeket a városoknak a közjó tekintetéből gyakorolniok kell, csak egyes osztályok által gyakoroltassanak? s hogy ha már — mert a polgárok egész tömege az igazgatással meg nem bízathatik — az egész igazgatást e testületekre bizzuk, a polgárság egyéb osztályainak semmi befolyást ne engedjünk s őket így megfoszszuk azon lehetőségtől, hogy törvényhozási befolyásuk által azon bajokon, melyek a képviselő testületeknél, mint minden emberi institutiónál, mutatkozni fognak, békés úton segítsenek? A mi végre azon befolyást illeti, melyet egyesek a választásnál gyakorolnak, ki nem látja, hogy akár azt tekintsük, melynek kútfeje a megvesztegetés, akár azt, mely bizonyos egyénnek személyes tulajdonságaiból veszi eredetét, az egyesnek befolyása a közvetett választásnál szükségkép nagyobb, részint, mert — a mint mondám — a képviselők ugyanazon osztályokból lévén, mint a polgárok, a megvesztegetés a megvesztegetendők kisebb számával könnyebbé válik; rész szerint, mert egyes egyénnek szükségkép nagyobb befolyással kell birni azon testületre, melynek tagja, s mely — hogy úgy mondjam — túlnyomó hatalmát megszokta mindazon polgárookra, kiket ő maga személyesen épen nem,

s kik őt csak hiréből ismerik. Mindezekből világos, hogy a választáshoz szükséges képességre nézve, mi a választók személyes képességét illeti, semmi ok nincs, mely azt javaslaná, hogy a polgárok a választásra való egyenes befolyásuktól megfosztassanak, sőt hogy azon idegen befolyásokra nézve, melyektől a választókat meg kell őrzenünk, az egyenes választás mind a kormány, mind egyes osztályok, mind bizonyos egyéniségek irányában még több biztosságot nyújt. Áttérek a kérdés másik oldalára, azaz azokra, mik a választók nagy száma ellen a közveszély tekintetéből mondattak. Nincs emberi institúció, főkép olyan, melynek alkalmazásába emberi szenvedélyek is be ne folynának, melynek ne volnának rossz oldalai, és így nem azt, hogy a választók nagy számával bizonyos veszélyek köttetnek össze, hanem azt kellene megmutatni, hogy e veszélyek a közvetett választásoknál kisebbek. Már pedig ez nem fog bebizonyíthatatni. A választással összekötött veszélyek olyanok, melyek vagy a választás előtt, vagy az alatt, vagy az után mutatkoznak. Tagadni pedig nem lehet, hogy mindezen veszélyek a közvetett választásnál — miként az javasoltatik — tetemesen nagyobbak. A választást megelőző bajokra nézve minden választás bizonyos választási agitáció által előztetik meg; s mennyivel fontosabb a hivatal, mely választás által betöltendő, s mennyivel nagyobb az egyes választónak egyenes befolyása: annyival nagyobb leend az agitáció, s e tekintetben minden kérdésen kívül áll, hogy ha a követek választása a polgárok összegére bizatik, az agitáció többekre fog terjedni. A kérdés csak az marad: mikor veszélyesebb a választási agitáció, akkor-e, ha a polgárok, vagy ha a közigazgatással megbizott képviselő-testület kebelében létezik, s a m. fő RR. meg fogják engedni, hogy ez utolsó esetben. Megengedem, hogy a választási izgalom a polgárok közt nagy leend; s habár minden nemzet-

nek példája, hol jelenleg majdnem kizárólag direct választások léteznek, mást mutat, s habár Anglia s Francia- és Németország nagy része világos tanuságát adják, hogy a választási jogok direct gyakorlata a renddel megfér, s nem valószínű, hogy az agitatio Magyarországon nagyobb leend, mint e politikai tekintetben annyira kifejlett országokban: megengedem, hogy polgáraink egy pár napot munka helyett agitatio közt töltendének, de vajon ebből annyi kár fog-e támadni, mint ha az izgalom magát az administratiót foglalja el? Magyarországon a választásokból származó agitatio a megyékben legalább — melyeken kívül szabad választást nem találunk — nagyok, hatásuk károsabb; de miért? Nemde azért, mert a választási agitatio a közigazgatás terére vitetnek át; mert a választó testület ugyanaz, mely a közigazgatással bízott meg? S vajon azok, kik a követválasztásnak a képviselő-testületre való bizását indítványozzák, nem akarják, vagy nem fogják-e akaratlanul a közigazgatás és választás összekeverése által ugyanazon bajokat előidézni a városokban, melyeket a megyékben oly szomorúan tapasztalunk, s így mindezen bajokat magunkra vállalva, még azon, min segíteni akartunk, sem segítettünk, s rendelkezésünk által a polgárok politikai felizgatását sem kerültük el, sőt annak ép ez által még veszélyesebb irányt adtunk. A képviselők választása polgárok által történik; ha a képviselők csak közigazgatási tárgyakkal bíztnak meg, választásukban politikai szenvedélyek soha főtekintetet játszani nem fognak, mert minden polgárnak egyaránt érdekében fekszik, hogy városa jól kormányoztassék; s nem annyira a választandónak politikai elvei, mint inkább becsülete és képessége fognak tekintetbe vétetni. De számolhatunk-e erre, ha a képviselői testület egyszersmind a követválasztással bízván meg, a polgárok politikai befolyásukat

csak általa gyakorolhatják, ha tudják, hogy képviselőiket választva egyszersmind követjüket választják meg? A politikai izgalmat átviszszük a képviselő-testület választásához, s mintegy kérészerítjük a polgárt, hogy az adminisztráló testületet is csak vélemény-barátai közül válaszsza; hogy azon megyéknek példáját kövesse, hol, ma int látjuk, a választandó tisztviselőknél nem annyira az egyének képessége, mint inkább politikai elvei vétetnek tekintetbe, mert minden választó érzi, hogy kötelessége inkább eltérni azon bajokat, melyek rossz igazgatásból erednek, mint azon elveket veszélyeztetni, melyektől hona felvirágzását várja, s vajon ez a rend, hogy a városok jól igazgattassanak? De nézzük a választás alatti veszélyeket. Távolság legyen tőlem, hogy a választások alatt történni szokott kicsapongásokat menteni akarnám; alkotmányunk egyik legrosszabb kinövésének tartom azokat, min segítenünk kell; de vajon, összehasonlítva az egyének műveltségi fokát, melyen megyéinkben választóink egy része áll, azzal, melyen azok, kiket a tek. RR. polgári jogokkal felruháztak, állanak, lehet-e a megyékről a városokra következtetést vonni, főképp akkor, ha meggondoljuk, hogy a megyékben a választásnak lehető legnagyobb rendszere divatozik, s hogy a városokba behozandó rendszer még most tőlünk függ, melyet, mennél jobbat és czélszerűbbet hozni és életbe léptetni legszentebb kötelességünk? Ki akarjuk kerülni a korteskedést, s ez jó és célirányos. A korteskedés által néha rossz követek választatnak, s a korteskedés erkölcsrontó; de vajon a közvetett választásnak nincsenek-e szintén rossz következményei? Ha a választás kizárólag a képviselő-testületekre bízatik, a korteskedés helyett intrigák fognak támadni, melyek által néha szintén rossz követek választatnak, a mely intrigák szintén erkölcsrontók, s pedig azon testületekre nézve, melyek-

től az egész város beligazgatása s így léte függ. Igen, de egy pár száz képviselő intrigái a közrendet nem zavarhatják fel, midőn az izgalom, ha ezerre terjed, veszélyes? Hát oly államban élünk, hol egy pár ezer ember választó-jogait nem élvezheti a nélkül, hogy a közbátorság veszélyben ne forogna? Hát nem kell-e megfosztani ezen elvből kiindulva a megyei választókat is jogaiktól? Nem kell-e megfosztani a polgárokat képviselőik választásától is? S ha a közbátorság hazánkban csakugyan oly gyenge alapokon áll, hogy az egy pár ezer polgár irányában föl nem tartathatik, vajon ki állhat jót, hogy az ezen rendszabály mellett is felzavartatni nem fog? Elismertük a polgárok jogait; azt gondoljuk-e, hogy tűrni fogják, hogy e jog a gyakorlatban egy nagy illusióvá váljék? Nem fognak-e az ily módon kizárattak elkövetni mindent, hogy maguknak természetes befolyásukat megszerezzék, s a petitiók, gyülekezetek, utczai lárma, az intimidatióknak száz neme el van-e kerülve? Nem fognak-e összecsendülni, mint a római nép a conclave, úgy a városházak körül, hol a választás tartatik, s lármájokkal kijelölni azt, kit választatni kívánnak? Igen, a mélt. fő RR. ez indítvány elfogadása által a polgárok nagy részét jogaik élvezetéből kizárták; de azt, hogy a rendet biztosították — quod salvaverint rempublicam — ne mondja senki. S igaz marad, hogy vagy erős a közrend, s akkor nincs mit félni; vagy gyenge, s akkor a kicsapongások történni fognak a kettős választásnál is. Ide járul még az, hogy a választóknak politikai elveik lévén, ha közvetlenül nem folyhatnak be a követválasztásba, akkor képviselőkül nem a közigazgatásra legalkalmasbakat, hanem csak politikai ugyanazon egy hitbelieket fogják választani, mi hogy az államra nézve mennyire vészterhes, nem szükség fejtegetnem. A választás utáni veszélyekről rövid leszek.

Minden hibás választásnak rossz következése háromféle lehet; első: hogy alkalmatlan egyén választatott; második: hogy a közbizodalmat nem bírja; harmadik: a választóttestületben visszamaradó ingerültség. Az elsőre mindazon okok, melyek annak bizonyítására fölhozattak, hogy a polgárok jó választásra képesebbek, eleget bizonyítanak. A másodikra magában világos, hogy a polgárok oly egyének iránt, kiket magok választottak, több bizodalommal fognak viseltetni, mint ha a választásokra csak oly csekély befolyást gyakorolnának. A harmadikra azon ingerültség, mely választások után visszamarad, annyival gyöngébb, mennyivel inkább meggyőződünk, hogy a választás becsületes módon történt, s hogy csakugyan kisebbségben maradtunk. Már ezen meggyőződést a legyőzött párt csak akkor találja, ha a választás a polgárok összegére bízatik, nem pedig, ha az oly testület által történik, mely legalább a legyőzött félnek nézete szerint nem a városi többség érdekeit képviseli választásában. A képviselő-testület adminisztrál s így a desorganisatió, mely a választás után hátramaradt, bizonyára sokkal károsabban fog hatni akkor, ha ezen testület tagjai közt támad. Ha a választás a képviselő-testületre bízatik, az e testületben szüntelen fluctuatiókat fog előidézni, miután kétséget nem szenved, hogy minden politikai felekezet, tudva, hogy országgyűlési képviselője csak akkor választathatik elhívei közül, ha elvei a képviselői testületben majoritással bírnak, minden választásnál el fog követni mindent, hogy elveinek többséget szerezzen. Mindezen okoknál fogva, melyek által meggyőztetem, hogy a követek választása nem csak minden veszély nélkül bizattathatik a polgárok összegére, sőt hogy csak ezen mód által eszközöltethetik, hogy a városok képviselete ne csak színlett, de való legyen: én a tek. RR. szerkezetét pártolom.

XXII.

A SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK KÉPVISELŐI TESTÜLETÉNEK VÁLASZTÁSÁRÓL.

Két beszéd.

1.

Midőn az előttem szólott gr. Szécsen Antal ő méltósága a t. RR. által ajánlott indítvány helyébe egy más indítványt terjesztett a mélt. fő RR. táblának tanácskozása alá, két fő indoktól vezéreltetett. Az egyik fő ok, mely ő méltóságát arra bírta, hogy a t. RR. nézetétől eltérjen, az, hogy miután a választási és administratívális functiók között oly tetemes különbség létezik, miután kívánatos, hogy a választásoknál mennél többen, az administratívában mennél kevesebben vegyenek részt: az administratívát és a választást ugyanegy testületre bízni nem lehet. Második nézete a méltos úrnak az volt, hogy mivel a t. RR. a képviselő testületet nem a polgárok, hanem a lakosok számához kívánnák arányosítani, a méltos úr ezt nem tartja következményeire nézve czélszerűnek. Mi az elveket illeti, melyeket a méltos úr felállított, én ő méltóságával tökéletesen egy értelemben vagyok, mert én is azt hiszem: sokkal természetesebb, hogy a képviselői testület ne a

lakosok számához általánosan, hanem csak a polgárok számához méressék, mert megtörténhetnék, hogy egy új gyár felállítása által a városnak lakosai ezerrel szaporodnának, a nélkül, hogy a polgárok száma csak egygyel is szaporíttatnék, és ezen esetben nincs ok, miért szaporíttatnék a képviselő testület; második nézetére nézve a méltgos úrnak, hogy nem czélszerű a választást és administratiót ugyanazon egy testületre bízni, szintén kezdet fogok a méltgos úrral, csak hogy a méltgos úr által felállított elvekből kiindulva, én nemcsak a t. RR. indítványát, a városi követek által tett javaslatot, hanem épen úgy a méltgos gróf indítványát sem fogadhatom el. Meg fogom mondani okaimat. A méltgos úr azt mondá, hogy midőn a képviselői testület organizatiója forog kérdésben, természet szerint első kérdés az: minők legyenek azon képviselői testületnek functiói, mert csak akkor mondhatjuk, hogy e testületeket jól rendeztük el, ha azok czéljuk- és hivatásuknak megfelelnek. A képviselői testületnek a méltgos úr nézete szerint kettő a feladata; először: a tisztviselők választása, és a functiók e részében részt vesz minden képviselő; másodsor: az administratió, s ebben nem vesz részt ugyan minden képviselő, de részt vesz a képviselőknek azon része, mely a képviselő-választáskor a többiek között legtöbb szavazattal választatott. Minthogy ez indítvány szerint az administratió csak a megbízottakra bízatik, ezek pedig e hivatalra nem különösen választatnak: azon testület alkotása, melyet a városi administratióval megbizánk, a sorstól függ. Én legalább így értettem az indítványt. Már kiindulva azon meggyőződésből, hogy a szabad választás magyar alkotmányunknak egyik talpkövéét teszi, melyet mi bizonyosan megingatni nem fogunk, mely végett némely rosszat, mi talán szintén rajta alapszik, eltűrünk —

mert meg vagyunk győződve, hogy alkotmányunknak biztosabb garantiája nincs — a mennyiben a méltóságod által tett indítvány a városokra nézve megállapítandó választási rendszert foglal magában, én azt el nem fogadhatom; mert olyannak tartom, mely a szabad választásnak színét hordja magán, mely a szabad választásnak nevét viseli, de mindazon jótéteményeket, melyeket a szabad választástól várunk, felfogásom szerint, nem eszközölheti. A szabad választásnak különböző hasznai vannak. Felfogásom szerint a szabad választásnak hasznait körülbelül ezekre lehet reducálni: először a szabad választás biztosítja az egyes polgárok szabadságát, nemcsak a kormány irányában, hanem, a mi még fontosabb, irányában azon önkényes tisztviselőknek, kik oly országban, hol szabad választás nincsen, a despotismusnak kisebb, de éppen azért boszantóbb részét gyakorolják az egyes polgárokon; a második jótéteménye a szabad választásnak az, hogy a választott tisztviselőknek érdeke a polgárok többségének érdekétől nem különíthetvén el, mert ha személyes érdekei mások volnának is, legalább egy marad, mely őt a többség függésében tartja, az, hogy ismét tisztviselőnek választassék, valószínű, hogy az administratio a többség érdekét megsérteni nem fogja; harmadik jótétemény a responsabilitas, miután kétségen kívül sehol az egyes tisztviselő nagyobb felelősség alatt nem áll, mint ott, hol választatik, s minden zavar, minden szerfeletti agitatio nélkül, ha a választás ideje eljő, hivatalától, melyet rosszul viselt, megfosztathatik; a negyedik jótétemény a közbizodalom; érdekében fekszik a statusnak, hogy a közhatalom olyanokra legyen bízva, kik bizalommal bírnak a polgárok többsége előtt, és kik azért kevesebb oppositívával találkoznak akkor, mikor hivatalukat végrehajtják; az ötödik jótéteménye a szabad választásnak az,

hogy a szabad választással a megtiszteltetésnek egy neme lévén összekötve, olcsóbban jobb tisztviselőket lehet kapni, mint a kinevezésnek akármily módja által, hol nem annyira becsületért, mint tisztán azon jövedelemért, melyet hivatala által nyer, tölti be az egyén hivatalát; a szabad választásnak hatodik jótéteménye azon valószínűség, hogy jó tisztviselők fognak választatni egyes hivatalokra. Mindezen tekintetekben engem gr. Szécsen Antal úr indítványa nem elégít ki; mert mind az általam elősorolt jó következtetéseket, melyeket valóban szabad választástól eltagadnunk nem lehet, oly választási rendszertől nem várhatom, melynél a polgár csak egy képviselőnek választásával bizatván meg, tisztviselőjének kinevezésében egyenesen részt nem vesz: melyben a polgárnak egész befolyása egy fictio iurisra zsugorodik össze, és a tisztviselő magát a polgárok többsége iránt, valamint választása által lekötelve, úgy tőlük függésben nem érezheti. Mert ha én a szabad választásban a polgári szabadságnak egyik főgarantiáját látom, látom pedig azért, mert csak általa érezheti magát az egyes tisztviselő szüntelen függésben polgártársaitól, kérdem a mélt. fő RR-et: vajon ha a választás csak a képviselő testületre bizatik, számolhatunk-e erre? Nem theoretikus tekintetben szólok, hanem practice akarom fölvenni a dolgot. Kérdem a mélt. fő RR.-et, nem valószínű-e, hogy e képviselő testület csak a polgárság egy-két magasabb classisából fog állani? Már hogy a választásnak ekképen elrendezése által a tisztviselőknek kihágásai ellen a polgárság azon magasabb osztályai, melyek a képviselő testületet majdnem kizárólag tenni fogják, biztosítva lesznek, nem szenved kérdést; de ha az ily osztályoknak érdeke összeütközésbe jön azon osztályok érdekével, melyek a képviselő testületben nincsenek képviselve, hiszszük-e,

hogy ez osztályok és épen azok, melyek, mint gyöngé-
 bek, a törvényhozás legfőbb figyelmét igénylik, biztosítva
 lesznek egyes képviselők kihágása ellen? Kétséget sem
 szenved, hogy a tisztviselő így is függni fog a töb-
 ségtől; de csak azon többségtől, mely őt választja, e
 többség pedig — gyakorlatilag véve fel a dolgot —
 csak egyes osztályok többsége, azon osztályoké, melyek-
 nek érdekei a nagy szám érdekeivel sokszor ellentét-
 ben állanak, s melyeknek túlnyomó befolyása ellen a
 polgárok többsége általán fogva biztosítva e választási
 rendszer mellett nincs. Mi a bizodalmat illeti, a mélt.
 gróf úr nem fogja tagadni, hogy minden kétségen kívül
 a bizodalom olyan magistratus irányában, melyet az
 egész polgárság választ, kétségen kívül nagyobb lesz,
 mintha az csak egyes osztályok által választatott. Marad
 tehát a jó választásnak valószínűsége. Erre nézve, mélt.
 fő RR.! nem tagadom, hogy ha a választás, mint én
 azt kívánom, a polgárságra általán véve bíztatik, néha
 rossz választások is történhetnek; de bátran merem
 állítani, hogy azon indítványt elfogadva, melyet mélt.
 gr. Szécsen Antal úr a mélt. fő RR. elé terjesztett, a
 rossz választások ellen egy cseppel sem vagyunk biz-
 tosítva inkább, mint akkor, ha a választásokat általán
 véve a polgárokra bizzuk. Nem akarom fejtegetni
 hosszasan: vajon a képviselő testületnek van-e joga
 másokat választani, mint kiket a polgárság általán véve
 választana? mert a képviselő testület egész joga azon
 alapszik, hogy *fictione iuris* a képviselő testület a pol-
 gároknak általános véleményét képviseli. Azok tehát,
 kik a képviselő testületre a választási jogot azért biz-
 ták, mert a polgárságot képviseli, nem tehetik fel, hogy
 a képviselő testület másokat választana, mint azokat,
 kiket a polgárság többsége választana. Azon pillanat-
 ban, midőn ezt felteszik, eltértek azon basistól, mely a

képviselők választási jogának alapját teszi; de kérdem, ha a rossz választások ellen biztosítani akarjuk a városokat, ha meggyőződve arról, hogy a legjobb egyének választása iránt a törvényhozás nem biztosíthat senkit, és így feladatunk nem más, mint hogy azok, kik hivatalviselésre képtelenek, a választási mód által kizárassanak: azt vajon gr. Szécsen indítványa által érhetjük-e el? Nem képes egyének kizárására létezik többféle mód: a candidatiói jog, a másik a gradualis promotio, a harmadik bizonyos képességi examen, mint Poroszországban; de az, mely az indítvány által előnkbe terjesztetett, általában erre nézve semmi biztosítékot nem ad. Vagy valamely felsőbb, a kormány kinevezésétől függő tisztviselő vétetik fel a városokban, ki, mint a megyékben a főispánok, candidatiói joggal ruháztatik fel, vagy nem. Ha az első, akkor a candidatiói jog által biztosítva vagyunk arról, hogy oly egyének nem választathatnak, kik hivatalviselésre nem képesek; mert feltehetjük, hogy a kormány által kinevezett ilyen egyén képtelen egyéneket nem fog candidálni; ha pedig candidatiói jogot meg nem állapítunk, akkor gr. Szécsen Antal úr indítványa mellett épen oly kevésbé vagyunk biztosítva, mint ha a polgárságra általánosan bizzuk a választást; mert azon hat-, négy-, vagy kétszáz képviselő, kik midőn választani fognak, bizonyosan épen úgy, mint az egész nagy tömeg, vezéreltethetnek barátság vagy gyűlölség által és a legcélszerűbb egyéneket kihagyhatják és a képteleneket megválaszthatják, nem nyújt e tekintetben legkissebbel sem több biztosítékot. Mennyiben tehát a méltgos úrnak indítványa a képviselőtestületet választási jogokkal ruházta fel, mivel e választási mód jó választásokra nézve semmivel több garantiát nem nyújt, mint ha a választás a polgárok összességére bizatnék, s mindazon jó következtetéseket nélkül-

lözi, melyeket valóban szabad választásoktól várhatnánk: nem látok mást, mit az indítvány mellett felhozni lehetne, azon rendőri tekintetek kivül, melyek a köve-
teknek a képviselő testületek általi választása mellett felhozattak, s melyek abban állanak, hogy ott, hol négy-ötezer választó vesz részt a választásban, a jó rendet fentartani nem lehet, és hogy ezért a választási jogot annyi emberre bízni nem szabad. Én egy ily fontos jog ellenében, minő a választás, e rendőri tekinteteket — mint már a követek választásánál megmon-
dám — nem tartom fontosnak, főkép akkor, midőn a választás módjának meghatározása a mélt. fő RR.-től függ, és mindazon eszközökről gondoskodhatunk, melyek által a választásnál mindennemű kicsapongások kikerül-
tethetnek. Sokkal fontosabb, mélt. fő RR.! az, mi mélt. gr. Szécsen indítványának azon részét illeti, mely a képviselő testületről, mint a város administratiójával megbízott gyülekezetről szól. Miután e tekintetben mélt. gr. Szécsen Antal úrnak indítványa ellen mindazon okok épen oly erősen, sőt még erősebben állanak, melyeket a mélt. úr a t. RR. indítványa ellen felho-
zott, e tekintetben az indítvány, ha annak részleteit és azon elvet, mely annak alapjául szolgál, összehason-
lítjuk, felfogásom szerint önmagát tökéletesen nullifi-
cálja. Az indítványnak e tekintetben két része van; az első az administratióval megbízott képviselőknek száma; a második a megbízottaknak minősége. A mi a képviselők számát illeti, a méltgos úrnak indítványa szerint, ha jól hallottam, a legnagyobb városban körül-
belül kilenczven és száz megbízott választatnék. Már a számra nézve én csak azt mondom, hogy gyakorlati tekintetből e számot keveslem, és habár nem vagyok is igen beavatva Pest városa administratiójába, azt mégis tudom, hogy Pest városában százhusz ilyen

megbizott polgár létezik, és tudom azt, hogy ha Pest városában e megbizottak collegiuma csak száz tagból állana, elmellőzve, hogy ez nem igen fogja elősegíteni azon bizodalmat, mely a városok iránt most létezik, ha a tanácskozó testületet ily kis számban állapítjuk meg, azt hiszem, e száz egyén aligha képes azon fontos kötelességek teljesítésére, melyek reá bizattak. Ne felejtsek el a mélt. fő RR., hogy azon száz egyén igen fontos functiókat gyakorol; de hogy azokat díj nélkül gyakorolja és hogy egyáltalában semmi mód ninesen, mely által azon egyének arra, hogy hivatásukat pontosan betöltsék, kényszeríttethetnének. Már a közgyűléseken kívül e képviselők, vagy inkább megbizottak kérdésen kívül részt fognak venni minden egyes választásban, ki fognak küldetni az administratióban szükséges egyes bizottságokhoz, nehogy ott a magistratus tökéletes szabadsággal és függetlenséggel tegye azt, a mit akar, és kérdem a mélt. fő RR.-et: ha először csak száz ily megbizott választatik; másodsor, ha meg kell győződve lennünk arról, hogy e megbizottaknak igen fontos és számos functiói lesznek; ha, harmadsor, látjuk, hogy e megbizottaknak semmi fizetés, elmulasztott munkáikért semmi kárpótlás nem adatik: nem következik-e, hogy a polgárságnak mindig csak leggazdagabb osztályából fognak választatni a képviselők? S hogy e hivatalra egyes ambiösuson kívül senki nem fog találkozni, ki szívesen elvállalja, s hogy így kaput nyitottunk egy részről a leggazdagabb polgárok túlnyomó befolyásának, kiknek kezébe adtuk az administratiót, más részről ajtót nyitottunk azoknak, kik ambiöböl akarnak részt venni a közdolgok elintézésében. Én teljesen meg vagyok győződve, hogy Pest városában, ha nem létezik több, mint száz megbizott, alig fog Pest városában száz ember találkozni, ki azon hivatalt örömmel elvállalná, polgá-

rokról és nem oly egyénekről lévén szó, kik a politikát csak mulatságból űzik és sok más foglalatosságok által nem foglaltatnak el. Azon kívül a szám maga még nem biztosítás arra nézve, hogy az administratio jó lesz, hanem ez azon egyénektől függ, kik az administratióban részt fognak venni; függ továbbá attól, hogy e megbizottak olyanok legyenek, kik hivatalaik viselésére képesek. Épen azért én igen hibásnak tartom a t. RR. indítványát, és pedig azért, mert az administratio a választástól el lévén különítve, a képviselő testület kiegészítésénél az administratio tekintete hihetőkép subordináltatni fog. De vajon gr. Szécsen indítványa e bajon segít-e? A méltgos úrnak indítványa szerint az administrationalis testületet ki választja? A sors. A méltóságos úr mit tesz, hogy jó administratiót várhassunk? Választat egy képviselő testületet és a képviselő testület legnagyobb részének mi a feladata? Választás. Már mikor e testület választatik, ötven, hatvan vagy száz tag véletlenül több voksot kap, mint concandidatusai és azon száz vagy hatvan, nem azért, mert polgártársai által legalkalmatosabbnak tartatik, nem azért, mert legalkalmatosabb az administratióra, vesz részt az administratióban, hanem tisztán azért, mert legtöbb voksa volt, és miért volt legtöbb voksa? Senki akkor, midőn neki voksot adott, nem tudhatta, hogy megbizottnak fog választatni, hanem csak azért adta voksát, mert hitte, hogy ha a választásokban majd előkerülnek a tisztviselők választásai, azon egyénre fogja adni voksát, kit például a voksoló bírónak vagy polgármesternek akar. Nem az administrationalis tehetség szerint, nem a legnagyobb bizodalom szerint, hanem tisztán a szerint fognak tehát választatni e megbizottak, mint azt egy részről a sors akarja, más részről azok, kik őket választották, egészen más tekintetből szükségesnek tartották.

Ez pedig a legrosszabb módja az administratio organizatiójának; legrosszabbnak mondom azért is, mert az administratióra nézve, mint mondám, czélszerű, hogy fölötte sok egyén által ne kezeltessék; másodsor, hogy képes egyének választassanak, de, harmadsor, bizonyosan kívánatos, hogy az administrationalis testületben a lehetőségig kevés fluctuatio legyen. Ez utolsó tekintetnél fogva én mind a t. RR., mind a mélt. gróf úrnak indítványát nem tartom czélszerűnek annyiban, hogy hat évről hat évre az egész képviselő testület újjittassék meg. Felfogásom szerint e totalis renovatiót szükségtelennek tartom, és meghagyván a hat évet, sokkal czélszerűbbnek tartanám, ha három évről három évre a képviselő testületnek csak fele választatnék, és így egyszerre tökéletesen új tagok nem lépnének az administratióba, mi által az történnék meg a választásokban, mi néha a megyékben történik, hogy olykor a választás utáni első évben senki sem ismeri kötelességeit kellőleg. De ha az administratiót a választással gr. Szécsen indítványa szerint összekötjük, nem fogunk-e alkalmat adni a lehető legnagyobb fluctuációkra? Ha e testületnek semmi más functiója nincsen, mint administrálni, kétségen kívül minden polgárnak szíven fekszik, hogy azon város, melyben lakik, és melyben birtoka van, lehetőleg jól és becsületesen administráltassék. Ha csak az administratiót bízuk az administrationalis testületre, meg vagyok győződve, hogy félre téve minden mellékes tekintetet, félre téve minden politikai elvnek surlódását, az administrationalis testületekhez minden ember azokat fogja megválasztani, kiket meggyőződése szerint legbecsületesebbeknek, legjobbaknak tart. Ha ez administrationalis testület meg van egyszerre választva és a polgárok meg vannak győződve, hogy e testület kötelességeit teljesíti, a polgárok sokkal józanabbak lesznek,

semhogya az administrationalis testületet minden választásnál tökéletesen megújítanak, felforgatják és abból sokakat kihagynának, hanem a mennyire csak lehet, ugyanazokat fogják megtartani, és így lassankint oly rendesen fog menni ez administrationalis testületnél a kezelés, mint a dicasteriumoknál; de ha az administrationalis testületet nem lehet választani másképp, mint hogy egyszermind a választásokról is határozzunk, akkor az administrationalis testületnek organisatiójába behoztuk a választásoknak minden lehető agitatioit. Akkor, mikor az administrationalis testületeket választja a polgárság, kétség kívül nem fogja mondani: »Ez egyén ügyes administrationalis tehetségét megmutatta, hat évig jól kezelte az administratiót«, hanem azt fogja mondani: »Ezt akarom polgármesternek, ezt bírónak; már pedig azon emberek mást akarnak bírónak, mást polgármesternek, tehát azon embereket kiteszem és másokat teszek helyökbe, s meglehet, azok talán nem oly jól fogják adminisztrálni a köz-dolgokat, hanem azok is majd belé tanulnak, és ha jó bíró és polgármester van, sokat fogok nyerni.« De ez még nem minden, mert erre valaki azt felelhetné: »Hjah! lesz annyi józansága a polgárságnak, hogy az administratiót nem fogja tökéletesen sacrificálni, sőt épen ellenkezőleg azon lesz, hogy az administratio maradjon meg; mert a jó administratio hatással lesz a bíró választására és a többi tisztviselőkre; mert a polgárság azt fogja mondani: »Inkább, mint hogy rossz administratiónak tegyem ki magamat, eltűröm, hogy a bíró és polgármester ne legyen kedvem szerint választva«. De méltos gr. Szécsen Antal indítványa szerint a polgár, ha akarja is, nem érheti el e czélt, mert a méltos gróf indítványa szerint a képviselő testület választatik minden hat évben és a megbizottak az administratióra nem azok közül jelöltetnek ki, hanem

azokból választatnak, kik legtöbb vokssal birnak ; már most az egész polgárság hogy' garantirozhatja magát, hogy az, kinek hatásával mint megbizottal eddig megelégedett volt, hasonlókép megbizott fog maradni? Megadja voksát, de meglehet, ez a legtöbb voksokkal birók közé nem fog jutni, és így az administrationalis testület szükségkép fluctuatio alá kerül. Ezekért én gr. Szécsen Antal indítványát épen oly kevésbé pártolhatom, mint azon indítványokat, melyeket a t. RR. és némely városi követek előnkbe terjesztettek. Elvem az, hogy jó administratióknak csak akkor lehet, ha az administratiót a választástól tökéletesen elkülönözzük és ha azon egyéneket, kik az administratióval megbizatnak, különösen az administratióhoz és csak az administratióhoz választjuk. Erre nézve én a képviselő testületet megtartván, mert practikusabbaknak látszanak azon számok, melyek a városi követek munkájában találtnak, a képviselő testületet össze akarnám állítani háromszáz, mint legnagyobb, és ötven vagy negyven egyénből, mint legkisebb számból, s ez közvetlen a polgárság által választatnék és semmi mást nem tenne, mint azon kötelességeket teljesítené, melyek a közgyűlésre bizatnak és melyek a városok beladministratiójával összekötvék. A választást candidatio mellett és természet szerint mindennemű vigyázattal, nehogy kicsapongások történjenek, a polgárság összegére biznám, s azt hiszem, hogy minden kétségen kívül, ha a mélt. fő RR. ezen indítványomat elfogadnák, legalább mi annak fő vonalát illeti: ez indítvány bennünket sokkal közelebb vezetne azon célhoz, melyet magunknak kitűztünk, mint ha a mélt. fő RR. bármelyiket fogadnák el a beadott indítványok közül s jelesen azt, melyet mélt. gr. Szécsen Antal tett.

2.

Ha gr. Szécsen Antal mindjárt akkor, mikor indítványát előnkbe terjesztette, abba azon módosításokat vette volna fel, melyeket gr. Apponyi György úr előnkbe terjesztett, kétségen kívül a mondottaknak nagyobb részét nem mondottam volna, minthogy — mint gr. Apponyi György úr az indítványt most módosította, hogy t. i. az administratióra különösen fognak választatni a megbizottak — kérdésen kívül mindazok, miket az administrationalis testület sors által leendő kiegészítése ellen mondottam, azonnal megszüntek volna. Ha tehát a mélt. fő RR. gr. Apponyi György úr e módosítását elfogadják, e tekintetben nincsen mit szólani; de van annyiban, a mennyiben azt hiszem, hogy a méltóságos gróf akkor, mikor azokra felelve, miket én a szám ellen felhoztam, azt mondá, hogy a képviselők száma Pest városában százötven és kétszáz, de talán háromszáz is fog lenni: tetemesen eltért gr. Szécsen Antal indítványától. Ha a méltóságos úr abban, hogy ez administrationalis testület Pest városában háromszáz egyénből álljon, nem lát nehézséget: akkor örömet kezet fogok ő méltóságával és azt mondom, hogy a méltóságos úr és indítványom között nincsen különbség; a különbség csak addig létezett, míg azt hittem, a mit most is hiszek, hogy gr. Szécsen Antal úr indítványa által a megbizottak száma nem háromszáz, nem kétszáz, hanem háromszorozva a tisztviselők számát, legfeljebb száz vagy százhusz lenne. Ha tehát az indítvány annyiban is módosíttatik, hogy Pest városában a megbizottak számának maximuma háromszázban vétetik fel és a legkisebb városokban ötvenre tétetik: akkor ő méltósága előadásának e részeivel is

kezet fogok, sőt kinyilatkoztatom, hogy ez ugyanaz, mit én magam a mélt. fő RR.-nek indítványba hozni akartam. De igen nagy és tetemes különbség van a száz és kétszáz között; arról kell tehát határozni, hogy gr. Szécsen Antal indítványát fogadják-e el a mélt. fő RR., vagy pedig azt, melyet gr. Apponyi György ő méltga adott elő. És ekkor nem látnék bajt, ha például Pesten a megbizottak száma kétszázra fölmegy; de azon alapja az indítványnak, melyet gr. Szécsen Antal felállított, t. i. hogy mindig három annyi megbizott legyen, mint tisztviselő, felfogásom szerint nem czélszerű, és pedig azért: mert azt nagyon keveslem, hogy három megbizott jöjjön egy tisztviselőre; mert minthogy a megbizottak collegiumának feladata ellenörködés a tisztviselők irányában és a méltóságos gróf azt kívánja, hogy a megbizottaknak többsége legyen a tisztviselőkkel szemben, hogy a tisztviselőknek e testületben, mely eljárásuk fölött felvigyáz, ne legyen túlnyomó befolyása, ha azt akarja a méltóságos gróf: — és meg vagyok győződve, hogy akarja — akkor azon felállított rendszabálya, hogy a megbizottak száma csak háromszorozva tegye a tisztviselők számát, nem czélszerű, minthogy a tisztviselők olyanok, kik fizetve vannak, kiknek semmi más kötelességök nincsen, kiknek legnagyobb érdekök, hogy azon tanácskozó testületben, mely az ő tetteikről ítél, többségben legyenek, ezek mindig részt fognak venni a tanácskozó testületben; de mi garantiájok van a mélt. fő RR.-nek, hogy e megbizottak meg fognak-e jelenni a tanácskozásokban? mily garantiájok van a mélt. fő RR.-nek, hogy azon polgáremberek, kereskedők, gyárosok, pénzváltók és mesteremberek fel fognak hagyni minden munkával, hogy részt vegyenek a tanácskozásban, mely reájok nézve sokkal kisebb fontossággal bír, mint azon fog-

lalatosságok, melyeket el kell hagyniok, hogy azon tanácskozásban részt vehessenek. Hisz, mélt. fő RR., bizonyos osztályai a népnek sokat tartanak a jogok gyakorlására, és kétséget nem szenved, hogy a magasabb osztályok Magyarországon, mint mindenütt, igen nagyon szeretnek foglalatoskodni a közdolgokkal, mert a magasabb osztályoknál magasabb szokott lenni a hiúság; és ha tisztán e nézetből akarjuk választani e megbizottak collegiumát: akkor valamint a megyei választásokban a táblabírák megjelennek fizetés nélkül a közgyűléseken, úgy meg fognak jelenni e megbizottak is; de mélt. fő RR.! polgárokról van szó, oly emberekről, kik dolgozó emberek, kik nem fognak oda ülni és gyönyört keresni abban, hogy nagy beszédeket mondjanak el; ha tehát azt akarjuk, hogy a megbizottak többségben legyenek és oly kvalitással birjanak, mikép a tisztviselők eljárása fölött ítéljenek, szükségkép azt kell mondani, hogy nem hárszorozni, hanem legalább hatszorozni kell a képviselők számát a tisztviselőkéhez mérve, és így azon indítványt ujtóm meg, hogy a maximum hárszor, a minimum ötven legyen. A mit gr. Apponyi György előadásomra felelve mondott, engem — megvallom — nem győzött meg; a méltóságos úr azt mondá, hogy nézeteimet gyakorlatiaknak állítottam; ő méltósága azonban azt hiszi, hogy azok csak theoriák és azt mondá, tekintsünk körül az országban és nézzünk a megyékre s nem fogjuk-e látni, hogy a megyékben a legnagyobb osztályok vannak képviselve és birnak túlnyomó befolyással, és így mindig a szegényebb osztályt pártolják; ezt mondá — ha jól felfogtam — a méltóságos gróf. Méltóztassék emlékezni méltóságodnak akármily reparitíóra, mely a megyékben történik azon adónak akármely nemének kivetésekor, hol a nem-nemesség és

nemesség érdekei összeütközésbe jönnek és akkor kérdem a méltóságos urat: vajon a tapasztalás nem mutatja-e azt, hogy az adókivetésnél egyáltalában csak azok vannak favorizálva, kik az ily megyei tanácskozásban legtöbb részt vesznek és azon osztályra, mely legtöbb részt vesz a tanácskozásban, legkisebb adó vettetik ki, a legnagyobb adó vettetik pedig a birtokosokra, de nem azért, mert nem vesz részt a tanácskozásban és nagylelkűséggel lemond azon befolyásról, hanem azért, mert többsége nincsen; utána pedig legtöbb adó vettetik azon néposztályra, mely egyáltalában ott befolyással nem bír, és így épen hivatkozva a megyékre, meg vagyok győződve arról, hogy a megyékben egyik osztálynak túlnyomó befolyása van és túlnyomó hatással is bír; e gyakorlati példából kiindulva, nem akarom a városok képviselői testületét, a megbizottak collegiumát úgy alkotni, hogy ott majdnem csak egy osztály legyen képviselve, mely kétség kívül senkit annyira nem fog pártolni, mint önmagát.

XXIII.

AZ UTASÍTÁSOKRÓL.

Két beszéd.

1.

A mennyiben az előttem szólott méltóságos úrnak indítványa abban áll, hogy a 249. §-nak *a)* alatti pontja kihagyassék, ő méltóságával tökéletesen egyetértek; de nem értek egyet azon indokokra, melyekkel ez indítványt pártolá és azon következményekre nézve, melyeket a méltóságos úr e kihagyástól vár, mert meggyőződéseim szerint abban a pillanatban, melyben itt a 249. §. *a)* alatti pontja kihagyatik, a törvényhozás a városokra nézve az utasításokat megszünteti. A mélt. fő RR.-nek hatalmában nem áll az utasításokra nézve a mostani gyakorlatot meghagyni; először azért, mert azon testületek, melyek az utasítást eddig adták, ha e törvény életbe lép, többé létezni nem fognak. Jelenleg egyes városokban az utasítások a választott polgárok, másokban a tanács, ismét más városokban különös választmányok által adatnak és a mélt. fő RR. nem engedhetik, hogy ily fontos dolog a gyakorlatra bizas-sék, midőn a gyakorlat oly különböző és a törvényhozás azt minden egyes városokra nézve nem ismeri;

midőn másfelől a gyakorlat olyan, hogy még az utasítások legnagyobb barátja is az utasítások adását oly módon, mint az sok helyen létezik, üdvösnek nem tarthatja. A méltóságos úr másodszor azt mondá, hogy e törvényjavaslatnak egyik fő feladata az, hogy a követek, a mennyire csak lehet, egyenlő viszonyokban vegyenek részt a törvényhozásnál; de ha ez kívánatos a megyei és városi követek között, bizonyosan kívánatos magok a városi követek között is; s valamint a mélt. fő RR. nézete szerint kívánatos, hogy míg a megyei követek utasításokkal lekötve vesznek részt a törvényhozásban, addig a városi követek minden utasítástól fel ne mentessenek: úgy kívánatos kétségenkívül az is, hogy a városi követek, kiknek egyenlő szavazat tulajdonítatik, egyenlő hatalmakkal lépjenek a törvényhozásba, s ne egy része utasítással, más része utasítás nélkül; és azok közül, kik utasítással jönnek, ismét némelyek oly utasítással, melyet a közgyűlés dolgozott ki, mások olyannal, a melyet a tanács vagy valamely választmány dolgozott ki, vagy melyet épen a polgármester maga irt, melyre szintén példákat mondhatunk. Én — a mint mondám — a méltgos úrnak azon indítványával, hogy az *a)* alatti pont kihagyassék, egyetérték; de egyetérték azért, mert meg vagyok győződve, hogy e pontnak kihagyása a városi követekre nézve az utasítások megszüntetését foglalja magában, sőt a megyei követekre nézve is szükségkép az utasítások megszüntetéséhez fog vezetni, a mit én meggyőződésem szerint oly valaminek tartok, mi által az ország általában csak nyerhet. Ne csináljunk magunknak illúziót! Azon pillanatban, a mikor a városi követek utasítással ellátva nem lesznek, a megyék az utasítási rendszert nem tarthatják többé fenn, s a városok iránt hozott határozatunk a kérdést jövőre nézve a megyékben is eldönti.

Itt állunk felfogásom szerint a legfontosabb határozatok egyike előtt. Ha a mélt. fő RR. a 249. §. a) alatti pontját felveszik: az utasítási rendszert, mely eddig még törvényben szentesítve nincsen, törvényesítették; ha a mélt. fő RR. az a) alatti pontot kihagyják: a jelen pillanatban az utasításokat megszüntetik a városokra nézve, s a megyékre nézve is; de a mit tesznek, semmi esetre nem lehet meghagyása a jelen állapotnak, hanem mindenesetre vagy positiv sanctiója az utasítási rendszernek, vagy annak positiv megszüntetése. Nekem tökéletes meggyőződés — és talán nincsen politikai tárgy a világon, a melyről oly tisztán meg volnék győződve, — hogy a követi utasításoknak rendszere, valamint általában véve minden törvényhozásnak, úgy hazánkban azon fő akadályoknak egyike, melyek miatt törvényhozásunk feladatának tökéletesen megfelelni nem képes. Nem akarok az utasítások iránti véleményem támogatására a külföld példájára hivatkozni, minthogy valamint két egyén, úgy bizonyosan két nemzet sincs egymáshoz tökéletesen hasonló. Más nemzeteknek példája tehát, a melyek különböző viszonyok s körülmények között élnek, közönségesen igen keveset bizonyít. Nem akarok hivatkozni arra, hogy valamint nálunk most vannak, úgy valaha minden törvényhozásnál léteztek utasítások, s hogy tovább haladva a civilizatio ösvényén, minden nép törvényhozói e bilincsektől felszabadultak s csak magát a dolgok természetét véve fel, nem világos-e, hogy az utasítási rendszer a törvényhozás föladatával valóságos ellenkezésben áll? A törvényhozásnak föladata gondoskodni az egész országnak javáról. Hogy e föladatnak megfeleljen, szükséges, hogy a törvényhozás előtt az országnak minden érdeke ismerve, hogy a nemzet többsége képviselve legyen, hogy a törvényhozás akarata — a mennyire csak lehet —

az ország legfőbb intelligenciájának legyen kifolyása; szükséges végre, hogy a törvényhozás minden határozataiban a lehető legnagyobb következetességgel haladjon előre. Mindezeket egyáltalában lehetetlen az utasítások mellett eszközölni. Utasítással ellátott követek képviselik azon megyéket és testületeket, melyek az utasítást adták, de nem azon országot, melynek dolgairól szólnak, s melynek törvényeket alkotnak. E mellett azon akarat, mely az országgyűlésen nyilvánítatik, nem az ország kitűnő kapacitásai összemunkálásának eredménye, nem kölcsönös capacitatio, hanem azon véletlen iránytól függ, melyben az egyes megyék vagy törvényhatóságok utasításai egymáshoz állanak, melyben e törvényhatóságok érdekei, melyek ez utasításoknak alapjául szolgálnak, az ország érdekeivel összhangzásban vagy ellentétben állnak, nem szenvedvén kétséget, hogy ez utasításokkal ellátott követ csak küldőit és azoknak érdekeit képviseli. És, mélt. fő RR.! ugyan hová vezet ez állapot? Oda, hogy az utasítások vagy nem tartanak meg, vagy pedig ha megtartatnak, akkor az országnak legfontosabb kérdései nem absolut, hanem relativ többség által döntetnek el. Oly testületben, hol azok, kik jelen vannak, szabad akaratuk szerint határozhatják el magokat, előbb-utóbb absolut többség fog támadni; ott azonban, hol a tanácskozók utasítás által kötelezvék, absolut többségről igen sok esetben szó nem lehet, hanem vagy kénytelen a követ utasítását megszegni és átmenni más véleményhez, vagy pedig relativ többség által döntetik el a kérdés, mi a lehető legnagyobb szerencsétlenség minden törvényhozásnál, mert a törvény azon pillanatban, midőn alkottatott, már depopularisálva van s mindazok, kik a törvényhozás munkálódását figyelemmel kísérik, jól tudják, hogy nem az ország absolut többségének akaratát foglalja az magában, hanem

csak relativ többségnek, vagy sokszor manoeuerek- s parlamentarizmus eredménye. A ki az utasításokkal szükségkép összekötött káros következtetéseket figyelemmel tekinti, nem láthatja másképp, mint örömmel mindazon lépést, melyet törvényhozásunk arra tesz, hogy e bilincsektől megszabaduljon, s pedig annyival inkább, mennyivel bizonyosabb, hogy az utasítások adása azokra nézve, kiket e jog törvény szerint illet, egy nagyszerű illuziónál, sőt a választási jog kijátszásánál nem egyéb. Az utasítás adásának joga theoretice véve szép dolog. A magyar nemes a követet nem csak választja, de még utasítással is ellátja úgy, hogy követet mást nem tehet, mint a mit neki küldője megenged. Ez a theoria, s meg kell vallani, hogy a nép souverainitásának eszméje — a nép alatt magyar értelemben csak nemeseket értve — soha tágasabb értelemben nem alkalmaztatott, mint itt, hol minden egyes küldőnek a törvényhozásra mintegy egyenes befolyása engedtetett. Ez a politikai szabadságnak culminatioja, de csak theoriában, mert ha e szép elveknek a praxisban való alkalmazását tekintjük, egészen mást fogunk tapasztalni. Ki adja a megyékben a követeknek az utasítást? Az, a ki választotta? Igen theoriában, de praxisban a több ezerre menő választók helyett az utasítás-adásnál tízhúsz táblabíróval találunk. Igen, de ezek talán olyanok, kiket a választók azzal különösen megbiztak? Épen ellenkezőleg. Az utasítás adása a megyékben azokra bizatik, kik véletlenül azon helyen laknak, hol az utasítás adatik, vagy olyanok, kik gazdagabbak és nagyobb befolyásúak. Már ha fölteszszük, hogy az, ki követet választ, akkor, midőn a követet megválasztja, szabad akarata szerint oly tagra adja szavazatát, kinek mind moralis tulajdonságairól, mind politikai elveiről, mind képességéről meg van győződve: nem képtelenség-e

az ily nagy testületek által szabadon választott követet oly utasításra kötelezni, mely neki tetteleg legalább nem küldői, hanem az azoktól különböző kis testületek által adatik? Miben fekszik a választók nagy számának garantiája, ha a választott követnek akarata kis testületek által határoztatik el, s egy pár véletlenül összejött személy, utasítást készítő választmány neve alatt, a nagy számú választók szándékát minden órában megsemmisitheti? A szám, mely követet választ, utasítás-adásra már nagy számánál fogva sem képes. Mire valók tehát minden választási küzdelmeink, ha a követnek az utasítást nem az adja, ki őt választotta, hanem egy harmadik, még pedig olyan, kit a választók azzal meg nem biztak? Egy más s nem kevésbé káros következése az utasításoknak az, hogy általok a következetesség törvényhozási dolgokban majdnem lehetlenné válik. Más országban felállítatván a törvényhozás által valamely elv, a nemzet legnagyobb bizonyossággal számíthat arra, hogy a törvényhozás a kimondott elvet minden következéseiben követni fogja. Magyarországon, hol a törvényhozásnak minden lépése ötvenkét megye többségének fluctuatiójától függ, előre nem mondhatja senki, nem fog-e az egyszer kimondott elv, mihelyt alkalmazása kérdésbe jő, minden egyes esetben megsértetni, a mi kétségkívül egyike azon fő oknak, a miért némely törvényes elvek kimondásába helyezett bizodalunkban annyiszor csalódunk. Oda jutottunk utasításaink által, hogy hazánkban, hol minden ember szabadon kimondhatja meggyőződését, a törvényhozónak tulajdon nézetének, személyes meggyőződésének lenni nem szabad! Úgy alkottuk a törvényhozó testet, hogy körében minden megye, minden város feltalálja képviselőjét, csak a haza, csak az ország nem, mely reá jövőjét bizta. Oda vezettük törvényhozásunkat, hogy

tetteiben a következetesség szerencsés véletlenné vált, hogy nemzeti életünk egyes lépéseit senki előre ki nem számíthatja; s mind e bajoknak legfőbb és némikép egyetlen okát az utasításban látom. Minthogy tehát meg vagyok győződve, hogy az utasításoknak a városokban való megszüntetése később azoknak általános megszüntetéséhez fog vezetni, s az *a*)² alatti pont kihagyása a városi utasítások megszüntetését foglalja magában: én épen ez okból e pont kihagyására adom szavazatomat.

2.

A tárgy oly fontos, hogy a mélt. fő RR. megengedik, ha azon fontos ellenvetésekre, melyeket tisztelt barátom, gr. Dessewffy Emil tett, röviden felelek. Mielőtt azonban a feleletbe ereszkedném, bátor vagyok megjegyezni, hogy teljes meggyőződésem szerint minden törvényhozó testnek fő kötelessége lévén a logikai következetesség, s ez lévén kötelessége minden egyes tagnak: én, minthogy akkor, midőn a követválasztásról volt szó, a követválasztást az egész polgárságra kívántam bízni, mintegy kötelesnek érzem magamat, hogy mivel az egész polgárság nem tanácskozhatik, az utasításoknak a városi követekre nézve megszüntetését indítványozzam. Részemről következetlenséget látok abban, hogy az, kit nagyobb szám választott, és pedig bizonyosan azért, mert elveit ismerte, egy kisebb számú testület által láttassék el utasításokkal; és ha a mélt. fő RR. e pontnál kimondanák, hogy a városi követek a városi megbizottak által fognak elláttatni utasításokkal, felfogásom szerint vissza kell menniök előbbi határozatukra és kimondaniok, hogy az országgyűlési követeket nem, mint előbb határoztatott, a képviselők, hanem a kisebb számú meg-

bizottak fogják választani. És épen azért, ha most a városi követekre nézve az utasítás meghagyatik, ne hígyék a mélt. fő RR.! hogy azért a városi követek — mint azt gr. Szécsen Antal ő méltga kívánja — a megyei követekkel aequalisálatnának. A megyei követeknek helyzete más ez esetben is. A megyei követeknek az utasítást gyakorlatilag nem az egész nemesség adja ugyan, de az utasítás adása minden pillanatban a nemesség akaratától függ; a nemesség nem ad utasításokat, de adhat s mintegy tacite megegyezik abban, a mit helyette némely táblabírák tesznek. A városokban a helyzet más. Az, a ki a követet választja, a mélt. fő RR. elvei szerint nem is adhatja az utasítást, mert ebből törvény által kizáratik; a városi követek tehát az által, hogy utasításokkal láttatnak el, nem hozatnak a megyei kövekkel hasonállásba, hanem csak azon abnormis helyzetbe állítatnak, hogy másoktól választva, nem választóik által adott utasítások megtartására köteleztetnek. És most átmegyek a gr. Dessewffy Emil úr által tett észrevételekre. Azt mondá ugyanis a méltóságos úr és ugyanezt ismétlé gr. Cziráky János úr is, hogy én az utasításokat csak úgy veszem, mint azok most léteznek, minden kinövéseikkel, hogy azonban az utasítások magokban igen szép és üdvös institutiót képeznek, melynek minden rossz oldalai épen csak a kinövésekben fekszenek, a melyeket most hazánkban látunk, de melyek az institutio ellen nem bizonyítanak. De kérdem, az, mi az utasítások kinövéseinek neveztetik, nem szükséges következése-e inkább az utasítás-adási jognak? Az, mit most az utasítások adásánál Magyarorszáiban tapasztalunk, nem az utasítások kinövéseit teszi, hanem azoknak szükséges következése. Ha egyszer elvéként kimondom, hogy nagy testületeknek joguk van utasítást adni, akkor, valamint az egyesekre nézve

nem mondhatom azt, hogy ez ember csak egy negyed tizenkettőig fog akarhatni, hanem el kell ismernem szabad akaratát minden pillanatra: úgy az ily testületektől sem tagadhatom meg többé a pótló utasítások adásának jogát. Felfogásom szerint képtelenség volna kimondani, hogy azon moralis testület, mely az országgyűlés kezdetén utasítást adhat, azt az országgyűlés alatt nem változtathatja meg többé! Ha az utasítási jogot kimondom egy pillanatra, ki kell mondanom minden pillanatra, azaz: a pótló-utasítások adhatásának szabadságát is. Ha ezt nem tettem, az utasításoknak semmi hasznuk nincsen, mert az utasítások csak ez által válnak a közvélemény fokmérőivé. Már most mivel az utasításoknak minden úgy nevezett kinövései e pótló-utasításokból származnak; mivel épen ezekben fekszik fő oka annak, hogy változván a közvélemény a törvényhatóságokban, vagy legalább azon pártnak befolyása, mely a megyékben a közdolgokat igazgatja, az egyes követ soha következetes elvek után nem indulhat: nem fogja tagadni senki, hogy mindaz, mi az utasítások kinövéseinek neveztetik, azoknak természetes következése, s hogy az instructio adásának joga azok közé tartozik, melyek legfőlebb akkor üdvösek, ha nem gyakoroltatnak. Ha a mélt. fő RR. többsége e kinövéseket olyanoknak tartja, melyeket a velök összekötött hasznok kedvéért eltűrhetünk: akkor ám tartsák meg a jogot, de ne hígyék soha, hogy e kinövések kevesedni fognak, hanem legyenek meggyőződve arról, hogy azon érdek, mely naponkint a közdolgok iránt inkább és inkább növekedik, hogy azon surlódások, melyekre az utasítások készítése alkalmat ad, a közdolgok iránti érdekeknek növekedésével minden megyére és városra ki fognak terjeszkedni. A méltóságos gróf azt mondá: ki áll jót, hogy az országgyűlésen épen a legnagyobb

capacitások fognak egyesülni, s nem fognak-e szintén egyes capacitások visszamaradni a megyékben is, melyeknek tanácsát és befolyását a közdolgokra nézve igen nehéz volna nélkülözni? Kétségkívül maradhatnak capacitások és maradnak bizonyosan a megyékben is, s ez szerencse; de hogy a capacitások az országgyűlésen aránylag mindig nagyobb többségben léteznek, mint az egyes megyékben: ezt az, ki a megyéknek és az országgyűlésnek organisatióját ismeri, nem veheti kétségbe, főképp akkor nem, ha hazánk műveltségi helyzetét tekintjük. A méltóságos úr felhozván a külföld példáját, azt mondá, hogy Nagy-Britanniában könnyen lehet követeket küldeni utasítás nélkül, mert ott a capacitások nagyobb számmal vannak. De épen ez mutatja, hogy ha Nagy-Britanniában utasítások nem léteznek, hol a capacitások oly nagy számmal vannak, nálunk még sokkal kevesebbé czélszerűek azok, mert hisz a politikai capacitásoknak lehető legnagyobb száma volna arra szükséges, hogy minden egyes megyénél és törvényhatóságnál a politikai capacitások többségben maradjanak, pedig ez volna szükséges, hogy az utasításoktól jó eredményt várhassunk. Mindezeknél fogva előbbi nézeteimet eddig sem változtathattam meg, s még csak egyet vagyok bátor felelni gróf Cziráky János úrnak, ki azt mondja, hogy független követeket kíván; kétségkívül azon számtalan okok közül, melyek az utasítások mellett harcolnak, legfőbb a bizodalmatlanság, melylyel sokan az országgyűlési követek iránt viseltetnek. Vannak sokan az országban, kik azt hiszik, hogy a patriotismusnak némely neme oly véghetetlen gyenge, hogy azt még az északi szél is felolvaszthatja, és épen azért utasítás által mintegy biztosítani akarják önmagokat, hogy követük — mondjuk ki világosan — meg ne vesztegettecsék. Ez ok ritkábban mondatik ki, de bizo-

nyosan, ha ez ok nem hatna, a megyékben az utasítások régen nem léteznének. De nézzük ez okot közelebbről, és mivel az ily dologról theoretice szólni nem lehet, tekintsük azt practice. Minthogy az utasítások majd minden megyében, mint azt Liptó-megye főispánja helyesen mondá, közönségesen csak egy pár ember által készítettnek, ha a kormány vagy bármely hatalom a megvesztegetés immoralis eszközéhez nyúlni akarna, vajon ki biztosíthat minket, hogy ez eszközt nem használhatja azon egyénekre is, kik az utasítást adják? Ki biztosíthat csak arról is, hogy ez az operatio nem lesz sokkal biztosabb, mert ez egyének nem hivattatnak vissza; sokkal egyszerűbb, sőt talán sokkal gazdaságosabb is. És ha ez nem volna is így, kérdem: hát az utasításoknak mi sanctiójok van? Érteném azon aggodalmat, melylyel az utasítások védelmeztetnek, ha törvénykönyvünkben valamely törvény volna, melyben kimondatnék, hogy ha valamely törvényre nézve a követeknek egy része utasítása ellen voksolt, ez nem törvényes. Ha, mondom, ily törvény léteznék, akkor ez aggodalmat, mely követeinknek becsülete iránt némelyeknél létezik, átlátnám; de az utasításoknak nálunk a követeknek becsületérzetén kívül semmi sanctiója nincs; s ha a követ egyszer voksát kimondta, mondja ki azt akár utasításához képest, akár ellene, az számítottatik; a követ nem tartozik számolni senkinek, mint küldőinek és önbecsületének. Már most egy részről kimondani: »Én a követet utasítás alá vetem azért, mert nincsen bizodalمام benne, más részről tisztán becsületére bizom az utasításnak megtartását«, kérdem: hol fekszik itt a biztosíték? Én másban biztosítékot nem látok, mint a nyilvánosságban és a követ személyes jellemében; ezt pedig látom sokkal nagyobb mértékben akkor, ha utasítások nem léteznek, mint ha

azoknak megtartására a követ becsületérzetétől semmi más garancia nem nyújtatik. Mélt. fő RR.! minden ember, főkép ki magasabb polczon áll, tart becsületére és a legmegromlottabb elpirul, elhalaványodik, ha nyilván, száz ember láttára, az ország tudomására politikai apostasiát kénytelen tenni, főkép akkor, ha ez apostasiára nincs más mentsége, mint tulajdon akarata. Nézzünk oly országot, hol utasítások nincsenek. Abban a pillanatban, midőn egy követ politikai véleményétől eláll, magára sütteti a szégyennek bélyegét. De lehet-e e leg-erősebb garantiára számítani ott, hol utasítások léteztvén, minden követ kénytelenítettik arra, hogy meggyőződése ellen adja szavazatát, hol mindenkor kész mentseget talál utasításában és a hol azzal védheti magát, hogy ez vagy amaz nem meggyőződése, de küldőinek utasítása; hol a követ nem maga becsületével számít, hanem végre prókátoroskodni kezd becsületével és küldőinek akaratát magyarázgatja jobbra, balra, egyszer dicséretet aratva tettéért, ha azt a többség kedve szerint tévé, máskor ócsárlást és kárhozatot. Ez teljes meggyőződése szerint demoralisálja a követnek állását, demoralisálja az országot is; mert kérdem: nem szerencsétlen állás-e az országra nézve, hol nem folyhat le országgyűlés, hogy ugyanazon egy utasítással ellátott követek egymással ellenkezésbe ne jönnének? Meg vagyok győződve, hogy a legszamosabb esetben ez nem rossz szándéknak következése, hanem tisztán következése annak, hogy az egyik követ így magyarázta utasítását, a másik máskép, de a scandalum mindenesetre megvan és a közvélemény, mely az ily tagok iránt nem mindig a legengedékenyebb, az egyik követ részéről mindig rossz akaratot tesz fel és így egyenkint, darabonkint depopularisálja azon testületet, melynek az országban a legmagasabban kell állnia és mely ha nem áll magasan,

megszűnt a törvény iránti tisztelet. Minthogy tehát meggyőződésem szerint az utasítás semmi biztosítékot nem nyújt arra nézve, hogy megvesztegetés történni nem fog, sőt mivel sokkal több garancia fekszik az egyes követeknek személyében és jellemében, mint magokban az utasításokban, a követek megvesztegetésének tekintetéből is — mely máskép az utasítások mellett hozatik fel — kimondom abbeli meggyőződésemet: hogy az utasítások megszüntetését szerencsének tartanám még akkor is, ha a mélt. fő RR. eddigi határozatai azt a jelen esetben szükségessé nem tennék, ha csak a mélt. fő RR. nem akarják felállítani azon elvet, hogy egy kisebb testület, mely a városi követeket utasításokkal látja el, azon nagyobbak szándékát, mely azt választá, tökélesen nullificálja.

XXIV.

A BÍRÁK FÜGGETLENSÉGÉRŐL.

Két beszéd.

1.

Bátor vagyok mélt. gróf Forgách Antal úrnak indítványát kiterjeszteni minden bírói hivatalra, melyet én egyszer választani kívánok ugyan, de melynél az ismételt választást károsnak tartom. A bírói hivatalnak első kelléke a függetlenség; oly bírót pedig, ki hivatalának megtartására nézve akárkitől függ, független bírónak nem tartok. Én azt hiszem, hogy sem a mélt. fő RR. közt, sem bizonyosan az alsó táblán nincs egy tag, ki a felső bírói székeket ő felségének kinevezésétől akarná feltételezni úgy, hogy ő felségének joga legyen három évről három évre azon felsőbb bírákat meghagyni vagy hivatalaiktól elmozdítani. Az ilyféle törvényt, mely a kormánynak ilyen jogot adna, minden ember kétségkívül a szabadság valóságos feldöntésének tekintené, de épen az, mi a bírói hivatalnak a kormány irányában való függésére nézve áll, áll bizonyosan a bírák periodikus választása ellen is, mert ez által is megszűnik a bírói függetlenség. Kérem ugyanis, tagadhatjuk-e, hogy vannak esetek, a mikor azon többség, mely választ,

mellékcélokot követvén, a bíró egyes pártoknak leg-
tökéletesebb függésébe jő? Én, mivel a bírót függet-
lennek akarom, felülről s alulról egyenlően; mivel
független bírót nem tudok képzelni magamnak, ki
minden eljárás, minden pör nélkül csak azért, mert nem
tetszik, hivatalától ismét megfosztathatik: a városnál a
bírói hivatalok választását egyedül az első választásra
akarom szorítani, mely után a bíró egyszer megválasz-
tatva, hivatalát mindaddig megtartsa, míg rendes pör
útján azon hivatal viselésére érdemtelennek nem tartatott
s attól meg nem fosztatik.

2.

Engedelmet kérek, hogy még egyszer felszólalok.
Megvallom, nem voltam elkészülve, hogy indítványom a
mélt. fő RR-nél ellenmondásra fog találni, és azért első
felszólalásomkor kevés indokot hoztam fel. Minden
javítás legnagyobb akadályainak egyike az, ha oly
institutio, melynek jóságáról minden ember meg van
győződve, olyannal van összekötve, melynek számos hibái
javítást igényeinek; mindaz, mi az ily institutio egyik
része mellett szól, használtatik az institutio másik részé-
nek megváltoztatása ellen. Így van ez a választásnál.
Ez — míg a választás a politikai administratio tárgyaira
alkalmaztatik — helyes és czélszerű; bírákra alkalmazva
ellenben kétségkívül káros. És íme, midőn a választás-
nak a bírákra nézve való megszüntetéséről van szó,
felhozatnak mindazon okok, melyek más hivataloknak
választás által való betöltése mellett szólnak. Paradoxont
mondok; de állításomat a történet bizonyítja és ez az,
hogy a bírói hivatalnak mikénti működése épen nem
függ a bírák mikénti kinevezésétől vagy választásától.

Ha valahol, Britanniában áll a bírói hatalom a legmagasabban; sehol sem bírja a közbizodalmat nagyobb mértékben, mint ott; pedig Britanniában választott bíró nincsen. A választás tehát magában véve a bírói függetlenségnek nem szükséges feltétele. Más részről sokan azt hiszik, hogy a bírói hatalomnak kinevezése a monarchikus kormány formájának egyik legerősebb eszköze, egyike azoknak, mik a monarchiának szükséges attributumai közé tartoznak; és ismét hivatkozom a történetre, mely ellenkezőt mutat, melyből látjuk, hogy a monarchikus elvek nem voltak erősebbek sehol, mint Franciaországban a zendülés előtt, pedig I. Ferencz idejétől fogva a bírói hivatalnak kinevezése nem a kormánnytól, hanem adás-vevéstől függött és minden bírói hivatal magán-tulajdonnak tekintetett. Az: jó-e a bíró vagy nem? van-e bizodalom a bíró iránt vagy nincsen? nem a kinevezés módjától, hanem számtalan más körülménytől függ és sem maga a választás, sem a kinevezés még garantiát e részben nem nyújt. Bizonyos csak az, hogy a világ minden részében a bíró legfőbb kellékének tartatik: először a bírónak tudománya; másodsor függetlensége; mind e két tekintet pedig a bírák periodikus választása ellen szól. Mi a tudományt illeti, ne gondolja senki, hogy a bírói hivatal a könnyű hivatalok közé tartozik. A világ minden országában, főkép olyanban, melynek törvényei történeten alapulnak, a bírói hivatal jó kezelésére sok tudomány szükséges s pedig a tudománynak oly neme, melynek gyakorlati oldala csak a bírói hivatalnak hosszasabb kezelése által szerezhető meg. Két bíró közt, ki egyenlő becsületes és egyenlő theoretikus tudománnyal bír, kétségkívül jobb az, ki tovább viselte a bírói hivatalt. És a legnagyobb kapacitás a bírói hivatalt nem fogja oly jól betölteni bíráskodásának első vagy második évében, mint egy közép-

szerű egyén, ki tíz-tizenkét évig hozzá szokván azon tárgyak megítéléséhez, melyek törvényszék elébe kerülnek, ily tárgyakban már százszor ítél. Már mi történik a választásnál? A választás következése közönségesen az, hogy minden választásnál vagy legalább minden második választásnál, a hivatalok változnak, azaz más egyénekre mennek át. Feltéve, hogy a választók csatlakozni nem fognak, hogy a választások hasonlóan jók lesznek: mégis azért, mert a hivatal minden választásnál megújul, minden választásnál egy gyakorlott bíró helyett új bírót kapunk, kinek becsülete talán tökéletes, kinek theoretikus elkészültsége nagy lehet, de ki a bírói hivatalra szükséges gyakorlattal nem bír; minden valószínűség szerint tehát a bírói hivatal minden választásnál aránylag gyengébb egyének által fog betöltetni. Az mondatik, hogy a bírói hivatalnak első kelléke a bizodalom és ez indok talán igen erős volna akkor, ha indítványba hozná valaki, hogy a bírót mindig unanimitással kell választani s hogy azok, kik ez unanimitásban részt nem vettek, ily bíró alatt ne álljanak; de míg azon kisebbség, mely a bíróválasztásnál a többség véleményétől eltért, mégis azon bíró ítéletének vettetik alája, kit részéről bizodalommal nem ruházott fel: addig a bizodalmat a bírói hivatal fő kellékének nem mondhatja senki. De ha a bírói hivatalt tisztán bizodalomra akarjuk alapítani, nem kellene-e a periodikus választásnál még tovább menni? Ki áll jól az iránt, hogy hat év alatt a bizodalom változni nem fog? Ha a bírói hivatalnak alapja s kelléke a bizodalom: akkor hat évi hivataloskodás szerfölött hosszú. Azon bíró, ki megválasztatott, elvesztheti a bizodalmat hat év előtt is, például biráskodásának első félévében és ekkor a mélt. fő RR., ha következetesen tovább akar haladni, nem határozhatnak mást, hanem, hogy

mihelyt a polgárságnak bizonyos száma petitiót ad, hogy a bíró iránt bizodalommal nem viseltetik, a bírói hivatalt ismét új választás alá kell bocsátani. Tisztelt barátom, gr. Pálffy József, párhuzamot vont Magyarországnak bírái közt és azt mondá, hogy nehéz volna meghatározni, vajon a választott bírák birnak-e több bizodalommal és függetlenséggel, vagy azok, kik kinevezéstől függenek és hivataluktól el nem mozdíthatnak? Igaz, hogy mindezt meghatározni igen nehéz. Én azonban azt hiszem, hogy egészen független ember, ha léteznék is, oly nagy ritkaság, hogy erre a törvényhozás nem számíthat. Mire kell tehát számítani a törvényhozásnak? Arra, hogy a bíró azoktól, kik között ítéletet mond, ne álljon függésben. Épen ez az oka, a miért valahányszor oly perekről van szó, melyek egyes polgárok és a kormány között folynak, én a kormány által kinevezett bírót nem tartom alkalmasnak, mert ez esetben én a kormány kinevezésétől függő bírót nem tartom függetlennek, általánosan szólva, és természetesen nem egyes bíróról. Valamint ily perekben a bíraskodást nem akarom oly bíróra bízni, kit nem tartok függetlennek, mert olyannak kinevezésétől függ, ki e perekben közelebbről érdekeltetik: úgy nem akarom a városi bírákat azoktól egyenes függésbe hozni, kiknek pereiben az ítélet őket illeti. Miről fog e városi bíró ítélni? Ítélni fog egyes polgároknak egymás közti viszonyáról. Kérdem: nem hihető, nem valószínű-e, hogy a kormány ugyanazért, hogy Péter vagy Pál perét megnyerje, befolyását e bírói ítélet meghozására használni nem fogja; de az bizonyos, hogy Péter és Pál mindent el fog követni, hogy oly bírót kapjon, kitől részére jó ítéletet várhat. Nem veszedelmes-e tehát a polgári bíró választása által épen azoktól hozni függésbe, kiknek pereit fölött ítéli? Hogy pedig a választás mellett a

függés elkerülhetetlen, azt mutatja Magyarországnak jelen példája; mert ha titkolódnai nem akarunk, tagadhadjuk-e, hogy Magyarországnban törvényhatóságok léteznek, hol a törvény másképp szolgáltat ki a restauratio harmadik évében, mint a restauratio első évében!? Én pedig azon állapotot, melyet a megyékben rossznak tartok, nem akarom megörökíteni a városokban. Teljes meggyőződéseim szerint, nem remélvén azt, hogy midőn a megyékben e tekintetben sok hibát tapasztalunk, a városokban csupa Cátókat fogunk találni bírának, kik minden befolyás ellen, mint márványoszlopok, erősen állanak, még egyszer ismétlem azon meggyőződésemet, hogy ha jó, ha független bírót akarunk, célt érni nem fogunk, ha a bírót periodikus választásoknak vetjük alá. A mi br. Wenckheim Béla tisztelt barátomnak ellenvetését illeti, az áll tökéletesen annyiban, hogy meghagyni a bírót választás nélkül s az administratiót rábíznai, kétségkívül nem volna más, mint a városokban a választási jogot tökéletesen nullificálni; de én a t. RR. javaslatát nem értem úgy, mivel a 316. §-ban kimondatik, hogy a bírák tanácsbeli ranggal birjanak. Egyébiránt a 317. §-ban tökéletesen kizáratnak minden politikai functióktól, kivévén azt, hogy a közgyűlésben részt vesznek. Ez pedig a bírói és administratiói functióknak összezavarását még nem foglalja magában, s azon esetben, ha az ily bíró, mint bíró, eldöntő szavazattal nem bírna, nem lehetne eltiltani a polgárságot attól, hogy megbizottnak ne nevezze, és ekkor mint megbizottnak, mégis volna voksa. Veszedelemes volna az ily egyénre az administratiót, mint tanácsbelire, bizni, hogy t. i. mint végrehajtó és bíró közvetlenül részt vegyen mind administratív, mind biráskodási dolgok elintézésében; de azon kis befolyást, melyet mint a megbizottak testületének egyik tagja gyakorol, neki minden veszedelem nélkül meg lehet adni.

A VÁROSOK ORSZÁGGYŰLÉSI SZAVAZATÁRÓL.

Ha van valaki a mélt. fő RR. tagjai közül, ki a városoknak törvényhozási befolyását óhajtja: én vagyok az. A városoknak törvényhozási befolyása egyike azon tárgyakkal, melyek Magyarország kifejlődéséhez szükségesek, melyeket a magyar törvényhozás ha akarna is elhárítani, ez hatalmában nem áll. Azon pontra jutottunk, hol oly törvényhozás, mely a nemzet osztályainak csak egyikét képviseli, az országot a haladás pályáján tovább nem vezetheti. A kor egyik főbb szükségei közé tartozik a kir. városoknak törvényhozási befolyása. De bármennyire lássam is át e szükségét, mégis nem hagyom magam elragadtatni e nézettől annyira, hogy a városoknak törvényhozási befolyást minden feltétel nélkül akarnék adni, mielőtt azok elrendezve lennének. Nem az feladatunk, eszközölni, hogy az alsó táblánál negyvenhét vagy tizenhat követ üljön, kik a polgárság követeinek nevezetnek, nem az, hogy az alsó táblánál a városoknak száma néhány úgynevezett polgári vokssal szaporíttassék. Feladatunk az, hogy a polgárságnak valóságos képviselőket szerezzünk, hogy a városok belszerkezete úgy rendeztessék el, miszerint a városok kilépve mostani

állapotukból, valóságos polgári törvényhatóságok legyenek. E nézetből kiindulva, minthogy a mélt. főrendi tábla többsége elhatározta azt, hogy a szavazatarányok meghatározása a városok belrendezésével választhatatlan kapcsolatban áll, korántsem állanak ellenkezésben magokkal azok, kik a városok törvényhozási befolyását forrón óhajtva, mint bárki más, most kimondják, hogy ez elrendezés mellett, melyet a mélt. fő RR. többsége elfogadott, a városokat nem tartják arra alkalmasoknak, hogy az alsó táblánál eldöntő szavazatot birjanak, és mindazok közül, kik eddig a mélt. fő RR. ez oldaláról felszólottak, egyáltalában egyik sem mondott mást, mint én épen most mondék. Gróf Szécsen Antal ő méltga felszólító tisztelt barátomat, gr. Pálffy Józsefet, hogy se reá, se senkire oly állításokat és czélzatokat reá ne fogjon, melyeket ő világosan ki nem mondott. A méltóságos úrnak e kívánata annyira méltányos, hogy én a méltóságos úrnak e kívánatát intézni fogom a méltóságos úrhoz, felszólítva őt, hogy mivel sem gr. Pálffy József, sem báró Vay Lajos egy szóval sem jelentették ki azt, miszerint a városoknak csak akkor fognak szavazatot adni, ha a KK. és RR. szerkezete első pontjától utolsóig elfogadtatik, hanem csak azt jelentették ki, mikép azon elrendezés mellett, melyet e tábla többsége elhatározott, nem akarnak szavazatot adni: a méltóságos úr ne fogja rájok azt, mintha a méltóságos urak olyasmit mondtak volna, mi minden parlamentaris tractatussal valóságos ellentétben áll. Nem a KK. és RR. egész munkájának elfogadásáról van szó — hisz a mélt. fő RR-re hivatkozom: én magam, ki oly szerencsés voltam, hogy gr. Pálffy József és br. Vay Lajos ő méltóságok által majdnem minden kérdésben, melyre nézve indítványt tettem, pártoltattam, — én — mondom — magam a KK. és RR.-től sok tekintetben eltérő indítványokat

tettem. Ha tehát gr. Pálffy József úr úgy értette volna előadását, hogy ő a KK. és RR. szerkezetének tökéletes elfogadása után akarna szavazatot adni a városoknak: a méltóságos úr valóságos ellentétben állana ön — még egyszer mondom — önmagával. Nem arról van itt szó, hogy a KK. és RR. szerkezete tökéletesen elfogadtassék, nem arról, hogy mi most valamely szerkezetet megállapítva, azt mondjuk: ha az első betűtől az utolsóig el nem fogadtatik a KK. és RR. szerkezete, a városoknak szavazatot nem fognak adni; hanem arról: vajon azon szerkezet, melyet a mélt. fő RR. többsége itt meghatározott, olyan-e, mely mellett a városoknak veszély nélkül szavazatot és törvényhozási befolyást adni lehet? S így állítva fel a kérdést, teljes meggyőződésből kimondom, hogy a városoknak oly szerkezet mellett, minőt a mélt. fő RR. többsége határozott, törvényhozási befolyást adni nem akarok. Felhozatott itt a városok történeti joga s mondatott, hogy a városoknak törvényhozási befolyásáról, melyet a történet megállapított, itt szó nem lehet, hanem csak a voksok arányáról. Felfogásom szerint a városi követek befolyásának meghatározása a városi követek szavazatának arányával oly szoros összeköttetésben van, hogy e két kérdést egymástól elválasztani nem lehet, s ha például a városok törvényhozási befolyása azon arányban marad meg, melyben e szavazatok most számíttatnak: törvényhozási befolyásuk nem volna más, mint tisztán illusio. Itt csak az arányról van szó, és az egyáltalában nem történeti kérdés. Midőn a városi szavazatok meghatározása vétetik kérdésbe, az, mi elhatározó, csak a városok jelen állapotában fekszik; — a tizenhat szavazatnak egyáltalában történeti alapja nincsen, a negyvenhétnek volna talán, noha e tekintetben is némely városok jogát oppugnálni lehetne, de a tizenhat szavazatnak épen semmi történeti alapja

nincsen. Ne csináljunk magunknak illuziót; nem a történet nyomán indulunk, midőn a városoknak szavazatokat adunk, hanem, mert, átláttuk, hogy a jelen pillanatban a városoktól a törvényhozási befolyást megtagadni nem lehet. És e terrenumra kell a kérdést állítani, mert így a városok meg lehetnek győződve arról, hogy kifejlődésök szerint, a mint fontosságuk növekedni fog, növeltetni fog azon irány is, melyben a törvényhozási befolyást gyakorolják. A városi szavazatok meghatározására eldöntő hatású a városok belszerkezetének mikénti elrendezése; s habár gr. Szécsen Antal úrnak megengedem azt, hogy a városi szabályoknak helybenhagyása a helytartótanácsra bízván, azért a dolog a városok függetlenségét nem nemesíti meg úgy, hogy azok ez által a törvényhozásra való képességet elvesztenék: a méltóságos úr mégis tagadni nem fogja, hogy a mélt. fő RR. határozatai között vannak olyanok, melyek épen a városok törvényhozási befolyására eldöntő befolyást gyakorolnak. Így például az első kérdés mindjárt: a qualificatio. A mélt. fő RR. oly qualificatiót állapítottak meg, mely mellett nem csak hogy a most Magyarországon létező polgárok száma nem szaporított, hanem sok, sőt a városok nagyobb részében a polgárságnak nagy, sőt talán nagyobb része kizáratik a polgári jogokból. Már ha a városok mindeddig törvényhozási befolyást nem gyakoroltak — pedig azért nem, mert a városokban minden jog gyakorlata fölötté szűk korlátok közé szorított, midőn e korlátok némi tekintetben még szűkebb körre szoríttatnak — lehet-e következetlenség nélkül nekik most törvényhozási befolyást adnunk? A qualificatio kérdése a városok törvényhozási befolyásával válhatatlan kapcsolatban áll: de hasonló kapcsolatban áll kérdésen kívül a követválasztásnak módja is. Ha a kir. városok követeinek befolyást adni

akarunk, nem azért teszszük ezt, mert városi követeknek neveztetnek, hanem azért, mert látjuk, hogy a magyar törvényhozásban az országnak sem commercialis, sem industrialis érdekei, úgy szintén a kisebb adó alá vetett birtokosok érdekei képviselve nincsenek, s mert ez érdekek képviselőtét a magyar törvényhozás kiegészítésére szükségesnek tartjuk. De vajon akkor, midőn a mélt. fő RR. a követnek választását oly képviselőtestületekre bizzák, melyek Pest városában például legfeljebb ötszáz emberből állanak — vajon ily követeket lehet-e a polgárság követeinek neveznünk? Vajon nem állanak-e az ily választott követei ellen majdnem mindazon indokok, melyek a városok mostani követei ellen felhozhatnak? A mélt. fő RR. többsége az utasításokat meghagyván, az utasítás-adást a megbizottakra bizta. Kik ezek? Választott polgárok, de számuk legfeljebb háromszor nagyobb, mint a tisztviselőké, kik hivataluknál fogva a megbizott testületben voksokkal bírnak? Már ha e három határozatát a mélt. fő RR.-nek együtt véve tekintjük, nem törpül-e a polgárságnak a követei választására való befolyása majdnem illuszióvá? Igaz, hogy azok, kik mint képviselők a polgárság érdekeit repraesentálni fogják, választatni fognak ugyan, de oly testület által, melyből a mélt. fő RR. által elfogadott qualificatio szerint a polgárság nagy része sok városban kizáratott. De az utasítás-adásnak fontos jogával még ezek sem bizattak meg, hanem csak azon még kisebb számú megbizottak, kik között minden valószínűség szerint a magistratus elhatározó befolyással bir. A mélt. fő RR. terve szerint tehát az első qualificatio szerint a mostani polgároknak nagy része kizáratik; a képviselők száma igen csekélyre határoztatik, az utasítás-adás pedig jó formán a városi magistratusokra bizatott, és ekkor kérdem: felállított elveink sze-

rint adhatunk-e mi a városoknak ez elrendezés mellett törvényhozási befolyást, kik azt csak azért tagadtuk meg eddig, mert a városi követek nem a polgárokat képviselték, szintén úgy nem, mint azt most nem fogják képviselni? Ha tisztán szavakat akarunk, ha azon örvendünk, hogy a magyar törvényhozás 1844-ben a városoknak rendes törvényhozási befolyást adott, ha némely külföldi lapok dicséreteit kívánjuk: akkor ám adjunk a városoknak ily szerkezete mellett is, minőt a mélt. fő RR. többsége ajánl, szavazatokat; de ha a polgárságnak valóságos képviselőjét kívánjuk: akkor e czélt a városi követeknek ily választási rendszere mellett több befolyást adva, egyáltalában nem értük el. Országgyűlési tractatus útján van a kérdés, és meg vagyok győződve, hogy valamint a t. RR. első szerkezeteikben bizonyosan némelyeket meg fognak változtatni: úgy a mélt. fő RR. sem fognak megmaradni annál, mit jelenleg határoztak. És akkor, ha a mélt. fő RR. oly városi elrendezést fognak elfogadni, mely mellett én a városi követeket a polgárság képviselőjének tekinthetem és a választási szabadságot biztosítva látom: egész örömmel és készséggel fogok a városoknak tizenhat, sőt ha keresztülvihetném, még több szavazatot is adni; de e szerkezet mellett, melyet a mélt. fő RR. többsége elfogadott: én a városi követeknek több törvényhozási befolyást, mint melylyel most birnak, adni nem akarok, mert a mint mondám, nem szavakat, hanem realitást kívánok; nem azt akarom, hogy bizonyos emberek a polgárság képviselőjének neveztessenek és így befolyással birjanak, hanem azt, hogy valósággal a polgárságnak legyenek képviselői, és mint ilyenek birjanak befolyással. Mi a mélt. gróf Apponyi György második indítványát illeti, t. i. hogy itt külön törvényezikben mondassék ki, hogy e provisio csak ideiglenesnek tartatik: azt

egyáltalában nem ellenzem, mert felfogásom szerint oly korban élünk, hogy ily állítás minden törvényhez illik és nincsen rendelkezés, melyhez hozzá ne tehetnők: hogy e törvény csak addig fog fennállani, míg meg leszünk győződve, hogy üdvös és hasznos lesz, és míg nem fogjuk szükségesnek tartani, hogy az megváltoztassék. Ha ebben valaki megnyugvást talál, e záradékot szívesen elfogadom. Mi a méltóságos gróf által ajánlott felosztási tervet illeti, arra nézve én addig nem szólhatok, míg a méltóságos gróf gondolatját nem fogja formulázni és nem fog némely részletekbe ereszkedni. Nekem tökéletesen mindegy, ha azt mondatik, hogy a városoknak harminczkét voks és a megyéknek száznégyszázötven voks adatik, vagy hogy a városoknak tizenhat és a megyéknek ötvenegyszázötven voks adatik. A kérdés itt csak az, mily rendszer mellett könnyebb a felosztás és így véve fel a kérdést, azt hiszem, hogy kettőzötve a megyék voksát, a harminczkét szavazatot könnyebb lesz elosztani a városi közt úgy, hogy fractióra csak legritkébb, és ha lehet, semmi esetben se legyen szükség; mert ha lehetne, a fractiókat a t. RR. javaslatából kihagyni szeretném és inkább több várost egyesítenék, mint hogy itt a törvényhozásnál félszavazatokat lássak. Bajos lesz az oly követnek helyzete, ki csak fél szavazattal bírván, mintegy subordinátusa azoknak, kik egy egész vokssal bírnak, midőn mégis az ily fél szavazattal bíró követ a legfontosabb kérdéseket utoljára fél szavazattal döntheti el. Ha tehát a méltóságos gróf kapacitál az iránt, hogy a felosztás tizenhat vokssal könnyebb, mint harminczkettővel: abban semmi elvsértést nem látok és szívesen járulok indítványához; addig azonban, míg fel nem tudom fogni annak czélszerűségét, kérem a méltóságos grófot, hogy e részben tervét velünk közölni méltóztassék.

XXVI.

A BÖRTÖNRENDSZERRŐL.

Midőn a büntető törvénykönyv III. része a mélt. fő RR. által utólszor vétetett tanácskozás alá, a mélt. fő RR. indítványnyal járultak a t. RR.-hez, mely három főrésze oszlik: kivánták t. i. a mélt. fő RR. egy mintabörtönnek a magány-rendszer elvei szerint leendő felállítását; továbbá addig is, míg a magány-rendszer közönségesen behozható, a mostani fogházaknak az 1827-iki országgyűlésről kiküldött országos választmányi javaslat alapján leendő ideiglenes javítását; végre a büntettek és büntetések tárgyzó javaslatban a magány-rendszerhez mért büntetések oly megállapítását, mely szerint meghatározassék a büntetés mértéke akkor, ha az nem a magány-eljárás elvei szerint töltendő ki. Mivel a t. RR. a mélt. fő RR. indítványát el nem fogadták, megengedik a mélt. fő RR., hogy midőn e tárgy ismét tanácskozásunk alá kerül, annak egyes részeire nézve előadhassam nézeteimet. Ha hosszas leszek, tulajdonítsák a jelen kérdés fontosságának és engedjék meg ezen tekintetnél fogva, hogy sok adattal fogom fárasztani a mélt. fő RR. figyelmét. A mi az indítvány első részét, mely a kerületi börtönökről szól, illeti, megengedik a mélt. fő RR., ha nem találok a különbséget

a két indítvány közt oly nagynak, mint első tekintetre látszik. A mélt. fő RR. ugyan a felépítendő börtönök számát csak egyre szorítják, de mivel a t. RR. is elismerik, hogy ily roppant vállalat egyszerre nem létesíthető, s mivel a t. RR. a költség iránt tett ellenvetésre felelve, évenként néhány százezeret és legfeljebb egy milliót számítnak a börtönök javítására, a különbség a t. RR. és a mélt. fő RR. között majdnem csak abban áll, hogy az utolsók a helyet kijelölve, világosan kimondják, hogy a kezdet csak egy börtönrel történjék. Szintúgy van ez, ha a kerületi börtönök iránt tett indítványokat más szempontból tekintjük. A mélt. fő RR. arról szólnak, hogy e fontos változásnak népünkre való hatását, mielőtt azt általánosan elfogadnák, tapasztalás által ismerni kívánják; a t. RR.: hogy e tapasztalás szükségtelen lévén, a magány-rendszer elfogadása már most mondathat ki elhatározólag. De a ki mélt. fő RR. indítványának lényegét tekinti, át fogja látni, hogy a különbség itt is inkább csak szavakban fekszik, s hogy mind e két indítvány nem más, mint a magány-rendszernek definitív elfogadása; elfogadása e rendszernek, melyet a mélt. fő RR. elméletileg a legtökéletesebbnek ismernek, melyet törvénykönyvünk basisának fogadnak el, kimondván, hogy minden más büntetés és scala csak ideiglenes leend. Ha a mélt. fő RR. csak próbát akartak és veszélyesnek tartották a rendszer behozatalát, nem kell-e a próbát a lehető legkisebb mértékben tenni, száz vagy ötven rabon például; nem kell-e a törvénykönyvet azon büntetésre alapítani, mely szerint rabjaink legnagyobb száma tartatni fog, s inkább a megkisérlendő magány-rendszerre nézve dolgozni ki egy ideiglenes büntetési scalát? Nem kell-e mindenek előtt kísérletet tenni azon más rendszerrel is, mely Amerika és Európa javított fogházaiban nagy

részt alkalmaztatik? S ha elméletileg annyi szépséggel nem bír is, mint a magány-rendszer, legalább az esetben — mit a mélt. fő RR.-nek be fogok bizonyítani — czélszerűbbnek mutatkozott. De valamint a mélt. fő RR. indítványában semmit, mi valóságos próbatételhez megkivántatik, nem találok, úgy a RR. korántsem lehetnek azon szándékban, hogy az első börtönöknél tett tapasztalások a későbbieknél nem használandók, s az oly különbözőknek látszó indítványok az alkalmazásban hihetőkép ugyanazon resultatumhoz vezetnének, ahhoz t. i., hogy a börtönépítés egy, legfeljebb két börtönnel kezdetvén meg, azokban csak a magány-rendszer alkalmaztatván, e rendszer később a tett tapasztalások szerint módosíttatnék. A kerületi börtönökre nézve a magány-rendszer mind a t. RR., mind a mélt. fő RR. által elfogadtatott. Ha a tárgy, melyről a mélt. fő RR. tanácskoznak, nem lenne oly fontos; ha a méltóságos tábla e tárgyban hozott utolsó határozatának alapjául nagy részt nem a külföld tapasztalásai vétettek volna; ha a tapasztalások újabbak által nem változtatnának úgy, hogy külföldön a büntető rendszerek iránt létező közvélemény egészen más irányt vesz; ha végre nem szolgálhatnék adatokkal, melyek csak a mióta e kérdés utólszor került tanácskozás alá, jutottak tudomásra, de melyek az egész kérdést más színben tüntetik előnkbe: nem fárasztanám a mélt. fő RR.-et oly tárgyak újabb megvitatásával, mely a méltóságos táblának oly nagy többsége által már egyszer eldöntött. Így a mint a dolgok állanak, sérténém kötelességemet, ha azon adatokat, melyekkel bírok és melyek az egész kérdésre új világot vetnek, elhallgatnám. Azok, a melynél fogva a t. RR. ellenezve minden próbatét eszméjét, a magány-rendszert már most egyszerre és határozottan elfogadják, az, hogy mivel e rendszer a

lélektan törvényein alapszik, melyek az országok határain s népek neve szerint nem változnak: nem képzelhető, hogy a mely rendszer a földgömb ellenoldalain fekvő két világrész legkülönbözőbb fajú, színű, nyelvű, szokású, műveltségű s polgári szervezetben élő népeinél sikerrel alkalmaztatott, az csak hazánkban találkozni alkalmazhatatlannak. Mivel tehát a magány-rendszer mellett a t. RR.-nek rendíthetetlen meggyőződése szerint a rab sem testi-, sem lelkiképen meg nem romolhatik; mivel szerinte a rab rendezett munkája által a fogház költségei megtéríttetnek; mivel a henye dologhoz, a makacs engedelmességhez szokván, a tudatlan írást, olvasást s mesterséget tanulván, a rab, ha nem tette is magáévá a jók erkölcsét meggyőződésből, de magáévá tette azok külső szokását és törvényszerű viseletét önhaszna miatt; és végre mivel e fogság annyira bír a büntetés jellemével, mikép rosszat és fájdalmost kivétel nélkül mindenre nézve foglal magában: szóval ez azon büntetés, melyet úgyszólván egyediesíthetni, mert a mely rabnak lelke elcsügged, vigasztalással eleveníti meg; kinél tanács hiányzik, azt oktatással fegyverzi fel; kiben a rosszakarát és dacz szembe szálló, azt a magány és sötétség szellemi fegyverével győzi le; kit letör bánat és szenvedés, azt látogatókkal támogatja stb.; mi természetesebb, mint hogy a t. RR. ekkép lévén meggyőződve, bátran kimondják, hogy minden kísérletet fölöslegesnek tartanak. De mivel a magány-rendszer alapja, ha a lélektan elvein alapul is, nem alapul olyanokon, a melyek országról országra, népről népre nem változnak, és mivel a külföld tapasztalása, melyre a t. RR. annyi bizodalommal hivatkoznak, épen mást bizonyít, mint a mit a t. RR. mint a magány-rendszer kétségbevehetetlen következeit, fölmutatnak: én tapasztalásokra hivatkozva bebizonyít-

hatom, hogy a magányrendszer hosszabb időre letartóztatott rabokra alkalmazva, azokat nem csak testi és lelki romlástól meg nem őrzi, hanem mind testi, mind lelki tekintetben több s nagyobb veszélyeknek teszi ki bármely más rendszernél. Ha sikerül a külföld adataira hivatkozva bebizonyítanom, hogy e rendszernek alkalmazása sehol az elkövetett bűntettek számát nem kevesbíté, hogy mellette a visszaesésnek esetei ép oly számosak, hogy végre nem csak azon állítás, melynek a t. RR., felfogásom szerint, kelleténél több fontosságot tulajdonítanak, miszerint a törvényhozás, mely a magányrendszert egyszer elfogadta, azt tapasztalt célszerűségénél fogva meg nem változtatta, nem áll, sőt ellenkezőleg ott is, hol a rendszer alkalmaztatott, az nem csak oly változásokon ment keresztül, melyek annak lényegét megváltoztatják, hanem némely helyeken egészen el is hagyatott; vajon ha a külföld adataira hivatkozva, mindezt bebizonyítani képes leszek, elméleti szépségével fogják-e védeni a mélt. fő RR. előbbi határozatukat? Vajon ez adatok megfontolása után is azt fogja-e állíthatni valaki, hogy a magányrendszer tökélye olyan valami, min kételkedni nem szabad, mire nézve minden kísérlet szükségtelenné, sőt a mennyire egy ily institúció áldásait elhalasztja, károossá válik? Én azt hiszem, hogy nem. A mi mindenek előtt az izenet azon állítását illeti, hogy a magányrendszer a lélektan elveire alapítva, hatásában éghajlat szerint nem különbözhetik, bátor vagyok a mélt. fő RR.-ket figyelmessé tenni azon tapasztalásokra, melyekből kitűnik, hogy minden institúciók közül, melyek különböző fajú népekre alkalmaztattak, és én nem ismerek olyant, melynek hatása a népek jelleme szerint ne különböznék, nincsen egy, melynél a hatás különbsége annyira kitűnnék, mint a magányrendszernél. Míg a philadelphiai börtön orvosának jelen-

tése szerint 1836. és 1837-ben a halálozások esetei a fehér rabokra nézve az egész számnak csak 3°/_o-ára emelkedett, a színes rabok közt e szám 7°/_o-ra emelkedett; 1838-ban ez arány még nagyobbá vált, miután a *Keastern poenitentiary* tizedik jelentése szerint ez évben a fehérekre nézve a halálozások esete csak 2·85°/_o, a színesekre nézve pedig 11·80°/_o volt. Ugyane különbség mutatkozott az egyes státusok között is Amerikában; például Rhode-Islandban, hol e rendszer most elhagyatott, annak még károsabb következményei mutatkoztak, mint Philadelphióban. Ugyanez bizonyul be, ha földrészünkre tekintve, e rendszer hatását Angliában, Belgiumban és Vaad cantonban összehasonlítjuk. Ez utolsóban ugyanis sokkal nagyobb számban találjuk a magány-rendszer rossz következményeit, mint a két előbbi országban. De engedjük meg, hogy e nézetek nem állanak; tegyük fel, hogy a magány-rendszer hatása éghajlat és népjellem szerint változni nem fog; hogy a külföld példájára lehető legnagyobb biztossággal számíthatunk: vajon mit bizonyítanak e példák? »Tökélye e rendszernek, hogy mellette a rabok nem romolhatnak meg«, így szólnak a fő RR. A rabok romlásáról lévén szó, kétféle tekintet igényli figyelmüket: a) a rabnak anyagi jóléte, mely éltét és egészségét tartja meg; b) szellemi jóléte, mely által erkölce és szellemi tehetségei megőriztetnek. Nézzük, a mi először a rabok anyagi jólétét illeti. Kétségkívül nincs biztosabb kulcs, mely szerint ezt megítélhetjük, mint a halálozási esetek száma és az egészségi állapot, miként az Európa egyes magányrendszerű tömlöczeiben feltalálható. Először, a mi a halálozási eseteket illeti, összehasonlítván tizenöt tömlöczt az észak-amerikai státusokban, melyek közül kilencz az auburni és hat a philadelphiai rendszer szerint tartatik fenn, a bostoni börtönfegyelm-társaság tizennyolczadik jelentése

szerint az előbbieken minden negyvenöt rabra csak egy, az utóbbiakban minden huszonhárom rabra egy halálozási eset jut. A philadelphiai börtönt magában tekintve, ha négy évet, 1837—1841-ig, veszünk, a halálozások esetei a letartóztatottak 5⁰/₀-át teszik, míg az auburni rendszer mellett ez esetek 2⁰/₀-nál magasabbra nem emelkedtek. Ugyanez tapasztaltatott Angliában, Milbenk fogházban, míg az a magány-rendszer szerint tartatott, a mint az a *Times*-nak egy 1843. november 25-én megjelent cikkéből látható. A lausannei börtönről következő, igen érdekes adatokat közöl dr. Gross a *Bibliothèque de Genève*-ben 1834. november 1-től 1847. január 1-ig 580 rab, közte 458 férfi, 122 asszony záratott el közmunka mellett, 103 rab pedig, és közte 85 férfi, 18 asszony, a magány-rendszer szerint. A 458 férfi közül, kik az auburni rendszer mellett tartattak, meghalt 13, azaz 2·82⁰/₀, a 122 asszony közül csak 1 halt meg, azaz 0·82⁰/₀; a két nemet összehasonlítva 2·41⁰/₀, míg a városban a halálozások esetei 2·58⁰/₀-on álltak. Ugyanazon idő alatt a 85 férfirab közül, kik magány-rendszer szerint tartattak, meghalt 6, azaz 7·6⁰/₀; a 18 magány-rendszer szerint elzárt nő közül pedig meghalt 3, azaz 16·69⁰/₀. A hol a halálozások esetei ily gyakoriak, ott az egészségi állapot jó nem lehet, s nem is csodálhatjuk, hogy a philadelphiai orvos 1839-ben beadott tudósítása szerint, mely a *Keastern penitentiary* 11-dik jelentésében látható, 73 betegségi eseten kívül, melynek csiráit magok a rabok hozták a börtönbe, 196 nehéz betegség esete adta elő magát egy év alatt, azaz 1 beteg jut 2 rabra. Ugyanez tapasztaltatott New-Yerseyben, hol dr. Coleman a rabokról ezeket mondja: •A rabok közt többen voltak, kik az előbbeni tömlöczből jöttek át. Míg a tömlöczben tartattak, egészségök jó volt, s a két első évben keveset panaszolkodtak;

most elgyengültek és testi erejük hanyatlásának világos nyomait mutatják. Angliában egy éve, hogy a pentonvilli úgynevezett mintabörtön létezik, s már 40 rab oly elgyengült állapotra jutott, hogy a vuldichi kórházként szolgáló pontonokba helyeztetett át; közülök egy január 24-én meghalván, a halotti vizsgálat alkalmánál — mint a január 28-ki *Times*ből látható — halála egyenesen a magánelzárás következéseinek tulajdonított. De még sokkal szomorúbbak azon resultatumok, a melyeket a magány-rendszer a rabok lelki állapotjára gyakorolt, s e részben, habár egy pár évi tapasztalás után tisztán empirikus tárgyakban nem szívesen mondok ki ítéletet: a magány-rendszer jóformán el van ítélve. Hiteles adatok szerint a philadelphiai tömlőczben 1837-ben 376 rab közül 14 örülesi esetet találunk, azaz minden 27 rabra egyet; 1838-ban az örülesi esetek 18-ra emelkedtek, a mi 387 rabnál tesz 21-re egyet; 1839-ben 26 örülesi esetet találunk, azaz a rabok száma 334 lévén, 16-ra egyet; az 1840. és 1841. évi tapasztalások nem kedvezőbbek, e két évben 32 örülesi eset lévén; mely tapasztalásokat összevéve kitűnik, hogy csak a philadelphiai börtönben 1837—1841-ig 83 rab örült meg. A new-yerseji tömlőczben 1840-ben 150 rab közül 12 örülesi esetre akadunk. Rhode-Islandban a magány-rendszer oly szomorú eseteket idézett elő, hogy a törvényhozás az egész rendszerrel egy évi tapasztalás után felhagyott. Nézzük Angliát. Miután a milbenki börtönben a magány-rendszer 18 hónapig megpróbáltatott, a rabok közül 15 örülesi eset tapasztaltatott, minek következtében a börtön szabálya annyira megváltoztatott, hogy a rabok három hónapot magányban töltvén, később egymással beszélhetnek; mely változtatás az 1841. évi január havában behozatván, az erre következő 17 hónap alatt csak öt örülesi eset adta magát elő az 1843. évi

Prison Report szerint. Hogy pedig a Kraffort által ajánlott minden enyhítés mellett a magány-rendszernek e következései el nem háríthatók, bizonyítja, hogy a pentonvilli modelpriesenben, hol mindezen enyhítések alkalmaztattak, mégis december végéig már három örülési eset adta magát elő. A lausannei börtönről igen kimerítő adatokkal birunk Verdei orvostanár munkájában: *Sur la reclusion dans le canton Waadt*. E cantonban három börtönrendszer alkalmaztatott: 1803—1826-ig a régi rendszer; 1826—1834-ig az auburni; 1831—1841-ig a visszaesőkre nézve a philadelphiai. Ez időszakot összehasonlítva, az elsőben 1, a másodikban 2, a harmadikban 31 örültségi esetet találunk, s vajon mondhatjuk-e ezek után oly biztossággal, mint a t. RR. állítják, hogy a magány-rendszer mellett a rab meg nem romolhatik? Vajon a tett tapasztalásokkal szemünk előtt, merünk-e nyugodtan határozni? Szabad-e elnémitanunk minden ellenvetést azon állítással, hogy nekünk a magány-rendszer elméletileg szebbnek tetszik? Szabad-e a philantropia czime alatt mentegezni oly valamit, mi bot és korbács nélkül a kínzásnak ugyanoly nemét foglalja magában, mely mellett embertársaink megőrülhetnek!? De vajon, ha a kérdés ezen oldalát mellőzzük és a státusnak czéljai elérésére azon jogot tulajdonítjuk, hogy a bűnöst akármily szenvedéseknek vethesse alá, csakhogy annak erkölcsi megjavulása eszközöltessék, s a státus büntettek elkövetésétől megőriztessék: vajon megfelel-e a magány-rendszer e tekintetben is feladatának? Nézzük: »A magány-rendszer erkölcsjavító, mert melleite a fegyelem testi büntetés nélkül is fentartathatik«. A praxis itt is ellenkezőt bizonyít. Glasgowban a rabok a sötét kamrán és koplaláson kívül néha vasra veretnek, fiatalabb gonosztevők pedig meg is korbácsoltatnak. A philadelphiai börtönben igen sok ideig a

rabok kiáltozásának elhárítására »Ironyag« neve alatt kínzó eszköz használtatott, melynek leírását a mélt. fő RR. a bostoni tömlőcz-fegyelmi társaság 14-dik jelentésében olvashatják, s melynek használata újabb időben megszűnt ugyan, de csak miután egy Maccursey nevű a büntetés alatt szörnyű kínok közt meghalt. A magány-rendszer jótékony hatását, mint büntetést, csak a büntettek kevesbitése s a visszaesések ritkasága mutathatná meg; már pedig mindkét tekintetben az adatok épen nem kedvezők. Mi az elsőt illeti: a magány-rendszer hatásáról a büntetésekre általán véve tapasztalásunkat csak Amerikában kereshetjük, a rendszer Európában általánosan behozva nem lévén. Már nézzük az amerikai börtönöket. New-Jerseyben 1836-ban 113, 1837-ben 141, 1838-ban 163, 1839-ben 166, Philadelphiában 1833-ban 123, 1834-ben 183, 1835-ben 236, 1836-ban 360, 1837-ben 386, 1838-ban 387, 1839-ben 417, 1840-ben 434 rab volt. Nézzük most a visszaesések eseteit, mert csak ezekből ítélni lehetjük meg a rabok megjavulását igazán. Az inspectorok jelentése szerint azon 1480 rab közül, kik a börtön megnyitásától 1842. január 1-ig a philadelphiai börtönbe jöttek, 460, azaz 31% találtatott visszaesés esetében, míg Franciaországban 1841-ben a recidivák esetei csak 17%-ot tettek. A glasgowi tömlőczben a recidivák esetei szintén számosak. Míg a lausannei tömlőczben, hol mindkét rendszer létezik, a recidivák esetei azon rabok közül, kiket az auburni rendszer szerint tartottak, a férfiaknál 11·59%, az asszonyoknál 13%. A recidivák esetei a magány-rendszer szerint tartott rabok közt a férfiaknál 40·84% tesznek, az asszonyoknál pedig 66·60%. És valóban csodálatos volna, ha a t. RR. állítása szerint csakugyan nem mutathatnánk példát, hol a törvényhozás a magány-rendszert behozva, attól eltért

volna. Ez azonban nem áll; a magány-rendszer, mely egy ideig majdnem költői lelkesedéssel magasztaltott, napról-napra elveszté pártolóit, s még Amerikában is, hol a rendszer egy ideig mindinkább elterjedett, egy idő óta csökken. A bostoni társaságnak 18-ik jelentésében ezeket olvassuk: »1838-ban csak három státus-tömlőczöt találunk, melyekben a pensylvanai rendszer elfogadtatott; kettőt Pensylvaniában, egyet New-Yerseyben, míg az auburni rendszer 14 státusban elterjedett. 1838 óta az amerikai státusok közt csak Rhode-Island fogadá el a magány-rendszert, mely, 37 rab közül hat megörülvén, azt ismét elhagyá, s Luisiana, Mississippi, Alabama, Centucky, Indiana, Michigan és Maine azóta az auburni rendszer szerint rendezték el fogházaikat.« Itt tehát Rhode-Islandban látnak a t. RR. egy státust, mely a magány-rendszert próba után elhagyta. Angliában a pentonvilli-fogházban a rabság ideje csak 18 hónapra szoríttatik; a milbanki tömlőczben pedig csak három hónapra. Luisianában az általam elősorolt tapasztalatok következtében a státus-tanácsnak legújabb határozata szerint a magány rendszer csak visszaesések eseteiben alkalmaztathatik és soha három hónapnál tovább nem terjedhet. Mindezekből a mélt. fő RR. átláthatják, hogy azon indokok, melyek a t. RR.-et annak kimondására birták, hogy a magány-rendszer alkalmazására nézve minden kísérlet szükségtelen, nem állván: a kerületi börtönökben, hol a fogság ideje mindig hosszabba terjed, a magány-rendszer mint definitiv elfogadtassék, még nem jelentethetik ki; s hogy e részben a próbatétnek valóságos szüksége mutatkozik, magától értetődvén, hogy az auburni rendszer semmi ily káros következéseket nem mutatván, a próba e rendszerre is kiterjesztessék, annyival inkább, mennyivel bizonyosabb, hogy ha e rendszer nálunk is czélirányosnak mutatkoz-

nék, mint reményem, a tetemes költségkimélés, melylyel e rendszer jár, a fogházjavítás ügyét tetemesen elősegitené. Az első építési költségek az auburni rendszer mellett $\frac{1}{3}$ -dal kisebbek. Még nagyobb a különbség a tartási költségre nézve. A philadelphiai börtönben 1827—1842-ig 400 rab eltartása került a státusnak 320,000 dollárjába, míg ugyanazon idő alatt öt tömlöcz, mely az auburni rendszer szerint tartatott, Wetersfield, Auburn, Charlestown és Columbiában minden költséget megtérítvén a státusnak, azon kívül 430,000 dollár tiszta jövedelmet hozott. Indítványunknak második része a törvényhatósági börtönökre nézve tett azon javaslatunkból áll, hogy a börtönökben az 1827-iki országos választmány által indítványozott rendszer hozassék be azon változásokkal, melyeket a mélt. fő RR. az iránt ajánlottak. Rövid leszek a kérdés ez oldalára nézve, s azért nem ismételve azokat, miket a RR. e javaslat ellen izenetökben oly helyesen megjegyeznek, csak két szempontra vagyok bátor a mélt. fő RR.-et figyelmessé tenni, mely e javaslat ellen leginkább szól. Az elsőt, hogy midőn a mélt. fő RR. a magány-rendszert, melynek tökélyeiről elméletileg meggyőződtek, a törvényhatósági fogságokra nézve elfogadni nem akarták és e határozatokban kétség kívül a költségek nagysága által is megerősítették: most nem ajánlhatják egy oly rendszer behozatalát, mely — mint a t. RR. helyesen megjegyzi — a fő RR. indítványa szerint alkalmazva igen tetemes költségbe kerülne, annyival inkább, a mennyivel bizonyosabb, hogy noha az 1827-iki rendszer annál, melyet börtöneinkben most találunk, igen sokkal czélszerűbb, azonban mégis oly tetemes hibával járó, hogy annak definitiv elfogadását senki sem ajánlhatja, és így az 1827-iki rendszer csak ideiglenesnek tekintethetvén, míg t. i. a minta-börtönnek eredményeiről meggyőződhetünk, a mélt. fő RR. indít-

ványának következtében tett költségek elvesznének. A második; hogy a mélt. fő RR. tovább is ragaszkodva javaslatuk e részéhez, indítványunknak egyéb részével, sőt alapelvével is felfogásom szerint ellenkezésbe jönnének. A mélt. fő RR. indítványának alapját ugyanis azon nézet teszi, hogy minden büntetés a büntető rendszerrel elváihatatlan kapcsolatban áll, sőt rajta alapszik, hogy tehát ott, hol a büntetéseknek több neme létezik, e nemre nézve egy különös büntető scalának felállítása a törvénykönyv szükséges kellékei közé tartozik. Már felállítva az elvet, miként ajánlhatnak a mélt. fő RR. a törvényhatósági börtönökre nézve oly rendszert, mely a rabok osztályozásán alapulva, némely törvényhatóságban a rabok csekély száma miatt valóságos magányrendszerre válhatik; másokban, a hol a rabok számosan és hallgatás nélkül közmunka mellett tartatnak, büntetési jellemét elveszti? Miként ajánlhatnak oly rendszert, mely alkalmazásában szükségkép annyi különbözőséghez vezet, hogy a felállított elv szerint majdnem minden börtön külön büntetési scalát igényelne? A törvényhatósági börtönök elrendezésénél két tekintet az, mit soha szemünk elől veszíteni nem szabad. Az első, hogy a büntető-rendszer körül teendő javítások nem egyszerre, hanem a rendek nézetei szerint is, kik arra évenként egy millió forintnál többet nem számítanak, csak lassankint hozattathatnak be. A második, hogy mivel egyes törvényhatóságok új börtönök építésének szükségét már most is érzik és érezni fogják napról napra inkább: ez ujonnan felépítendő börtönök körül oly intézkedések tétessenek, melyek által azok később, ha büntető rendszerünk végre kiegészítettik, céljuknak megfeleljenek, s minden ezentúl építendő törvényhatósági börtön egy lépéssel feljebb legyen, melyet a célba vett tökélyes büntető

rendszer felé teszünk. Szükség, hogy a törvényhozás mind e két tekintetre terjeszsze ki figyelmét. A mi az elsőt illeti: azon időszakra nézve, mely alatt börtönrendszerünk kiegészítését nem remélhetjük, a törvényhatóságoknak az 1827-iki rendszer behozását kötelességül tenni, a nagy költségek tekintetéből, melyekkel az jár — mint mondám — nem tartom czélirányosnak, s e részben csak azt kívánám, hogy a törvényhozás kijelölvén egyes főbb tekinteteket, minők a raboknak egészségi állapotja, dolgoztatása és, a mennyire lehet, osztatása: a börtönök főfelügyelésével megbizandó középonti biztosságnak kötelességül tegye, hogy az egyes törvényhatósági börtönökre e tekintetből szorosán felügyeljen. Minden ujonnan építendő törvényhatósági börtönre nézve én már most is törvény által a magányrendszer építési formáját fogadnám el; elfogadnám pedig azért, mivel végezelünk az lévén, hogy minden nagyobb gonosztevők kerületi börtönbe záratván, a törvényhatósági börtönök csak vádlottak s rövidebb időre letartóztatottak elzárására fordítottassanak: bármik legyenek is a mintabörtön eredményei, a törvényhatósági börtönökben minden esetre a magány-rendszernél czélirányosabbat nem találhatunk. A vádlottakra nézve a magán eljárás minden czélszerű eljárásnak egyik főkelléke; a rövidebb időre elzárt raboknál pedig csak igen kis mértékben mutatja azon káros következéseket, melyek a magány-rendszer ellen közönségesen felhozottak. Mivel azonban jelenleg csak egy kerületi börtön építettvén, a törvényhatósági börtönök még hosszabb időre elzárt rabok letartóztatására is fordítottatnának, s minthogy a rendszer kiegészítése esetében is a megyei fogházakban a letartóztatás ideje egy évre terjed, s tudunk nem lehet, nem fogja-e a tapasztalás, mint külföldön, úgy nálunk is azt mutatni, hogy a magány-

eljárás már az első évben is káros következtetéseket szül: én a törvényhatósági börtönök mellé közös dolgozó termeket kívánok építtetni a végett, hogy azokban a hosszabb időre elzárt rabokra és azokra nézve, kikre azt a központi bizottság szükségesnek látandja, enyhítésül közös munka használtassék. Az indítvány harmadik részére nézve, t. i. mennyiben szükséges egy ideiglenes büntetési scalának kidolgozása, nézeteimet már utolsó alkalomkor, midőn e tárgy itt előkerült, kimondám, s itt ujonnan csak azt nyilatkoztatom ki, hogy a büntetési scalának kidolgozását szükségesnek nem tartom, s pedig nemcsak azért, mert büntető törvénykönyvünkben a büntetések maximuma úgy is rendkívül magasra állapított meg, hanem azért is, mert ha a mélt. fő RR. a birói hatalomnak önkényétől félnek, ez önkény elleni biztosságot nem a büntető törvénykönyvben, mely igen helyesen büntetési minimumokat fel nem állítván, azt a birói hatalomra bizta, hanem csak egy czélszerű eljárás kidolgozásában kereshetjük, valamint az már a mult alkalommal megjegyeztetett, midőn a tábla ez oldala által indítvány tétetett, hogy az eljárás a büntető törvénykönyv előtt vétessék fel. Ezek azon nézetek, melyeket e méltóságos tábla részéről a t. RR.-nek adandó feleletünkben előadni kívánnék, teljesen meg lévén győződve, hogy elfogadásuk által, ha e nézetek nem birnak is azon elméleti szépségekkel, melyeket a magány-rendszer definitív elfogadásában találhatunk, mégis nem ismerek olyanokat, melyek nemzetünket könnyebben s bizonyosabban azon czélhoz vezetnék, mely után egy idő óta annyi lelkesedéssel fáradozunk.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ÉVENKÉNTI TARTÁSÁRÓL.

Fenséged a tegnapi tanácskozás folyamában igen helyesen méltóztatott megjegyezni azon különbséget, mely az évenkénti országgyűlések és az évenként összejövő, de hosszabb időre választott törvényhozások közt van; mindenek előtt tehát azon kérdésre, miként azt cs. kir. fenséged felállította, t. i. az évenként, vagy hosszabb időre választott törvényhozási test évenkénti összejövetelére nézve ki kell nyilatkoztatnom, hogy én a békési főispán úr ő méltóságának azon indítványát, hogy a követek, noha az országgyűlés évenként összejő, három évre választassanak, egész kiterjedésében pártolom és elfogadom; és ez szolgáljon feleletül egyszersmind mélt. gróf Dessewffy Emil úrnak, ki tegnap a discussiót megkezdvén, azt állítja miként az évenkénti országgyűlések egy évenként visszatérő végtelen agitációnak, vagy — mint kifejezte — évenkénti demoralisációnak synonymuma. Ha csakugyan szükséges a mélt. úrnak ez okoskodására felelni, meg vagyok győződve, hogy a mélt. úr okoskodásának épen oly erős alapja van, mint azon mélt. úrénak, ki az évenkénti országgyűlést költség tekintetéből nem pártolja; mert ha azon okoskodás szerint az évenkénti országgyűlés csakugyan synonymuma a demo-

ralisatiónak, és országgyűlésünk az által, hogy az évenkénti országgyűlést elfogadjuk, költséges volna, ha — mondom — mindezek állanának: azok e táblát nem oda fognák vezetni, hogy minden harmadik évben tartassanak országgyűlések, mert kétségkívül még az is sok költségre és demoralisatióra ad okot, hanem oda fognák vezetni, hogy halaszszuk el az országgyűlést hat évre, vagy a demoralisatiónak és költségnek kikerülése tekintetéből hagyjuk el egészen; de erősen meg vagyok győződve, hogy a fő RR. ez indoknak következményeit elfogadni nem fogják, és azért nem akarom tovább folytatni megezáfolását. Ugyanazon mélt. úr azt mondá: vajon elfogadjuk-e a KK. és RR.-nek a békési főispán által módosított indítványát? A kérdés megfellelésére nézve szükséges tekintettel lennünk először arra: befér-e az, mit a KK. és RR. indítványba hoznak, alkotmányunk rendszerébe; másodsor: üdvös, czélszerű-e, azaz meg fogja-e szüntetni a bajokat és károkat, melyek a törvényhozás körül most vannak? És ez azon kérdésnek valóságos tere. Utilitarius elvből indult ki a mélt. úr és követi abban törvényeinket, mert az 1715. és 1825. t.-cikk világosan mondja, hogy minden három évben országgyűlések tartassanak; egyébiránt szükség esetében többször is. Ez azon tér, melyen a méltóságos urat követni fogom. A méltóságos úr elősorolta jelen törvényhozásunknak minden hibáit és hiányait, és megvallom, hogy a méltóságos úr következetességétől nem vártam beszédének végén azt, hogy a méltóságos úr az országgyűlésnek mostani formáját, melyben mind e bajok léteznek, a mélt. fő RR.-nek továbbra is javasolni fogja; azonban végig fogunk menni a méltóságos úr által előadott azon szomorú tapasztalásokon, melyeket törvényhozásunk körül látunk, és ha azokat végig tekintve, az fog kitünni, hogy azon bajoknak csak egyike is

nagyobb mértékben fog feltűnni az évenkénti országgyűlésnél; sőt ha nem fog a legnagyobb valószínűség mutatkozni arra nézve, hogy azon bajok kisebb mértékben fognak létezni az évenkénti országgyűlések mellett: én minden kérdésen kívül gr. Dessewffy Emil előadására fogok szavazni. Mi azon bajokat illeti, melyek miatt mostani országgyűléseink hiányosak, vagyis inkább a várakozásnak nem felelnek meg: ez volt a kérdés, melyet a méltóságos úr magának feltett és ennek az első oka — mint mondá — az, hogy felette sokat várunk a törvényhozástól. De vajon miért várunk annyit? Azért, mert törvényhozásunk rendkívüli állapot, nem egy folytonosan működő sévről-évre visszatérő, hanem csak mintegy az országra nézve szerencsésen bekövetkezett epochalis idő lép előnkbe, melyet használnunk kell és melyet elvesztve egyszer, mindig három évet veszünk el. Magyarországon a törvényhozás összejövetele végtelen agitatiót szül; a törvényhozás mindig végtelen sok várakozással nyitogat meg. De miért? Azért, mert a törvényhozás nem rendesen működik; az csak időről-időre nagyobb epochában tér vissza, s nem kételkedhetik senki, hogy ha az országgyűlés évről-évre összejövendő, ha csak néhány hónapra is, oly nagy várakozással a törvényhozásnak működését senki követni nem fogja. Említettett itt, hogy hazánkban országgyűlésről országgyűlésre egyes tárgyak jelöltetnek ki, melyek panaceáknak tartatnak, és erre nézve az évenkénti országgyűlések nem fogják változtatni a dolgok helyzetét. Igaz, a magyar nemzet mindig bizni fog a panaceákban és egyes törvények létezésétől többet fog várni, mint a mennyit azon törvények azután realisálni fognak. De ez nem Magyarországnak kórállapotja; ez minden alkotmányos országban megvan, és a méltóságos úr, ki Angliára hivatkozik, nem fogja tagadni, hogy ott hasonlókép,

valahányszor egy nagy kérdés keresztülviteléről van szó, azon kérdéstől a hazának jövője és lehető legnagyobb felvirágzása s boldogsága függni hirdettetik. Ez az alkotmányos élet természetéből foly; szükség minden törvény kivitelére a nemzetnek realitása, és erre nézve szükséges, hogy többet reméljen a nemzet egyes törvényektől, mint a mennyit azok realizálni képesek, hogy a nemzet minden erejét azon egyes törvény kivitelére szentelje; de a ki azt mondja, hogy azon fölötte nagy reménye a nemzetnek, melyet egyes törvényekbe helyeztetett, káros következtetéseket szült Magyarországra nézve, az csalódik; mert ha már sem a parasztbirtoknak megváltása az országot egyszerre a boldogságnak tetőpontjára nem emelte, sem a váltótörvény mindazokat, miket reménylettünk, nem realizálta: mégis kétségkívül mind a kettő tetemes előlépés és haladás hazánk ügyeire nézve; s én legalább, ha egyik törvényt megsemmisíteni kellene, nem gondolnám, hogy a mélt. fő RR. közül akadna csak egy is, ki azt valósággal tenni akarná. És, mélt. fő RR.! ha a panaceáknak káros hatása volt: miért volt az? Azért, mert valamint egy részről a parasztbirtoknak megválthatása és a váltótörvény panaceáknak hirdettetnek, úgy más részről is hasonlóképp panaceának hirdettetett a partis I. tit. 9-us; és ilyennek hirdettetett az aviticitas; és így, mivel a törvényhozás soha egész akaratát keresztül nem vihette, hanem akaratának egy részét: azok panaceákként tekintettek. Vegyük például a váltótörvényt, mert különösen kedvencz themája a mélt. fő RR.-nek a váltótörvény hibáit említeni. Kétségkívül vannak a váltótörvénynek rossz következtetései; de miért? Mert a váltótörvény isolált tény; mert hozzá nem adtuk azon törvényes provisiókat, melyek annak kiegészítéséhez szükségesek voltak; mert a váltótörvény nagy ügyyel-

bajjal keresztülvitetvén az országgyűlésen, a nemzetnek három évig szenvedni kellett; mert azon váltótörvény kiegészítéséhez törvényes dispositiókat hozni nem lehetett; és vajon azon rossz következesek nem volnának-e kevésbé érezhetők a hazában, ha évről évre országgyűlés lévén, már nyolcz hónapi tapasztalás után meggyőződött volna arról az ország, miszerint a váltótörvények üdvös működésére még más törvényes rendeletek is szükségesek; és ha a váltótörvényeket akként nyolcz hónap után pótolta volna a nélkül, hogy most három évig ne kelljen várnia, míg azokat pótolhatja? Ez tehát kérdésen kívül az országgyűlés évenkénti tartása mellett szól. De mi a második ok, melyért országgyűlésünk a várakozásnak meg nem felel? A méltóságos úr azt mondá, hogy annak oka a közvéleménynek ki nem fejlett állapota; és ebben ismét igazsága van, hogy, fájdalom, a közvélemény hazánkban igen csekély mértékben van kiképezve. De mivel nálunk a szabad sajtó hiányzik, a közvélemény kiképzése leginkább csak a törvényhozás által eszközöltethetik, mert Magyarországnak törvényhozása rendkívüli állapotban van. Európa minden más országában, hol a szabad sajtó működik, a törvényhozás csak képviselője a közvéleménynek; itt Magyarországon csak egy részben képviselője annak s egyszersmind képezője is. Ha az 1826-iki országgyűlési epochát mostanáig végig tekintjük, nem fogja tagadni senki, miszerint Magyarországon a közvélemény, főkép politikai kérdések iránt, inkább haladt, mint előbb századokon át, és pedig azért, mert a törvényhozás a közvéleményre hathatott. Ha tehát a méltóságos úr azt tartja, közvélemény hiányában vagyunk, és annak kiképezését kívánja, nem kívánhat semmi mást, mint azon eszközt; melylyel Magyarország a közvélemény kiképezésére szabadon működhetik, t. i. hogy a

törvényhozás minél gyakrabban működhessek, s minél nagyobb kiterjedésben és mértékben eszközölje azt, mit a méltóságos úr hazánk kifejlődésére nézve szükségesnek tart. A harmadik ok, hogy törvényhozásunk a várakozásnak meg nem felel — mint a méltóságos úr mondá — a sorozat hiánya; s én ismét nem hiszem, hogy e hiány, e confusio, az országgyűlés évenkénti tartása által neveltetnék. Mi azon sorozat hiányának, vagyis inkább — hogy úgy mondjam — azon nagyszerű confusiónak, melylyel minden országgyűlés kezdődik, főoka? Először a sérelmeknek roppant tömege; másodsor a kir. előadások s az ország rendei által tett indítványok közti vitatkozások. Mi a sérelmeket illeti, hogy egyszer én is a régi törvényekre hivatkozom, az 1655. XLIX. törvény igen bölcsen jegyzi meg, hogy a sérelmek nagy számának elhárítására czélszerűbb eszköz nincs, mint az országgyűléseknek három évről három évre, azaz minél többszöri tartása. Kérdést nem szenved tehát, hogy — mint azt gr. Andrássy Károly is kijelenté — az évenkénti országgyűlések által rendkívül kevesedni fognak a sérelmek, melyek, a dolgok természete szerint, nagyrészt a törvényeknek rosszul történt magyarázatából támadnak szükségkép, minthogy itt Magyarországon csak az összes törvényhozás a fejedelemmel együtt magyarázhatja a törvényt; a törvény pedig meghozatva, az első három évben minden magyarázat nélkül marad. Azon sérelmek tehát, melyek a törvény félreértéséből támadnak, az országgyűlés évről-évre tartatván, szükségkép meg fognak kevesedni. A második ok: a kir. előadások és a tett indítványok tömege s az azok közti vitatkozások. De hisz, mélt. fő RR.! ez természetes következése a jelen állásnak. »Hátra vagyunk mindenben«, ezzel nyitotta meg királyunk az országgyűlést. »Hátra vagyunk mindenben, roppantak teendőink«

felelte az összes nemzet; és most, midőn a törvényhozás nem évről-évre jő össze, nem is működhetik biztosan. Most az országnak minden törvényhatósága érzi rettentő bajainkat, s mi annál természetesebb, mint hogy minden törvényhozás azzal kezdődik, miszerint arról vitatkozunk: min segítsünk először? De ha a törvényhozás biztos lesz arról, hogy évről-évre összejő, hogy mindazt, mi egyik országgyűlésről hátramarad, a jövő országgyűlésen kipótolhatja: hiszik-e a mélt. fő RR., hogy a confusio akkor oly nagy lesz, és hogy a KK. és RR. akkor is évekig vitatkoznak a fölött, hogy egyik vagy másik tárgyat vegyék-e fel, vagy pedig megegyeznek akármiben, hogy végre valami történjék? Egy év a nemzet életében nem sok, s így e tekintetben az évenkénti országgyűlés czélszerűsége mutatkozik. Még két bajt említett a méltóságos úr, t. i. a praeculusi terminust és a kir. előadások mostani módját. Mind a kettőnek megváltoztatása nem tőlünk függ. Egyébiránt azon két baj az évenkénti országgyűlés mellett kétségkívül sokkal kisebb lesz, mert mélt. fő RR.! mi a praeculusi terminusnak legrosszabb oldala? Az, hogy váratlanul jő; hogy oly pillanatban jő, midőn számtalan munkálat megkezdve, de semmi bevégezve nincs, és hogy azért a terminus praeculusi azon zavarokat, melyek már léteznek, még inkább növeli. Ha azonban törvényben mondatik ki a terminus praeculusi; ha a törvényhozás előre tudja, hogy négy, legfeljebb öt hónapig tartandó ülést: akkor kétségkívül úgy fogja elintézni dolgait, hogy a mit akar, azon idő alatt elvégezhesse és nem fog, váratlan terminus praeculusi által meglepetve, kipkedni-kapkodni jobbra-balra. Mi a kir. előadásokat illeti, én nem vagyok az, ki a kir. előadásokat azon formában, melyben azok mostan vannak, czélszerűknek tartanám; és azt hiszem, hogy a kir. előadásoknak azon módja,

melyet most látunk, a lehető legrosszabb, minthogy a kir. előadásokban jóformán nem foglaltatik semmi más, mint tömérdek bajaink elősoroltatnak s az mondatik, hogy segítsünk rajta. De ismét mi ennek oka? A kormány tudván, hogy az országgyűlésnek határideje a három év, felhíva érzi magát, hogy az országot figyelmessé tegye mindazon bajokra, melyek az országban léteznek, s legalább kir. előadásaival jelentse ki azt, hogy az országot haladási szándékában akadályoztatni nem fogja. Ha az országgyűlés évről-évre összegyül, a kir. előadások joga háromszoroztatik, mert mit a kormány most egyszer tehet, az évenkénti országgyűlések alkalmával háromszor teheti, s így ő felségének ebbeli joga háromszoroztatik; és pedig ez sokkal czélszerűbben fog a kormány által használtatni, mint a jelen formában, hol a kormánynak mindig nem egy-két évnél szükségére, hanem hosszabb epochára kell tekintettel lenni. Felhozá végre a méltóságos úr azon okok között, melyek miatt törvényhozásunk eddig várakozásunknak meg nem felelt, a törvény iránti tiszteletlenséget is; s én fájdalommal megvallom, hogy önmeggyőződéseim szerint is alig van baj, mely e hazában léteznék, a közjó előmozdításával annyira ellenkező, mint épen ez; de a törvény iránti tiszteletlenségnek oka hol fekszik, ha nem azon hiányában minden centralisatióknak, melynek káros következéseit minden viszonyok közt oly fájdalmasan tapasztaltuk, akár adórendszerünket, akár communicationalis eszközeinket, sőt törvényeink végrehajtását tekintjük? Egység az, mi minden viszonyainkban hiányzik s minek hiánya, valamint a nemzetet eddig haladni nem engedé, úgy főkép geographiai és politikai helyzetünkben végveszélyhez fogja vezetni. Nem akarok municipalis szerkezetünk fejtegetésébe ereszkedni, s habár nem osztozhatom azon

általános magasztalásban, melylyel felőle szólani szoktunk, teljes mértékben méltánylom érdemeit és elismerem, hogy hiányai is inkább helyzetünk, mint maga az institutio következesei; de ha egy részről örömmel látjuk, ha egyes municipiumainkban mind inkább hatalmasabban fejlődik az élet; midőn örömmel látjuk a buzgóságot, melylyel annyi hazánkfia azon ötvenkét pont körül seregél: nem kell-e eszünkbe jutni, hogy a municipialis szerkezet ellenében, nehogy általa erőnk felosztassék, s minden törekvés úgy szólván individualisálva a nagy egészre nézve elveszszen, valami olyanról kell gondoskodnunk, mi által e külön elemek ismét egyesíttessenek, hogy miután ötvenkét pont van az országban, hol minden egyes polgár magát leginkább otthonosnak érzi, melyért fáradni kötelességének tartja, egy oly pont is maradjon, hol e különböző elemek mint egy nagy egész tagjai érezhessék magokat; nem kell-e, mondom, eszünkbe jutni, hogy épen mert municipialis szerkezetünk annyira kifejlődött, gondoskodjunk, hogy az összes törvényhozás e különböző elemek irányában azon mértékben erősíttessék, melyben az egyes törvényhatóságok erősebb individualis élet nyomait mutatják? Magyarországnak centralisatióra van szüksége, s e centralisatiónak felfogásom szerint egyetlen módja az, hogy a törvényhozó testnek befolyása és ereje a municipiumok irányában erősíttessék. Jól tudom én, vannak, kik centralisatio alatt mást értenek és azt hiszik, hogy mindenki, ki hazánkban erről szól, a municipiumok rovására akarja növelni a végrehajtó hatalom befolyását. De ha valaki azt hiszi, hogy nemzetünk valamihez fogna járulni, mi ily értelemben vett centralisatiót idézhetne elő, az felfogásom szerint csalódik; s valamint a francia és angol kormány csak azért és annyiban bír több hatalommal, a mennyiben a törvényhozó test többségét képviseli, úgy bizonyosan

hazánkban hasonló centralisatio hasonló előzmények-
 nek lehet következése, s a nemzet nagy többségének
 véleménye szerint ily centralisatio csak a felelősségből
 veheti eredetét. Ha tehát a jelen körülmények között
 centralisatióról szólnak, s annak szükségét állítjuk:
 csak törvényhozási centralisatio az, a mi után töre-
 kedhetünk; s épen ez az, minek tekintetéből én az
 évenkénti országgyűlésnek annyi fontosságot tulajdonítok.
 Jelen helyzetünkben instructiókhoz kötött köve-
 teivel, a verificatio joga nélkül és csak három évben
 folytatva munkásságát, a törvényhozás nem elég erős,
 hogy municipalis szerkezetünk decentralisáló hatásának
 ellent állhatna. Mihelyt a törvényhozás nem hosszabb
 szünetek után, hanem évről-évre rendszeren folytatandja
 munkásságát: a municipalis függetlenség vissza fog
 vezetetni azon korlátok közé, melyek a dolgok termé-
 szete szerint hozzá illenek, s ez egy rendelkezés inkább
 fogja emelni a törvényhozás befolyását és vele a tör-
 vények iránti tiszteletet, mint bármi más, mit viszonyainkban
 tehetünk. Mondatott, hogy ez intézkedés nem fér be alkotmányunk
 többi részeibe, és hasonlatosság vétetett a géptől; azonban erre
 megfeleltek azzal, hogy annak megemlítése nem más, mint egy
 circulus vitiosus; és erre ismét az mondatván, hogy ez okos,
 kodási mód circulus vitiosusnak nem neveztetetik, én azt felelem:
 ha a mélt. fő RR.-nek többsége azt hiszi hogy alkotmányunknak
 bizonyos részei az évenkénti országgyűléssel össze nem férnek,
 és hogy bizonyos változásokat kénytelenek vagyunk tenni,
 hogy az évenkénti országgyűlések alkalmazhatók legyenek,
 felszólítom a többséget és azon méltóságos urakat, hogy egy-
 szersmind mondják ki véleményöket és nevezzék meg azon akadályokat,
 melyek alkotmányunkban az évenkénti országgyűlések behozatalát károssá teszik s egy-

szersmind tegyenek indítványt, mikép háríthatók el azon akadályok, miután én, ha egy részről meg vagyok győződve, hogy ily akadályok léteznek, és más részről meg leszek győződve, hogy azon akadályok bizonyos indítványok elfogadása által elháríthatók, azon indítványokhoz szivesebben fogok járulni, mint ahhoz, melyet tegnap mélt. gr. Károlyi György békési főispán úr tett. És így azzal végzem beszédemet, hogy a KK. és RR. indítványát azon módosítással, melyet a most nevezett méltóságos főispán úr tett, elfogadom.

XXVIII.

A NAPIRENDHEZ.

Tisztán napirendi kérdésről szólunk; és épen ezért nem akarok hosszasan ereszkedni bizonyos dolgok czáfolatába, a melyek czáfolatára magamat egyébiránt felhiva érzem. De minthogy az előttem szóló igen érdemes tagnak mondani tetszett, hogy igen könnyű volna majoritást szerezni katonára s pénzre a nélkül, hogy ezek szüksége bebizonyíttatnék, szükségesnek tartom nyilván s ünnepélyesen kijelenteni, miként én Magyarország képviselőit sokkal inkább tisztellem, semhogy ilyféle alkotmányellenes és a szabadság elvét eláruló többség eszközlését nem csak könnyű dolognak, de csak lehetségesnek is tartanám. De mondom, tisztán napirendi kérdésről szólunk, s azért nem tartom szükségesnek egyes kitételek czáfolatába ereszkedni; csak arra vagyok bátor az előttem szóló igen érdemes tagot emlékeztetni, hogy itt senkinek eszébe sem jutott a válaszfelirat tárgyalását elmellőzni s elmellőzni azt, hogy a ministerek feleletet adjanak eljárásuk iránt. Ha valaki találkoznék a házban, ki elmellőzését kívánná, a ministerek volnának az elsők, kik ezt elleneznék. Mert uraim, a felelet-teher nem csak kötelességünk, hanem jogunk is, és mi e joghoz ragasz-

kodunk. Mi e jogban legnemesebb jutalmát látjuk fáradásainknak. Nem arról van tehát szó, hogy a ministerek a felelet-teher alól fölmentessenek, vagy hogy a trónbeszédre való felelet elmellőztessék, hanem csak arról, hogy a trónbeszéd foglalatának egy része, melyre nézve a pénzügyminister külön indítványt kíván tenni, mindenek előtt tárgyalassék s tárgyalassék az, mi az országot fenyegető veszélyt s ennek elhárítására szükséges eszközöket illeti. Erre nézve pedig nem hiszem, hogy az igen tisztelt ház tagjainak különböző véleményök lehetne; mert épen nem osztozom az előttem szóló érdemes tag azon nézetében, hogy az ország veszélyes állapotáról a nemzet képviselői csak a trónbeszéd által értesítettek volna. Én azt hiszem, hogy a nemzet képviselői, midőn összegyűltek, e veszélyről már úgy meg voltak győződve, mint a ministerek. Talán nem volt épen oly tökéletes ismeretök, mindazáltal mindenestre volt. És ha veszélyes állapotról van ismeretök: úgy ez ismeretnek azon meggyőződés a következése, hogy a veszélyt el kell hárítani, hogy az ország veszélyes állapotán segíteni kell. Én tehát részemről szintén azon nézetben vagyok, hogy mindenek előtt, még mielőtt a trónbeszéd iránt teendő válaszfeliratba beleereszkednénk, a pénzügyminister által czélba vett indítvány tüzessék ki napirendre és vétessék fel.

XXIX.

A HÁZSZABÁLYOKRÓL.

A nép bizalmát szintén nagy kincsnek s az ország legnagyobb kincsének tartom. Alkotmányos kormányforma bizodalom nélkül valóságos csalódás. A népbizalom megtartásáért tehát minden elkövetendő. Erre nézve két eszköz van: egyik a választás módjában, másik a törvényhozás eljárásában. Az elsőre nézve a francia kamara összehasonlítása a magyar törvényhozó testtel semmit nem bizonyít, mert Franciaországban az előbbi census szerint 35 millió után csak 200,000 választó volt. Nálunk a választás széles alapra van állítva; most tehát arra kell fő figyelmet fordítani, hogy a törvényhozás eljárása a nép bizalmát ne csak ne gyöngítse, hanem erősítse. A nép bizodalma fentartására legszükségesebb, hogy a törvényhozás a lehetőségig jó törvényeket alkosson, és hogy a jó törvényeket alkossa a lehető legrövidebb idő alatt. Akármilyen nagy legyen a nyilvánosság, akármilyen szép beszédek tartassanak itt, az nem növeli a bizodalmat, ha gyéren hozatnak a törvények. A nyilvánosság megszorításába soha sem egyezem bele. Fődolog a házszabályoknál, hogy úgy alkottassanak, miszerint mellettök és általök mindig jó törvényeket lehessen hozni, még pedig a lehető legrövidebb idő

alatt. És kérdelem: 450, bármi kitűnő egyénekből álló testület képes-e törvényjavaslatokat, melyek néha 2—300 szakaszból is állanak, czélszerűen in pleno discutiálni? Ezt tagadom. Nyáryval az elvekre nézve nagyobb részt egy véleményben vagyok, de indítványát még sem fogadhatom el, mert épen más cél éretnek el vele, mint a mit indítványozó elérni kíván. Szükségesnek tartom, hogy az alkotmányos forma a többség kifolyása legyen, de a kevesebbség elnyomását valóságos szerencsétlenségnek tartanám. A többség csak úgy csalódhatik, mint egyes ember; sokszor figyelmetessé teszi a kevesebbség a többséget oly hibákra, melyeket elkövethetne, s melyeket nem fog elkövetni, ha figyelmetessé tétetik. A kevesebbség elnyomása azért nem csak igazságtalan, hanem veszélyes is. Kérdelem, mikor fog kizáratni hamarább a kevesebbség a bizottmányokból, akkor-e, ha a többség határoz? A többség kit fog választani, nem tudhatni, de annyi bizonyos, kit nem fog, t. i. a minoritás tagjait nem; e szerint a minoritás ki fog záratni a bizottmányokból. Mondatott, hogy nyilvánosság, mint az alkotmányos élet alapja, a leghatalmasabb fegyver. Ez igaz, de ki akarja ezt kizárni? Ki mondja azt, hogy miután az osztályokban egyszer valami megvitattatott, nem lehet ellene többé semmit felhozni, s az ellen a minoritás nem nyilatkozhatik, sőt a kevesebbség kétszer is nyilatkozhatik, egyszer az osztályülésben, másodszer itt a teremben. Az osztályülésekben nem lévén nyilvánosság, a kevesebbség minden tagja, még a legszerényebb is, minden visszatartózkodás nélkül előadhatja okait, s ott olyan okokat is lehet hallani, melyek itt soha fel nem hozattak volna. Meg vagyok győződve, hogy a kevesebbség semminemű terrorismus által, ha mindjárt oly szelid alakban mutatkoznék is, vissza nem hagyja magát tartani véleménye nyilvánításától, s nem hiszem, hogy

a magyar jelleme a szabadság kivívása után egyszerre annyira megváltozott volna, hogy midőn a kevesebbségben lévő férfiak számos éven keresztül a hatalommal szemközt bátran kimondák véleményöket, a mostani kevesebbség is akkor, midőn meggyőződését az igazság mellett ki akarja mondani, magát lezúgatni engedé. Az elmondott okokból pártolom a szerkezetet.

XXX.

AZ OLASZ KÉRDÉSRŐL.

Az előttem szólott szónokok egyike emlékeztette a házat, miként fontosabb kérdés, mint a jelen, talán soha Magyarország törvényhozásának határozata alá nem bocsáttatott. Ez áll. Több, mint három százados hallgatás után a magyar nemzet a független népek sorába lépve, mint független nemzet most először nyilatkozik, s nyilatkozik oly ügyben, mely egész Európát érdekli. A pillanat, melyben ezt teszi, fontos; s e pillanat határoz azon helyről, melyet az európai politikában első pillanattól kezdve Magyarország elfoglaland. Épen ezért teljesen egy véleményben vagyok az előttem szólott követ úrral, s azt hiszem, nem fellengző képzelgésnek van e kérdés eldöntésében helye, hanem okoknak kell határozni, még pedig szorosán megfontolt okoknak. S e tárgyban kétszeresen kell őrizkednünk, még a nemes lelkesedéstől is; mert e tárgy nem csak Magyarországot érdekli, hanem érdekli az összes Európa politikáját. S valamint az egyes ember oly tárgyokban, melyek csak őt érdeklik, követheti lelkesedését, de olyanokban, mik mást is érdekelnek, nem csak lelkesedést, hanem a jogszerűséget is kell követnie, úgy a magyar nemzetnek a jelen esetben kötelessége nem tisztán csak lelkesedés után,

hanem a jogszerűség szerint is határozni. E kérdésnek eldöntésében tehát, felfogásom szerint, csak úgy járhatunk el helyesen, ha kettőre nézve jövünk mindenek előtt tisztába. Először szükséges a *sanctio pragmatica*nak meghatározott értelmezést adni; másodsor szükséges elhatározni azt, hogy a jelen eset mikép áll, ha arra a *sanctio pragmatica* alkalmaztatik. Irinyi József képviselő úr a kérdést szintén ez oldalról fogta fel; csak hogy én egészen más nézetben vagyok a *sanctio pragmatica* következéseire nézve. A *sanctio pragmatica*ban két dolog határoztatik meg: először garantiroztatik Magyarország koronájának integritása, »*adversus extraneos etiam*«. Ennélfogva szükségkép következik az, hogy valamint Magyarország koronájának integritása garantiroztatik az örökös tartományok által, úgy Magyarország részéről garantiroztatik az örökös tartományok integritása. Ez az egyik, mi a *sanctio pragmatica*ban foglaltatik. A másik következés az, hogy az ausztriai birodalomnak és Magyarországnak ugyanegy fejedelme van. E két rendelkezésnek kétféle következése van. Az első illeti a birodalom defensiv állását, a második minden hadviszonyokat általában; s így a *sanctio pragmatica*nak e betűszerinti értelmezése nyomán, ha a monarchiának integritása külső ellenség által megtámadtatik, Magyarország nem maradhat neutralis; de szintűgy, ha külső vagy belső ellenség által megtámadtatik a magyar koronának integritása, akkor az ausztriai birodalom nem maradhat neutralis. Ez áll a defensiv háborúra nézve, a neutralitás azonban egyáltalában lehetetlen.

Mi az offensiv háborút illeti, azt hiszem, nagyon csalódik az, ki hiszi, hogy a *sanctio pragmatica* ily értelmezéséből az következik, hogy Magyarország az ausztriai birodalom minden offensiv háborúiban részt

venni tartozik. Ez nem áll. Igen ritkán fordulhat elő egyébiránt azon eset, hogy az ausztriai birodalom harciba keveredvén, Magyarország ne tartozzék e harcban részt venni. S természetesen. Miért? Mert a hadizenet és békekötés joga a királyi jogokhoz tartozván, az ausztriai császár, ki egyszersmind Magyarország királya is, offensiv hadat bizonyosan nem fog izenni, ha nincs meggyőződve, hogy Magyarország által ez offensiv had viselésében támogattatni fog. De ha oly eset támadna, hogy az ausztriai császár oly offensiv hadat kezdene, melyet Magyarország törvényhozása helyben nem hagy, a törvényhozás ugyan nem akadályozhatja a királyt, hogy mint Magyarország királya hadat izenhessen, minthogy a had és béke joga a felségi jogok közé tartozik: de Magyarország törvényhozásának joga lesz az azon harc folytatására szükséges eszközöket tökéletesen megtagadni. E tekintetben offensiv hadviselésre nézve Magyarországnak egy cseppel sincs kevesebb joga, mint bármely más constitutionalis ország törvényhozásának. Ez tehát fogalmam a sanctio pragmaticáról.

S hogy a sanctio pragmaticát Magyarország s az ausztriai birodalom mindig így értelmezte, mutatja épen az 1741-iki eset, melyre hivatkozás történt, hol Magyarország nem azért, mert akart, hanem mert kötelességének érezte, fogott fegyvert az ausztriai birodalom védelmére. S hogy ez így értelmeztetett az ausztriai birodalom által is, mutatják azon esetek, hol az ausztriai birodalom neutralitásának elnyerése végett, az ausztriai császárnak, mint ilyennek nem, hanem csak mint Magyarország királyának izentetett had; s ezért senki sem hitte, hogy az ausztriai császár neutralitásban maradhatna.

Hanem végre Magyarország törvényhozása is így vélekedett. Hivatkozom a mult országgyűlésre, hol

Somogy megye akkori követének interpellációjára a mostani miniszterelnök az összes ministerium nevében kinyilatkoztatta, hogy oly értelemben veszi a *sanctio pragmatica*-t, hogy azon esetben, ha az ausztriai birodalom külső ellenség által tamadtatik meg, Magyarországot segedelemadásra kötelezettnek hiszi. S az összes törvényhozásban senki sem volt, ki ezt helyben nem hagyta, vagy legalább, ha bensőleg nem hagyta is helyben, ebbeli nézetét kinyilatkoztatta volna. Ez tehát a *sanctio pragmatica* értelmezése.

De a kérdés most az, hogy ha a *sanctio pragmatica*-nak ez értelmet adjuk, hogyan álljunk a jelen esetben az olasz kérdésre nézve? Hallottam nemes szavakat Olaszország szabadsága és függetlensége mellett emelni, s mindezek visszhangot találnak nálam is; mert ha valaki, én meg vagyok tisztán arról győződve, hogy a szabadságnak érdeke annyira közös minden nép közt, hogy az elnyomatást, ha valahol ez létezik, megszüntetni minden szabad nemzetnek nem csak kötelessége, hanem legfőbb érdeke is. Én a szabadság kivívására irányzott törekvéseknek barátja vagyok a világ legtávolabb országában is, annál inkább Olaszországban, azon országban, mely iránt minden civilisált ember valóságos hódolattal tartozik, mert a *civilisatio*, sőt vallásunk is itt vertek első gyökeret, s innen terjedtek szét az egész világban. Én tehát legnagyobb *sympathiával* viseltetem az olasz szabadság iránt. De ha ebből valaki azt következteti, hogy azért, mert az olasz szabadságnak nevét kitűzve czímerül, egy külső hatalom a birodalmat megtámadja, s azért, mert zászlaján a szabadság neve áll, benne a szabadság pártolóját látandom: az csalódik.

Soha, mióta a világ fennáll, a hódító nem lépett fel máskép, mint állítólag a népek szabadságának érde-

kében. Azért, hogy magának trónt szerezzen, a szükséges lelkesedést sehol fel nem gerjeszthet; ki kellett tehát szegezni egy nagy nevet, azt mondván: »Én a szabadságért, nemzetiségért küzdök, álljatok tehát hozzám, ti népek! én e nemzetnek Messiása vagyok!« Így történt mindenhol. Nem szükség máshová menni, csak tekintsünk Magyarországnak déli határait, és itt fogjuk látni azokat, kik mint a szerb nemzet felszabadítói jönnek át a határokon, hogy raboljanak. Nem az, a mit Károly Albert mond, hanem az, a mit tesz, fogja meghatározni a pontot, melyet e kérdésre nézve elfoglalunk; s erre nézve én az olasz harcokat azon stádiumban, melybe az most lépett, többé nem a szabadság harcának nézem, hanem nézem tisztán egy a savoyai ház által az ausztriai birodalom ellen irányított foglalási háborúnak; és azért, mert Károly Albert a szabadságot tűzte ki zászlóul, nem hiszem, hogy Magyarországnak feladata lenne megvárni, míg Károly Albert túlterjeszkedve tulajdon Olaszországnak, azután Triestet foglalja le, annakutána Fiumét és így tovább a birodalom többi részeit, a mint már kimondatott, hogy az olasz háború által nem csak Olaszországnak Ausztriától elszakadása czéloztatik, hanem Tirolnak egyik olasz részéé is, mi által a monarchia egyik erős bástyájától fosztatnék meg örök időkre. Én tehát nem szabadságért küzdelmet látok itt, hanem látok valóságos külső megtámadást, s mivel külső megtámadást látok, azért látom igazolva azt, hogy a magyar seregnek egy része Olaszországban küzd. Részemről megegyezésemet ahhoz, hogy nem tíz vagy tizenöt ezer, hanem csak egy magyar katona is a szabadság elnyomására használtassék, soha adni nem fogom; és minthogy külső megtámadásról van szó, épen e meggyőződés az, mely az olasz seregeknek adakünn hagyását igazolja; e

tekintet az, melyet e pillanatban szemünk előtt kell tartani. De kérdem, tisztelt Ház! vajon abból, hogy e kérdésre nézve így vélekedünk, következtetheti-e azt valaki, hogy tehát Magyarország minden erővel és azon segítséggel, melyet a nemzet önhazájának fentartására ajánl, az olasz háborúban olaszok ellen küzdjön, mondta-e ezt a ministerium? Nem; a ministerium világosan kinyilatkoztatta, hogy az olasz szabadság iránt sympathiával viseltetik; kinyilatkoztatta, hogy soha az olasz szabadság elnyomására Magyarország hadi erejét használni nem fogja; a ministerium csak azt jelenti ki, hogy azon esetre, ha mind a mellett, hogy az olasz nemzetnek szabadsága biztosítottatik, külső ellenség tovább is meg akarná támadni a monarchiát, s a monarchiának integritása veszélyeztetik, azon esetre Magyarország hatalmának súlyával interveniálni fog, nem az elnyomásra, hanem a béke megkötésére, azon békekötésre, mely Magyarországnak leginkább érdekében fekszik; mert teljes meggyőződésem szerint azon pillanatban, mihelyt Olaszország a békét megköti, Ausztriára nézve a legszorosabb kötelesség támad minden anyagi és morális erejével pártolni Magyarországot a sanctio pragmaticánál fogva, hogy a koronának integritása fentartassék. Így áll, tisztelt Ház, felfogásom szerint e kérdés. Hallottam említettetni a civilisatio érdekeit. Kétségenkívül nagyok a civilisatiónak érdekei; de felfogásom szerint a civilisatio érdekei nem kizárólag Franciaország által képviseltetnek, hanem képviseltetnek Európa minden civilisált nemzete által. Ha e kérdésben Franciaország így vagy úgy nyilatkoznék, az semmi esetre eldöntő e kérdésben nem lehet; hanem tekintenünk kell más nemzetek állására is, melyeket az olasz kérdés hasonlóképen foglalkodtat. Mi világosan kinyilatkoztatjuk, hogy a szabadság elnyomását Olaszországban

ugyan tűrni nem fogjuk, hanem azt, hogy a szabadság nevét a sardiniai király saját hatalmának kiterjesztésére használja, szintén nem fogjuk engedni. Nézetem tehát az, hogy Magyarország a sanctio pragmaticánál fogva a birodalom integritását tartozik védeni, ha az külső ellenség által támadtatik meg. A sanctio pragmaticánál fogva abból, hogy az ausztriai császár offensiv háborút kezd, Magyarországra nézve nem következik, hogy Magyarország e háborúban részt vegyen, hanem a magyar törvényhozás külön rendelkezik az iránt: vajon akar-e az ily háború folytatására szükséges segedellel hozzájárulni, vagy nem? Az olasz kérdésre nézve Magyarországnak érdekében fekszik, hogy a béke helyre álljon; a béke helyreállítására pedig nincs biztosabb eszköz, mint hogy Magyarország bizonyos feltételek alatt pártolását igéri az ausztriai kormánynak. Ha tehát a Ház a ministeriumnak e kérdésben megállapodását elfogadja, oly valamit tesz, mi Magyarország állását a külügyekre nézve igen elősegíti, azért azt helyesnek találván, alá is irtam.

XXXI.

AZ ELEMI OKTATÁSRÓL.

Kilencz beszéd.

1.

Mindenek előtt kinyilatkoztatom, hogy a központi választmány által indítványba hozott módosításokat elfogadom; s így törvényjavaslatom indokolásában is rövidebb lehetek, mint ha köztem s a választmány véleménye között különbség lenne. Felfogásom szerint az alapelv, melynél fogva a status az iskoláról rendelkezik, az, hogy a népnevelésről gondoskodni a status kötelességei közé tartozik. Ez az alapelv, melyből a népnevelésre a status által gyakorlott jogok mintegy szoros következőkép folynak. E jogok tulajdonkép háromfélék. Először: ha a statusnak kötelessége gondoskodni a népnevelésről, úgy természet szerint az egyes polgár a statut e kötelességének teljesítésében nem akadályozhatja; s így e kötelesség következtében a statusnak joga van, az egyes szülőt kényszeríteni arra, hogy gyermekeit neveltesse. Másodszor, ha a statusnak kötelessége gondoskodni a nevelésről, úgy joga van az e kötelesség teljesítésére szükséges eszközöket előteremteni; s így joga van általános adó által a nevelés

költségeit pótolni. A statusnak harmadik joga az: miután az egyéneket arra, hogy gyermekeiket iskoláztassák, kényszerítheti s e célra adót vethet ki, a dolog természete szerint a nevelési főfelügyelés is a statusé.

Mi e jognak elsőjét illeti, t. i. hogy a status a szülőket gyermekeik nevelésére kényszerítheti, erre nézve a mai időben sokkal kevesebb ellenvetés létezik, mint néha, midőn, állítólag a szabadság nevében, a szülők számára azon jog követeltetett, hogy gyermekeiket, ha épen úgy akarják, ne neveltessék. Mai időben e jogot a szülők számára nem követeli senki, minthogy a dolog természete mutatja, hogy bizonyos körben a szülőknek általános szabadságot engedni nem más, mint a gyermekeket korlátlan zsarnokság alá vetni, mit a magyar status nem fog akarni megadni.

Több különböző vélemény létezik arra nézve, hogy a status a nevelési szükségek fedezését általános adó által pótolhassa s meg kell vallanunk, hogy e tekintetben Európában alig létezik ország, mely a magában természetes elvet alkalmasnak találná. Természetesnek mondom azért, mert, ha egy részről elismertetik, hogy a statusnak joga van kényszeríteni a szülőket, hogy gyermekeiket iskolába járassák, úgy más részről a dolog természete hozza magával, hogy az ily iskoláztatás másként, mint ingyen, nem történhetik; mert a szülőket fizetésre kényszeríteni a statusnak nincs joga. Ez világos és természetes, s mégis ez elv Európa országaiban kevéssé van elismerve. Magyarországon eddig azon igen különös abnormis helyzet létezett, hogy a felsőbb iskolákban, egész az egyetemig, ingyen ment a tanítás; az alsóbb iskolákban s főkép a népiskolákban, iskoláztatási díj vétetett. Ezen, magában, felfogásom szerint, annyira abnormis helyzet méltó csodálatunkat gerjeszthetné

fel, ha nem kellene átlátnunk, hogy ez institúció igen is jól illett a többihez. Magyarország institúciói olyanok voltak, hogy csak a felsőbb osztályok pártolására voltak számítva; s a mint ez másban történt, úgy volt az iskolákban is: a gazdagok ingyen járatták gyermekeiket, a szegények fizettek. De ez oly állapot, mely felfogásom szerint nem maradhat meg, mert a népnevelés a status kötelességei közé tartozik épen úgy, mint az ország határának védelme. A népnevelésre szükséges költségek nem jöhetnek más tekintetek alá, mint egyéb közönséges adó; s felfogásom szerint e költségeket azon arányban kell viselni minden egyes embernek, mint a melyben visel más adónemet. Ez basisa minden józan nevelési rendszernek s tökéletesen igazságos; mert azon rendszer, mely didactrumon alapszik, nem csak hogy a szülőket felette terheli, hanem még más igen rossz politikai következtetéseket idéz elő. Ott, hol didactralis rendszer létezik s az iskolába járatás kényszerítő, mint például Németország majd minden tartományában, ott természet szerint az apa kényszerítve van, hogy gyermekét iskolába küldje, de más részről fizetésre kényszeríteni, ha szegény, nem lehet. Mi mondatik a törvényben? Kimondatik az, hogy a szülő gyermekéért iskolai bért tartozik fizetni, de azok, kik szegénységi bizonyítványt mutatnak elő, attól felmentetnek. S ennek következtében, már az elemi iskolában különbség hozatik be a vagyonos és szegény gyermekek közt, a minek a lehető legrosszabb következtetése vannak, mint a tapasztalás a német iskolákban mutatja. A második joga tehát a statusnak az, hogy az iskolák fentartására adót vethet ki; s pedig hasonlót s oly arányban, mint a status többi szükségére. Harmadik joga a statusnak a főfelügyelés. Theoriában e jogot kevesen vonják kétségbe; hanem épen ott fekszik a nehézség, hogy e jognak applicatió-

jára nézve végtelen különbség létezik. Vannak olyanok, kik az iskolát s az egész népnevelést tisztán a szabadság basisára akarják alapítani, s kik a statusnak minden beavatkozásában valóságos zsarnokságot látnak. Vannak ismét mások, kik e theoria ellenkezőjét állítják s mondják: a nevelés egészen s kizárólag a statust illeti s a nevelésre sem az egyes szülőknek, sem a községeknek befolyást engedni nem kell, hanem minden egyes polgárt a status neveljen mintegy közvetlenül. Az első véleményre nézve nem szükség, hogy hosszas czáfolatba ereszkedjem; mert úgy hiszem, a tisztelt Házban kevesen lesznek, kik a nevelésben semmi befolyást nem akarnak fentartani, de vannak sokan, kik ismét a nevelésben a status omnipotentiáját óhajtják. Én azt hiszem, hogy ha mi jó népnevelést akarunk, úgy a szülőknek a nevelés körébe igen tetemes befolyását kizárnunk nem lehet; nem pedig főképen azon befolyást, melyet a szülők összessége, a községek, a népiskolákra gyakorolnak. S ebben fekszik egy igen nagyfontosságú kérdés, t. i. kell-e a népiskolára befolyást adni a községnek vagy nem? Ennek theoretikus argumentációjába nem ereszkedem, mert a világ példája mutatja, hogy a népiskolák épen ott virágzanak leginkább, épen ott bizonyúlnak be legjobban s legezészerűbben rendezetteknek, hol a községeknek tetemes befolyás van engedve, mint például Amerikában, Svájcban s Németország azon tartományaiban, hol a községek eme befolyása megengedett. Az ellenkezőre, t. i. a kormánynak kizárólagos hatalmára, példát mutat Franciaország, hol minden iparkodás mellett az iskolaügy sokkal alantabb fokon áll, mint általános vagy legalább a felsőbb osztályok míveltségénél fogva állnia kellene. De legnagyobb példa Magyarország, hol azon felsőbbség, melyet a protestáns iskolák magoknak kivívtak, kétségkívül

nem másnak tulajdonítható, mint azon befolyásnak, melyet a protestáns községek a protestáns iskolákra gyakorolnak. Én tehát a községek befolyását igen czél-szerűnek tartom.

De van még egy kérdés, mely szoros összeköttetésben áll a többiekkel, s mely — a mint gondolom — talán némi discussiókra is fog alkalmat adni, s ez azon állás, melyet a különböző vallásfelekezeteknek az iskola irányában el kell foglalniok. Volt idő, igen tisztelt Ház, hol az egyház az iskolát tulajdonának tekintette. Igen természetes, minthogy akkori időben a keresztyén inkább a jövő, mint a jelen polgárának tekintette magát s azok működtek nevelése körül, kik őt e jövő életre előkészítették; annyival inkább általános volt pedig az egyház e befolyása, mennyivel kevesebb contestáltatott az egyházi hatalom részéről és minél szive-
sebben engedte át a nevelést a világi hatalom az egyháznak. Akkor tehát az egyház az iskolát valóságos tulajdonának tekintette; s vannak még most is statusok, hol az egyház és iskola oly szorosan egybe fűzetett, hogy jó formán az egyházi hatóságon kívül az iskolára semmi más nem gyakorol befolyást. Közönségesen azonban e követelések ily absolut modorban nem állítatnak fel; hanem a mennyiben az egyház és az iskola aránylagos állásáról van szó, tulajdonképen két kérdésre reducáltatik az egész.

Az első kérdés az: el kell-e különözni a vallásos oktatást az oktatás többi részeitől? Erre nézve kétségkívül azt kell felelni, hogy el kell különözni. A vallásos oktatás oly valami — főkép oly országban, hol különböző vallásfelekezetek vannak — mit az oktatás többi részeivel összezavarni nem lehet. El kell tehát azt különözni s az illető vallások lelkészeinek átadni. De a másik kérdés, mely itt felmerül, az, kell-e min-

den egyes vallásfelekezet számára külön iskolát nyitni? E részben megvallom, igen szeretném, ha a tisztelt Ház e kérdést nem mint elméleti, hanem mint tisztán gyakorlati kérdést méltóztatnék tárgyalás alá venni. Én részemről meg vagyok győződve, hogy kétségkívül el fog jönni az idő, a mikor a népnevelésben, mint a felső nevelésben is, a vallások szerinti elkülönzés nem leendő szükséges, s kívánatosnak tartom, hogy ez idő minél előbb bekövetkezzék, már csak azért is, mert akkor azon akadályok sem léteznének többé, melyeknél fogva a vallásos oktatást az oktatás többi részeitől el kell különözní. Ha egyszer megjött az idő, akkor az minden confusiók nélkül megtörténhetik, de felfogásom szerint nem oly népnevelési törvényt kell hoznunk, mely bennünket nyugtat meg, hanem feladatunk, oly törvénynyel állni elő, mely megnyugtatja az ország polgárainak éppen azon részét, melyre a népnevelés törvénye legnagyobb befolyást fog gyakorolni. E részben én, tisztelt Ház! azon meggyőződésemet nyilvánítom, miszerint a népnevelés tekintetében a kényszerítő iskoláztatás s az iskolák közössége egyszerre behozatván, az országot a legnagyobb nyugtalanságokba fogná ejteni. Én tehát részemről törvényjavaslatomat úgy indítványozom, hogy a nép vallásos oktatása az oktatás többi részeitől elkülönöztessék. Azon helységeken, hol több vallásfelekezet van együtt, de az egyes vallásfelekezet vagy minden felekezet oly csekély számmal van, hogy az egyes vallásfelekezetükből ötven iskoláztató gyermek sem telik ki, azaz annyi, hogy egy iskolamestert sem lehetne tartani, az ilyen községekben közös iskolát akarok; ott azonban, hol minden egyes vallásfelekezetre ötven iskoláztató gyermek, azaz annyi esik, mennyinek számára úgy is egy külön tanítót kell tartani, ha jól rendezett iskolákat akarunk, ott az oktatás

a különböző vallásfelekezetek szerint különöztessék el. Én most, midőn a népnevelés iránti működést megkezdjük, minden vallásfelekezet számára külön iskolát óhajtanék, fentartván egyébiránt mindenestre azt, hogy azon helyeken is, hol az iskola közös, ha valamely vallásfelekezet saját költségén külön iskolát akarna magának felállítani: azt a maga saját költségén megtehesse, a mit egyébiránt úgy is megtagadni nem lehet, minthogy azt hiszem, hogy a tisztelt Ház a magán- és házi nevelést sem fogja egészen eltiltani, mindenestre azon feltét alatt, hogy a magán-intézetek a status kellő felvigyázata alatt legyenek.

Ezek nézeteim, melyeknél fogva e törvényjavaslatot a Ház elébe terjesztettem. Ha tisztán theoretikus elvek-ből indultam volna ki, hihetőleg más törvényjavaslatot terjesztendék a Ház elébe; de annyira meg vagyok győződve a népnevelés elhalaszthatlan szükségéről, hogy kötelességemnek tartottam elkerülni minden akadályt, minden nehézséget, mi a népnevelés törvényének életbe léptetését akadályozhatta volna.

2.

Legyen szabad részint saját igazolásomra, részint a tárgy felvilágosítására nézve igen röviden némi dolgokat előadni. Kétséget nem szenved, hogy a jelen hongyűlés főteendője: a hazának, mely veszélyben forog, megvédése; hogy azonban a tisztelt ház e feladását nem tartja oly kizárólagosnak, hogy más tárgyról épen ne kívánna rendelkezni, megmutatta a tapasztalás, mert indítványok vétettek fel, indítványok, melyek szoroson a hadikészületekkel szoros összeköttetésben nem voltak, de melyeknek felvételét s felettök hatá-

rozat hozatalát a Ház szükségesnek tartotta. Kérdés: ily tárgyak közé tartozik-e a nevelés vagy nem? Kérdés: szükségesnek látja-e a ház, hogy a népnevelésről minél előbb rendelkezék? Mert részemről tisztelt barátom, Irányi úrral épen nem lehetek egy véleményben, hogy t. i., ha a Ház nem szól is, a minister rendelkezhetik. A minister nem rendelkezhetik, mielőtt a Ház véleményét nem tudja. Ha tehát a Ház elhalasztja véleménye kimondását, ekkor a ministeri működést is elhalasztja. Ha a Ház nem akarja kimondani a nevelésre nézve saját nézetét, ez azt teszi, mintha azt mondaná: Te minister! ne tégy semmit. Már pedig kérdem én, olyan-e a nevelési tárgy, melyet a tisztelt Ház halaszthatónak gondol? Volt idő, midőn a polgári társaságnak, úgy látszik, csaknem egy fő feladata volt, fentartani az osztály és osztály közti különbséget; hogy ekkor az állam a népnevelésre nézve nem tett semmit, az igen czélszerű volt, mert az osztálykülönbségek fentartásának nagyobb s hatalmasabb eszköze nem lehet, mint azon negatív eszköz, hogy a nép nem neveltetik; de a mostani államnak más alapja van. Az utolsó hongyülés a szabadságot és egyenlőséget kimondotta, s azt hiszem, a jelen hongyülés most ez eivtől elállani nem akar. Kérdem a Háztól, akar-e mindent elkövetni, hogy e pár szó: »szabadság és egyenlőség« valósággá váljék? Nevelés nélkül az egyenlőség semmi; nem egyéb, mint puszta szó; a nevelés az, mi által az alsó néposztálybeliek az állam által nekik adott jogok élvezetére képekké tétetnek. Elhalasztani a nevelési intézkedéseket nem más, mint azon időpontot elhalasztani, melyben a nép azon jogot, melyet az állam adott, valósággal élvezheti; mert jó s szép az, ha azt mondjuk, a mi a törvényben áll, hogy minden ember hasonló politikai jogokkal él; ám a politikai jogokat nem csak a tör-

vény adja, hanem adja a személyes képesség is. A politikai jogok megadása akkor, mikor míveletlenség miatt a népnek egy nagy része mások vezérletének van kitéve, magában semmi, s mennyivel több szabadság áll törvényben, annál nagyobb lesz azon valóságos különbség, mely a mívelt és nem mívelt osztályok között létezik. Én tehát úgy vagyok meggyőződve, hogy a nevelésről gondoskodni e Háznak kötelessége, mert e gondoskodás semmi más, mint szükséges következése azon elveknek, melyeket a Ház felállított, s ezért terjesztettem a tisztelt Ház elébe e javaslatot. Hogy e javaslat nem kimerítő, hogy nem iskolai törvény, azt senki sem tudja s érzi inkább, mint én magam; de méltóztassanak meggondolni, egy kimerítő iskolai törvénynek kidolgozása mennyi nehézséggel jár. Ha tehát én, mielőtt e roppant munkát folytatnám, a törvényhozástól kikérem azt, hogy határozza meg azon elveket, melyek szerint eljárjak, felfogásom szerint csak azt tettem, a mit tenni kötelességemben állott. Méltóztassanak a 13., 14., 15. §§-ra nézve rendelkezni, a mint jónak látják; én elő fogom terjeszteni nehézségeimet és okaimat, melyeknél fogva én azon szakaszokat úgy és nem másképp indítványoztam; azonban, ha a Ház másképp rendelkezik, másképp dolgozza ki rendszeres törvényjavaslatomat, kötelességemben állandó mindent elkövetni, hogy a törvényhozás kívánata teljesüljön. Csak kérem a Házat, rendelkezék most, mert most nem rendelkezni, felfogásom szerint, annyi, mint egy egész évnek elvesztése a népnevelés ügyében, ezt pedig törvényhozásnak tenni nem szabad.

Felhozott okul e törvényjavaslatnak elhalasztására, hogy az illető hitfelekezetek kihallgatva nem voltak. Minthogy ez elv vagy e kijelentés mintegy azt foglalja magában, hogy a törvényhozás nevelési tárgyokban nem határozhat a nélkül, hogy az egyes hitfelekezeteket ki ne hallgatná, én kénytelennek érzem magamat kinyilatkoztatni, hogy teljes meggyőződésem szerint a Ház, ha szükségesnek tartja a népnevelés tárgyában rendelkezni, azt teheti a nélkül, hogy az egyes hitfelekezeteket kihallgassa. Mert épen ez azon elv, melyet, a mint gondolom, a ház többsége leginkább látszik pártolni, hogy az egyház és iskola nem egy, hanem hogy az iskolának egészen más a viszonya, mint a vallásnak. Felfogásom szerint az egyes cultusok ellátásáról rendelkezni a nélkül, hogy az illető hitfelekezetekkel szóltunk volna, nem czélszerű. De ha a Ház szükségesnek tartaná az iskolákról rendelkezni, ezt teheti a nélkül, hogy a hitfelekezeteket meghallgassa, mert a nevelés az országot és nem az egyes hitfelekezeteket illeti. Tehát erre az egyes hitfelekezetek kihallgatását nem tartom szükségesnek. Tartom pedig szükségesnek a törvény initialását azért, mert bármi rossz állapotban legyen a köznevelés ügye Magyarországon, a népiskola nem tabula rasa. Ha semmi sem volna, akkor azt lehetne mondani: halaszszuk a nevelésnek tárgyalását még egy esztendeig. De ez által, ha halasztjuk, nem nevelés nélkül marad a nép, hanem marad rossz nevelésben, marad oly állapotban, mely sokkal rosszabb a semminél. Azt hiszem, hogy a népiskola ügyét tovább halasztani nem lehet, minthogy a részletes népiskolai törvénynek vagy rendszabálynak kidolgozása véghetetlen nehézséggel jár. Én ismerni akarom a törvényhozás

nézeteit, s részemről kimondom nyíltan, hogy én magam is az iskolák közösségét sokkal jobbnak, sokkal czélszerűbbnek tartom. De minthogy én tanácskozva sokakkal, kérdezve sokakat, azt tapasztaltam, hogy ez némi ellenszenvet idézhetne elő, én nem initiáltam a törvényt máskép, mint úgy, hogy ilyen ellenszenv előidézése okot ne adjak. Ha a tisztelt Ház most kétségkívül az országnak általános nézeteit sokkal jobban ismeri, mint bárki egyes, sokkal jobban ismeri, mint én ismerhetném, ha tíz évig lettem volna hivatalnok; ha a Ház meg van győződve arról, hogy a középiskola behozása ingerültséget előhozni nem fog: senki sem fog annak inkább örülni, mint én. De ez olyan dolog, mit egyes miniszternek initiálni nem lehetett. És épen azért szólítottam fel a házat, hogy az elveket, nevezetesen ez elvet állapítsa meg. Tisztelt régi barátomnak, Palóczinak, köszönetet mondok, főkép azért, hogy ő, kinek régi tapasztalása e tárgyban vezérszövévénnekint lehet előttünk és a Ház előtt, ama tapasztalásait és nézeteit előadni méltóztatott; főkép, hogy figyelmessé méltóztatott tenni a Házat azon pontos és lényeges elvre, hogy az iskola a községi élettől, a község befolyásától ne választassék el. És ismét itt van egy ok, melynél fogva e törvényjavaslat elhatalasztását ellenzem, nem csak mint minister, hanem mint katolikus is. Mert tudva van, hogy a népnevelésre való befolyásra nézve Magyarországon a legnagyobb egyenetlenség létezik. A protestáns község bir befolyással, a katolikus nem bir és nem is birhat addig, míg ez neki törvény által meg nem adatik. Minthogy tehát a község befolyását a jó iskola megállapítására elkerülhetetlen szükségesnek tartom, már azért is kívánom, hogy a katolikus község befolyása az iskolára lehetőleg mennél előbb mondassék ki a törvényhozás által. Azt hiszem, tisztelt Ház, hogy talán legczélszerűbben és

legjobban mehetünk keresztül e törvényjavaslaton, ha az egyes szakaszokat felvenni s az egyes pontokra nézeteiket előadni méltóztatnának. A mennyiben azután a ház többségének nézetei másképp határozatnának meg, mint a törvényjavaslatban, méltóztassék a tisztelt Ház valakit nézeteinek szerkesztésével megbizni, mert az általános discussio, hol négy, öt elvről van szó, felfogásom szerint hosszabbítja a tanácskozást a nélkül, hogy eredményhez vezetne.

4.

Legyen szabad röviden a tárgyhöz szólanom. Én az egészzet nem tekintem elvbeli kérdésnek, mert a mint többször is nyilvánítottam, én a közös iskolát nem csak károsnak nem tartom, sőt tartom oly czélnak, mely felé törekednünk kell. És épen azért, mert így vagyok meggyőződve, úgy szerkesztettem e törvényjavaslatot, hogy abban a közös iskolának semmiféle akadályai ne legyenek. Azért terjesztettem a Ház megítélése elébe a már most elfogadott 12. §-t, hol a vallásos oktatás tökéletesen elkülönöztetik, azért foglaltam a 14. §-ba oly rendszabályt, hogy hol több felekezet együtt lakik, de egyik felekezet iskolába járó gyermekeinek száma ötvenre nem megyen, a közös iskola már most behozatik. Én részemről meg vagyok győződve, hogy a közös iskola olyan czél, a mely felé törekednünk kell; de a kérdés nem elvbeli kérdés tisztán, hanem, mint minden politikai kérdés, mihelyt alkalmazásról van szó, tisztán alkalmazási és gyakorlati kérdés. És ha én e kérdést e szempontból fogom fel, teljes meggyőződésem az, ha a tisztelt Ház a központi bizottságnak azon javaslatát nem fogadja el, mely szerint oly helységekben, hol

vegyesen. és számosan laknak különböző hitfelekezetűek, külön iskolák felállítása is megengedtesék, azaz ha e tekintetben nem fogadja el a permissiv törvényt, méltóztassanak meggyőződve lenni, véghetetlen akadályokat gördítenek a nevelés elébe. Ha a tisztelt Ház csak olyan törvényt akar alkotni, mely megfelel a philosophiai elveknek, mely minket megnyugtat: akkor méltóztassanak elfogadni a közös iskolát parancsolólag. De ha a tisztelt Ház érzi magában azt a kötelességet, hogy vallásos dolgokban nem csak saját nézeteinket kell respectálni, hanem respectálni kell nem csak a többségnek, hanem az egyeseknek nézeteit is, akkor felfogásom szerint a tisztelt Ház kényszerítőleg nem léphet föl azért, mert akadályok gördíttetnének a nevelés ügye elébe, mely ügyet a tisztelt Ház halaszthatatlannak nyilvánított. Egy okot hallok minduntalan felhozatni a közös iskola mellett. És ez ok az, hogy a közös iskola a polgárok között egyetértést fog eszközölni. Győzzenek meg engem erről és azonnal a kényszerített iskola mellett fogok szavazni, de az eddig hallottak nem győztek meg arról; mert mi állhatna ebben vezérelvül? Először a dolog természete elméletileg felfogva, másodszer a gyakorlat, mely hazánkban s a mennyire itt fel nem találjuk, külföldön létezik. Elméletileg így állítatik fel a kérdés a közös iskola mellett: a gyermekek együvé járnak és ez által egymáshoz szoknak s így egység támad közöttök azon korban, mely az életre legtöbb befolyással van; ha pedig nem közös, az által, ha külön iskolába járnak, már gyermekkorban hozzá szoknak az elkülönüléshez, mely a későbbi életben a legrosszabb egyenetlenséghez vezethet. Ez az az ok, mely mellette felhozatik, de ez ok vallásos dolgokban nem áll, mert ha a tisztelt ház kényszerítőleg fogja behozni a közös iskolát, a vallás-különbséget nem szüntette meg.

Mert, ha a gyermekek egy iskolába járnak is, külön templomba fognak járni s a tisztelt Ház az egyházak befolyását nem fogja megszüntetni soha. És ez egység, mely közös iskola által czéloztatik, nem idéztetik elő; hanem idéztetik elő valami más, t. i. idéztetik elő sok esetben az, hogy az egyház az iskolának ellenségévé válik; idéztetik elő az, hogy a lelkészek az iskolamesternek befolyását megsemmisíteni igyekeznek. Ez pedig mind az egyházra, mind az iskolára lehető legkárosabb befolyást fogna előidézni. A 3. §-ban megengedtetik a szülőknek, hogy gyermekeiket akár a háznál, akár magánintézetben neveltessék, ez által azt, hogy tisztán egy valláshoz tartozó iskolában neveltessék gyermekeiket, a gazdagok számára fentartottuk; miért ne adnók meg e jogot és szabadságot a szegényebbeknek is? Ha a tisztelt Ház nem határozta meg, miszerint minden esetre kell külön iskolát felállítani minden felekezet számára, abban én még káros következéseket nem látok, de meghatározni először a kényszerített iskoláztatást és nem engedni meg, hogy hol az illető községek kívánják, külön iskola állíttassék fel: ez teljes meggyőződésem szerint a legnagyobb ingerültséget szülné s ennek elkerülésére tartom szükségesnek, hogy a permissiv törvény megmaradjon s ezért a bizottsági véleményre szavazok.

5.

Csak némi felvilágosítást adok, mert oly valami kerestetik e törvényjavaslatban, mi nincs benne, hogy t. i. a gazdagabb polgároknak kedvezéseket nyújt, míg a szegényebbeket nyomja. Mikép méltóztatott ezt a törvényjavaslatban feltalálni, nem vagyok képes felfogni, minthogy világosan kimondja: a község által kivetett

iskolai adó az országos adónak öt százalékát meg nem haladhatja, s ennek fizetéséhez minden lakos és birtokos azon arányban járul, melyben egyéb közterheket visel. Ha az általános adóztatási kulcs az országban igazságtalan, az ellen nem tehetek semmit; ha az általános adóztatási kulcs kedvező a gazdagokra és nyomja a szegényt, nem igazíthatom meg; de hogy az iskola-adó egyenlő arányban fog kivettetni a szegényekre és gazdagokra az adóztatási kulcs szerint, az e törvényjavaslatból tökéletesen világos.

Pénzügyminister úr a nevelési költségek nagyságáról szólott. E költségek kevesítése kétségkívül a legjobb eszköz az iskolák létesítésére; mikor lesznek valószínűleg kisebbek e költségek: akkor-e, ha a község, melytől az iskolai felvigyázatot elvenni nem lehet, ha csak az iskolát semmivé tenni nem akarjuk, mondom: akkor-e, ha a község gazdálkodik, melynek a gazdálkodás érdekében van, vagy akkor, ha kimondatik, hogy az iskolai költséget az állam viselje? Nem tudom. Ez utóbbi esetben a költségek tetemesen szaporíthatni fognak, mert a község nem fog arra ügyelni, hogy itt-ott, hol lehet, valami megtakaríttassék, ha pedig tudja, hogy csak azon esetben számíthat az állam segítségére, ha az öt százalék adó nem elégséges, az iskolai költségek tetemesen kisebbülni fognak.

6.

A tisztelt Ház egy előbbi szakaszt elfogadva, kinyilatkoztatta azon meggyőződését, hogy az elemi oktatás csak akkor lehet jó állapotban, ha arra a községnek élénk befolyása engedtetik, azaz, ha a községi étellel erős kapcsolatban áll. A község befolyásának hatása

felfogásom szerint az, miszerint a községnek csak oly jogok adatnak át, melyek által a nevelés, azaz a főczél nem veszélyeztetik. Ha tehát, hogy községi életet teremtsünk, oly törvényt hozunk, mely a népnevelésnek czélszerűségét veszélyeztetné, akkor a községi életet a nevelés rovására emelnők. Ez a törvényjavaslat szerint nem történik, mert ebben kimondatik, hogy a község senkit sem választhat elemi oktatónak, hacsak a ministerium által alkalmasnak nem találtatott. A ministerium meghatározza az egész országra nézve az általános qualificatiót s kimondja, hogy az ilyen vagy olyan egyén képes arra, hogy elemi oktató lehessen. De az egyes községre nézve a specialis alkalmazást jobban meg tudja ítélni a község maga, mert az alkalmas egyének közül kiszemeli azt, kihez legtöbb bizalma van. És a bizalom nem mellékes dolog, mert ha a községnek a falusi oktatóhoz bizalma nincs, veszélyeztetik az egész nevelés. Én tehát, ki szintén azon vád alá nem eshetem, hogy a centralisatiót nem pártolom, azt hiszem, üdvös az csak ott lehet, hol a hatalom, mely centralis kormánynak engedtetik, olyan, hogy azt eme kormány czélszerűen gyakorolhassa; s hiszem, hogy minden oly hatalom, mely a kormánynak átengedetik, de czélszerűen nem gyakoroltatik, nem erősíti, hanem gyengíti a kormányt. Így tehát meg lévén győződve, hogy minden egyes község oktatójának megválasztására a centralis kormány alkalmas soha nem leend, azt hiszem, a centralisatiót ez által elő nem mozdítanók, valamint nem a kormány hatalmát sem, hanem veszélyeztetnők vele a nevelés ügyét. Mi a nemzetiség iránt tett ellenvetést illeti, erre ismét megfelel a szerkezet; mert minthogy a község nem választhat senkit tanítóknak, mint olyat, ki a tudomány által alkalmasnak nyilvánított, alkalmasnak pedig nem

nyilváníttatik senki, ki a magyar nyelvet nem tudja, minthogy a Ház a magyar nyelvet a rendes tanulmányok közé sorozza: tehát nem választatik meg senki, ki a magyar nyelv tanítására képes ne lenne. Már hogy milyen érzelmei vannak bensőleg, azt a ministerium soha nem fogja tudhatni; hanem ha valaki, úgy bizonyára a község ítélné meg legjobban. Ezeknél fogva a törvényjavaslat mellett maradok.

7.

E módosítást örömmel elfogadom. Teljes meggyőződésem szerint a kisdedóvás a népnevelésnek egyik fő ágát teszi. Bizonyos tekintetben a népnevelés alapjának lehet nevezni. És akkor, midőn a részletes törvénynek kidolgozásával megbizattam, azt hiszem, igen rosszul teljesíteném kötelességemet, ha a kisdedóvásra nem terjeszteném ki figyelmemet, főkép minthogy a kisdedóvó intézeteket összekötve elemi iskolákkal — ha t. i. azokat csak kisdedóvodáknak és nem tanintézeteknek akarjuk — igen csekély költséggel lehet általánosan az országba behozni.

8.

Minthogy a tisztelt Háznak több napi tanácskozása után e törvényjavaslat átment: annak visszavétele nem tartozik többé hozzám, hanem a Házhoz, a mennyiben a ház czélszerűnek tartaná, méltóztassék fölötte szavazni, s azt ellökni. Egyébiránt felhíva érzem magamat némely dolgok nyilvánítására. Népnevelési törvény, mely a tökéletességnek nevét megérdemelné, nem létezik a kerek világon sehol; népnevelési törvény azonban, mely csak elven alapulna, felfogásom szerint nem is

létezhetik; nem pedig azért, mert hogy a népnevelés jól és czélszerűen rendeztessék el, sem az állam felügyelését, sem a község befolyását kizárni nem lehet. Ez egyike azon kérdéseknek, melyeket elméletileg, egy vagy más elvből kiindulva nem, de a gyakorlatból kiindulva lehet elintézni. Ez olyan kérdés, mely, ha egyszer megengedtetik, rendeztetik azután folyvást; mert nevelési törvény nem lehet soha más, mint ideiglenes. Én, midőn az általános tanácskozáskor a tisztelt Házat e benyújtott törvényjavaslatnak felvételére kértem, kértem két oknál fogva. Először azért, mert egy népnevelési rendszernek kidolgozása végtelen sok munkával és nehézséggel jár, ezért akkor, midőn e munka elkészül, ismerni akartam a törvényhozás nézeteit az elvek iránt, hogy elvégezvén munkámat, ha valamiben csalódtam, a törvényhozás ne legyen kénytelen egy új munkának készítését megparancsolni. A másik ok volt, hogy a népnevelés ügye igen rosszul áll Magyarországon, de nem tabula rasa. Vannak erők, melyek, ha czélszerűen felhasználtatnak, nem mondom az egész országban, de egy részében igen jó iskolák állíttathatnak föl. Vannak intézetek itt-ott csekély költségbe kerülők, melyeknek igen nagy hasznát lehet venni, minthogy a törvényhozásnak nézetei e törvényezikben le vannak rakva, először az általános törvény megkészítése tétetik lehetővé; másodsor kijelöltetik a közoktatási miniszter elébe azon irány, mely szerint, nem mondom én, hanem akárki legyen a közoktatási miniszter, gyakorlati javításokat eszközölhet. Én bátor vagyok ígérni s ígérhetem is, hogy a közoktatás minisztere, kinek e törvényjavaslat kezébe adatik, ha nem is roppant eredményeket, de mégis biztos és igen fontos eredményeket fog fél év múlva a törvényhozásnak tudtára adni.

9.

A tisztelt Ház bizottmánya azon indítvánnyal járul a tisztelt Ház elébe, hogy az általam bemutatott s némely változásokkal a képviselőház által elfogadott törvényjavaslat tárgyalása elhalasztassék. Ez elhalasztásnak oka nem az, mintha e tisztelt Ház nem látná át a nevelés, s főkép a népnevelés ügyének nagy fontosságát: tehát nem is szükséges a tisztelt Házat figyelmeztetni arra, hogy csakugyan a népnevelés fontos nemzeti ügy volt mindig. Ha ezt életbe léptetni s minél előbb jól elrendezni kívánatos volt mindig, kétszeresen azzá vált az újabb változások által, melyek szerint az egyenlőség mondatván ki törvényeinkben, kívánatos, hogy, mivel az egyenlőség valóságát csak akkor várhatni, ha legalább bizonyos mértékben a műveltség egyenlőségén alapszik az egész, olyan osztályok ne létezzenek, melyek művelve nem lévén, mások által félrevezethetnek. Az egyenlőség törvényeinkben kimondatván, nem lehet elmulasztanunk semmit, mi annak valószínűsítésére szükséges. Ez pedig tapasztalás szerint semmi más nem lehet, mint a nevelésnek, műveltségnek a nemzet minden osztályára való kiterjesztése. A bizottmány átlátja a nevelés fontosságát, arról tehát nem szólok; de a tisztelt előadó úr a halasztás okai közt azt is említette, hogy ha ilyen nevelési törvény készül is, azt azonnal életbe léptetni nem lehet. Ez kétséget nem szenved, főkép olyan országban, hol a népnevelés körül oly kevés történt, mint, fájdalom, hazánkban. De ha előre látjuk a nehézségeket, melyek e törvény életbe léptetésével össze vannak kötve — mert előre láthatja mindenki, ha törvény alkottatik is, e törvény életbe léptetésére évek kellenek — fölfogásom szerint ebben inkább egy ok rejlik arra, hogy fogjunk

hozzá minél előbb, mert minél előbb fogunk hozzá, annál előbb várhatjuk e törvénynek eredményét. Volt több más ok is, mely engemet arra kényszerített, hogy a törvényhozás elébe egy ily törvényjavaslattal járuljak. Első okom volt azon sanyarú és szomorító helyzet, melybe az 1848. XX. t.-cz. következtében a nemzetnek azon osztálya jutott, mely népneveléssel foglalkozik. Az iskolamesterekről e hazában igen kis mértékben volt gondoskodva; egyes hitfelekezeteknél volt ugyan jobban gondoskodva, de a népnevelői fontos hivatal nem csak hogy jutalmazva nem —, hanem inkább a legszomorúbb helyzetben volt. Az 1848. XX. t.-czikk örömmel töltötte el mindazokat, kik neveléssel foglalkoznak; azt gondolták, hogy most a népnevelés költségeit az ország magára vállalván, reájok jobb, szebb jövő vár. Azonban, ha törvény nem alkottatik, nem csak hogy e remény teljesülni nem fog, de figyelmessé teszem a tisztelt Házat, hogy a népoktatóknak helyzete sokkal szomorúbb lesz. Ugyanis az iskolamesterek e hazában részint a patronusok által nyújtott segédpénzekből, részint oly kis adományokból éltek, melyeket az egyes községektől kaptak. Az 1848. XX. t.-cz. következtében Magyarország igen sok vidékén még e csekély segedelem is, melyből az iskolamesterek eddig nem annyira éltek, mint tengődtek, elvonatik tőlök, s most vannak nevelők, kik semmi segedelemmel nem birnak, kivéven azon krajczárkákat, melyeket az egyes tanulóktól kapnak. Részemről azt hittem, az ország helyzete olyan, hogy jelenleg az ország védelméről lévén szó, a népnevelés felsegélésére oly összeget sem ajánlhatunk, minő kívántatott volna, s minő más országokban e fontos célra fordítatik, Ha az országos subventio a lehető legcsekélyebb volna is, mégis szükséges gondoskodni olyasmiről, mi által az iskolamestereknek e megszűnt

jövedelme pótoltatik. Azért voltam bátor a 8. §-ban indítványozni a communál adót, mely az összes adónak 5%-át tenné, s mely által az iskolamesterek nagy részben valamivel több vagy legalább épen olyan jövedelmet kapnának, minövel birtak épen azelőtt. Ez volt egyik ok. A második ok, mely itt a törvényjavaslat elhalasztása mellett hozatik föl, t. i. hogy lehetőségig kerültessék a vallásos surlódásoknak ürügye, s hogy a különböző hitfelekezetek közt lehető legnagyobb megnyugtatót szerezzünk. Épen ez ok, mely a bizottmányt a törvényjavaslat elhalasztásának czélszerűségéről győzte meg, engem az ellenkezőről győzött meg; mert az 1848. XX. t.-cz.-nek kétségkívül egyik legfontosabb czélja az volt, hogy az illető hitfelekezetek megnyugtattassanak. E törvényczikk szült is egyes hitfelekezeteknél — a melyekről eddig gondoskodva nem volt — megnyugtatót sok esetben, p. o. hogy mást ne említsek, a keleti egyház híveinél. Mondták, hogy mivel eddig felsegélésökre nem történt semmi, ezentúl az ország reájok is ki fogja terjeszteni figyelmét és segélyt fog nyújtani ott, hol a segély talán az egész országban legszükségesebb. Én azt hittem, ha a törvényhozás először összeülvén, azonnal a törvényjavaslatnak életbe léptetésére fordítja figyeimét; ha azt, mit néhány szóban kimondott az előbbi törvényhozás, bővebben formulázza, sokkal nagyobb megnyugvást fog szülni, mint ha e tekintetben nem történik semmi, még lépés sem arra, hogy az előbbi törvényhozás ígérete valósíttassék. Azonkívül az iskolaügy nagyon szoros összeköttetésben van az egyházzal; ilyen kérdéseket, mint ez, felfogásom szerint nem jó, nem czélszerű függöben hagyni. Bizonyosan ily ügyeknek függöben hagyása soha sem szokott megnyugvást szülni. Minthogy a XX. t.-cz. kimondta azt, hogy az ország ez ügyekben határozni fog, hogy tehát a status quo e

tekintetben nem fog fentartani, én azt hittem, minden hitfelekezetnek aggodalmait leginkább meg fogja nyugtatni, ha látja, hogy a törvényhozás e fontos s az egyházi kérdéssel szoros összeköttetésben lévő tárgy iránt oly elveket állít föl, melyek az egyes hitfelekezetek vallásos meggyőződését nem sértik. Pedig azt hiszem, hogy e törvényjavaslat minden tekintetben olyan, mely ellen, hogyha tökéletesnek nem fogja is senki mondani, — minthogy az iskolai tárgyra nézve tökéletes törvényt nem is ismerek, — lesznek egyes kifogások, de azon kifogásokban ellene fölhozni nem lehet, hogy akárkinek vallásos meggyőződését sértené, mivel nem csak minden egyes hitfelekezetnek külön iskolák felállítása megengedettek, hanem az igen fontos alapítványi kérdésre nézve a mi a népiskolákat illeti, minden az marad, a mi volt. Azt hittem, ily elveknek kimondása a vallásos ingerültségeket inkább elfojtja, hogysem azokra alkalmat szolgáltatna. Azonkívül az mondatik, hogy a múlt országgyűlési XX. t.-cz. az illető hitfelekezeteknek kihallgatását teszi a ministerium kötelességévé. Méltóztassék azon XX. t.-cz.-nek 3. §-át figyelemmel átolvasni s abból a tisztelt Ház át fogja látni, hogy ott nem a nevelési elvekről van szó, melyek iránt a hitfelekezetek kihallgatása kívántatik, hanem az egyházi és iskolai szükségéről. S e tekintetben az egyes hitfelekezetek sokkal czélszerűbben fognak nyilatkozhatni, ha ismerik azon elveket, melyeket a törvényhozás a népnevelés tárgyában követett. Ezeken kívül van még egy ok, a miért én a törvényjavaslat benyújtása által a törvényhozás elvét megismerni szükségesnek tartottam s ez saját állásom. Az iskolákra nézve két teendő van. Először: előkészítése a jövőnek s felállítása új tanintézeteknek; másodsor pedig átidomítása és czélszerűbb rendezése a létezőknek. Mert habár a nevelési ügy

Magyarországban elhanyagolt állapotban van is, itt-ott léteznek jobb intézetek, itt-ott az iskolamesterek közt vannak erők, melyek czélszerűen felhasználva az országnak most is hasznára lennének. Hogy mind az iskolák átídomítására nézve oly módon járjak el, mely az országnak megelégedését nyerhesse el, mind pedig az általános és részletes iskolai tervet úgy készíthessem, hogy az a törvényhozás elébe kerülvén, épen azért, mert más elvekre alapított, mint melyeket az ország követni czélszerűnek tart, el ne vessünk: jobbnak tartottam, ha előbb a törvényhozás elvét kitudom s azért e törvényjavaslatban csak azon elveket hoztam föl, melyeket az összes iskolai rendszer alapjának tekinthetni. Ennélfogva a bizottmány véleményében nem osztozhatom s czélszerűbbnek tartanám, ha a tisztelt Ház e törvényjavaslatot tanácskozás alá venné.

A KÖLTSÉGVETÉS TÁRGYALÁSAKOR.

E pontra nézve felvilágosítással tartozom. A XX. t.-cz.-ben magára vállalta az ország minden hitfelekezetnek egyházi és iskolai szükségait. Természet szerint ennek első következése az, hogy mielőtt törvényjavaslatot terjeszthetne a ministerium a tisztelt Ház elébe, ismerni kell először azon szükségeket; másodsor ismerni kell az egyes hitfelekezetek jelen jövedelmeit. Én elköttem mindent, a mi tőlem kitelt, hogy magamnak a szükséges tudomást megszerezhessem; táblákat küldtem szét rubrikákra osztva, melyekben minden egyes egyháznak jövedelme és szükségei följegyzendők. E táblákból mostanig alig került vissza egy huszad rész. Én tehát az egyes hitfelekezeteknek sem szükségait, sem jövedelmeit nem ismertem tökéletesen, a mi pedig szükséges volna arra, hogy egy részletes törvényjavaslatot kidolgozhassam. E XX. t.-cz.-nek sokféle hatása volt. Egy részről reményeket gerjesztett, más részről azon meggyőződést terjesztette a nép közt, hogy most az ország magára vállalta az egyházi költségeket, nem szükséges, hogy az előbbeni fizetéseket, melyekből az egyes lelkészek éltek, teljesítse s ennek következtében minden vallás-felekezetnek lelkészei közül igen sokan

valóságos inségre és nyomorúságra jutottak, kevesebben a katolikusok, legnagyobb mértékben az oláhok közt. Valami bizonyost kimondani, p. o. hogy ennyire lesz szükség, nem lehet, hanem szükséges volt, ha már az ország által ez ígéret tétetett, a ministerium kezébe eszközt nyújtani, arra nem, hogy az egyes hitfelekezeteknek szükségéit lássa el, — mire ez egy millió semmi, mert elborzadnak, ha majd a hitfelekezetek budgetje itt elő fog terjesztetni, mily roppant összegre megy ez, — hanem e millió csak arra lett volna szánva, hogy minden hitfelekezetek lelkészeit legalább annyira segítse az állam, hogy éhen ne haljanak. Mennyi fog jutni egyik vagy másik felekezetnek, azt bizonyosan tudni nem lehet, valószínűleg legtöbb fog jutni az oláhoknak. Nyíltan kimondom, ez semmi más, mint jótékony-ság, nem a szükségeknek pótlása, hanem csak fölségélése azoknak, kik azon esetre, ha az államtól semmi segílyt nem nyernek, talán az inségben elvesznének.

A HAZA VÉDELMEÉRŐL.

Meggyőződésem szerint Magyarorszáiban azok között, kik fegyvert ragadtak, nincs osztály, mely ne teljesítse és ne fogná teljesíteni kötelességét. A szabadság oly valami, mit olcsó áron kapni nem lehet. Tisztán kimondom meggyőződésemet, mely abból áll, hogy csak most, mióta Magyarország megtámadtatott, csak most, mióta Magyarország legjobb vérével oltalmazza szabadságát, csak most lesz szabadsága állandó. A szabadságot vérrel kell áztatni, de nem utczákon hanem a csatamezőn ontott vérrel. A magyar nemzet ontani fogja véréát is, és meg fogja tartani a szabadságot, mely neki szerencsés körülmények között mint ajándék adatott, de melyre nézve most fogja megmutatni, hogy azt megérdemelte. Egyébiránt oly pillanatban élünk, hol minden magyarnak keblében csak egy gondolat élhet, s ez: a hazának megmentése; minden magyarnak csak egy érdeke: lehet a szabadság; hol minden magyarnak csak egy tulajdona van: a haza. Beszéljünk e tulajdonról, beszéljünk e tulajdonnak mikénti megvédéséről, és ne beszéljünk magán-kérdésekről; a pillanat nagy, sokkal nagyobb, mintsem hogy most magán vagyoni kérdésekről beszéljünk. Szóljunk a hazáról és semmi egyébről. Mellőzzünk tehát most minden kérdést. A magyar nemzet fenn akarja tartani szabadságát és fenn is fogja tartani, arra esküszöm!

JEGYZETEK.

E kötet báró Eötvös József politikai beszédeit tartalmazza, a melyeket 1840-től 1848 szept. végeig tartott, részint a főrendi táblán, részint mint minister a képviselőházban. Megértésükhöz nem sok megjegyzésre van szükség; rendesen magából a beszéd világos érveléséből összeállíthatni a törvényjavaslat irányzatát, tételeit is, a melyek mellett vagy ellen nyilatkozik a szónok; ép úgy kiviláglik azokból, ha szó szerint idézve nincsen is, azon szónokok beszédének tárgya, a kikkel polemizál, vagy az interpelláció, a melyre válaszol. Az egyes kérdések egész történelmi hátterét megrajzolni kívül esik e jegyzetek megjelölt körén; különben is Eötvös tárczája körén kívül rendszerint oly nagy és fontos kérdésekben emelte fel szavát, a melyekről bármely történelmi munkában könnyen találni tájékozást.

I. *A vegyes házasságokból születendő gyermekek vallásbeli neveléséről.* Tartotta 1840 febr. 26., a főrendeknél. Napirend a KK. és RR. második üzenete a vallás tárgyában, kivált ennek azon pontja, mely szerint a vegyes házasságból született gyermekek atyjuk vallását tartoznak követni.

II. *A vegyes házasságok ügyében.* 1840 márcz. 6., a főrendeknél. A KK. és RR. feliratuknak felterjesztését szorgalmazzák. A felirat előadja, hogy a nagyváradi latin szertartású megyés püspök 1839 márcz. 15-én körlevelet intézett híveihez, mely szerint a r. k. vallás a vegyes házasságokat a lélekre nézve veszedelmeseknek tartja, helyben nem hagyja s r. k. papnak a vegyes házasságokat megáldani nem is szabad, hacsak a születendő mindkét nemű gyermekeknek a r. k. vallásban leendő neveléséről reversálisok nem adatnak; 1839 május 27-én pedig a r. k. lelkipásztorokhoz oly egyházi rendeletet intézett, hogy a vegyes

házasságokat meg ne áldják s a házasulandók esküjét nem úgy, mint egyházi személyek, hanem csak mint tanuk, nem is az egyházban, hanem a parochialis lakban, minden egyházi szer-tartás nélkül, pusztán szenvedőleg fogadják el. A volt rosznyai, majd pécsi püspök és a kormánya alá bizott papok pedig a vegyes házasságok kötéséhez csak úgy járultak, ha az evang. fél áttért vagy kötelezvény adatott, hogy gyermekét a róm. kath. vallásban neveli. A felirat kéri ő felségét, hogy tartassa meg a törvényeknek a vegyes házasságokról szóló rendeletét és semmisítse meg a törvénybe ütköző egyházi rendeleteket.

III. *A zsidók polgárosításáról.* 1840 márcz. 31., a főrendeknél. A KK. és RR. üzenetökben és felirati javaslatukban kérik, hogy a türelmi adó szüntetessék meg és a zsidók a nem-nemesek polgári jogaiban részesüljenek. V. ö. Eötvös röpiratát a zsidók emancipációjáról.

IV. *A vegyes házasságok kötéséről.* 1840 ápr. 10., a főrendeknél. Napirenden a KK. és RR. a vallás tárgyában küldött harmadik izenetének 5. pontja, mely szerint a vegyes házasságok a völegény papja előtt köttetnek.

V. *A vegyes házasságokat illető sérelmek felterjesztéséről.* 1840 ápr. 11-én, a főrendeknél. Napirend a KK. és RR. második izenete a II. beszéd dolgában.

VI. *A szólásszabadságról.* 1840 ápr. 22., a főrendeknél. A KK. és RR. ötödször szólítják föl a főrendeket, hogy járuljanak hozzá feliratukhoz. A felíratra a szólásszabadságon ejtett súlyos sérelmek adtak okot. B. Wesselényi Miklóst 1834 decz. 9-én, Szatmár-megye közgyűlésén, Bars egyik követét pedig a követi táblán 1835 jun. 2-án tartott beszédjeért perbe fogták; Békés-megyére kir. biztosi vizsgálatot rendeltek, mert követei utasítását több megyével közölte. Felhozatott Wesselényi súlyos büntetése, Kossuth elfogatása is. A felírat a súlyos sérelmek orvoslását kéri ő felségétől.

VII. *Felirati tárgyalás ügyében.* 1843 jul. 10., a főrendeknél. Napirenden a KK. és RR. izenete az előleges sérelmek és a királyi előadások tárgyában tett felirati javaslat.

VIII. *A vallásszabadságról.* 1843 jul. 11., a főrendeknél. Napirend a KK. és RR. izenete a vallásügyi felíratra nézve, mely a jul. 5-ki leirat következtében módosított.

IX. *A kerületi választmányok ügyében.* 1843 jul. 12., a főrendeknél. Gr. Széchenyi István indítványozta, hogy a kerületi választmányokba főrendek is választassanak be. — A második 1843 jul. 13-án u. ott.

X. *A magyar nyelvről.* Öt beszéd, a főrendeknél. Az első és második 1843 augusztus 17. Napirend a magyar nyelvről szóló törvényjavaslat 2. §-a: „2. §. Magyarországon s a hozzá kapcsolt részekben úgy országgyűlési, mint hivatalos nyelv ezentúl egyedül és kizárólag a magyar leend, minden más nyelven készült hivatalos irat és oklevél érvénytelen, s csak oly esetekben leend szabad más nyelvvel élni, melyekre nézve a jelen törvény 5., 6., 7. §-ai vagy kivételt, vagy különös rendelkezést tesznek. 5. §. A horvátországi minden törvényhatóságok, ítélőszékek és hivatalnokok Magyarország kormányával és ítélőszékeivel, törvényhatóságaival és hivatalnokaival magyar nyelven tartoznak levelezni. 6. §. A magyar nyelv Horvátország minden köziskoláiban rendesen tanítassék. 7. §. A jelen törvény kihirdetésétől számítandó 10 év leforgása alatt Horvátországban kir. kinevezéstől függő polgári, valamint egyházi hivatalokat is többé senki sem nyerhet, a ki a magyar nyelvet nem tudja“.

A harmadikat ugyanaznap mondotta, feleletül gróf Péchy Manónak, a ki azt a kérdést intézte Eötvöshöz, hogy ha a kapcsolt részek levelezésüket a magyarországi törvényhatóságokkal egyedül magyar nyelven viszik, a csatolmányokban a deák vagy magyar nyelvet kívánja-e használni.

A másik két beszédet augusztus 18-án tartva.

XI. *A vegyes házasságokról.* 1843 szeptember 25., a főrendeknél. Tárgyalás alatt a KK. és RR. felirati és törvényjavaslata. A II. beszéd jegyzetében felsorolt sérelmekhez járult még, hogy az 1840-iki országgyűlés berekesztése után a primás is hasonló tartalmu körlevelet bocsátott ki, melyet a püspökök magokévé tettek. Borsodmegye itt említett főispáni helyettese báró Vay Miklós volt.

XII. *Az unitaria vallás ügyében.* 1843 szeptember 30-án, a főrendeknél. Napirenden a KK. és RR. üzenete ez ügyben. E dologban 1840 márczius 30-án is tanácskoztak, s az unitarius vallás szabad gyakorlatára való törvényes intézkedést elhalasztották, a míg az erdélyi részek visszacsatolása teljesítésére kiküldött bizottság befejezi munkáját. Az említett görög egyesült püspök Popovics Vazul.

XIII. *A büntető törvénykönyvről.* 1843 október 28-án, a főrendeknél. Tárgyalás alatt a KK. és RR. kétrendbeli üzenete a büntető törvénykönyvről. L. ennek készülésétől Pulszky: *Életem és korom.* I. 137—160., a második kiadásban.

XIV. *A börtönrendszerről.* Négy beszéd; 1843 nov. 3., nov. 4., nov. 4., nov. 6., a főrendeknél. Napirend a büntető törvénykönyv-

nek a börtönrendszerről szóló 3-ik része. Az e tárgyban kiküldött országos választmány a magánrendszer mellett foglalt állást. V. ö. Eötvös munkáját *Vélemény a fogházjavítás ügyében.*

XV. *A magyar nyelv- és nemzetiségről.* 1843 nov. 15-én, a főrendeknél. A KK. és RR. negyedik üzenete a törvényjavaslat 6. §-ára nézve, ehhez a szerkezethez ragaszkodik: 6. §. A magyar nyelvnek a 2. §-ban kijelentett általános alkalmazása Horvátországra csak annyiban terjesztetik ki, a mennyiben Horvátország s törvényhatóságai és ítélőszékei a törvényhozással, kormánylyal, a magyarországi törvényhatóságokkal, főtörvény- és egyéb ítélőszékekkel érintkezésbe jönnek, e szerint Horvátországban a kormánylyal, Magyarország egyes törvényhatóságaival, főtörvényszék- és egyéb ítélőszékeivel folytatandó hivatalos levelezéseknek nyelve, a csatolmányokat ide nem értve, egyedül magyar leend. Minden köz- és magán-ügyekre nézve azonban, a mennyiben ezek csak Horvátország kebelében és horvátországi törvényhatóságok előtt folytattatnak, úgy szintén a törvényhatóságok és ítélőszékek tanácskozásaira nézve is a latin nyelvnek használata fenhagyatik.

XVI. *A kerületi napló kinyomatásának akadályozásáról.* 1843 nov. 23. A KK. és RR. izenete taglalja, hogy a kerületi ülések naplójának közzétételét akadályozza a sajtó ügyében fennálló törvénytelen gyakorlat. Kéri a főrendeket, járuljanak hozzá felirati javaslatuknak ő felségéhez való felterjesztéséhez. — Az itt említett barsi főispáni helyettes báró Majthényi László.

XVII. *A magyar nyelv- és nemzetiségről.* 1843 decz. 7-én, a főrendeknél. A KK. és RR. ötödik üzenete ragaszkodik a törvényjavaslat 6. §-ának szerkezetéhez. (L. a X. és XV. beszédek jegyzeteit.) Busán Herman horvátországi követ óvást tesz a javaslat felterjesztése ellen.

XVIII. *A túrmezei nemesség panasza ügyében.* Két beszéd; 1844 január 30-án és február 1-én, a főrendeknél. Tárgy a KK. és RR. második üzenete és felirati javaslata a túrmezei nemesség ügyében. Túrmezei nemeseinek követe óvást tett Horvátország követeinek törvénytelen megválasztása ellen. Minthogy a horvátországi s köztök a túrmezei nemeseknek joguk volt és van arra, hogy a tartományi közgyűlésen a köztanácskozásokban és választásoknál részt vegyenek, s az 1843 április 22-ikére kitűzött, de akkor meg nem tartott, később elhalasztottnak nyilvánított, de harmadnapra hirtelen megtartott tartományi közgyűlésen e jogukat többen nem gyakorolhatták, a KK. és RR. kéri ő felségét, utasítsa a bánt tartományi közgyűlés tartására, hol bajaikat önmagok orvosol-

hassák. Az 1. beszédben említett zágrábi püspök Haulik György. E szavak: „Engedelmet kérek, én azt hittem, hogy a felírásban valamire hivatkozni szoktunk“ gróf Zichy Ferencz közbekiáltására vonatkoznak: „Én általános felírást mondtam, egyes esetekre való hivatkozás nélkül“. A 2. beszéd gróf Andrassy György sárosi főispán felszólalása után tartatott.

XIX. *A sz. kir. városok szabályokat alkotó jogáról.* Három beszéd; mind a három 1844 márcz. 7-én, a főrendeknél. A szab. kir. városokról szóló törvényjavaslatnak a szabályok alkotását illető §-ainál Majthényi Antal azon indítványt teszi, hogy a városok szabályai csak felsőbb jóváhagyás után hajtassanak végre. Gróf Pállfy János meg azt kívánja, hogy szabályokat a törvény értelme ellen hozni ne lehessen, sem a törvényhatóság belviszonyain kívül, s a kormánynak ép oly felügyeleti joga legyen a városok, mint a megyék fölött. A harmadik beszédre Majthényi László felszólalása adott okot, hogy Eötvös ma is, mint már többször, érvek helyett csak elmésséggel küzd ő ellene, s nevetségessé kívánja tenni.

XX. *A nemesek jogairól.* 1844 márcz. 12., a főrendeknél. A sz. kir. városok rendezéséről szóló törvényjavaslatnál (65. §.) Rudics József bács megyei főispán azt kívánja, a városban lakó nemesek csak rendőri tekintetben legyenek alája vetve a városi hatóságnak. Tihanyi Ferencz temesi gróf viszont azt javasolja, hogy a város területén elkövetett minden kihágás fölött a városi bíróság ítéljen, birtok- és személykülönbség nélkül, csupán a zászló alatti katonákat véve ki.

XXI. *A követek választásáról.* 1844 márcz. 18., a főrendeknél. Tanácskozás alatt a városok rendezéséről szóló törvényjavaslat 97. §-a: „Kizárólag a polgárok joga a városi képviselőtestület tagjait s az országgyűlésre küldendő követeit közvetlen választani.“

XXII. *A sz. kir. városok képviselőtestületének választásáról.* Két beszéd, mindkettő 1844 márcz. 21-én, a főrendeknél. A sz. kir. városok rendezéséről szóló törvényjavaslat 143. §-a ellenében, a mely így szól: „A képviselők a polgárság által hat évre választatnak. A képviselőtestület hat év mulva egészen megújíttatik, de előbbi tagjai ismét választhatók,“ Szécsen Antal gr. azt indítványozza, hogy a képviselők száma a polgárok számához arányosíttassék, úgy, hogy kis városokban minden öt, közép városokban minden tíz, nagy városokban minden tizenöt polgár után egy képviselő választassék; továbbá a tanácskozás a választástól elkülöníttessék; a választásban a tanácskozásra megbízottak neve alatt csak a képviselők egy része vegyen részt; egy döntő szavazattal

bíró tisztviselőre mindig három megbízott essék, megbízottaknak pedig azok tekintessenek, a kik a választás alkalmával a legtöbb szavazatot nyerték.

XXIII. *Az utasításokról.* Két beszéd a főrendeknél, 1844 márcz. 26-án. A sz. kir. városok rendezéséről szóló törvényjavaslat 249. §-ának a) pontja szerint a közgyűlés dolgozza ki az országgyűlési követek utasítását. Gr. Péchy Manó a régi gyakorlat mellett emel szót.

XXIV. *A bírák függetlenségéről.* Két beszéd a főrendeknél 1844 márcz. 28-án. Napirenden a sz. kir. városok rendezéséről szóló törvényjavaslat 352. §-a. Gr. Forgách Antal azt indítványozza, hogy a főorvos, mérnök és sebész egyszer megválasztatván, újabb választás alá ne essenek.

XXV. *A városok országgyűlési szavazatáról.* 1844 márcz. 30-án, a főrendeknél. Tárgy a sz. kir. városok rendezéséről szóló törvényjavaslat VII. rész. 385—386. §-ai. A városok dolgában Eötvös többször is felszólalt aprólékos kérdésekben. Minthogy ezekben említett eszméi egyéb munkáiban többször is előjönnek, e kisebb értékű felszólalásait itt elhagytuk. L. azokat a *Főrendi Napló* 1844. III. és IV. kötetében.

XXVI. *A börtönrendszerről.* A főrendeknél, 1844 ápr. 17. A KK. és RR. a magánrendszer behozatalát sürgetik. V. ö. a XIV. beszédet és jegyzetét.

XXVII. *Az országgyűlés évenkénti tartásáról.* 1844 május 9-én, a főrendeknél. A KK. és RR. törvényjavaslata az országgyűlésnek évenként Pesten való összehívásáról. Az említett békési főispán gr. Károlyi György; a másik előző napi szónok, a kinek Eötvös itt felel, gr. Dessewffy Emil.

XXVIII. *A napirendhez.* 1848 jul. 10. Eötvös első beszédje a képviselőházban. Nem mint követ tartotta, hanem mint miniszterjelölt. A vita arról foly, hogy Kossuth indítványát tárgyalják-e előbb a haza védelme dolgában, vagy a válaszfeliratot. Az előtte szóló, kire hivatkozik, Madarász László volt.

XXIX. *A házszabályokról.* 1848 jul. 13-án, a képviselőházban. A házszabályok III. szakasza van szóban, mely a tanácskozás rendje dolgában az osztályokra oszlást javasolja.

XXX. *Az olasz kérdésről.* 1848 jul. 20, a képviselőházban. Tárgyalás alatt a válaszfelirat következő pontja: „A mily hő örömmel érté a nemzet, hogy felséged s a külhatalmasságok legtöbbjei között sértetlenül fennáll a béke s egyetértés, mit felséged atyai gondjai csak állandósíthatnak: oly sajnálattal értesült, hogy

a lombard-velencei királyságban, hol a sardiniai királynak s némely más olaszországi hatalmasságoknak seregei harczzal támadták meg felséged seregeit, a háborút bevégezni nem sikerült. És a mily őszinte azon hódolat, melylyel a hű Magyarország felséged iránt viseltetik: szintűgy óhajtja, hogy e kérdés a trón méltóságához s a viszonyos jogos igényekhez képest oldassék meg.* Kossuth felolvassa a ministertanács jul. 5-iki ülésének jegyzőkönyvét, mely szerint ebben nem vonják kétségbe Magyarországnak a *pragmatica sanctio*nban kifejezett köteletségét ő felségének a külmeztámadással szemben való védelmére nézve. Sőt a ministerium egyenként és összesen állását köti ahhoz, hogy az országban levő hadseregnek a béke fenntartására nem föltétlenül szükséges részét ő felségének rendelkezésére bocsátja, mihelyest a haza integritása biztosítva lesz. Az ellenzék megtámadta a ministerium politikáját, melynek nevében Ágoston József felszólalása után Eötvös válaszolt e beszéddel.

XXXI. *Az elemi oktatásról.* Kilencz beszéd a képviselőházban; 1848 aug. 3., aug. 3., aug. 6., aug. 7., aug. 8., aug. 12., aug. 12., aug. 12., aug. 25. Targyaltatik Eötvös törvényjavaslata az elemi oktatásról. Minthogy e javaslat Eötvös culturpolitikájának fontos része, helyén van azt itt egész terjedelmében közölni.

a) *Törvényjavaslat az elemi oktatásról.*

1. §. Az elemi oktatásnak célja, hogy a gyermekek a tudomány első elemeibe avattassanak. A közállomány kötelessége felvigyázní, hogy az elemi nevelésben mindenki részesüljön.

2. §. A közállomány gondoskodni fog, hogy minden helységben s népes pusztákon, a mennyire lehet, tanintézetek legyenek.

3. §. Szüléknek vagy gyámoknak szabadságokban áll gyermekeiket háznál vagy magán-intézetekben neveltetni, s ily esetben arra, hogy gyermekeiket a nyilvános elemi iskolákba küldjék, nem kényszerítettnek. Azonban a háznál vagy magán-intézetekben nevelt gyermekek minden évben a nyilvános iskola előljárói előtt fognak megvizsgáltatni.

4. §. Minden szüle vagy gyám — ide értve azokat is, kiknek házában gyermekek mint mester-tanítványok vagy házi szolgák tartatnak — kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat, ha nevelésökről háznál vagy magán-intézetben nem gondoskodtak, nyilvános iskolába járatni, még pedig a fiukat hat éves koruktól tizenkét éves korukig, a leányokat szintén hat éves koruktól a

tizedikig. E kötelesség elmulasztása pénzbeli s a szükséghez képest fogházi büntetéssel is büntetetik.

5. §. Az elemi nevelés minden köztintézetekben ingyen adatik.

6. §. A mennyiben az egyes iskolák saját fennállásukra alapított vagyonnal nem bírnak, (mely minden intézetnek most is teljes épségben fentartatik), annyiban a népiskolának terheit a község viseli, mely e célra minden keblebeli vagy hozzátartozó polgárra külön adót vehet ki.

7. §. A község által kivetett iskolai adó az országos adónak ötszázötödét túl nem haladhatja ; s ennek fizetéséhez minden lakos és birtokos azon arányban járul, melyben egyéb közterheket visel.

8. §. Ha az egyes népiskola fentartására sem annak saját alapítványi jövedelme, sem a 7. §-ban meghatározott községi adó nem elégséges, a hiány a közállománytól nyert pénzsegély által fog fedeztetni.

9. §. Az elemi oktatás azon tárgyakban határoztatik, melyek a polgári élet minden viszonyaiban szükségesek, figyelemmel arra, hogy a gyermekek inkább alapos, mint sokféle ismeretekhez jussanak.

K ü l ö n ö s t á r g y a i :

Írás és olvasás.

Fejbeli és jegyekkel való számítás.

Természettan és természetleírás, különös figyelemmel az életmódra és vidékre, melyhez a növendékek szüleinek nagyobb része tartozik.

Hazai történet és földleírás.

A polgári jogok és kötelességek ismeretei.

Testgyakorlat, különös tekintettel a hadi szolgálatra.

Éneklés.

10. §. Az oktatás nyelve a lakosok többsége szerint határoztatik meg.

11. §. Oly helyeken, a hol a fentebbi 10. §. értelmében a rendes oktatási nyelv nem magyar volna, a magyar nyelv is taníttatni fog.

12. §. A vallásos oktatást a növendékek ezentúl egyenesen és közvetlenül vallásuk lelkészeitől veendik.

13. §. A mely községben több hitfelekezet van, mindenik hitfelekezet számára külön elemi iskola nyittatik, ha egy-egy felekezet iskolájába járó gyermekeinek száma ötvenre megyen.

14. §. A mely községben több hitfelekezet van, ha nem oly számmal, hogy a 12. §. értelmében számukra külön iskolát nyitni nem

lehet, ily. helyen az iskola közös, és az elemi nevelést a növendékek hitfelekezeti előny vagy különbség nélkül nyereudik; másként is a vallásos nevelés a 12. §. értelmében nem ez iskolához, hanem egyenesen az illető lelkészekhez tartozván.

15. §. Ha oly községekben, hol több hitfelekezet van, de a 13. §. értelmében ezek számára külön iskolát nyitni nem lehet, akár egyesek, akár valamely hitfelekezetbeliek mégis saját erejükkel külön iskolát állítani kívánnak, ez szabadságukban fog állani, a nélkül, azonban, hogy ez által a közös iskola fentartására kívánató és aránylag kivetendő községi adó alól felmentetnének.

16. §. A községi iskoláknak egyenes felügyelése és vezérlése a községek által választandó bizottmányokat illeti; valamint ezeket fogja illetni a tanítók választása azok közül, kik kellő bizonyítványt bírnak arról, hogy a nevelési pályára elkészültek.

17. §. A közállomány gondoskodni fog, hogy kellő számmal felláttassanak oly intézetek, melyekben a néptanítók képeztessenek.

18. Az ország külön kerületeiben, az egykori Erdélyben és Horvátországban, összesen hat kerületi bizottmány állittatik fel, mely a közoktatási ministerium vezérlete alatt a népnevelés ügyét különösen kezelni fogja.

19. §. Ez elvek nyomán részletes és törvényhozás elébe terjesztendő tervek készítésével a közoktatási ministerium megbizatik.

b) *Az osztályok központi választmányának jelentése az elemi iskolákat tárgyazó törvényjavaslat iránt.*

Az országgyűlési irományok során 8. szám alatt lévő törvényjavaslat iránt az osztályok többségének véleménye a következőkben összpontosult:

Az 1-ső §. első pontján, mely az elemi oktatás célját tárgyazza, mint törvénybe nem való indokolást, a központi választmány kihagyandónak véli.

A 2-ik §-ban e szó helyett „közállomány“ „kormány“ kifejezést ajánl. Mert valamint a közállomány kötelessége arról gondoskodni, hogy minden helységben s népes pusztaón, mennyire lehet, tanintézetek legyenek: úgy e kötelességét a közállománynak a törvény végrehajtásával a kormány teljesíti.

A 3., 5. és 7. §. iránt semmi észrevétel sem forog fenn.

A 4. §. végső pontjában „szükséghez képest“ kifejezés helyett „körülményekhez képest“ ajánltatik.

A 6. §-t, mely az iskolák alapítványáról szól, nagyobb határozottság végett, csupán az elemi iskolákra korlátoltatni véli a

választmány. Az iskolai községadót illetőleg, nehogy e kifejezés által „polgár” oly lakosok, kik polgári jogokkal még nem bírnak, magokat e közteher alól mentesítve véljék, azt következővel ajánlja felcseréltetni: „lakos és birtokos”; melyekhez képest e §. következőkép volna módosítandó: „Mennyiben az egyes elemi iskolák saját fennállásukra elegendő alapított vagyonnal nem bírnak (mely ez intézetnek most is teljes épségben fentartatik), annyiban a népiskolának terheit a község viseli, mely e célra minden keblebeli vagy hozzátartozó lakos- és birtokosra külön adót vethet ki.”

A 8. §. iránt szintén semmi észrevétel nem forog fenn.

A 9. §-ban, hol az elemi iskolabeli tanulmányok soroltatnak el, figyelmeztetve arra, hogy a növendékek oly tanulmányokban is részesüljenek, melyek kenyérkeresetök eszközéül fognak szolgálni, a „természettan és természetleírás” megemlítése után közbeszúrandonak véli a bizottmány: „az ezekben alapuló gyakorlati tanulmányokkal”.

A 10. és 11. §-ra nézve megjegyzi a választmány, mikép a hazában több nem magyar ajku helységekből is egy idő óta már jó sikerrel folytatattatik a magyar nyelven általános oktatás. Nehogy tehát a 10. §-beli javaslat szerint e részben ily helyeken a nemzetiségre nézve káros visszaesés lehetségessé váljék, s hogy a kormánynak hatalmában álljon oly nem magyar ajku helyeken, hol a lakosokban a nemzeti nyelv iránt őszinte hajlam mutatkozik, azt minden káros ellenszenv vagy visszahatás nélkül az elemi oktatás által is elősegíthetni, e két §. a központi választmány véleménye szerint következőkép volna módosítandó:

10. §. A magyar nyelv mindenütt rendes tanulmány legyen.

11. §. Azon növendékek, kik a magyar nyelvet nem értik, az elemi oktatást saját anyanyelvükön fogják nyerni.

A 12. §-ban megemlítendő volna, hogy a vallásos oktatást a növendékek ezentúl egyenesen és közvetlenül vallásuk lelkészeitől nyilvánosan veendő, nehogy, főkép oly helyeken, hol közös vagy több felekezetű iskolák léteznek, a lelkészek vallásbeli oktatás közben a növendékekben más felekezetűek iránt kárhuzatos idegenkedést gerjeszthessenek.

A 13. §-ra nézve nem titkolhatja a választmány azon óhajtását, vajha a közös iskolák minden vallás- és nyelvkülönbség nélkül minél előbb általánosan létesíthetnének az egész országban; figyelve azonban arra, mikép a népnek legnagyobb része még ez üdvös elv elfogadására nem képes, figyelve továbbá arra, mikép ily közös elemi iskolák nem csak Angol-, hanem Német-

országban is, több helyeken, hol külön hitfelekezetek léteznek, többnyire üresek, s nyilvános köziskolák mellett a növendékek saját hitfelekezeteik szerint magántanintézetekben külön ülnek, — a külön, azonban nyilvános iskolák felállíthatását megakadályoztatni, főkép a haza mostani viszonyaiban, tanácsosnak nem véli; s habár igen óhajtható, hogy e bizalmatlanságtól a honpolgárok keblei minél előbb tisztuljanak meg, tekintve azonban a népnevelés elhanyagolt állapotát, melynek javítását az elemi iskolák rendezésével s a szülőknek gyermekeik iskoláztatására kötelezésével bármi rövid időre is elhalasztani igen káros volna, a központi választmány e 13-dik §-beli javaslatot pártolja, oly megjegyzéssel, miszerint az minden netaláni ellenszenv elhárításául a külön nyelvű lakosokra is kiterjesztendő, és inkább megengedőleg, következőkép volna módosítandó:

13. §. A mely községben különféle népfajú lakosok és több hitfelekezetek vannak, mindenik hitfelekezet és népfaj számára külön elemi iskola nyitthatik, ha egy-egy felekezet iskolába járó gyermekeinek száma ötvenre megy.

Ehhez volna alkalmazandó a 14. §. is, melynek tartalmára, valamint a 15. §-ra nézve, különben semmi észrevétele sincs a választmánynak.

A 16. §-ban, melyből egyébkint csak e szó „és vezérlése“ maradhatna ki, szükséges volna biztosítani az elemi iskolákat az ellen, hogy azokba a községi bizottmányok magánérdekü kedvezésből képezetlen, ügyetlen vagy rossz erkölcsü tanítókat alkalmazhassanak; a helyesen választott tanítókat pedig az ellen, hogy ugyanazon bizottmányok őket alapos ok nélkül hivataluktól elbocsáthassák; minélfogva e §. helyett következő szerkezet ajánltatik:

16. §. A községi iskoláknak egyenes felügyelése a községek által választandó bizottmányokat illeti. E bizottmányok fogják választani a tanítókat azon egyének közül, kik kellő bizonyítványt bírnak arról, hogy a nevelési pályára elkészültek. A tanítók választása azonban, és törvény által meghatározandó esetekben elbocsátása a kerületi bizottmányok, illetőleg a közoktatási minister felügyelése mellett eszközöltetik.

A 18. §-ból a törvényesen megállapított viszonyoknál fogva az egykori Erdély és Horvátország említése kihagyandó, s ez utóbbi „kapcsolt részek“ kifejezéssel felcserélendő volna; a ministeriumnak pedig tágasb tér engedtetethetnék, hogy a kerületi bizottmányok számát a szükséghez képest szaporíthassa vagy kevesbit-

hesse. Melyekhez képest a központi választmány e §. szerkezetét következőleg ajánlja módosítani:

18. §. Az ország és kapcsolt részek külön kerületeiben a szükséghez képest több kerületi bizottmány állittatik fel, melyek a közoktatási ministerium vezérlete alatt a népnevelés ügyét kezelni fogják.

A 19. §. iránt semmi észrevétel sincs.

Kelt Pesten, 1848. évi augusztus 1-ső napján.*

A 7. beszéd Fábíán Gábornak a 19. §-nál beadott ezen módosítására vonatkozik: „Ez elvek nyomán, tekintettel az elemi oktatással kapcsolatba hozandó kisdedóvó intézetek ügyében részletes és a törvényhozás elébe terjesztendő törvény készítésével a közoktatásügyi minister megbízatik.“

A 8. beszéd gr. Teleki Lászlónak a tárgyalás után beadott következő indítványára szól: „Minthogy nagy véleménykülönbség van e tárgyban, s határozott rendszer szerint nem állíthatjuk fel népiskoláinkat, s az elfogadott törvényjavaslat oly eszmék keveréke, mely senkit sem elégíthet ki, a közoktatási minister vegye vissza a törvényjavaslatot, vagy legalább halaszssa boldogabb időkre, mikor az országban csend és béke lesz.“

XXXII. *A költségvetés tárgyalásakor.* 1848 szept. 3-án, a képviselőházban. Tárgyalás alatt van a költségvetésnek az egyházak és iskolák segélyezéséről szóló 11-ik pontja.

XXXIII. *A haza védelméről.* 1848 szept. 25., a képviselőházban. Bezerédj István az urbéri viszonyok már megkezdett tárgyalásának befejezését indítványozza. Tar Károly az urbéri törvény tárgyalásának a háboru végéig való elhalasztását indítványozza.

A bibliographiai megjegyzéseket l. a *Politikai Beszédek* II. kötetének végén.

TARTALOM.

	Lap
I. A vegyes házasságokból születendő gyermekek vallásbeli neveléséről	1
II. A vegyes házasságok ügyében	5
III. A zsidók polgárosításáról	14
IV. A vegyes házasságok kötéséről	20
V. A vegyes házasságokat illető sérelmek felterjesztéséről	24
VI. A szólásszabadságról	26
VII. Felirati tárgyalás ügyében	37
VIII. A vallásszabadságról	41
IX. A kerületi választmányok ügyében. (1—2)	52
X. A magyar nyelvről. (1—5)	58
XI. A vegyes házasságokról	72
XII. Az unitaria vallás ügyében	85
XIII. A büntető törvénykönyvről	88
XIV. A börtönrendszerről. (1—4)	95
XV. A magyar nyelv- és nemzetiségről	115
XVI. A kerületi napló kinyomatásának akadályozásáról . .	121
XVII. A magyar nyelv- és nemzetiségről	127
XVIII. A túrmezei nemesség panasza ügyében. (1—2)	129
XIX. A sz. kir. városok szabályokat alkotó jogáról. (1—2)	157
XX. A nemesek jogairól	169
XXI. A követek választásáról	175
XXII. A sza b. kir. városok képviselő testületének választásáról. (1—2)	185
XXIII. Az utasításokról. (1—2)	201

	Lap
XXIV. A birák függetlenségéről. (1—2)	214
XXV. A városok országgy. szavazatáról	220
XXVI. A börtönrendszerről	227
XXVII. Az országgyűlés évenkénti tartásáról	242
XXVIII. A napi rendhez	253
XXIX. A hárszabályokról	255
XXX. Az olasz kérdéstről	259
XXXI. Az elemi oktatásról. (1—12)	265
XXXII. A költségvetés tárgyalásakor	288
XXXIII. A haza védelméről	290
Jegyzetek	291

A KIADÁS MÓDJA Az egyes művek a legelső kiadáshoz hiven jelennek meg, s minden egyes mű végén pontos **jegyzet** foglalja össze az odatarozó történeti, irodalomtörténeti és bibliographia adatokat. A kiadást **dr. Voinovich Géza** rendezi sajtó alá. Az utolsó kötet **br. Eötvös József** életrajzát tartalmazza, melyre az Országos Eötvös-Bizottság a M. Tud. Akadémia utján 1000 frtos pályadíjat tűzött ki.

A MEGSZERZÉS MÓDJAI Br. Eötvös József műveinek eddig közkezen forgó egyes kötetei sokkal drágábbak, mint a jelen egyöntetű kiadás egyes köteteié.

A jelen kiadás **egy-egy kötetének**

ára füzve **5 kor.**
 diszes vászonkötésben **7 kor.**

E rendkívül olcsó ár mellett azonban **kedvezményt** nyújt a kiadóhivatal azon megrendelőknek, akik a teljes kiadást egyszerre rendelik meg, illetve kötelezik magukat annak átvételére.

Ugyanis a teljes mű megrendelése esetén annak
 ára füzve **80 kor.**
 diszes vászonkötésben **104 kor.**
 mely összeg **4** koronás **havi részletekben is törleszthető.** A teljes mű megrendelésére szolgáló előfizetési ívet készséggel küld a kiadóhivatal vagy bármely könyvkereskedés.

A KIADÁS PROGRAMMJA Az összkiadás terjedelme több mint 400 ív lesz, 20 erős kötetben. Minden félévben öt kötet jelenik meg; így a gyűjtemény két év alatt teljes lesz. Az első sorozat 1901. év novemberében jelent meg s tartalma:

- I. kötet: **A karthausi.** Regény.
- II. „ **A falu jegyzője.** Regény. I. rész.
- III. „ **A falu jegyzője.** Regény. II. rész.
- IV. „ **Magyarország 1514-ben.** Regény. I. rész.
- V. „ **Magyarország 1514-ben.** Regény. II. rész.

A második sorozat 1902. év márcziusában jelent meg s tartalma:

- VI. kötet: **A nővérek.** Regény.
- VII. „ **Elbeszélések.** Egy tót leány az Alföldön. — A molnárleány. — Téli vásár. — Novella. — Puszta lak. (Eddig meg nem jelent). — A nevelő. (Eddig meg nem jelent). — Egy gazdasszony levelei. — A XIX. század bárói. (Eddig meg nem jelent regénytöredék).
- VIII. „ **Emlék- és ünnepi beszédek.**
- IX–X. „ **Politikai beszédek.**

A harmadik sorozat 1902. év őszén jelenik meg.

A nagyméltóságú magy. kir. vallás- és közoktatásügyi minister 1899. évi 4476. eln. és 1901. évi 18387. sz. alatt e kiadást a hatnál több tanerőt foglalkoztató állami elemi iskolák, állami polgári iskolák, állami el. tanító és tanítóképző intézetek könyvtára számára megszerezni elrendelte, a községi elemi, a polgári és felekezeti iskoláknak pedig megvételre ajánlotta.
